PIERRE-JOSEPH PROUDHON

MÜLKİYET NEDİR?

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN: DEVRİM ÇETİNKASAP

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Genel Yayın: 1897

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır. İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekteyiz. Zekâsının her cephesini bu türlü eserlerin her türlüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işliyen ve sinen bir tesire sahiptir. Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, zamanda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir. Hangi milletin kütüpanesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvetlendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet etmektir. Bu yolda bilgi ve emeklerini esirgemiyen Türk münevverlerine şükranla duyguluyum. Onların himmetleri ile beş sene içinde, hiç değilse, devlet eli ile yüz ciltlik, hususi teşebbüslerin gayreti ve gene devletin yardımı ile, onun dört beş misli fazla olmak üzere zengin bir tercüme kütüpanemiz olacaktır. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde edeceği büyük faydayı düşünüp de şimdiden tercüme faaliyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiçbir Türk okuru için mümkün olamıyacaktır.

23 Haziran 1941
Maarif Vekili
Hasan Âli Yücel

HASAN ÂLİ YÜCEL KLASİKLER DİZİSİ

PIERRE-JOSEPH PROUDHON

MÜLKİYET NEDİR?

VEYA HUKUKUN VE YÖNETİMİN İLKESİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

ÖZGÜN ADI
QU'EST-CE QUE LA PROPRIÉTÉ?
OU RECHERCHE SUR LE PRINCIPE DU DROIT ET DU GOUVERNEMENT

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN
DEVRİM ÇETİNKASAP

Sertifika No: 11213

EDİTÖR
ALİ ALKAN İNAL

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
MERİH ATAK

GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

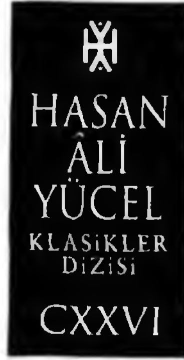
I. BASKI MART 2010, İSTANBUL

ISBN 978-9944-88-854-7 (CİLTLİ)
ISBN 978-9944-88-855-4 (KARTON KAPAKLI)

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
Sertifika No: 11931

CİLT
DERYA MÜCELLİT LTD.
(0212) 501 02 72

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, NO: 144/4 BEYOĞLU 34430 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

PIERRE-JOSEPH
PROUDHON

MÜLKİYET NEDİR?

VEYA

HUKUKUN VE YÖNETİMİN İLKESİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

FRANSIZCA ASLINDAN ÇEVİREN:
DEVRİM ÇETİNKASAP

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İçindekiler

Önsöz

Aşağıdaki mektup, bu incelemenin ilk baskısı için önsöz yerine geçiyordu.

Besançon Akademisi Üyelerine.
Paris 30 Haziran 1940

BAYLAR,
Madam Suard'ın vakfettiği üç yıllık ödenekle ilgili 9 Mayıs 1833 tarihli müzakerenizde şu dileğinizi beyan etmiştiniz:
"Akademi, unvan sahibini, her yıl Temmuz ayının ilk yarısı içinde, geçen sene boyunca yürüttüğü muhtelif araştırmayla ilgili özlü ve savlı bir rapor sunmaya davet etmektedir."
Şimdi baylar, bu görevi ifa edeceğim.
Oylarınızı isterken, çalışmalarımı *en kalabalık ve yoksul sınıfın maddi, manevi ve düşünsel durumunu* iyileştirmek yönünde sürdürmek niyetimi açık seçik ifade etmiştim. Talibi olduğum şey düşünüldüğünde belki tuhaf gözükmüş olsa da, bu fikrimi olumlu karşıladınız ve lütfederek beni onurlandırdığınız bu kıymetli ayrıcalıkla, resmi bir taahhüdü benim için bozulmaz, kutsal bir mükellefiyete çevirdiniz. Ne kadar kıymetli, muhterem bir toplulukla muhatap olduğumu daha o zaman anlamıştım: Ondan aldığım ışığa hürmetim, yardımlarına duyduğum minnettarlık, yükselmesi için gösterdiğim gayret sınırsız oldu.

Sistemlerin ve inanışların aşınmış yollarından çıkmak için, insan ve toplumla ilgili çalışmamda bilimsel usullere ve kesin bir yönteme başvurmak gerektiğine daha en başından kani idim. Bu yüzden bir senemi filoloji ve gramere ayırdım; bütün bilimler içerisinde zihin yapıma en çok hitap eden dilbilim, ya da kelamın doğal tarihi, girişmek istediğim araştırmalarla en yakından ilgili bilim gibi gözüküyordu. Bu dönemde, karşılaştırmalı gramerin en ilginç konularından biri üzerine yazdığım inceleme yazısı[1], şaşılacak bir başarı kazanmadıysa da hiç değilse sağlam bir yolda yürüdüğümü gösterdi.

O zamandan beri tek uğraşım metafizik ve ahlak oldu. Konuları henüz net belirlenmemiş ve sınırlandırılmamış olsa da bu bilimlerin tıpkı doğal bilimler gibi ispat ve kesinliğe elverişli olduğu anlayışına ulaşmam, daha şimdiden emeğimi karşıladı bile.

Ancak beyler, izlediğim bütün öğretmenler bir yana, en çok size borçluyum. Gizli arzularımla ve beslediğim umutlarla uyum içindeki katkılarınız, projeleriniz ve ihtarlarınız beni aydınlatmaktan, bana yol göstermekten geri kalmadı; mülkiyetle ilgili bu inceleme sizin düşüncelerinizin semeresidir.

1838'de Besançon Akademisi şu soruyu sormuştu: Sayıları *sürekli artan intiharları hangi nedenlere bağlamak gerekir ve bu manevi salgının tesirini sınırlandırmak için hangi hususi çarelere başvurmalıdır?*

Bu da aslında toplumdaki hastalığın sebebini ve çaresini daha dar kapsamlı bir ifadeyle sormak demekti. Bunu beyler, bizzat siz ikrar ettiniz; nitekim katılımcıların intiharın hususi ve doğrudan sebeplerini ve de hepsine getirilecek

1 Recherches sur les categories grammaticales* P.-J. Proudhon: *Academie des Inscriptions* tarafından, mansiyona layık görüldü, 4 Mayıs 1839, baskısı yok.

* Dilbilgisi Kategorileri Üzerine Araştırmalar (ç.n.)

çareleri eksiksiz saydıkları komisyonunuz tarafından ilan edildi. Ancak epey maharetle yapılan bu dökümden ne olumlu bir bilgi edinildi, ne de hastalığın temel sebebine ve çaresine ulaşıldı.

1839'da, akademik izahat yönünden yine özgün ve zengin olan projeniz, bu kez daha sarihti. 1838'deki soruşturma, toplumsal rahatsızlığın nedenleri veya daha doğrusu semptomları olarak dini ve ahlaki ilkelerin unutuluşunu, servet hırsını, sefa düşkünlüğünü ve politik çalkantıları gösterdi. Bütün bu veriler sizin tarafınızdan tek bir başlık halinde bir araya getirildi: Aile *ve kent ilişkileri, ahlak ve sağlık koruma açısından Pazar ayinlerinin yararı üzerine.*

Hıristiyan lisanıyla sorduğunuz şey, doğru toplumsal sistemin hangisi olduğuydu. Bir yarışmacı[2], haftada bir günlük tatil müessesesinin, koşullarda eşitliğin temel oluşturduğu bir siyasal sisteme ayrılmaz biçimde bağlı olduğunu savunmaya cüret etmekle kalmadı, bunu ispatladığını da zannetti. Bu zata göre eşitlik olmaksızın bu kurum bir anomaliydi, olanaksızdı: Sadece eşitlik bu kadim ve gizemli yedinci gün uygulamasını yeniden canlandırabilirdi. Bu görüş onayınızı almadı, çünkü sizler, yarışmacının işaret ettiği bağlantıyı yadsımamakla birlikte, koşullarda eşitlik ilkesi bizatihi ispatlanmadığı için, haklı olarak bu zatın fikirlerinin hipotezden öteye gitmediğine hükmettiniz.

En sonunda baylar, bu temel eşitlik ilkesini yarışmada şu şekilde takdim ettiniz: *Mülkün çocuklar arasında eşit paylaşımına ilişkin yasanın günümüze değin Fransa'da yarattığı ve gelecekte de yaratacağı anlaşılan manevi ve ekonomik sonuçları.*

---

2 De l'utilite de la celebration du dimanche, P.-J. Proudhon, Besançon, 1839, in-12; 2. baskı Paris, 1841, in-18.

---

* Pazar Ayinlerinin Faydası Hakkında (ç.n.)

Kapsamdan ve kavrayıştan yoksun harcıâlem görüşler içine kısılıp kalmadan, bence sorduğunuz soru şu şekilde genişletilebilir:

Yasa, miras hakkını aynı babadan olma bütün çocuklara tanıdığına göre bu babanın torunları ve torunlarının torunları için de miras hakkında eşitliği sağlayamaz mı?

Yasa, aile üyelerinin yaşını artık kaale almadığına göre, miras hukuku yoluyla ırk, kabile ve ulus düzeyinde de aynı şeyi yapamaz mı?

Miras hukuku yoluyla, kuzenler ve kardeşler arasında olduğu gibi bütün vatandaşlar arasında da eşitlik gözetilemez mi? Kısacası, miras ilkesi bir eşitlik ilkesine dönüşebilir mi?

Bütün bu fikirleri genel bir ifadede özetleyecek olursak: Veraset ilkesi nedir? Eşitsizliğin temelleri nedir? Mülkiyet nedir?

İşte baylar, bugün size sunacağım incelemenin konusu bu.

Şayet düşüncenizdeki maksadı doğru kavradıysam; aslında tartışmasız olan, fakat açıkladığımı iddia etmeye kalkışacağım sebepler yüzünden daima yanlış anlaşılmış bir hakikati ortaya çıkarmışsam; koşulların eşitliği dogmasının doğruluğunu şaşmaz bir araştırma yöntemiyle ortaya koymuşsam; medeni hukukun ilkesini, adaletin özünü ve ideal toplum biçimini tespit etmişsem; mülkiyeti sonsuza dek ortadan kaldırabilmişsem, bunun bütün şerefi size aittir, nitekim hepsini sizin verdiğiniz desteğe ve ilhama borçluyum.

Bu çalışmadaki gaye, yöntemin felsefenin sorunlarına uygulanmasıdır; diğer bütün niyetlere yabancı, hatta kem gözlerle bakıyorum.

Hukuk ilmi hakkında fütursuzca konuştum ve buna hakkım var; fakat bu sözde bilim ile onunla iştigal edenler arasında ayrım yapmazsam haksız davranmış olacağım. Zahmetli ve zorlu bir eğitime kendilerini adayan, bilgi ve belagat yönünden vatandaşların her türlü övgüsüne layık olan hukukçularımız sadece tek bir sitemi hak ediyorlar; o da keyfi kanunlara gösterdikleri aşırı hürmettir.

İktisatçılara karşı eleştirilerimde acımasız oldum: Genel olarak iktisatçılardan hazzetmediğimi itiraf ediyorum. Yazılarındaki kibir ve beyhudelik, densiz kendini beğenmişlikleri ve mazur görülmez hataları beni isyan ettirmiştir. İktisatçıları, ancak tanıyıp da hoş görebilenler okumalıdır.

Pek bilgili Hıristiyan Kilisesi'ni ağır biçimde suçladım; bunu da yapmam gerekiyordu. Bu suçlama ortaya koyacağım bazı olgulardan kaynaklanıyor: Kilise ne diye anlamadığı konularda hüküm vermiştir? Kilise dogma ve ahlak alanında yanılgıya düştü ve bu yüzden de matematik ve fizik kesinlikler Kilise'yi tahtından indirdi. Belki üzerime vazife değil, ama bunun böyle olması Hıristiyanlık açısından kesinlikle bir talihsizliktir. Dini ihya etmek için baylar, Kilise'yi mahkûm etmek şarttır.

Belki de beyler, bütün dikkatimi yöntem ve kesinliğe yönelttiğim için biçim ve üslubu fazlaca ihmal etmiş olmamı esefle karşılayacaksınız; daha iyisi için uğraşmam beyhude olacaktı. Edebiyattan yana ne bir inancım ne de beklentim var. On dokuzuncu yüzyıl bana göre yeni doğumlara sahne olan bir çağdır; yeni ilkelerin şekillendiği, fakat yazılan hiçbir şeyin kalıcı olmayacağı bir çağ. Günümüz Fransa'sında yetenekli bunca insan olmasına karşın bir tek büyük yazar sayamayışımızın sebebi de bence budur. Bizimki gibi bir toplumda edebi başarı peşinde koşmak bana anakronizm gibi geliyor. Gözlerimizin önünde bir ilham perisi doğmaktayken kocamış bir kâhini konuşturmak neye yarar? Sona yaklaşmış bir trajedinin zavallı oyuncuları olarak yapabileceğimiz en iyi şey, yaklaşan felaketi hızlandırmaktır. İçimizden en iyileri, bu rolü en güzel şekilde oynayanlardır; hepsi bu. Ama ben, böylesi hazin bir başarının peşinde değilim artık.

Baylar, neden dosdoğru söylemeyeyim ki? Oylarınız için can attım ve var olan her şeye duyduğum nefretle, yıkım tasarıları içinde bursiyer payesinin peşinden koştum; bu incelemeyi mütevekkil ve soğukkanlı bir felsefenin idraki içinde ta-

mamlayacağım. Hakikatin bilgisiyle kazandığım soğukkanlılık, tahakkümün yol açtığı öfkeden büyük oldu ve bu incelemeden devşirebileceğim en değerli ürün, kötülüğü ve onun sebebini açıkça algılamaktan doğan, tutkudan ve coşkudan çok daha güçlü olan bu ruh sükûnunu okurlarıma da aşılamak olacaktır. İmtiyazlara ve insanların otoritesine duyduğum nefret ölçüsüzdü; belki kimi zaman infial içerisinde kişileri ve olayları birbirine karıştırma yanlışına düşmüşümdür. Şu anda ise sadece hor görüyor ve şikâyet ediyorum; nefret etmekten vazgeçmek için ihtiyacım olan şey öğrenmekmiş.

Bundan sonrası, görevi ve amacı hakikati açıklamak olan siz beyefendilere kalmış; halkı eğitmek, halka neyi umut etmesi, neden çekinmesi gerektiğini öğretmek artık size düşüyor. Neyin kendisi için iyi olduğuna dair sağlam bir hükme varmaktan henüz aciz olan halk, pohpohlandığı zaman ayrım gözetmeden kendisine en zıt fikirleri bile alkışlamaktan çekinmez: Ona göre düşüncenin yasaları, olanaklı olan her şeydir. Eskiden halk hekimle büyücüyü birbirinden ayıramazdı, bugün de bilgin ile safsatacıyı ayırmayı beceremiyor. "Her haberi düşünmeden benimseyenler, derleyip toplayanlar, her söylentiyi hak belleyenler, bir yenilik rüzgârı ya da çanıyla, havuzun sesine üşüşen sinekler gibi bir araya toparlanıverirler.[3]

Dilerim ki siz de baylar, eşitliği benim arzu ettiğim kadar arzu edin; vatanımızın ebedi mutluluğu için eşitliğin elçisi ve müjdecisi olun ve ben de sizlerin son bursiyeri olayım! Tasarlayabileceğim bütün dilekler içinde baylar, sizin için en hayırlısı, benim içinse en onurlusu budur.

En derin saygılarım ve en içten şükranlarımla Bursiyeriniz,

P.-J. PROUDHON.

---

3 CHARRON, *De la sagesse**, 18 Bölüm.

* Bilgelik Üzerine (ç.n.)

Akademi, bu mektubu aldıktan iki ay sonra 24 Ağustos tarihli müzakeresinde hazırladığı bir notu bursiyerinin adresine göndererek yanıt vermiştir. Metni aşağıdadır:

"Üyelerimizden biri, Suard bursu sahibi imzasıyla geçtiğimiz Haziran ayında yayımlanan *Mülkiyet Nedir?* başlıklı, yazarı tarafından Akademi'ye ithaf edilmiş bir broşüre dikkat çekmiştir. Kendisi, topluluğun itibarı, örnekliği ve adalet namına bu yayında yer alan toplum karşıtı doktrinlerle ilgili bütün sorumluluğun resmi bir tekzip ile reddedilmesini uygun görmektedir. Bu itibarla şunları talep ediyor:

"1. Akademi, Suard bursiyerinin çalışmasını en resmi biçimde tekzip etmeli ve kınamalıdır. Söz konusu çalışma Akademi'nin onayı olmaksızın yayımlanmıştır ve üyelerin prensiplerine taban tabana zıt görüşleri Akademi'ye isnat etmiştir;

"2. Bursiyer, kitabını ikinci defa bastırması halinde ithaf yazısını kaldırmakla yükümlüdür;

"3. Akademi'nin bu kararı kendi basılı yayınlarında yer alacaktır.

"Bu üç öneri oya konulmuş ve onanmıştır."

Tekzip şekli verilmek suretiyle yazarları tarafından daha etkili kılınmaya gayret edilmiş bu gülünç karardan sonra, elimden gelen tek şey, hemşerilerimin zekâsını Akademimize bakıp değerlendirmemelerini okurlardan rica etmektir.

Siyasal ve sosyal bilimler alanındaki patronlarım broşürüme lanetler yağdırırken, Franche-Comte'un* yabancısı biri, beni tanımayan, hatta ihtimal, iktisatçılara yönelttiğim sert eleştirilere şahsen muhatap olduğuna inanmış biri, bilgili olduğu kadar mütevazı, bütün acılarını paylaştığı halkının dostu, pohpohlamadan ve rezil de etmeden aydınlatmaya çalıştığı iktidar tarafından onurlandırılmış biri olan M. Blanqui,

* Franche-Comte, başkenti Besançon olan Fransız eyaletinin ismidir. (ç.n.)

–Enstitü üyesi ve mülkiyeti savunan bir siyasal iktisat profesörü olmasına rağmen– çalışma arkadaşlarına ve bakanlığa karşı beni savunuyor ve beni cahil olduğu için kör de olan bir adaletin darbelerinden kurtarıyordu.

İkinci inceleme yazım yayımlandığı sırada M. Blanqui'nin yazdığı, yazarı için itibar, muhatabı için övünç vesilesi olan mektubu okurun zevkle okuyacağını zannediyorum.

"BEYEFENDİ,

"Mülkiyet hakkındaki ikinci incelemenizi bana gönderdiğiniz için size teşekkür ederim. İlk incelemenize aşina olduğumdan ötürü doğal olarak ikincisini de büyük ilgiyle okudum. Böylesi ciddi bir çalışmaya, bir taşlama görünümü ve havası veren üslup katılığını bir miktar hafifletmenize çok memnun oldum; zira beyefendi beni çok ürkütmüştünüz ve niyetleriniz konusunda beni temin eden şey yeteneğiniz olmuştu. Bu denli halis bilgiyi kullanabilen birisi ülkesini ateşe atmak niyetinde olamaz. Şu pek dobra *'mülkiyet hırsızlıktır'* önermeniz, onu kaba yalınlığı içinde muhafaza etmekte diretseydiniz şayet, görünüşe göre hüküm vermeyen ciddi kafaları bile kitabınızdan soğutacak nitelikteydi. Fakat üslubunuzu yumuşatmakla birlikte, kuramınızın aslına sadık kaldınız. Bu tehlikeli öğretide bana da bir pay verme teklifinizle şereflenmeme karşın, marifet yönünden beni kuşkusuz onurlandıracak, fakat diğer her yönden riske atacak bu işbirliğini kabul edemeyeceğim.

"Tek bir hususta sizinle aynı fikirdeyim: Bu dünyada her türden mülkiyet, hem de çok sık istismar edilmektedir. Fakat ben, istismardan kalkarak feshetmek gereğine varmıyorum; bir yönden ölümün bütün kötülüklere iyi gelmesini hatırlatan kahramanca bir çareye benziyor bu. Daha da ileri gideceğim: Bütün istismarlar içinde bana en iğrenç görünenin mülkiyet istismarı olduğunu itiraf edeceğim. Ancak tekrar edeyim, mülkiyete tecavüz etmeden, hele onu yok etmeden

de bu kötülüğe çare bulmak mümkündür. Mevcut yasalar mülkiyetin istismarına izin veriyorsa bu kanunları değiştirebiliriz. Medeni kanunumuz Kuran değildir; sorgulanmasında beis yoktur. Öyleyse mülkiyette tasarrufu düzenleyen yasaları değiştiriniz ve lanet okumaktan kaçınınız; zira gerçekçi olursak, hangi namuslu insan tamamen temizdir ki? Bilmeden, istemeden, şüphe dahi etmeden hırsız olunabileceğine inanıyor musunuz? Mevcut toplumun, tıpkı her insan gibi, atalarından miras aldığı her türlü erdemi ve kabahati bünyesinde barındırdığını teslim etmez misiniz? Yoksa mülkiyet, tabiri caizse metafiziğin değirmeninde öğütüp tesviye edebileceğiniz denli basit ve soyut bir şey midir gözünüzde? Okuduğum bu iki güzel ve paradoksal doğaçlamada, bunca somut ve müthiş şeylerden bahsetmiş birisi, katıksız ve katı bir ütopyacı olamaz. Ekonomi kuramına ve akademik lisana, o büyük devrim lakırdılarıyla tatmin olmayacak kadar aşinasınız. Bu yüzden de sizin mülkiyeti ele alışınızın, seksen yıl önce Rousseau'nun mektupları kullanma tarzına benzediğine inanıyorum: Bilgi ve ruhun muhteşem ve şiirsel taşkınlığı. En azından benim görüşüm bu.

"Enstitüye kitabınızla ilgili raporumu sunarken söylediğim şey buydu. Kitabın kovuşturmak istendiğini biliyordum; buna engel olmayı nasıl kıl payı başardığımı belki hiç bilmeyeceksiniz.[4] Şayet kraliyet savcısı, yani düşünce eserlerini

---

4 Adalet bakanı Bay Vivien, Mülkiyet Üzerine İnceleme için kovuşturma emri vermeden önce, M. Blanqui'nin görüşünü almak istemiş ve bu saygıdeğer akademisyenin itirazları üzerine, Parquet'nin damarına basmış olan metni mazur görmüş. Bay Vivien, kitabımın ilk baskısından sonra yardımına ve korumasına mahzar olmak zorunda kaldığım tek muktedir değildir: Fakat siyaset ortamında böylesi bir âlicenaplık, hiç itirazsız, minnettarlıkla kabul edilecek kadar nadirdir. İşin beni ilgilendiren kısmına gelince, ben her zaman kötü kurumların kötü yöneticiler çıkardığını, keza kimilerinin korkaklık ve riyakârlığının sadece onları yöneten zihniyetten kaynaklandığını düşünmüşümdür. Mesela neden akademiler, ışıldayan yetenek ve erdemlerine karşın genellikle entelektüel baskının, aptallığın ve adi entrikaların merkezi olmuştur? Bir akademi bu soruyu gündeme getirse iyi olurdu: Bu konuda yarışmacı bulmakta sıkıntı çekilmezdi.

katleden şahıs, kitabınıza saldırmak ve şahsınızı karalamak için benim gösterdiğim yolu takip etmiş olsaydı ne büyük bir üzüntüye gark olurdum. Sizi temin ederim, bu düşünceyle iki korkunç gece geçirdim ve adaletin pençesini gevşetebilmek için kitabınızın bir fesat bildirgesi değil, akademik bir tez olduğunu anlatmam gerekti. Toplumsal nizamımızın ciddi sorunlarını sokaklarda taş atarak çözmeye çalışan kaçıklara hizmet edemeyecek kadar yüksek bir üslubunuz var. Ancak dikkat buyurunuz efendim; söz konusu kaçıklar bir süre sonra bu muazzam cephanelikten size rağmen nemalanabilirler ve zehir zemberek metafiziğiniz, onu nefesi kokan bir topluluk önünde keyiflerine göre yorumlayacak birkaç sokak sofistinin eline düşebilir: O zaman söylevin sonu yağmayla bitecektir.

"İşaret ettiğiniz istismarlardan yana ben de sizin kadar müteessirim beyefendi; fakat düzene, salt polis gücüyle yetinen bu adi ve tedirgin edici düzene değil, insan toplumlarına özgü görkemli ve etkileyici düzene öyle derin bir bağlılık duyuyorum ki, bazı istismarlara karşı çıkarken kimi zaman sıkıntı çekiyorum. Bir elimle yıkmak zorunda kalırken diğer elimle sağlamlaştırabilmeyi isterdim. Yaşlı bir ağacı budarken en çok meyve veren sürgüne dokunmaktan çekinmek gerekir! Bunu siz herkesten daha iyi bilirsiniz. Siz ciddi, eğitimli, düşünceli bir insansınız; zamanımızın bağnazlarından bahsederken kullandığınız terimler, en alıngan dimağları niyetleriniz hususunda temin edecek kuvvette; fakat yine de en sonunda mülkiyetin lağvedilmesi gereğine varıyorsunuz! İnsan zekâsını harekete geçiren en güçlü dayanak noktasını kaldırmak istiyorsunuz, en tatlı hayallerin beşiği olan babalık duygusuna saldırıyorsunuz; tek sözünüzle sermayenin oluşumunu durduruyorsunuz; böylece evlerimizi granit üzerine değil, ancak kum üzerine inşa edebileceğiz. İşte benim kabul edemeyeceğim şey budur ve pek güzel sayfalarla dolu, coşku ve bilgiyle ışıldayan kitabınızı da bu yüzden eleştirdim.

"Keşke efendim, bozuk sağlık durumum, resmen ve şahsen bana yolladığınız çalışmanızı sayfa sayfa, sizinle birlikte incelememe müsaade etseydi; sanırım size oldukça güçlü itirazlar yöneltebilirdim. Şu an itibariyle, benden bahsederken kullandığınız latif ifadeler için teşekkür etmekle yetinmek durumundayım. Samimiyet ikimizin de erdemleri arasında; fakat benim için ihtiyat da gerekli. İşçi sınıfının ne büyük sıkıntılar içinde acı çektiğini biliyorsunuz; o hırpani giysiler altında çarpan yüreklerin ne kadar soylu olduğunu biliyorum ve vergilerini ödemek, ülkemizi güçlendirmek için sabahın köründe kalkan o yiğit insanlara karşı çok kuvvetli, kardeşçe bir sempati besliyorum. Bazıları bu insanları yoldan çıkarmaya çabalasa da ben onları aydınlatmaya, onlara hizmet etmeye çalışıyorum. Siz doğrudan doğruya onlar için yazmadınız. Sonuncusu ilkinden daha ölçülü iki müthiş bildiri yazdınız; daha ölçülü olan bir üçüncüsünü yazınız ve öncelikli şartı soğukkanlılık ve tarafsızlık olan bilimin ön saflarında yerinizi alınız.

"Hoşça kalın beyefendi! Hürmetlerin en büyüğüyle..."

BLANQUI
1 Mayıs 1841, Paris.

Bu soylu ve uzdilli mektupla ilgili edecek bir çift kelamım vardı elbette; fakat itiraf edeyim, muhaliflerimin sayısını gereksiz yere artırmaktansa mektubun sonundaki beklentiyi gerçekleştirmek bana daha cazip geliyor. Bu kadar çok tartışmak beni yoruyor ve bıktırıyor. Söz dalaşında harcanan zekâ, savaş alanında kullanılan zekâya benzer: Boşa harcanmıştır. Bay Blanqui mülkiyetin pek çok zararlı yolla istismar edildiğini kabul ediyor; ben ise tek başına mülkiyetin kendisini bu istismarların toplamı olarak adlandırıyorum. Her ikimiz için de mülkiyet, açıları ufaltılması gereken bir çokgen gibi; fakat M. Blanqui uğraşsak bile ortaya çıkacak şeklin her zaman bir çokgen olarak kalacağını savunuyor (ki bu mate-

matikte ispatlanmamakla birlikte kabul edilen bir varsayımdır). Hâlbuki ben, bu şeklin bir daire olacağını iddia ediyorum. Dürüst insanlar hiç değilse birbirlerini anlayabiliyorlar.

Bunun dışında sorunun şu anki hali çerçevesinde, insan aklının mülkiyetin ilgasıyla ilgili meşru tereddütlere kapılabileceğini kabul ediyorum. Gerçekten de genel kabul gören ve siyasal inanç sistemimizi özetlemek gibi tartışılmaz meziyete sahip bir ilkeyi yıkmak, davayı kazanmaya yetmez; onun zıddı olan ilkeyi tesis etmek ve bu ilkeden çıkacak sistemi formüle etmek de gerekir. Hatta dahası bu yeni sistemin, eskisinin kurulmasına sebep olmuş her türlü manevi ve siyasal ihtiyacı nasıl karşılayacağını da göstermek gerekir. Bu itibarla, bundan önceki savlarımın doğruluğunu aşağıdaki ispat koşullarına bağlıyorum:

Mülkiyet veya mülkiyeti istismar hariç, mevcut bütün kurumların içinde yer alacakları ve hatta bizatihi eşitlik araçları olarak hizmet edecekleri bir mutlak eşitlik sistemi keşfetmek: Bireysel özgürlüğün, güçler ayrılığının, kamunun hakkını aramanın, jüri sisteminin, idari ve adli örgütlenmenin, eğitimde birlik ve bütünlüğün, evliliğin, ailenin, doğrudan ve dolaylı intikale bağlı verasetin, satış ve mübadele hakkının, vasiyet ve hatta ekber evlat hakkının eşitlik araçları vazifesi göreceği bir sistem; sermayenin teşekkülünü temin etmekte ve bütün insanların moralini yüksek tutmakta mülkiyetten daha iyi iş gören bir sistem; Platon ve Pitagoras'tan Babeuf'e, Saint-Simon ve Fourier'e şimdiye dek önerilmiş ortaklık kuramlarını daha üst bir açıdan açıklayan, düzelten ve tamamlayan ve nihayet dönüşümün aracı görevi görürken derhal uygulanabilir de olan bir sistem...

Böylesine kapsamlı bir çalışma, yirmi Montesquieu'nun gayretinin bir araya gelmesini gerektiriyor, farkındayım: Buna rağmen, çalışmayı nihayete erdirmek tek bir kişiye nasip değilse bile, en azından girişimi bir kişi başlatabilir. Kat edeceği yol, amacın keşfedilmesi için yeterli olacak ve neticeyi temin edecektir.

MÜLKİYET NEDİR?
veya
HUKUKUN ve YÖNETİMİN
İLKESİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

İLK İNCELEME
(1840)

Adversus hostem aeterna auctoritas esto.
Düşmana karşı, hak aramanın sonu yoktur.

ON İKİ LEVHA YASASI

Birinci Bölüm

Eserde izlenen yöntem: Bir devrim düşüncesi

Şayet "Kölelik nedir?" sorusunda cevap vermem gerekseydi ve tek kelimeyle, kölelik cinayettir deseydim, ne kastettiğim derhal anlaşılırdı. Bir insandan düşünme yetisini, iradesini, şahsiyetini almak kudretinin hayat memat meselesi olduğunu ve bir insanı köleleştirmenin onu öldürmek olduğunu göstermek için uzun söze hacet olmayacaktı. Öyleyse niçin "Mülkiyet nedir?" sorusuna, anlaşılacağımdan emin olarak, hırsızlıktır diye cevap veremiyorum; ne de olsa ikinci soru ilkinin şekil değiştirmiş halinden ibaret değil mi?

Hükümetimizin ve kurumlarımızın temel ilkesini, mülkiyeti tartışmaya kalkıştım; hakkım dâhilinde bu. İncelememden çıkacak sonuçlar hususunda yanılabilirim; bu da hakkım dâhilinde. Kitabımın sonucu olan cümleyi başına koymak gelmiş içimden; yine bu da hakkım dâhilinde.

Falanca yazar mülkiyetin medeni bir hak olduğunu, ihrazdan doğduğunu ve yasa tarafından onaylandığını öğretir; bir başkası onun doğal bir hak olduğunu ve kaynağını emekte bulduğunu ileri sürer: Ve bu kuramlar birbirine tamamen zıt görünse bile teşvik edilir, alkışlanır. Ben ise ne emeğin, ne ihrazın, ne de yasanın mülkiyet hakkını yaratabileceğini, mülkiyetin aslen haksız olduğunu ileri sürüyorum: Kınanacak ne var?

Ama homurtular yükseliyor!

“Mülkiyet hırsızlık mıymış? İşte 93’ün savaş çığırtkanlığı! İşte devrimin ayak sesleri!” deniyor.

Gönlünüzü ferah tutunuz ey okur: Ben ne nifak yayıcıyım ne de bir isyanın fitilini ateşleyenim. Üç beş gün sonrasını öngörüyorum sadece; ortaya çıkmasın diye boşuna çabaladığımız bir hakikati ifşa ediyorum; müstakbel anayasamızın önsözünü yazıyorum. Size küfür gibi gelen şu mülkiyet hırsızlıktır tanımı, şayet önyargılarımız izin verir de anlarsak, bizi düşecek yıldırımdan koruyan bir paratoner olabilirdi; fakat buna engel ne çok çıkar, ne çok peşin hüküm var... Felsefe olayların akışını değiştiremeyecek heyhat! Kader kehanetlere aldırmaksızın ağlarını örecek. Ama öyle diye adaleti sağlamak, öğretimizi tamamlamak gereksiz mi olacak?

– *Mülkiyet hırsızlıkmış*! Düşünce âleminde nasıl devrim ama! *Mülk sahibi* ve *hırsız* her dönemde çelişkili iki sözcüktü ve imledikleri şeyler de birbirine zıttır. Bu zıtlığı her dil benimsemiştir. Öyleyse hangi yetkeye dayanarak evrensel uzlaşıya hücuma, insan ırkını tekzibe yelteniyorsunuz? Kim oluyorsunuz da çağların ve halkların hikmetini reddediyorsunuz?

– Ey okur sıradan şahsiyetim sizi niye ilgilendirsin ki? Ben de sizin gibi aklın sadece gerçeğe ve kanıta bel bağladığı bir çağda yaşıyorum; benim adım da sizinki gibi GERÇEĞİN TAKİPÇİSİ[5]; gayem yasanın şu sözleriyle yazılmış: *Nefret gütmeden, korku duymadan konuş; bildiğin şeyi söyle.* İnsan türünün işi, bilimin tapınağını inşa etmektir ve bu bilim insanı ve doğayı kapsar. Artık gerçek kendini herkese açık ediyor; bugün Newton’a, Pascal’a, yarın vadideki sığırtmaca, atölyedeki kalfaya. Karınca kararınca her biri binaya bir taş ekliyor ve tamamlanınca görevi, çekilip gidiyor. Ebediyet

---

5 Yunancada *skeptikos*, araştırmacı, gerçeği aramayı iş edinmiş filozof anlamına gelir.

önümüzde uzanıyor, ebediyet takip ediyor bizi: İki sonsuzluk arasında zavallı bir ölümlünün çağları ilgilendirecek ne ehemmiyeti olabilir?

Öyleyse ey okur, unvanımı karakterimi bir yana bırakınız ve sadece iddia ettiklerimle ilgileniniz. Evrensel yanlışı düzeltme iddiasında bulunurken evrensel uzlaşıya dayanıyorum; insan türünün kanaatleri karşısında insan türüne duyduğum inanca sığınıyorum. Beni takip etmeye cesaret edin ve eğer niyetiniz salih ise, vicdanınız hür ise, şayet iki önermeyi bağlayıp bir üçüncüsünü çıkarabilecek kadar bile zekânız varsa, kuşkusuz fikirlerim sizin de fikirleriniz olacaktır. En son diyeceğimi en başta söylemekteki niyetim, kafa tutmak değil, uyarmaktı sizi: Zira beni okuyacak olursanız, sizin onayınızı alacağıma dair inancım tam. Size bahsedeceğim şeyler o kadar yalın, o kadar somut şeyler ki, onları fark etmeyişinize şaşacak ve kendi kendinize: "Bunun hakkında hiç düşünmemiştim," diyeceksiniz. Başkaları size doğanın sırlarını söküp çıkaran dâhiyane bir gösteri sunabilir veya yüce kehanetleri önünüze serebilirler: Fakat burada ancak hakça ve *adil* olanla ilgili bir dizi deneyle, vicdanınızın boyutları ve ağırlığına ilişkin bir tür ölçümle karşılaşabilirsiniz. İşlemler gözleriniz önünde geçekleştirilecek ve sonucu da bizzat siz değerlendireceksiniz.

Bununla birlikte, bir sistem kurmuyorum: İmtiyazların son bulmasını, köleliğin ilgasını, hakların eşitliğini, yasanın hâkimiyetini talep ediyorum. Sadece adalet, başka bir şey değil. İşte sözlerimin özeti... Dünyaya çeki düzen verme işini başkalarına bırakıyorum.

Günün birinde kendi kendime, toplumda neden bunca acı ve sefalet var diye sordum. İnsan ebediyen mutsuz olmaya mahkûm mu? Reform girişimcilerinin kurnaz açıklamalarıyla yetinmedim; kimi genel sefaletten hükümetin gevşekliğini ve beceriksizliğini, kimi genel yozlaşmayı ve cahilliği sorumlu tutuyordu. Mahkemelerde ve basında sürüp giden

sonu gelmez kavgalardan bıkıp, meselenin derinine bizzat inmek istedim. İlim erbabına danıştım, felsefe, hukuk, siyasal iktisat ve tarihle ilgili yüz cilt kitap okudum: Bunca okumanın gerekmediği bir çağda yaşamış olmayı diledim! Kesin bilgilere ulaşmak için elimden geleni yaptım; kuramları karşılaştırdım, itirazlara cevaplar buldum, argümanları kullanarak formüller ve çıkarımlar tasarladım durmadan; bin türlü kıyası en sağlam mantığın hassas terazilerinde tarttım. Bu zahmetli çalışma sırasında pek çok ilginç olguyu toparladım ve boş vakit bulur bulmaz bunları dostlarımla ve kamuoyuyla paylaşacağım. Fakat söylemem gerekiyor ki, daha en başından, *adalet, eşitlik, özgürlük* gibi sıradan, ama kutsal kelimelerin manasını hiçbir zaman anlamamış olduğumuzu fark ettim. Tek tek bu kavramların her birine dair fikirlerimiz son derece bulanıktı. Ve aslında bu cehalet, hem bizi yiyip bitiren sefaletin ve hem de insan türünün üstüne çökmüş bütün felaketlerin tek sebebiydi.

Bu tuhaf sonuç karşısında kafam allak bullak oldu: Akıl yürütmemden şüphe ettim. Nasıl yani dedim, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği, havsalanın almadığı şeyi sen mi keşfettin! Titre ve kendine gel biçare, hasta beyninin kuruntularını bilimin gerçekleriyle karıştırmaktan sakın! Bilmez misin ki, büyük filozoflar ameli ahlak alanında bir yanlışın evrensel hale gelemeyeceğini söylemiştir? Bu yüzden işte, hükümlerimi sınamaya karar verdim ve bu yeni çalışmamda kendime şu sorulara cevap verme şartı getirdim: Ahlak ilkelerinin tatbikinde bütün insanlığın bu kadar uzun zaman ve evrensel ölçüde yanılmış olması mümkün müdür? Nasıl ve niçin yanılmış olabilir? Hata evrensel olduğuna göre, düzeltilmez de değil midir?

Vardığım sonuçların gerçekliğini emniyet ettiğim bu sorular, analize uzun süre direnemedi. Bu incelemenin V. Bölüm'ünde, bütün bilgi alanlarında olduğu gibi ahlak alanında da en ciddi hataların bilim yolunda bir aşama olduğu;

adalet dağıtma işinde bile, yapılan hataların insanı yücelten bir ayrıcalık olduğu görülecektir ve felsefe alanında bana düşebilecek liyakat payı son derece küçüktür. Olayları adlandırmak kolaydır: Marifet, olayları ortaya çıkmadan önce bilebilmekte. Artık kemale ermiş, bütün zihinlere musallat olmuş, bugün ben değilsem yarın bir başkasının dile getireceği bir fikri ifade ederken, bana düşecek pay olsa olsa önce söylemiş olmak hüneridir. Şafağı önce gördü diye övülür mü hiç insan?

Gerçi evet, koşulların eşitliğinin hakların eşitliğiyle aynı şey olduğuna, *mülkiyet* ve *hırsızlığın* eşanlamlı terimler olduğuna; yetenek ve hizmette üstünlük bahanesiyle bahşedilen, daha doğrusu gasp edilen bütün toplumsal üstünlüklerin haksızlık ve soygunculuk olduğuna herkes inanıyor ve bunu tekrarlayıp duruyor. Demek istediğim, bütün insanlar kalpleriyle bu hakikatlere şahitler; gereken sadece onları anlamalarını sağlamaktır.

Konuya girmeden önce, izleyeceğim yolla ilgili iki satır bir şey söylemem gerekiyor. Pascal bir geometri problemini ele alırken, bir çözüm yöntemi icat etmişti; felsefi bir sorunu çözmek için de bir yöntem gereklidir. Eh, sonucun ciddiyeti bakımından felsefenin ele aldığı sorunlar geometrininkileri katbekat aştığına göre felsefi sorunların çözümü, derin ve ciddi bir analizi çok daha katı biçimde talep etmez mi?

Çağdaş psikologlar diyor ki, zihnin alımladığı bütün algılar, yine zihnin bazı genel kanunlarına göre belirlenir; tabir caizse, müdrikemizde zaten var olan bazı kalıplara dökülürler ve bu kalıplar algının biçimsel koşuludurlar. Dolayısıyla diyor bu psikologlar, zihin doğuştan gelme *idealara* sahip değilse bile hiç olmazsa doğuştan gelen bazı *formlara* sahiptir. Bu itibarla, örneğin her fenomen bizim tarafımızdan illaki *zaman* ve *mekân* içinde idrak edilir; hepsiyle ilgili bir ortaya çıkma nedeni tasarlarız, var olan her şey *töz, kiplik, sayı, ilişki* vb. fikirleri içerir. Kısacası, aklın genel ilkeleriyle ilişkili ol-

mayan hiçbir düşünceye varamayız ve bunlardan bağımsız hiçbir şey yoktur.

İdrak yetisinin bu aksiyomları diye ekliyor psikologlar, bütün hükümlerimizi ve fikirlerimizi kati suretle şekillendiren ve duyularımızın sadece aydınlatabileceği bu temel kalıplar okullarda kategoriler adıyla bilinirler. Kategorilerin zihindeki öncelikli varlıkları bugün artık ispatlanmıştır; mesele sadece onlara bir sistem kazandırmak ve sayılarına karar vermektir. Aristoteles on tane kategori sayıyordu; Kant ise on beş. V. Cousin bu sayıyı üçe, ikiye ve ardından da bire indirdi ve bu profesörün tartışmasız başarısı, kategorilerle ilgili doğru kuramı keşfetmiş olması değilse bile hiç olmazsa metafiziğin en büyük, hatta belki de tek meselesi olan kategorilerin muazzam önemini herkesten iyi anlamış olmasıdır.

İtiraf edeyim, sadece *idealarm* değil, müdrikemizin *formlarının* veya *yasalarının* da doğuştan olduğuna inanmıyorum; Aristoteles'in metafiziğine kıyasla Reid ve Kant'ın metafiziğinin gerçekten daha da uzaklaştığını düşünüyorum. Ancak burada aklın bir eleştirisine girişmek istemediğimden –ki bu uzun bir çalışma ister ve kamuoyunu hemen hiç ilgilendirmez– zaman, mekân, töz ve neden gibi en genel ve en zorunlu fikirlerimizin ilksel olarak zihinde var olduğu yahut en azından doğrudan doğruya zihnin kurmasından kaynaklandığı hipotezini kabul edeceğim.

Ancak daha az doğru olmayan, ama filozofların belki de incelemeyi fazlaca savsakladıkları bir olgu varsa, o da ikinci bir doğa olarak alışkanlığın idrak yetimize bizi etkileyen görünümlerden kaynaklanan yeni kategori formları yerleştirme gücünde oluşudur. Bu sonradan edindiğimiz kategorilerin hükümlerimiz üzerindeki etkileri ilksel kategorilerden daha az belirleyici değildir. Dolayısıyla bizler, hem aklımızın ebedi ve mutlak yasalarına ve hem de noksan gözlemlerin telkin ettiği, genellikle kusurlu olan ikincil kurallara göre muhakeme etmekteyiz. İşte yanlış önyargıların en verimli

kaynağı, sayısız hatanın değişmeyen ve genelde de karşı koyulamayan sebebi budur.

Bu peşin hükümlerden kaynaklanan eğilimler genelde o kadar kuvvetlidir ki, zihnimizin yanlış diye hükmettiği, aklımıza aykırı gelen, vicdanımızın reddettiği bir ilkeyle mücadele ederken bile, farkında olmadan onu savunur, ona göre muhakeme ederiz ve ona hücum ederken yine ona itaat ederiz. Kısır bir döngüye sıkışmışken, zihnimiz kendi kendine isyan eder; ta ki yeni bir gözlem yeni fikirler doğurarak bize başka bir ilkeyi keşfettirinceye ve o da hayal gücümüze tasallut eden hayaletten bizi kurtarıncaya kadar.

Mesela bugün biliyoruz ki, sebebi henüz meçhul olan bir evrensel mıknatısın yasalarına göre, iki cisim, şayet önlerinde engel yoksa, çekim kuvveti dediğimiz bir gücün etkisiyle hızlanarak birleşmeye meylediyorlar. Desteksiz cisimleri yere düşüren, tartıda ölçülmelerini sağlayan ve bizi yaşadığımız dünyaya rapteden şey bu çekim kuvvetidir. Bu nedeni bilmemek, eskilerin taban karşısı denen şeye inanmalarına engel olan tek sebepti. Lactance'tan sonra Aziz Augustinus da aynı şeyi söylüyordu, "Şayet ayaklarımızın altında insanlar varsa, baş aşağı olup gökten düşeceklerini anlamıyor musunuz?" diyordu. Gözüne öyle göründüğü için dünyanın düz olduğuna inanan Hippone piskoposu Augustinus, farklı farklı yerlerde başucu noktasıyla ayakucu noktasını birleştiren doğrular çizilse, bu çizgilerin paraleller oluşturacağı sonucuna varıyordu ve yukarıdan aşağıya her hareketi işte bu çizgilere göre konumlandırıyordu. Buradan kalkarak tabiatıyla, yıldızların gök kubbeye asılı halde dönen lambalar olduğuna hükmediyordu; kendi başlarına bırakılsalar, yıldızlar ateş yağmuru halinde yeryüzüne düşerlerdi; yeryüzü dünyanın tabanı olan devasa düz bir satıhtı vs. Ona dünyanın neyin üzerinde durduğunu sorsak, bunu bilmediğini, fakat Tanrı'nın her şeye gücünün yeteceğini söylerdi. İşte Aziz Augustinus'un uzama ve devinime ilişkin fikirleri bunlardı; gö-

rünüşün verdiği bir peşin hükmün kafasına soktuğu ve ona göre genel bir kural, yargı gücünün bir kategorisi haline gelmiş fikirlerdi bunlar. Cisimlerin düşme nedenine gelince, Augustinus'un hiçbir fikri yoktu; cismin düştüğü için düştüğünden başka bir şey söyleyemezdi. Bizim için ise düşüş fikri çok daha karmaşıktır: Bu fikrin içerdiği uzam ve devinime dair genel fikirlere, çekim veya merkeze yönelim fikirlerini ekleriz ve bu bize daha yüksek bir neden fikrini verir. Fakat fizik bu açıdan yargılarımızı baştan aşağı düzeltmemiş olsa hâlâ Aziz Augustinus'un peşin hükmünü kullanıyor olabilirdik. Üstelik *bir cismin düştüğünü söylediğimizde*, sadece ve genel olarak bir çekim kuvvetinin yürürlükte olduğunu değil, fakat bilhassa ve özel olarak da bu hareketin yere doğru ve *yukarıdan aşağıya* cereyan ettiğini anlıyoruz hâlâ. Aklımız boş yere aydınlanmış sanki; muhayyilemiz galip geliyor ve kullandığımız dil de asla düzeltilemiyor. *Gökten inmek*, göğe çıkmak kadar yanlış bir tabir, ama buna rağmen, insanlar bu dili kullandığı sürece bu tabir de sürüp gidecek.

Yukarıdan aşağıya, gökten inmek, bulutlardan düşmek vb. bütün bu tabirler, artık tehlikesizdir, çünkü uygulamada bunları tasfiye edebiliyoruz. Ama bir an için bütün bu kullanımların bilimin ilerleyişini ne kadar geciktirdiğini düşünmeye tenezzül edelim. Gerçi statikte, mekanikte, hidrodinamikte ve balistikte düşmenin gerçek sebebini bilmek pek de mühim değildir ve genel olarak uzamdaki devinimle ilgili fikirlerimizin doğru olması yeterlidir. Fakat iş, dünyanın düzenini, gelgitlerin sebebini, dünyanın biçimini ve uzaydaki konumunu açıklamaya geldiğinde durum bunun tam tersidir: Bunları açıklayabilmek için görünümün dairesinden çıkmak gerekir. Hünerli teknisyenler, mükemmel mimarlar, mahir topçular en eski çağlardan beri var olagelmiştir; dünyanın yuvarlaklığı ve çekim kuvveti ile ilgili yanılgıları sanatlarının ilerlemesine engel olmamıştır; binaların sağlamlığı ve hedeflerinin şaşmazlığı bundan hiç etkilenmemiştir. Fakat yeryü-

zünden çıkarılan dikey çizgilerin sözde paralelliğinin açıklayamadığı fenomenlerle er geç karşılaşmak zorunda kalırız: Ve o zaman geldiğinde, asırlardır günlük pratiklerle uyum içinde olmuş peşin hükümler ile gözün gördüğüne aykırı gelen yeni görüşler arasında kavga da başlar.

Şu halde bir yandan, yalıtılmış olgulara veya salt görünümlere dayanan temelleri var ise de en yanlış yargılar bile daima bazı doğru çıkarımlara yetebilecek oranda bir gerçeklik barındırırlar; fakat bu alanın ötesinde saçmalığa düşeriz. Sözgelimi Aziz Augustinus'un görüşlerinde doğru bir taraf vardı; nitekim cisimler yere doğru düşüyor, düşme düz bir çizgi takip ediyor, güneş ya da dünya hareket ediyor, gök ya da yer dönüyor, vb. Bu genel geçer olgular daima gerçek idi; bilim bunlara hiçbir şey eklemedi. Ama öte yandan, her şeyi açıklamak gerekliliği bizi daha da anlaşılır ilkeler araştırmaya sürüklüyor. İşte bu yüzden önce yeryüzünün düz olduğu, ardından da dünyanın evrenin merkezinde çakılı olduğu görüşlerini teker teker terk etmek zorunda kaldık.

Fizik dünyasından ahlak dünyasına geçecek olursak, burada da yine görünümün yarattığı aynı yanılgılara, kendiliğindenliğin ve alışkanlığın aynı etkilerine maruz kaldığımızı görürüz. Fakat bilgi sistemimizin bu ikinci kısmını ilkinden ayıran şey, ilk olarak, kanaatlerimizden çıkarsadığımız iyi ve kötünün varlığı, ikinci olarak, bize işkence edip öldüren peşin hükümleri savunmaktaki inatçılığımızdır.

Yerçekiminin sebebi ve yerin biçimiyle ilgili ne tür bir sistem benimsemiş olursak olalım, fizik bundan etkilenmez ve toplumsal ekonomimiz de bundan ne fayda ne zarar görür. Fakat ahlak dünyamızın yasaları bizim tarafımızdan ve bizim içimizde tatbik edilir. Bu yasalar bizim bilinçli katılımımız olmadan, dolayısıyla da tarafımızdan bilinmiyorsa uygulanamaz. Öyleyse ahlak yasalarına dair bilgimiz yanlışsa, ne kadar iyiliğimizi istesek de kendi kötülüğümüzü yaratacağımız aşikârdır; şayet bu bilgi yarım yamalaksa, kimi kez

toplumsal terfiimizi sağlayabilir, fakat uzun vadede bizi yanlış yola sürükleyecek ve en nihayetinde bizi felaket uçurumuna atacaktır.

İşte o zaman bilginin en yükseğini kullanmak kaçınılmaz hale gelir ve söylemek gerekir ki arandığı takdirde bulunmayacak bilgiler de değildir bunlar, ama eski peşin hükümlerle yeni fikirlerin çetin savaşı tam da bu noktada başlar. Yangınlar ve kaygılar içinde geçen günler! Herkesin hep bu inançlarla ve bu kurumlarla mutlu mesut yaşadığı günler hatırlatılır: O inançları suçlamak, o kurumları dağıtmak niyedir? O mutlu çağın, tam da toplumun içinde gizli bulunan kötülük ilkesini geliştirmeye yaradığını anlamak istemezler. İnsanları, tanrıları, yeryüzünün muktedirlerini ve doğanın güçlerini suçlarlar. İnsan, kötülüğün sebebini kendi kafasında ve kalbinde aramak yerine efendilerine, hasımlarına, hısımlarına ve kendine çatar; uluslar silaha sarılır, birbirlerini boğazlar, katlederler, ta ki nüfusun iyice azalmasıyla denge tekrar kurulana, barış savaşçıların küllerinden yeniden doğana kadar. İşte ataların âdetlerine el uzatmak, şehirlerin kurucularının vazettikleri ve asırlık sadakatle doğrulanmış yasaları değiştirmek insanoğluna bu kadar çirkin gelir.

Nihil motum ex antiquo probabile est, diye yazıyor Titus Livius, bütün yeniliklere kuşkuyla yaklaş. Kuşkusuz insan hiç değişmesi gerekmese, hakkında en hayırlısı bu olurdu: Yok, ama hayır! İnsan cahil doğuyor, tedricen kendini yetiştirerek var olabiliyor diye, aydınlığa yüz mü çevirmeli, aklından feragat edip tesadüfe mi terk etmeli kendini? Mükemmel sağlık nekahetten yeğdir: Bu hastanın iyileşmeyi reddetmesi için gerekçe olabilir mi hiç? Vaftizci Yahya ve İsa asırlar öncesinden "Reform, reform!" diye haykırıyorlardı; elli yıl kadar önce dedelerimiz "Reform, reform!" diye haykırıyordu ve bizler de daha uzun zaman "Reform, reform!" diye haykıracağız.

Çağımın acılarını görüp kendi kendime şöyle dedim: Toplumun üzerine kurulduğu ilkeler arasında, toplum tarafından anlaşılmayan, cahillikle hükümsüz kılınan ve bütün hastalıkların sebebi olan bir ilke var. Bu en kadim ilkedir, zira en modern ilkeleri silip süpürüp eskilere dokunmamak devrimlerin özünde vardır; halbuki bizim mustarip olduğumuz kötülük bütün devrimlerden önce gelir. Cahilliğimizle yozlaştırdığımız bu ilke, el üstünde ve aziz tutulan bir ilkedir; çünkü öyle olmasaydı kimseyi rahatsız etmezdi, etkisiz olurdu.

Fakat amacı açısından doğru, fakat yanlış anladığımız bu ilke, insanlık kadar eski olan bu ilke hangisidir? Din olabilir mi bu?

Bütün insanlar Tanrı'ya inanır: Bu dogma, insanların hem bilinçlerine hem de akıllarına sirayet etmiştir. İnsanlık için Tanrı, çok ilksel bir olgu, kaçınılmaz bir fikirdir; müdrikemiz için neden, töz, zaman ve mekân gibi kategorik idealar ne kadar zorunluysa, Tanrı da o kadar zorunlu bir fikirdir. Güneşin fiziğin uslamlamalarından önce duyularımızın tanıklığıyla verili oluşu gibi Tanrı da her türlü zihinsel çıkarıma öncel bir biçimde bilinç tarafından tasdik edilir. Gözlem ve deney yoluyla fenomenleri ve yasaları keşfederiz, bunların varlıkları ise sadece iç duyuya verilir. İnsanlık Tanrı'ya inanıyor; fakat hangi Tanrı'ya inanıyor? Kısacası Tanrı nedir?

Türümüzde doğuştan gelen, genel kabul gören, ilksel tanrısallık mefhumu, insan aklının kuşatabildiği bir mefhum değil. Doğanın ve sebeplerin bilgisine yaklaşmak için attığımız her adımda Tanrı fikri de azamet ve yücelik kazanıyor: Bilimde ne kadar ilerlersek Tanrı da sanki o denli büyüyor ve öteye gidiyor. İnsanbiçimcilik ve putçuluk, insanlığın havsalasının toyluğunun zorunlu bir sonucu, çocuklara ve şairlere özgü bir ilahiyattı. Bir ahlak ilkesi yapılmadığı sürece ve eğer kanaat özgürlüğüne saygı duyulacaksa zarar-

sız addedilebilecek bir hataydı bu ilahiyat. Fakat Tanrı'yı kendi imgesine göre yapan insan, daha sonra onu sahiplenmek de istedi. Ulvi Varlığı çarpıtmakla yetinmeyip, ona kendi mirası, malı, putu gibi muamele etti. Korkunç kisvelere sokulan Tanrı, her yerde insanın ve devletin malı haline geldi. İşte yaşam biçimlerinin din tarafından yozlaştırılması böyle başladı ve kutsal savaşların ve bağnaz nefretlerin kaynağında bu vardır. Çok şükür herkesi kendi inancında serbest bırakmayı öğrendik; dinin sınırları dışında ahlaki kurallar arıyoruz. Tanrı'nın doğası ve özellikleri, ilahiyatın dogmaları, ruhların selameti ile ilgili hüküm vermeden önce, vakarla bilimin neye inanıp neyi reddetmemiz gerektiğini öğretmesini bekliyoruz artık. Tanrı, ruh, din, sonu gelmez tefekkürlerimizin, en vahim dalaletlerimizin, en feci sorunların değişmez konusu oldu. Bu sorunların çözümü her zaman denendi ve hep eksik kaldı. Bütün bu konularda hâlâ hataya düşebiliriz, fakat hiç değilse hatalarımız artık zararsızdır. İnanç özgürlüğü ve dünyevi-dini ayrımıyla birlikte, hiçbir yasa, hiçbir siyasal ve medeni kurum dine dayandırılamayacağı için dini düşüncelerin toplumun gelişimi üzerindeki etkisi artık bütünüyle olumsuzdur. Dini ödevlerin ihmali genel yozlaşmayı destekleyebilir, fakat onun zorunlu sebebi değildir, ancak tali sebebi veya sonucu olabilir. Hele bizi ilgilendiren sorun açısından bu gözlem kesindir; insanlar arasındaki koşul eşitsizliğinin sebebi, fakirliğin, evrensel sefaletin, hükümetin açmazlarının sebebi artık dine bağlanamaz: Daha geriye dönmeli, daha derini eşelemeliyiz.

Fakat insanda dini duygudan daha derin ve daha ilksel olan şey nedir?

İnsanın kendisi vardır; yani istenç ve bilinç, hür irade ve yasa insanda bitimsiz bir uzlaşmazlık içindedir. İnsan kendi kendiyle savaş halindedir. Niçin?

"İnsan başlangıçta günah işledi," diyor ilahiyatçılar, "türümüz kadim bir cürümden ötürü suçludur. Bu günah yü-

zünden insanlık Tanrı'nın gözünden düşmüştür: Nasibi hata ve cehalet olmuştur. Tarihçileri okuyunuz, her yerde, halkların daimi sefaletinde kötülüğün zorunluluğunun kanıtlarıyla karşılaşırsınız. İnsan acı çeker ve daima da çekecektir: Hastalığı kalıtsal ve bünyevidir. Hastalığı hafifletmeye teskin etmeye çalışabilirsiniz, ama derde deva yoktur."

Bu söylem sadece ilahiyatçılara da has değil. Bir dengine, sürekli mükemmelleşmeyi savunan materyalist filozofların yazılarında da rastlarız. Destutt de Tracy, fakirliğin, suçların, savaşların toplumsal halimizin kaçınılmaz bir keyfiyeti olduğunu, zorunlu bir kötülük olduğunu ve buna karşı çıkmanın çılgınlık olacağını öğretisinde resmen beyan ediyor. Demek ki, adı ister *kötülüğün zorunluluğu* ister *kökensel sapma* olsun temeldeki felsefe aynıdır.

"İlk insan günah işledi." Yeni Ahit'in ateşli taraftarları bunu sadakatle yorumladıklarında şöyle diyeceklerdir: İnsan *ilksel olarak günahkârdır*, yani beşer şaşar; zira *günah işlemek*, *yanılmak*, *şaşmak* aynı şeydir.

"Âdem'in günahının sonuçları, insan türüne intikal etmiştir ki bunların en başında cehalet gelir." Aslında cehalet birey için olduğu gibi tür için de ilkseldir; fakat pek çok sorunla ilgili olarak, siyasal ve ahlaki alanlarda bile insan türünün bu cehaletine derman bulunmuştur: Günün birinde tamamen ortadan kalkmayacağını nerden biliyoruz? İnsan türünün hakikate doğru daimi bir ilerleyişi, aydınlığın karanlıklar üzerinde sürekli zafer kazanması söz konusu. Demek ki hastalık hepten devasız değildir ve ilahiyatçıların açıklaması yetersiz olmaktan da öte saçmadır, çünkü "İnsan yanılır, çünkü yanılır," totolojisinden ibarettir. Hâlbuki şöyle demek gerekir: "İnsan yanılır, çünkü öğrenir." Nitekim bilmesi gereken her şeyi öğrendiğinde insanın artık yanılmayacağına ve acı çekmeyeceğine inanmak makuldür.

İnsanın kalbine kazınmış dedikleri bu yasa hakkında ilim erbabını sorgulayacak olsak, derhal fark ederiz ki, bu zevat

hiç bilmediği bir konuda tartışmaktadır. En önemli sorunlarla ilgili neredeyse her kafadan bir ses çıkmaktadır. En iyi yönetim şekli, yetkenin kökeni, hukukun mahiyeti hakkında hemfikir iki kişi dahi bulunamaz. Hepsi, kıyısı olmayan dipsiz bir denizde, pek de mütevazı olarak tek hak yol addettikleri nefislerinin rehberliğinde rastgele seyrüsefer etmekteler. Ve bu birbiriyle çelişen karmakarışık görüşlere bakıp şöyle diyoruz: "Araştırmalarımızın konusu yasadır, toplumsal ilkenin belirlenmesidir; hâlbuki politikacılar, yani toplum bilimciler birbiriyle anlaşamıyorlar; demek ki hata onlardadır ve her hatanın bir doğrusu olduğundan, bu zevatın kitaplarında onlar farkında olmadan dibe çökmüş hakikati bulmak gerekir."

Peki, ama siyaset yazarları ve hukukçular ne üzerinde ittifak ediyorlar? Adalet, hakkaniyet, özgürlük, doğal hukuk, medeni hukuk vs. üzerinde. Peki, adalet nedir? İlkesi, mahiyeti, formülü nedir? İlim erbabının bu soruya verecek cevabı olmadığı açık: Zira aksi halde, açık ve kati bir ilkeden yola çıkan bilimleri, sonu gelmez ihtimaller alanından çıkardı ve tartışmalar sona ererdi.

Adalet nedir? İlahiyatçıların cevabı: Bütün adalet Tanrı'dan gelir. Bu doğru, ama bilgimizi artırmıyor.

Filozoflar bu konuda daha bilgili olmalıydı, nitekim yatıp kalkıp adalet ve adaletsizlik üzerinde tartıştılar! Ancak maalesef küçük bir tetkik, onların da bilgisinin yok hükmünde olduğunu gösterir. Filozoflar bu noktada güneşe sadece hayranlık, aşk ve coşku nidasıyla "Oo! Oo!" diyerek dua eden vahşilere benzerler: Güneşin bu "O!" nidasına pek bir kayıtsız kaldığını bilmeyen de yoktur. İşte adalet söz konusu olduğunda filozofların durumu tıpkı buna benzer. Adalet der filozoflar, *göklerin kızı; dünyaya gelen her insanı aydınlatan bir ışık, tıynetimizin en zarif istisnası, bizi hayvanlardan ayıran ve Tanrı'ya benzer kılan şeydir* – ve bunun gibi bir dolu lakırdı. Bu sofu terane ne demeye geliyor diye soruyorum? Hepsi de vahşilerin duasından "Oo!"dan ibaret.

İnsan bilgeliğinin adaletle ilgili en makul öğretisi şu meşhur özdeyişte özetlenmiştir: *Başkalarına sana davranmalarını istediğin gibi davran; sana yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma.* Fakat bu pratik ahlak kuralının bilime faydası yoktur: Bana bir şekilde davranılmasını veya davranılmamasını istemeye ne hakkım var? Ödevimin hakkıma denk olduğunu söylemek ancak bu hakkın ne olduğu söylendiğinde bir anlam ifade eder.

Daha olumlu ve daha belirgin bir şeye varmaya çalışalım. Adalet toplumu yöneten merkezdeki yıldızdır, siyaset dünyasının etrafında döndüğü kutuptur, bütün işlemlerin ilkesi ve düzenleyicisidir. İnsanlar arasında olup biten her şey *hak hukuk* namınadır, içine adaletin karışmadığı hiçbir şey yoktur. Adalet hiç de yasanın hizmeti değildir: Tersine yasa, insanların çıkar ilişkileri içinde bulunduğu her durumda *hak* olanın ilanından ve tatbikinden öte bir şey olmamıştır asla. Dolayısıyla adil ve hakça olanla ilgili düşüncelerimiz eğer kötü tanımlanmışsa, eksik veya yanlış ise, bütün yasal uygulamalarımızın hatalı, kurumlarımızın çarpık, politikalarımızın yanlış olacağı aşikârdır. Sonuç, toplumsal rahatsızlıklar ve kargaşa olacaktır.

İnsanların adalet kavramı ve adaletin uygulanmasıyla ilgili görüşleri hiç sabitlik arz etmeseydi, farklı çağlarda bu görüşler de değişime uğrasaydı; kısacası fikirlerde bir ilerleme olsaydı, kafamızda ve dolayısıyla da zorunlu olarak eylemlerimizdeki adaletin çarpıklığı hipotezi ispatlanmış bir olgu olurdu. Ve işte en çarpıcı tanıklıklarla tarih, tam da buna şahitlik ediyor.

On sekiz asır önce, dünya Sezar'ın egemenliği altında, kölelik düzeni, batıl inançlar ve şehvet düşkünlüğü içinde helak olup gitmekteydi. Sonu gelmez sefahat âlemleriyle aklı başından gitmiş ve adeta serseme dönmüş halk, hak ve ödev mefhumlarını dahi yitirmiş haldeydi: Savaş ve sefahat döngüsü içinde eziliyordu; makine sayılan kölelerin çalışması ve

angarya, halkı geçim olanaklarından yoksun bırakıyor, soyun sürmesini engelliyordu. Bu muazzam yozlaşmadan, en iğrenç şekliyle barbarlık, yeniden hortladı ve daha ücra bölgelere amansız bir cüzam gibi yayıldı. Bilgeler imparatorluğun sonunun yaklaştığını sezdiler, fakat çare bulamıyorlardı. Nasıl bir çare düşünebilirlerdi ki? Bu köhne toplumu kurtarmak için, kamuoyunun değer verdiği ve taptığı şeyleri değiştirmek, seküler adalet sisteminin geçerli saydığı hakları ise lağvetmek gerekirdi. Şöyle deniyordu: "Roma, siyaseti ve tanrıları sayesinde muzaffer oldu, dine ve kamuya yönelik her reform çılgınlık ve kâfirlik olacaktır. Mağlup halklara karşı merhametli olan Roma, onlara zincir vurarak hayat bahşetmiştir. Köleler zenginliğin en verimli kaynağıdır; halkların özgürlüğü Romanın haklarının ihlali ve ticaretinin iflası olacaktır. Refah içinde yüzen ve dünya nimetleriyle tıka basa dolu olan Roma, zaferleriyle ve hükümetiyle ayakta durmaktadır. Roma'nın lüksü ve hazları fetihlerinin karşılığıdır, onlardan feragat edemez, yoksun da koymaz kendini." Böylece Roma, hem hukuka hem gerçeğe sahip oluyordu. Roma'nın iddiaları, içeride görenekler, dışarıda da hukuk tarafından meşrulaştırılmaktaydı. Dinde putperestlik, devlette kölelik, özel hayatta hazcılık Roma'nın kurumlarının temelini oluşturuyordu. Bunlara dokunmak toplumu temelinden sarsmak, modern ifadelerle söylersek devrimlerin yolunu açmak demekti. Ve bu kimsenin aklına gelmiyordu; insanlık da kan ve lüks içinde can veriyordu.

Aniden kendine *Tanrı Kelamı* diyen bir adam çıkageldi: Aslında kim olduğu, nerden geldiği, o fikirleri kendisine kimin ilham ettiği bugün bile bilinmiyor. Konuştuğu her yerde, toplumun miadını doldurduğunu, dünyanın yeni bir dünyaya gebe olduğunu ilan etti. Ruhbanların zehir saçtığını, hukuk adamlarının cahil, filozofların yalancı ve riyakâr olduklarını; köle ile efendisinin eşit olduğunu, tefeciliğin ve benzeri mesleklerin hırsızlıkla bir olduğunu, mülk sahipleri-

nin ve keyif ehlinin bir gün yanacağını, hâlbuki fakirlerin ve kalbi temiz olanların rahat bir yerde ikamet edeceklerini söyledi. Daha az fevkalade olmayan pek çok şey daha söyledi.

Bu insan, yani *Tanrı Kelamı*, ruhbanlar ve hukuk adamları tarafından halkın düşmanı ilan edildi ve tutuklandı. Ruhbanlar ve hukuk adamları ölüm cezası talep etmeleri için halkı kışkırtmayı da bildiler. Bu hukuki cinayet suçlarının son perdesi oldu, ama *Tanrı Kelamı*'nın tohumlarını attığı kuramı boğamadı. Onun ölümünden sonra ilk yandaşları her yöne dağıldılar, *müjde* dedikleri öğretiyi tebliğ ettiler, binlerce misyoner yetiştirdiler ve görevleri tamamlanır gibi olduğu sırada Roma adaletinin keskin kılıcı altında can verdiler. Bu inatçı propaganda, cellatlar ile kurbanlar arasındaki bu savaş aşağı yukarı üç yüzyıl sürdü ve sonunda dünya din değiştirdi. Putperestlik yıkıldı, kölelik lağvedildi, bozulma yerini daha katı bir ahlaka bıraktı, zenginliğe duyulan husumet kimi zaman çileciliğe vardırıldı. Toplum eski ilkelerin yadsınmasıyla, dinde yaşanan bir devrimle ve en mukaddes tutulan hakların ihlali sonucu kurtarılabildi. Adalet kavramı bu devrim sırasında o güne kadar hayal dahi edilmeyen bir boyuta ulaştı ve bir daha asla eskisi gibi olmadı. Eskiden adalet sadece efendiler için vardı[6]; bundan böyle hizmetkârlar için de olacaktı.

Bununla birlikte yeni din, henüz hiç de bütün semeresini vermiş değildi. Kamu düzeninde bazı iyileşmeler oldu, tahakküm bir miktar hafifledi; fakat bunun dışında, *İnsanın Oğlu*'nun ektiği tohumlar kâfir kalplere düştüğünden ancak yarı şiirsel bir efsaneye ve sayısız çekişmeye yol açtı. *Tan-*

---

6 Din, hukuk, evlilik hep özgür insanların ayrıcalığıydı ve daha da eski bir tarihte sadece soylulara özgüydü. *Dii majorum gentium*, yani patrisyen ailelerin tanrıları ve *jus gentium*, halkların, yani ailelerin veya soyluların hukuku söz konusuydu. Köle ve plebler aile kuramıyordu; çocukları hayvan dölü addediliyordu. Hayvan olarak doğuyorlardı ve öyle yaşamak zorunda kalıyorlardı.

rı'nın Kelamı'nın vazettiği yönetim ve ahlak ilkelerinin pratik sonuçlarına önem vermektense, onun doğumu, nerden geldiği, kişiliği ve eylemleriyle ilgili spekülasyonlara dalındı; anlattığı kıssalar irdelendi ve en çözümsüz sorularla ilgili en abartılı görüşlerin, kimsenin anlamadığı metinlerin çarpışmasından *ilahiyat* denilen, *sonsuz saçmanın bilimi* olarak tanımlanabilecek şey doğdu.

Hıristiyan hakikati, havariler dönemini aşamadı; Grekler ve Latinler tarafından yorumlanan ve simgeleştirilen İncil, pagan masallarla doldu ve tam manasıyla bir çelişkiler yumağı haline geldi ve *hatadan beri Kilise*'nin saltanat devri bugüne dek uzun bir karanlık çağ olageldi. Şer güçlerin sonsuza dek hüküm sürmeyeceği, *Tanrı'nın Kelamı*'nın geleceği ve nihayetinde insanların hakikate ve adalete kavuşacakları söyleniyor; fakat bu, Grek ve Roma Katolikliğinin sonu olacaktır; tıpkı bilimin ışığıyla boş inanışların dağılıp gitmesi gibi...

Havarilerin haleflerinin yok etmekle yükümlü olduğu canavarlar, bir an korkuya kapılsalar da, çılgın bağnazlık sayesinde peyderpey yine arzı endam etmeye başladılar; hatta bu kimi zaman rahiplerin ve ilahiyatçıların kasten göz yummalarıyla oldu. Fransız komünleri tarihi, kralların, soyluların ve ruhbanların elbirliğiyle sergiledikleri çabalara rağmen, özgürlük ve adalet fikirlerinin halk arasında yayılmasının tarihidir. İsa'nın doğuşundan 1789 yıl sonra, sınıflara bölünmüş, fakir ve mazlum Fransız milleti, mutlakiyetçi krallığa, derebeyleri ve parlamenterlerin despotluğuna ve ruhbanların bağnazlığına karşı savaştı. Kralın, ruhbanların, soyluların ve halk tabakasının hukuku ayrıydı; bir eyalete, topluluğa, meslek localarına özgü veya doğuştan gelen imtiyazlar vardı. Bütün bunların temelinde şiddet, ahlaksızlık ve sefalet hüküm sürüyordu. Bir süredir reformdan bahsediliyordu; görünüşte reformu en çok arzu edenler onu sadece kendi çıkarları için destekliyorlardı, hâlbuki asıl kazançlı çıkacak olan halk reformdan pek bir şey beklemiyor ve bu konuda tek kelime etmiyordu. Zavallı halk, kâh güvensizlik, kâh kuşkucu-

luk, kâh umutsuzluk yüzünden uzun süre hakkını aramaktan çekindi: Halkın hizmet etme alışkanlığının ortaçağda yiğitliğiyle tanınan kadim komünlerin cesaretini silip süpürdüğünden bahsediliyordu.

Nihayet şu iki önermede özetlenebilecek bir kitap yayımlandı: *Üçüncü sınıf nedir? – Hiçbir şey. – Ne olmalıdır? – Her şey*. Başka birisi de çıkıp yorum kabilinden ekledi: *Kral nedir? – Halkın sözcüsü.*

Ani bir aydınlamaydı bu: Devasa bir örtü sıyrıldı, kalın bir gözbağı indi bütün gözlerden. Halk düşünmeye başladı:

Eğer sözcümüzse kral, bize rapor vermeli
Bize rapor verecekse, denetimimiz altında demek ki
Eğer denetlenebiliyorsa, sorumlu öyleyse
Sorumuysa eğer ceza da verilebilir kendisine
Eğer ceza alabiliyorsa, ceza da liyakate göre
Liyakatine göre ise cezası, öldürülebilir de.

Sieyes'in broşürünü yayımlanmasından beş yıl sonra *Üçüncü Sınıf* artık her şeydi; kral, soylular ve ruhbanlar ise artık her şey değildi. 1793'te halk hükümdarın dokunulmazlığını öngören anayasal kurguya bakmadan XVI. Louis'yi giyotine yolladı; 1830'da X. Charles'ı Cherbourg'a yolcu etti. Her iki durumda da halk, suçun takdiriyle ilgili hataya düşmüş olabilirdi, ama bu ancak bir olgu hatası olabilirdi, yoksa harekete geçerken izlediği mantığa hukuk açısından kusur bulunamazdı. Halk hükümdarı cezalandırarak, Strasbourg vakasından sonra Louis Bonaparte'ın infazını reddeden Temmuz hükümetinin yapamamakla suçlandığı yaptı: Gerçek suçluya el uzattı. Bu da kamu hukukunun icrası, ceza hukuku alanında adaleti sağlayan resmi bir karardır.[7]

---

7 Şayet yasama erkinin başı sorumluysa, vekillerin de öyle olması gerekir. Bu düşüncenin kimsenin aklına gelmemiş oluşu hayrete şayandır; vaka ilginç bir teze konu olurdu. Fakat hemen söyleyeyim böyle bir tezi dünyada savunmazdım, zira varacağı sonuçlara malzeme taşıyamayacağım kadar aşırı mantıkçı bir halkımız var bana göre.

89 hareketini yaratan anlayış, itiraz meraklısı bir anlayıştı; eski sistemin yerine konanların yöntemli veya planlanmış şeyler olmaması bunu ispata yeter. Keza öfke ve nefretten doğan yeni düzenin, gözlem ve incelemeye dayanan bir bilimin yaratabileceği etkiyi yaratmayışı; tek kelimeyle temellerin, doğanın ve toplumun yasalarına dair derin bir anlayıştan kaynaklanmayışı yeter kanıttır. Bu yüzdendir ki, sözde yeni kurumlarıyla cumhuriyetin, halkın uğruna savaştığı ilkelerin büsbütün hilafına, yıkmak istediği bütün peşin hükümlerin etkisinde işlediği görüldü. Şanlı Fransız Devrimi, 1789 Rönesansı, yapılan büyük reformlar, kurumlardaki değişikliklerden ihtiyatsız bir coşkuyla bahsediliyor: Ne büyük yanılgı, ne büyük yalan!

Maddi, manevi veya sosyal herhangi bir konuyla ilgili fikirlerimizde, yeni gözlemler neticesinde baştan aşağı bir dönüşüm olduğunda, düşüncenin bu hareketine *devrim* derim. Şayet fikirler değişiyor veya kapsam kazanıyorsa, o da *ilerlemedir*. Örneğin Batlamyus'un sistemi astronomide bir ilerlemeydi, Kopernik'inki ise devrim olmuştur. Aynı şekilde 1789'da mücadele ve ilerleme olmuştur; devrim ise hak getire. Reform denemelerinin incelenmesi bunu ispatlayacaktır.

Nicedir bencil monarşinin kurbanı olan halk, tek egemen olduğunu ilan ederek monarşiden sonsuza dek kurtulabileceğini sandı. Peki, monarşi neydi? Bir insanın egemenliği. Ya demokrasi nedir? Halkın, daha doğrusu ulusal çoğunluğun egemenliği. Fakat her iki durumda da yasanın değil, insanın egemenliğidir söz konusu olan; aklın değil, istencin egemenliği, kısacası hukukun yerine tutkuların egemenliği. Bir halk monarşik devletten demokrasiye geçmişse bu elbette ilerlemedir, çünkü egemenlerin sayısını artırarak, istenci akılla ikame etme şansını artırmış oluruz, ama en nihayetinde yönetimde bir devrim gerçekleşmez, zira ilke değişmeden kalmıştır. Gel gelelim bugün en

mükemmel demokraside bile özgür olunamadığına dair kanıta sahibiz.[8]

Hepsi bu da değil. Kral ya da halk, egemenliği tek başına icra edemez; onu vekillerine devretmek zorundadır: Egemenliğin nimetlerinden yararlanan kişilerin daima tekrarlanmasını istedikleri bir şeydir bu da. Bu vekillerin sayısı beş, on, yüz veya bin olsun, ne fark eder ve ismin ne önemi var? Yine insanların hükümeti, yine iradenin ve kaprisin egemenliği. Sözde devrim, sormak isterim neyi devirmiştir?

Kaldı ki bu egemenliğin önce Konvansiyon, ardından Direktuvar tarafından nasıl icra edildiğini, sonra Konsülün ona nasıl el koyduğunu da biliyoruz. Halkın onca yasını tuttuğu, göklere çıkardığı muktedir insana, imparatora gelince, kendisi halka bağlı olmayı hiç istemedi: Ama sanki egemenliğine meydan okur gibi halkın oyuna başvurmaya cüret etti, yani halktan devredilemez egemenliğinden feragat etmesini istedi ve istediğini aldı da.

Peki, ama egemenlik nedir? *Yasa yapma gücüdür* diyorlar.[9] Bir başka abeslik, despotizmin yeniden hortlaması bu da... Halk, kralların buyruklarını şu formülle çıkardıklarına çok zaman şahit oldu: Filanca *arzumu buyurdum.* Sırası geldiğinde halk da yasa yapmanın zevkine varmak istedi. Elli yıldır, tabii yine temsilcileri vasıtasıyla binlerce yasa da çıkardı. Eğlencesinin sonu gelmişe de benzemiyor.

---

8 Bakınız Tocqueville, *De la democratie aux Etats-Unis** ve Michel Chevalier, *Lettres sur l'Amerique du Nord.*** Plutarkos, *Vie de Pericles****'inde Atinalı vatandaşların tiranlığa heves ediyor görünmekten çekindikleri için eğitim alırken kendilerini gizlemek zorunda kaldıklarını anlatır.

---

* Amerika Birleşik Devletleri'nde Demokrasi (ç.n.)
** Kuzey Amerika Hakkında Mektuplar (ç.n.)
*** Perikles'in Hayatı (ç.n.)

9 Toullier'e göre "Egemenlik, insanın mutlak kudretidir." Materyalist bir tanım şöyle: Şayet egemenliğin bir anlamı varsa, bir erk veya yetki değil, bir haktır. Peki, ama insanın mutlak kudreti de nedir?

Bunun dışında, egemenliğin tanımı da yasanın tanımından doğuyordu. Yasa diyorlardı, *egemenin iradesinin dışavurumudur*: Öyleyse monarşi yönetiminde yasa, kralın iradesinin bir dışavurumudur; cumhuriyette, halkın iradesinin. İradelerin sayısındaki farklılıktan başka, her iki sistem birbirinin tamamen aynıdır. İkisi de aynı hatayı paylaşır, ikisi için de yasa bir iradenin dışavurumudur. Hâlbuki yasa bir vakıanın dışavurumu olmalıdır. Yine de izlenen rehberler sağlamdı: Cenevre yurttaşı peygamber, *Toplumsal Sözleşme*'si de Kuran bellenmişti.

Temayüller ve peşin hükümler her aşamada, yeni yasa koyucuların belagati altından sırıtıyor. Halk türlü türlü ayrımcılıktan ve imtiyazdan mustaripken temsilcileri onun adına şu beyanda bulundular: Bütün *insanlar yasa önünde ve doğaca eşittir*. Fazla sözle ifade edilmiş, belirsiz bir beyanat. İnsanlar doğaca eşittir: Yoksa bu, bütün insanlar aynı boyda, aynı güzellikte, aynı zekâda ve erdemdedir mi demektir? Hayır. Öyleyse kastedilen siyasal ve medeni eşitliktir. O zaman *bütün insanlar yasa önünde eşittir* demek yetişmeliydi.

Peki, ama yasa önünde eşitlik nedir? Ne 1790 Anayasası, ne 93'teki, ne bahşedilmiş ne onanmış anayasal bildirge tanımlamayı becerebilmiş bunu. Bütün bu metinler mevki ve servet eşitsizliğini varsayıyor ki, bunlar ortadayken yasa önünde eşitliğin e'sini bulmak olanaksızdır. Bu açıdan bütün anayasalarımız halk iradesinin sadık bir ifadesi olmuştur: Şimdi bunu ispat edeceğim.

Eskiden mülki ve askeri görevler halka yasaklanmıştı. Bu yüzden 1793 Bildirgesi'ne şu şatafatlı maddeyi eklediler diye marifet yaptıklarını sandılar: "Her vatandaş her göreve kabul edilebilir; özgür halklar tercih ölçütü olarak ancak erdem ve yetenekleri gözetir."

Böylesi güzel bir fikre besbelli imrenmiş olacaklar; aslında bir saçmalığa imrendiler. Bak sen! Egemen, yasa koyucu ve reformcu halk, kamu görevlerinde sadece bir ikramiye,

dobra konuşursak beklenmedik bir fırsat görüyor demek! Ve bu görevlere bir kazanç kapısı olarak baktığındandır ki, vatandaşların bu görevlere uygunluğuna hükmediyor. Öyle değil mi ya, eğer kazanılacak bir şey olmasaydı bu basiret neye yarardı? Sadece astronomlara ve coğrafyacılara kılavuz olma izni veren, ya da kekemelere opera ve tiyatro yasağı getiren bir yasa çıkarmayı akıl edecek değillerdi ya. Halk yine burada da kralları taklit etmiştir: Krallar gibi halk da dostları ve dalkavukları için yağlı kapıları tutmak istedi. Maalesef ki şu son özellik benzerliğe tüy dikiyor: Halk da kral gibi kâr defteri tutmuyor, o işe vekilleri ve temsilcileri bakıyor. Ve onlar da kalender hükümdarlarının iradesini engellemekten imtina ediyorlar.

Haklar Bildirgesi'nin, 1814 ve 1830 anayasal bildirgelerinde de aynen muhafaza edilen bu maddesi pek çok türden medeni eşitsizliği, yani yasa karşısındaki eşitsizlikleri ima ediyor: Mevki eşitsizliği sözgelimi. Nitekim kamu görevleri sadece sağladıkları kazançlar ve saygınlık için isteniyor. Veya servet eşitsizliği, nitekim servetlerin eşit olması istenseydi kamu görevleri ödül değil, ödev olurdu. Ve nihayet lütufta eşitsizlik, nitekim yasa yetenek ve erdemlerden ne anlaşılması gerektiğini tanımlamıyor. İmparatorluk zamanında, erdem ve yetenek askeri cesaret ve imparatora bağlılıktan başka bir şey değildi: Napolyon kendi soylu sınıfını yarattığında ve onu eski soylularla kaynaştırmaya çalıştığında ortaya çıkmıştı bu. Bugün iki yüz frank vergi veren insan erdemlidir: Yetenekli insan ise dosdoğru yankesici; artık kanıksanmış gerçeklerdir bunlar.

Nihayet halk mülkiyeti de yasallaştırdı... Tanrı halkı bağışlasın, zira ne yaptığını bilmiyordu. İşte elli yıldır kabahatinin bedelini ödüyor. Peki, ama dedikleri gibi sesi hakkın sesi olan halk, vicdanı yanılmayan halk nasıl oldu da yanıldı? Nasıl özgürlük ve eşitlik ararken köleliğin ve imtiyazlar sisteminin pençesine düştü yeniden? Yine eski rejimi taklit ettiği için.

Eskiden soylular ve ruhbanlar ancak gönüllü yardım ve karşılıksız bağış yoluyla devletin harcamalarına katkıda bulunabiliyorlardı; mülklerine borçlandıkları durumda bile el koyulamıyordu. Hâlbuki vergilerle ve angaryayla beli bükülmüş avam, kâh kralın, kâh beylerin ve ruhbanların vergi tahsildarları tarafından fütursuzca taciz ediliyordu. Mallarını satma yasağına maruz kalmış, eşya muamelesi görenler ne miras bırakabiliyor ne miras alabiliyorlardı; iltihak hakkı yüzünden hizmeti ve zürriyeti sahibine ait hayvanlar gibiydiler. Halk *mülkiyet* koşullarının herkes için aynı olmasını istedi; herkesin kendi *malına, gelirine, emeğinin ve zanaatının karşılığına özgürce sahip olabilmesini ve bunlardan faydalanabilmesini* istedi. Halk mülkiyeti kendisi icat etmedi, fakat soylular ve ruhbanlar gibi mülkiyetten yararlanmadığı için, bu hakkı herkesin aynı şekilde tasarruf edebileceğine hükmetti. Mülkiyetin elverişsiz biçimleri, angarya, meşruta, ağalık ve kamu görevlerinden mahrumiyet ortadan kalktı; yararlanma şartları değişti, fakat olayın özü yine aynı kaldı. Hakkın düzenlenmesinde ilerleme oldu olmasına, ama devrim olmadı.

İşte 1789 ve 1830 hareketlerinin teker teker onayladığı modern toplumun üç temel ilkesi: 1) İnsan iradesinin egemenliği, kısacası despotizm, 2) Servet ve mevkide eşitsizlik, 3) Mülkiyet: ADALET'in üstünde mülkiyet. Her daim egemenlerin, asillerin ve mülk sahiplerinin koruyucu meleği olarak kendisinden medet umulan ADALET'in, her toplumun genel, kökensel, kategorik yasası ADALET'in üzerinde tutulan mülkiyet.

Mesele despotizm, medeni eşitsizlik ve mülkiyet kavramlarının, ilksel adalet kavramıyla uyumlu olup olmadıklarına karar vermektir. Bu kavramlar adalet kavramından zorunlu olarak çıkıyorlar da duruma, mekâna ve kişiler arasındaki ilişkilere göre farklı şekillerde mi tezahür ediyorlar; yoksa bütün bu kavramlar farklı şeyleri birbirine karıştırmanın, fikirlerin kötü biçimde bir araya gelmesinin uygun-

suz bir sonucu mudur, bunu bilmek gerekiyor. Ve mademki adalet, bilhassa da yönetimi, kişilerin koşullarını ve şeylerin mülk edinilişini ilgilendiren meselelere dairdir, öyleyse biz de aklıselime ve insan aklının ilerleyişine göre bir yönetimin, kişilerin koşullarının, şeylerin mülk edinilişinin hangi şartlar altında adil olabileceğini araştırmalıyız. Ardından bu koşulları karşılamayan her şey bertaraf edildiğinde sonuç bize hem meşru yönetimin, hem vatandaşlar için meşru olan koşulların ve hem de şeylerin meşru mülk edinilişinin ne olduğunu ve son noktada da analizin neticesi olarak adaletin ne olduğunu gösterecektir.

İnsanın insan üzerindeki otoritesi hak mıdır?

Herkes "hayır" diye cevap veriyor: "Hayır, insanın otoritesi ancak yasanın otoritesidir ve o da adalet ve hakikat olmalıdır. Şahsi iradenin yönetimde yeri olmaz, çünkü yönetim en başta yanlışı ve doğruyu keşfetmek ve bu bilgiyi yasaya dönüştürmektir; sonra yönetim, bu yasanın icrasını gözetmek demektir." Bizim anayasal hükümet biçimimizin bu koşulları sağlayıp sağlamadığını, örneğin bakanların iradesinin yasanın yorumlanmasına ve beyanına karışıp karışmadığını ya da örneğin milletvekillerimizin tartışmaları sırasında akıldan ziyade sayısal üstünlükle galip gelmeye çalışıp çalışmadıklarını şu anda incelemeyeceğim. İnsanların sahip olduğu iyi yönetim fikrinin tanımladığım gibi olması benim için yeterli. Bu fikir doğrudur: Bununla birlikte, hükümdarların despotizmi de doğu toplumlarına aynı ölçüde haklı görünüyor. Eski uygarlıklarda ve filozofların görüşlerine göre de kölelik haklıydı; ortaçağda soylular, papazlar ve piskoposlar kölelere sahip olmayı hak görüyorlardı;. XIV. Louis, "Devlet benim," dediğinde haklı olduğunu düşünüyordu; Napolyon kendi iradesine karşı gelinmesine bir devlet suçu gözüyle bakıyordu. Dolayısıyla hükümete ve yönetime uygulandığında neyin hak olduğu fikri her zaman bugünkü gibi olmamıştır; durmaksızın gelişmiş ve giderek daha keskinleşmiş ve niha-

yet bugünkü halini almıştır. Ama son haline ulaşmış mıdır? Bence hayır: Sadece, aşılması gereken son engel, dokunulmadan kalan mülkiyet kurumu olduğu için, yönetimdeki reformu tamamlamak ve devrimi kemale erdirmek adına hücum etmemiz gereken kurum da yine mülkiyet kurumudur.

Siyasal eşitsizlik hak mıdır?

Bazıları evet, bazıları hayır diye cevap veriyor. Evet diyenlere, halkın doğuştan ve sınıftan gelen imtiyazları lağvederken, muhtemelen çıkarlarına olduğu için bunun kendilerine güzel gözüktüğünü hatırlatacağım; peki öyleyse niçin servetten gelen imtiyazların ortadan kalkmasını mevki ve soy imtiyazlarının ortadan kalkması gibi istemiyorlar? Çünkü diyorlar, siyasal eşitsizlik mülkiyetten ayrılmazdır ve mülkiyet olmadan da toplum mümkün değildir. Böylece ortaya attığımız sorun mülkiyet sorunu haline gelir. Hayır diyenlere içinse şunu söylemekle yetineceğim: Eğer siyasal eşitliğe kavuşmak istiyorsanız mülkiyeti ilga edin, aksi takdirde neden şikâyet ediyorsunuz?

Mülkiyet hak mıdır?

Herkes tereddütsüz: Evet mülkiyet haktır diye cevap veriyor. Herkes diyorum, çünkü şimdiye kadar kimse düşünüp taşınıp da hayır diye cevap vermemiş bu soruya. Keza böyle bir soruya düşünüp taşınıp cevap vermek de kolay şey değildi; sadece zaman ve tecrübe meseleye bir çözüm getirebilirdi. Şimdi o çözüm gelmiştir; yeter ki biz kavrayalım. Şimdi de bunu ispatlamaya çalışacağım.

Bu ispatta izleyeceğimiz yöntem şöyle olacak:

1. Kimseyle çekişmiyor, kimseyi çürütmüyor, hiçbir şeyi inkâr etmiyoruz; mülkiyet lehine ileri sürülen her savı yerinde kabul ediyoruz ve kendimizi onun ilkesini araştırmakla sınırlandırıyoruz ki böylece söz konusu ilkenin mülkiyet tarafından doğrulukla ifade edilip edilmediğini ortaya çıkarabilelim. Gerçekten de mülkiyet sadece adalet temelinde savunulabileceğinden, mülkiyet lehine getirilen her

savın temelinde zorunlu olarak adalet fikri veya niyeti bulunmalıdır: Ve öte yandan mülkiyet ancak maddeten tecrübe edilen şeylere ilişkin olduğundan, adalet adeta gizliden gizliye kendini somutlaştırarak, bir denklem şeklini almalıdır. Bu araştırma yöntemiyle, mülkiyeti savunmak için getirilen her muhakemenin, *hangisi olursa olsun*, bizi daima ve zorunlu olarak eşitliğe, yani mülkiyetin yadsınmasına götürdüğünü göreceğiz.

Bu ilk kısım iki bölüm içeriyor: Birincisi, mülkiyet hakkının temeli olan ihrazı ele alıyor; diğeri ise mülkiyetin ve toplumsal eşitsizliğin sebebi sayılan emeğe ve yeteneğe dairdir.

Bu iki bölümün sonucu ihraz hakkının mülkiyete *engel olduğu*, çalışma hakkının ise onu *ortadan kaldırdığı* yönünde olacaktır.

2. Dolayısıyla mülkiyet zorunlu olarak eşitlik kategorisiyle ilişki içinde düşünülebileceğinden, bu mantıksal zorunluluğa rağmen neden eşitliğin var olmadığını araştırmalıyız. Bu yeni araştırma da iki bölümü kapsıyor: İlk bölümde mülkiyet olgusunu kendi içinde ele alarak, bu olgunun gerçek olup olmadığını, var olup olmadığını, olanaklı olup olmadığını araştıracağız; zira biri eşit diğeri eşitsiz olmak üzere iki zıt toplum biçiminin birlikte olanaklı olabilmesi çelişki içerirdi. Böylece, tuhaf bir şey ama, aslında mülkiyetin kazara ortaya çıktığını ve bir ilke ve bir kurum olarak matematik açıdan olanaksız olduğunu keşfedeceğiz. Öyle ki okullarda öğretilen *ab actu ad posse valet consecutio*, yani fiili olandan olanaklı olana çıkarım geçerlidir aksiyomu mülkiyet söz konusu olduğunda yalanlanmaktadır.

Nihayet son bölümde, psikolojiden yardım alarak ve insan doğasının derinliğine nüfuz ederek adalet ilkesinin temelini, formülünü, mahiyetini gözler önüne sereceğiz. Toplumun organik yasasını açıklığa kavuşturacağız; mülkiyetin kökenini, kurumsallaşmasının sebeplerini, uzun ömrünü ve yakın ölümünü izah edeceğiz. Mülkiyetin hırsızlığa eşit oldu-

ğunu kesin bir biçimde ortaya koyacağız ve insanın egemenliği, koşulların eşitsizliği, mülkiyet gibi üç peşin hükmün aslında aynı şey olduğunu, birbirleri yerine geçebileceklerini ve birbirlerine dönüşebileceklerini gösterdikten sonra, çelişme ilkesinin yardımıyla buradan hükümetin ve hukukun temellerini çıkarsamakta güçlük çekmeyeceğiz. Gelecek çalışmalarda devam etme hakkımız saklı kalmak kaydıyla, bu noktada araştırmamız sona ulaşacak.

Burada ilgilendiğimiz konunun önemi bütün dimağları kurcalıyor.

"Mülkiyet," diyor Bay Hennequin, "sivil toplumun yaratıcı ve koruyucu ilkesidir... Mülkiyet, yeni olma iddiasındaki açıklamaların hemen izahını veremeyeceği temel dayanaklardan bir tanesidir, zira hiç unutulmaması gereken, siyaset yazarları ve devlet adamlarının iyice emin olması gereken şey şudur: Tekmil ahlak ve dolayısıyla da insan kurumlarının bütün yetkesi, mülkiyetin toplumsal düzenin ilkesi mi, yoksa sonucu mu olduğu, mülkiyeti bir neden mi, sonuç mu addetmek gerektiği sorularına verilecek cevaba bağlıdır."

Bu sözler bir emeli ve inancı olan her insana yöneltilmiş bir meydan okumadır. Ama eşitlik davası soylu bir dava olmakla birlikte, şimdiye kadar kimse mülkiyet yandaşlarının düello davetine bir karşılık verememiş, kimse savaşa girmeyi göze alacak metaneti gösterememiştir. Mağrur içtihat ilminin düzmece bilgisi ve siyasal iktisadın mülkiyetin nüfuzu altındaki saçma sapan aforizmaları, en verimli dimağları dahi akamete uğrattı. Normalde son derece keskin olan, ama farkına varmadan harcıâlem peşin hükümlere gömülmüş dimağlar o kadar çok yalan yanlış kuramın, o kadar manasız analojilerin etkisi altında ki, *eşitlik bir hayaldir* sözü, halkın çıkarlarının ve özgürlüğünün en güçlü savunucuları arasında bile bir tür şiar halinde. Eşitlik bütün çağların meselesi, *fit aequalitas.**

* Eşitlik olsun (ç.n.)

Özgürlük savaşçıları olan bizler, zafer bunca yakınken bayrağı sahipsiz mi bırakacağız?

Eşitliğin savunucusu olarak ben, nefret ve öfkeden uzak konuşacağım, filozofa yaraşır bir bağımsızlıkla, özgür bir insanın metaneti ve cesaretiyle. Bu şanlı kavgada, içine gark olduğum ışığı kalplere taşıyabilirsem ve eşitliğin kılıç ile değilse ancak kalem ile ele geçirilebileceğini, sözümün ergisiyle gösterebilirsem ne âlâ.

İkinci Bölüm

Doğal hukuk olarak görülen mülkiyet. Mülkiyetin etkin nedenleri olarak ihraz ve medeni hukuk. Tanımlar

*Jus utendi et abutendi re sua, quatenus juris ratio patitur**: Roma hukuku mülkiyeti, yasal sınırlar dâhilinde bir şeyi tasarruf ve keyfi tasarruf hakkı olarak tanımlıyor. Keyfi tasarruf [*abutendi*] sözcüğü gerekçelendirilmeye çalışıldı; onun mantıksız ve töretanımaz bir tasarrufu değil, sadece mutlak tasarruf hakkını ifade ettiği söylendi. Mülkiyete mazeret olsun diye icat edilmiş beyhude bir ayırımdır bu ve sahip olma çılgınlığı karşısında kifayetsizdir; ne engelleyebilir ne de bastırabilir onu. Mülk sahibi eğer isterse, ürününü çürümeye terk edebilir, tarlasına tuz serpebilir, ineğinin sütünü kuma sağabilir, bağını çöle, bostanını parka çevirebilir: Bütün bunlar keyfi tasarruf mudur, değil midir? Mülkiyet konusunda, tasarruf ve keyfi tasarruf zorunlu olarak birbirine karışmıştır.

93 Anayasası'nın başında yayımlanan Haklar Bildirgesi'ne göre mülkiyet "kişinin malını, gelirini, emeğinin ve zanaatının getirisini keyfince tasarruf etme ve faydalanma hakkı"dır.

---

* Malı kullanma ve kötü kullanma hakkı, kanun hükmü izin verdiği ölçüde saklıdır. (ç.n.)

Napolyon Kanunları 544. madde: "Mülkiyet, şeyleri mutlak şekilde tasarruf etme ve faydalanma hakkıdır, *meğerki bu hak yasalar ve nizamnamelerle sınırlandırılmış olsun.*"

Bu iki tanım Roma hukukuna uygun düşüyor, nitekim ikisi de mülkiyet sahibine malı üzerinde mutlak bir hak bahşediyor ve Napolyon Kanunlarının getirdiği "*meğerki kanunlar ve nizamnamelerle sınırlandırılmış olsun*" tahdidinin amacı mülkiyeti sınırlamak değil, bir mutlak tasarruf hakkının bir başkasına engel olmasını önlemektir. Yani söz konusu olan bir ilkenin sınırlandırması değil, pekiştirilmesidir.

Farklı mülkiyet türleri mevcut: 1) Yalın ve katıksız mülkiyet, bir şey üzerinde hükümran ve mütehakkim bir hakka sahip olma, yani söylendiği gibi *çıplak mülkiyet*, 2) Zilyetlik. "Zilyetlik," diyor Duranton, "bir vakıadır, hak değildir." Toullier ise, "Mülkiyet bir hak, yasal bir yetkidir; zilyetlik ise vakıadır," diyor. Kiracı, çiftçi, komandit, yararlanan kişi zilyettir; malını kiralayan, ödünç veren kişi veya mala sahip olmak için yararlananın ölümünü bekleyen mirasçı ise mülk sahibidir. Kıyaslama caizse, sevgili zilyet, koca maliktir.

Mülkiyetin, mutlak tasarruf hakkı ve zilyetlik şeklindeki iki tanımı son derece önemlidir ve söyleyeceklerimizin anlaşılabilmesi için açıkça kavranması gerekir.

Zılyetlik ve mülkiyet ayrımı, iki tür hukuktan doğar: *Jus in re,* eşya üzerindeki ayni hak, yani kimin elinde bulunursa bulunsun, edinmiş olduğum mal üzerinde iddia ettiğim hak ve *jus ad rem*, eşyaya nazaran sahip olunan şahsi hak, yani mülk sahibi olmamı mümkün kılan hak. Mesela evliliğin taraflarından birinin diğeri üzerindeki hakkı *jus in re* iken, iki nişanlının birbiri üzerindeki hakları henüz sadece *jus ad rem*'dir. İlk durumda zilyetlik ve mülkiyet birleşmiş durumdadır, ikincisi ise sadece çıplak mülkiyeti içerir. Örneğin çalışan vasfıyla, doğanın ve emeğimin semeresi olan malların zilyetliğine hakkım vardır ve fakat işçi olduğum için bunların hiçbirinden yararlanamıyorum; bu durumda

jus *ad rem*'e, şahsi hakkıma dayanarak, *jus in re*'yi, yani hakkımı talep ediyorum.

Bu *jus in re* ve *jus ad rem* ayrımı, meşhur zilyetlik davası – mülkiyet davası ayrımının temelidir: Bunlar hukuk sisteminin mevcut kategorileridir ve bütün bir sistem bu kategorilerin geniş sınırları içinde yer alır. Mülkiyet davası, mülkiyetle ilgili her şeyi kapsar; zilyetlik davası ise zilyetlikle alakalı her şeyi. Mülkiyete karşı bu incelemeyi kaleme alırken, bütün topluma karşı bir mülkiyet davası açıyorum; bugün zilyetlik hakkından mahrum olanların, mahrum olmayanlar kadar mülkiyet hakkına sahip olduklarını ortaya koyuyorum; fakat buradan mülkiyetin herkesçe paylaşılması gerektiği sonucuna varmak yerine, kamu güvenliği namına mülkiyetin herkes için ortadan kaldırılmasını talep ediyorum. Eğer açtığım davayı kaybedecek olursam, siz işçi sınıfına ve tabii ki bana yapılacak tek şey kalıyor ki o da kendimizi boğazlamaktır. Çünkü bu durumda uluslardan adalet namına talep edebileceğimiz hiçbir şey yok demektir. Nitekim muhakeme usulü kanunun 26. maddesinin katiyetle bildirdiği üzere, *mülkiyet davası reddedilmiş davacı, zilyetlik davasından da menedilir.* Ama tersine bu davayı kazanacak olursam, o zaman bir zilyetlik davası açmamız ve böylece mülkiyet hakkının bizleri mahrum bıraktığı mal varlığından yararlanma hakkımızı geri istememiz gerekir. Umarım bu noktaya gelmek zorunda kalmayız, ama bu iki dava aynı anda görülemez, nitekim yine aynı muhakeme usulü kanununa göre, *zilyetlik ve mülkiyet davaları birleştirilemez.*

Meselenin özüne girmeden önce, bir ön hazırlık kabilinden bazı tespitlerde bulunmakta fayda var.

1. Doğal hak olarak mülkiyet

Haklar Bildirgesi mülkiyeti doğal ve zaman aşımına bağlı olmayan haklar arasında sayıyor ki bunların sayısı dörttür:

Özgürlük, eşitlik, mülkiyet ve emniyet. 1793'ün yasa koyucuları bunları sıralarken hangi yöntemi izlemiştir? Hiçbirini! Tıpkı egemenliği ve kanunlar hakkında tartıştıkları gibi genel bir yaklaşımla ve kendi görüşleri doğrultusunda ilkeler vazettiler. Her şeyi el yordamıyla, bir çırpıda kotardılar.

Toullier'e bakacak olursak: "Mutlak haklar üçe irca edilebilir: Emniyet, özgürlük, mülkiyet." Rennes'li profesör eşitliği elemiş; neden? Eşitlik özgürlük tarafından kapsandığı için mi, yoksa mülkiyet tarafından imkânsız kılındığından mı? *Droit civil explique**'nin yazarı bu konuda sessizdir. Hazret ortada tartışılacak bir şey dahi görmemiş.

Bununla birlikte, bu üç veya dört hakkı birbiriyle kıyaslarsak, mülkiyetin diğerlerine hiç benzemediğini görürüz; vatandaşlarının büyük çoğunluğu için mülkiyet yalnız kuvve halinde, kullanılmayan, pasif bir yetkidir. Mülkiyetten yararlananlara göre ise bu hak, doğal hukuk fikriyle uyuşmayan bir takım değişikliklerden ve işlemlerden mustariptir; pratikte hükümetler, mahkemeler ve yasalar mülkiyete saygı göstermez. Son olarak herkes kendiliğinden ve söz birliği etmişçesine mülkiyeti afaki bir şey gibi görür.

Özgürlük ise dokunulmazdır. Özgürlüğü ne satabilirim ne de devredebilirim; özgürlüğün devredilmesini veya askıya alınmasını konu alan her sözleşme, her akit şartı hükümsüzdür. Özgür bir toprağa ayak basan köle, o andan itibaren artık özgürdür. Toplumun bir suçluyu yakalayıp özgürlüğünden mahrum bırakması meşru müdafaa durumudur. Çünkü toplumsal sözleşmeyi bir suç ile ihlal eden her kim olursa olsun kendini toplumun düşmanı ilan etmiş olur; özgürlüğüne tecavüz ettiği başka insanları kendi özgürlüğünü ortadan kaldırmaya zorlamış olur. Özgürlük insan olmanın birincil şartıdır ve kişinin özgürlüğünden vazgeçmesi insaniyetinden vazgeçmesidir; o noktadan sonra nasıl insanca bir eylemde bulunulabilir?

---

* Açıklamalı Medeni Hukuk (ç.n.)

Keza yasa önünde eşitlik de ne kayda ne şarta tabidir. Her Fransız her göreve kabul edilebilir: İşte bu eşitlik yüzündendir ki ailenin ve toplumsal konumun pek çok durumda işe alınma üzerinde etkisi yoktur. En fakir vatandaş en yüksek mevkideki bir vatandaşı adalet önüne çıkarabilir ve hakkını arayabilir. Milyoner Ahab, Naboth bağında bir şato yaptırdı diyelim, mahkeme icap ederse milyonlar eden bu şatonun yıkımına hükmedebilir; bağı eski haline döndürebilir ve hatta mütecavizi tazminata mahkûm edebilir. Yasa, meşru yoldan edinilmiş her mülkün, değer ayrımı gözetilmeksizin, herkese karşı korunmasından yanadır.

Gerçi anayasal bildirge, bazı siyasal hakların kullanılması için kimi servet ve ehliyet koşulları getiriyor; fakat bütün siyaset yazarları bilir ki, yasa koyucunun niyeti bir imtiyaz getirmek değil, teminat almaktır. Yasanın belirlediği koşullar sağlandığı takdirde bütün vatandaşlar seçmen olabilir ve bütün seçmenler de seçilebilir. Hak bir kere edinildi mi herkes için eşittir; yasa ne kişileri ne de oyları ayırır. Şu anda bu sistemin en iyisi olup olmadığını sorgulamıyorum; anayasal bildirgenin ruhuna göre ve herkesin gözünde, yasa önündeki eşitliğin mutlak olması ve özgürlüğün hiçbir taviz kabul etmemesi benim için yeterlidir.

Aynı şey emniyet hakkı için de geçerlidir. Toplum, üyelerine yarım yamalak bir koruma, sahte bir savunma vaat etmiyor, zira üyelerinin topluma bağlı olmaları gibi toplum da bütünüyle üyelerine bağlıdır. Toplum insanlara, "Masraf çıkarmadığınız sürece sizi koruyacağım, tehlikeli olmadığı sürece sizi esirgeyeceğim," demez. "Sizi herkese karşı savunacağım, mahvım pahasına sizi koruyacak ve öcünüzü alacağım," der. Devlet bütün gücünü tek tek her vatandaşın hizmetine verir; devlet ile vatandaşını birbirine bağlayan yükümlülük mutlaktır.

Mülkiyete gelince durum ne kadar farklı! Herkesin taptığı mülkiyeti kimse tasdik etmiyor: Yasalar, töreler, gelenek,

kamusal ve kişisel vicdan, hepsi de mülkiyetin mahvı için entrikalar çeviriyor.

Ordu besleyen, icraatlar yapan, memur geçindiren hükümetin harcamalarını karşılamak için vergi gerekir. Herkes masraflara katılırsa ne âlâ... Ama neden zengin fakir olandan daha çok ödesin? Bu adildir deniyor, çünkü zengin daha çoğuna sahip. Bu adaletten bir şey anlamadığımı itiraf edeyim.

Niçin vergi ödenir? Herkesin doğal haklarından, özgürlük, eşitlik, emniyet ve mülkiyet haklarından yararlanabilmesini sağlamak için; devlette düzeni sürdürebilmek ve kamuya, faydalı ve keyifli olanaklar sunabilmek için.

Öyleyse zenginin hayatını ve hürriyetini korumak fakirinkini korumaktan daha mı pahalı? İşgal, kıtlık ve salgın hastalık durumlarında kim daha maliyetlidir; devletin yardımı olmadan beladan kaçan büyük mülk sahipleri mi, yoksa her türlü tehlikeye açık durumda, kulübesinde oturup kalan ameleler mi?

Esnaflar ve günlük işçiler, müreffeh burjuvalardan daha mı çok tehdit ediyor düzeni? Polis iki yüz bin seçmenden değil de birkaç yüz işsiz emekçiden korkuyor yahut.

Kodaman rantiye, fakirlere kıyasla ulusal bayramlardan, caddelerin temizliğinden, anıtların güzelliğinden daha mı çok faydalanıyor yoksa? Ama kodaman, sayfiyesini avamın eğlencesine tercih ediyor ve gönlünü eğlendirmek istediğinde, kaygan direklere itibar etmiyor.*

İki seçenekten birisi doğru: Ya nispi vergi güçlü vergi mükellefleri lehine bir imtiyaz sağlıyor ya da bu uygulamanın kendisi adaletsiz. Zira 93 Bildirgesi'nin dediği gibi mülkiyet eğer doğal bir haksa, bu hak mucibince bana ait olan her şey

* Yazar, şenliklerde veya bayramlarda düzenlenen geleneksel bir halk eğlencesinden bahsediyor: Ucunda bir ödülün sallandırıldığı kaygan bir direk hazırlanır ve insanlar ödüle kavuşmak için direğe tırmanmaya çalışırlar (ç. n)

tıpkı şahsım gibi kutsaldır; kanımdır, canımdır, benliğimdir: Malıma halel getiren kişi, gözümün bebeğine tasallut ediyor demektir. 100.000 franklık akarım, işçi kızın 75 santimlik yevmiyesi kadar, daireler zincirim onun yaşadığı tavan arası kadar dokunulmazdır. Vergi ne güç, ne boy bos, ne de yetenek ölçüsünde dağıtılır; öyleyse mala göre de dağıtılmaması gerekir.

Demek ki devlet benden daha çok alıyorsa, ya karşılığında bana daha fazlasını verecek ya da hak eşitliğinden bahsetmeyi kesecek; zira aksi halde toplum mülkiyeti korumak için kurumsallaşmamış, onun yıkımı için örgütlenmiş olur. Nispi vergiyle devlet kendini çete reisi haline getiriyor, sistemli yağmanın örneğini veriyor; mesleki kıskançlıkla cinayet işleyen iğrenç güruhun, o gudubet haydutların en başında sanık kürsüsüne çıkarılması gereken devlettir.

Ama denecek, mahkemeler ve askerler tam da bu güruha gem vurmak için gereklidir: Hükümet bir şirkettir, ama –teminat vermediği için– sigorta şirketi değil, öç alan ve baskılayan bir şirkettir. Bu şirketin ödettiği prim, yani vergi, mülkiyet nispetinde bölüştürülür, yani her bir malın hükümetin beslediği öç alıcılar ve baskıcılara verdiği zahmet nispetinde bölüştürülür.

İşte mutlak ve dokunulmaz mülkiyet hakkının ne kadar uzağındayız. Bu yüzden fakirler ve zenginler karşılıklı güvensizlik ve savaş halinde yaşıyorlar. Peki, ama savaş ne için? Yine mülkiyet için; o kadar ki, mülkiyet için savaş, mülkiyetin zorunlu bir bileşenidir. Zenginin özgürlüğü ve güvenliği, fakirin özgürlüğüne ve güvenliğine halel getirmez: Aksine, bunlar birbirini destekler ve güçlendirir. Hâlbuki zengin adamın mülkiyet hakkı, fakirin mülkiyet dürtüsüne karşı mütemadiyen savunulmalıdır. Ne yaman çelişki ama!

İngiltere'de fakirler için ayrı bir vergi var: Benden onu ödememi istiyorlar. Ama doğal ve zamana tabi olmayan mülkiyet hakkım ile on milyon perişan insanın açlığı arasın-

da nasıl bir alaka olabilir? Din bize kardeşlerimize yardımı emrederken, yasal bir ilkeden değil, hayır işinden bahsediyor. Hıristiyan ahlakının bana yüklediği hayır yapma mesuliyeti, fakir bir kişi, hele hele imaret yararına verilecek siyasal bir vergi şeklinde önüme konamaz. Sadakayı gönlümden kopunca veririm, başkalarının acısı karşısında, şu filozofların bahsettikleri, ama benim hiç inanmadığım sempatiyi duyduğum zaman: Yoksa vermek zorunda bırakılmak istemem. *Başkasına zarar vermemek kaydıyla hakkından dilediğince yararlan:* Hiç kimse özgürlüğün has tanımı olan bu emrin ötesinde bir şey yapmaya zorlanamaz. Buna göre malım benimdir, kimse onun üzerinde hak iddia edemez: Bu noktada ilahiyatın üçüncü erdeminin* gündeme gelmesine karşıyım.

Fransa'da herkes yüzde beş faiz indiriminden yana; bu da bir tür mülkiyetten tamamen feragat edilmesi demektir. Şayet kamu ihtiyacı söz konusuysa bunu yapmaya hakları var; fakat anayasal bildirgenin vaat ettiği hak tazminatı nerede? Böyle bir şey mevcut olmamakla kalmaz, bu tazminatın oluru da yoktur, zira tazminat feragat edilen mülkiyete eşitse zaten indirim gereksizdir.

Bugün devletin tahvil sahipleri karşısındaki konumu, III. Edward'ın işgaline uğrayan Calais şehrindeki soyluların konumu gibidir. Galip gelen İngiltere, şehrin ileri gelenlerinin teslim edilmesi karşılığında halka dokunmamaya razı olmuşlardı. Eustache ve birkaç kişi daha kendilerini önerdiler; onların asaletiydi bu ve bakanlarımız da aynı şeyi tahvil sahiplerine önermelidirler. Fakat şehrin bu insanları teslim etmeye hakkı var mıdır? Kuşkusuz yoktur. Emniyet hakkı mutlaktır, ülke her kimden olursa olsun böyle bir şeyi talep edemez. Düşman menzili içinde nöbet tutan asker de bunun istisnası değildir; bir vatandaş nöbet tutarken bütün ülke de

---

* Hıristiyan ilahiyatında, Aziz Pavlus'a dayandırılan üç büyük erdem: İman (*pistis*), ümit (*elpis*), sevgi (*agape*) (ç.n.)

onunla birlikte tehlikeye açıktır, sıra şimdi bir vatandaşta yarın bir ötekindedir. Tehlikenin ve fedakârlığın ortak olduğu yerde kaçmak akraba katlidir. Kimsenin tehlikeden kaçmaya hakkı olmadığı gibi, kimseye günah keçisi vazifesi de yüklenemez: Caiphas'ın, *insanın halkı uğruna ölmesi haktır* düsturu, tiranların ve ayak takımının düsturudur, yani toplumsal yozlaşmanın iki aşırı ucuna özgüdür.

Her daimi rantın esasen amorti edilebilir olduğu söyleniyor. Medeni hukukun bu düsturunu devlete uygulamak, doğal emek ve servet eşitliğine dönülmesini isteyenler için evladır. Ama mülk sahipleri ve tahvil simsarlarının gözünde bu tam müflislere özgü bir söylemdir. Devlet sadece borçlanan bir kurum değil, mülkiyetin sigortacısı ve bekçisidir de; en yüksek güvenliği sağladığı gibi en sağlam ve en dokunulmaz zilyetliğin de teminatçısıdır. Öyleyse nasıl olur da devlet, kendisine güvenmiş alacaklısını cömertliğe zorlayıp sonra da hâlâ kamu nizamından ve mülkiyetin güvence altında oluşundan bahsedebilir? Devlet böyle bir durumda borcu ibra olunan bir borçlu değildir; hissedarlarını pusuya düşüren bir anonim şirkettir ve bu noktada asıl vaadi hilafına, hissedarlarını kâr payının yüzde 20'sinden, 30'undan veya 40'ından vazgeçmeye zorlamaktadır.

Hepsi bu da değil. Devlet aynı zamanda bir toplumsal akit ile ortak bir yasa altında bir araya gelmiş vatandaşlar topluluğudur. Bu akit, bütün mülk sahiplerini güvence altına alır: Birinin tarlasıdır bu, öbürünü bağı, bir diğerinin çiftlik kiraları. Devletten gayrimenkul satın alabilecekken tahvilleriyle hazinenin yardımına koşan tahvil sahipleri de aynı şekilde devlet güvencesi altındadır. Devlet, hak tazminatı vermeden herhangi bir arazinin bir dönümünden, bir bağın zırnığından feragat talep edemez; hele çiftlik kiralarında hiç indirim yapamazken, tahvillerin faizini indirmeye niçin hakkı olsun? Böylesi bir hak ancak tahvil sahiplerine eşit kâr getiren başka bir yatırım imkânı sağlandığı takdir-

de adaleti zedelemeyebilir; fakat tahvil sahibi devlete mahkûm olduğuna göre ve indirimin gerekçesi, yani daha elverişli borçlanma yetkisi devlete has olduğuna göre böyle bir imkân da yoktur. İşte mülkiyet ilkesine dayanan bir hükümetin tahvil sahiplerinin rızası olmadan tahvilleri asla amorti edememesinin sebebi budur: Bir yanda başka tür mülkiyetler gözetilirken, öbür yanda cumhuriyete yapılmış yatırımlara el sürmeye kimsenin hakkı yoktur; devletin tahvil sahiplerini itfaya zorlaması toplumsal akde tecavüzdür ve bu insanları kanun dışına iter.

Tahvil indirimiyle ilgili bütün tartışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Soru: Tahvil geliri yüz frankı geçmeyen kırk beş bin aileyi sefalete sürüklemek hak mıdır?

Cevap: Peki yedi sekiz milyon vergi mükellefini, üç frank ödeyebileceklerken beş frank ödemek zorunda bırakmak hak mıdır?

Öncelikle cevabın soruya karşılık vermediği açıktır; fakat yanlışı daha bariz kılmak için cevabı şöyle çevirelim: Yüz bin insanın hayatını, düşmana yüz kelle vererek kurtarabilecekken, tehlikeye mi atalım? Okur karar versin!

Bütün bunlar cari düzenin savunucuları tarafından pekâlâ anlaşılmaktadır, ama yine de er ya da geç faiz indirimi gerçekleşecek ve mülkiyet hakkına tecavüz edilecektir, çünkü başka türlü olması mümkün değildir. Çünkü bir hak addedilen, fakat hak olmayan mülkiyet, hak yoluyla yok edilmelidir ve çünkü eşyanın tabiatı, bilincin yasası ve matematik ve fizik zorunluluk, yargı yeteneğimizin bu yanılgısını sonunda illa ki ortadan kaldıracaktır.

Özetleyeyim. Özgürlük mutlak bir haktır, çünkü insan için özgürlük, tıpkı maddenin nüfuz edilemezliği gibi olmazsa olmaz bir varlık koşuludur. Eşitlik mutlak bir haktır, çünkü eşitlik olmadan toplum da olmaz. Emniyet mutlak bir haktır, çünkü bütün insanların gözünde kendi özgürlüğü ve hayatı en az

başkalarınınkiler kadar değerlidir. Bu üç hak mutlaktır, yani bunları ne azaltmak ne artırmak düşünülemez, çünkü toplumda her üye ancak koyduğunu alır, özgürlüğün karşılığı özgürlük, eşitliğinki eşitlik, emniyetinki emniyettir; hayatta ve ölümde vücut vücuda ve ruh ruha karşılıktır.

Ama mülkiyet, etimolojik anlamına ve hukukun tanımlarına göre toplumun dışında duran bir haktır; çünkü herkesin refahı kamunun refahı demekse, koşulların herkes için eşit olacağı açıktır ve "*Mülkiyet bir kamu mülkünü mutlak biçimde elde bulunduran bir insanın kullandığı haktır,*" demek kendi içinde çelişkili olacaktır. Dolayısıyla özgürlük, eşitlik, emniyet namına bir araya toplanmışsak mülkiyet namına bir arada değiliz demektir. Demek ki mülkiyet doğal bir haktır, yani bu hak *toplumsal* değil, *toplum karşıtıdır.* Mülkiyet ve toplum arasındaki karşıtlık uzlaştırılamaz: Keza iki mülk sahibini bir araya getirmek de en az aynı kutuplu iki mıknatısı birleştirmek kadar imkânsızdır. Toplum ya mülkiyetin hakkından gelecektir ya da helak olacaktır.

Mülkiyet zamana bağlı olmayan, devredilemez, doğal ve mutlak bir hak ise, niçin ezelden beri kaynağı nedir diye kafa patlatılmıştır? Nitekim bu kaynak meselesi de mülkiyeti diğer haklardan ayıran hususiyetlerden birisidir. Doğal bir hakkın kaynağı mı? Aman yarabbi! Özgürlük, emniyet veya eşitlik haklarının kökenini araştıran bir Tanrı'nın kulu çıkmış mıdır? Onlarla birlikte var oluruz: Bizle birlikte doğar yaşar ve ölürler. Mülkiyet için ise durum gerçekten de bambaşkadır. Mülkiyet yasa yoluyla, mülk sahibi olmadan da, tıpkı öznesi olmayan bir özellik gibi var olur; yani henüz doğmamış bir insan için de, seksenine gelmiş biri için de vardır o! Ama yine de ebediyeti ve ezeliyeti andıran bu muhteşem ayrıcalıklarına rağmen, mülkiyetin nereden geldiği asla bulunamamıştır. Uzmanlar hâlâ birbirleriyle uyuşmazlık içindeler. Tek bir konuda uzlaşıyor gibiler: Mülkiyet hakkının geçerliği, kökeninin sahiciliğine bağlıdır. Fakat onları ele

güne rezil eden şey de bu uzlaşma zaten: Niçin köken konusunu karara bağlamadan böyle bir hakkı benimsemişler?

Bazı insanlar, mülkiyet hakkının sözde delilleri üzerindeki tozların silinmesinden ve mülkiyetin masalsı ve belki de skandallarla dolu tarihinin araştırılmasından hazzetmezler. "Mülkiyet bir vakıadır, daima var olmuştur ve daima var olacaktır" önermesiyle yetinilsin isterler. Üstat Proudhon* da *Traite des droits d'usufruit*'de** işe bu önermeden başladı ve mülkiyetin kökeni sorununu skolastik safsatalar mertebesine yerleştirdi. Takdire şayan bir barışseverlikle yazıldığına inandığım üstadın öğretisini, şayet bütün vatandaşlarım yeterince mülk sahibi olsaydı, belki onaylayabilirdim... Ama hayır, bunu yapmayacağım.

Mülkiyet hakkının dayandığı iddia edilen deliller iki tanedir: İhraz ve emek. Bu ikisini sırasıyla, bütün yönleriyle ve detaylarıyla inceleyeceğim ve okura şimdiden ihtar edeyim; hangi otoriteye başvurursak başvuralım, adil ve mümkün olduğu durumlarda mülkiyetin daima eşitliği zorunlu koşul olarak gerektirdiğini şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kanıtlayacağım.

2. Mülkiyetin temeli olarak ihraz

Napolyon Kanunları'nın tartışıldığı Danıştay'daki konferanslar esnasında, mülkiyetin kökeni ve ilkesiyle ilgili hiçbir uyuşmazlık çıkmaması dikkate şayandır. Mülkiyete ilişkin 2. cildin 2. kitabındaki bütün maddeler hiçbir itiraz ve değişiklik önerisiyle karşılaşmadan geçmiştir. Başka konularda hukukçulara kök söktüren Bonaparte mülkiyetle ilgili tek kelam etmedi. Şaşmaya ne hacet: Gelmiş geçmiş en bencil ve en

---

* Yazarın burada bahsettiği, hukuk profesörü Jean-Baptiste Victor Proudhon (1758-1838). (ç.n.)

** İntifa Hakkı Üzerine İnceleme (ç.n.)

dediğim dedik insan olan bu adamın gözünde, yetkeye itaat nasıl en yüksek ödevse, mülkiyet de en önde gelen haktır.

İhraz hakkı veya önce *ihraz edenin* hakkı, eşyanın fiili, maddi, gerçek zilyetliğinden kaynaklanan haktır. Bir toprak parçasını ihraz ediyorum; iddiam şudur ki, aksi ispatlanmadığı sürece oranın malikiyimdir. Aslında biliriz ki böylesi bir hak, ancak karşılıklı olduğu takdirde meşrudur; zaten hukukçular da bu konuda mutabık.

Cicero toprağı geniş bir tiyatroya benzetir: *Quemadmodum theatrum cum commune sit, recte tamen dici potest ejus esse eum locum quem quisque occuparit.*

İşte antik felsefenin mülkiyetin kökeniyle ilgili söyleyebildiği en filozofça lakırdı budur. Tiyatro diyor Cicero, herkesin ortak malıdır, ama herkesin kaptığı yer *kendisine aittir*: Yani açıktır ki birileri o yeri *sahiplenmiştir*, ama *mülkiyetine geçirmemiştir*. Bu kıyas, mülkiyeti iptal ediyor; üstelik eşitliği de içeriyor. Bir tiyatroda aynı anda hem parterde, hem locada, hem de balkonda yer tutabilir miyim? Geryon gibi üç bedenim olmadığı sürece veya rivayete göre büyücü Apollonius'un yaptığı gibi aynı anda birden çok yerde olamadığım sürece bunu yapamam.

Cicero'ya göre, kimsenin ihtiyacı olanın ötesinde hakkı yoktur. İşte Cicero'nun meşhur –*suum quidque cuiusque sit:* Herkese kendisine ait olan kadar– vecizesinin sadık yorumu budur; ancak bu vecize şimdiye kadar çok tuhaf şekillerde uygulanmıştır. Kişiye ait olan, onun sahip olabileceği şey değil, sahiplenmeye hakkı olduğu şeydir. Ama neye sahip olmaya hakkımız var? Çalışmak ve tüketmek için gereksindiğimiz şeylere. Cicero'nun tiyatro benzetmesi bunu kanıtlıyor. Buna uygun olarak herkes kendi yerine yerleşebilir, eğer yapabiliyorsa orayı güzelleştirip ıslah etmesinde sakınca yoktur: Fakat bu faaliyeti başkasıyla arasındaki sınırları ihlal etmemelidir. Cicero'nun öğretisi doğrudan eşitlikle sonuçlanır; çünkü ihraz tam bir müsaade olduğundan, eğer müsaade

karşılıklıysa –ki başka türlü olamaz– sahip olunan şeyler de eşit olacaktır.

Derken Grotius çıkar tarih sahnesine; peki, ama her şeyden önce, doğal denilen bir hakkın kökenini doğanın dışında aramaya kalkışmak ne çeşit bir akıl yürütmedir? Ama zaten antiklerin yöntemi böyledir: Olgu mevcuttur, öyleyse zorunludur, öyleyse haklıdır ve öyleyse öncülleri de haktır. Fakat öyle mi bir bakalım.

"En başta her şey herkese aitti ve ortaktı; hepsi herkesin malıydı." Daha uzağa gitmeye gerek yok: Bizzat Grotius, bu ilkel topluluğun nasıl ihtirasa ve açgözlülüğe sürüklendiğini, altın çağı nasıl demir çağının izlediğini anlatıyordu. Öyle ki, mülkiyetin kökeni öncelikle savaşta ve fetihte, daha sonra da anlaşmalarda ve akitlerdeydi. Fakat bu anlaşmalar ve akitler ilk toplumun yaptığı gibi ya zenginliği ilk insanların bilebileceği tek dağıtım yöntemi ve tasarlayabilecekleri tek adalet biçimi uyarınca eşit bölüştürüyordu, yahut da bu anlaşma ve akitler zorla zayıflara dayatılıyordu. İlk durumda mülkiyetin kökeni meselesi, eşitliğin nasıl olup da sonradan ortadan kalktığı şeklini alır. İkinci durum söz konusu ise anlaşma ve akitler hükümsüzdür, sonraki nesillerin zımni rızası geçerli değildir ve bu durumda daimi bir kaygı ve sahtekârlık durumunda yaşıyoruz demektir.

Koşullardaki eşitliğin önce doğal olup daha sonra nasıl doğa dışı bir durum haline geldiğini anlamak mümkün değildir. Böylesi bir yozlaşmanın sebebi neydi? Hayvanlardaki içgüdüler, tıpkı türler arasındaki farklılıklar gibi değişmezdir; insan toplumlarında ilkel ve doğal bir eşitliğin var olduğunu düşünmek, günümüzdeki eşitsizliğin bu toplumun doğaca yozlaşması sonucu doğduğunu zımnen kabul etmektir, ki böyle bir şey mülkiyeti savunanlar tarafından açıklanamaz. Fakat ben buradan şu sonucu çıkarıyorum: Şayet ilahi kayra, ilk insanları eşit koşullarda var ettiyse, bu onun insanlara kendiliğinden bahşettiği bir arzu, insanların farklı alan-

larda da uygulamalarını istediği bir modeldir; tıpkı insanların, Tanrı'nın ruhlarına yerleştirdiği din duygusunu türlü şekillerde ifade edip işlemeleri gibi... İnsanın sabit ve değişmez tek bir doğası vardır: İçgüdülerini izler ve ancak düşünce yoluyla içgüdülerinden uzaklaşabilir, sonra aklını kullanarak içgüdülerine geri döner; şimdi böylesi bir dönüş dönemini yaşamadığımızı kim iddia edebilir? Grotius'a göre insan eşitliği geride bırakmıştır; bana göre ise insan eşitliğe dönecektir. Nasıl oldu da geride bıraktı? Nasıl geri dönecektir? Bunu daha sonra araştıracağız.

Reid şöyle yazıyor (M. Jouffroy çevirisi, 6. Cilt, s. 363):

"Mülkiyet hakkı doğal değildir, sonradan edinilmiştir ve temelini insanın tıynetinde değil, eylemlerinde bulur. Hukukçular mülkiyetin kökenini, aklıselim olan herkesi tatmin edecek şekilde açıklamışlardır. – Tanrı rahmetinin, hayatlarını idame ettirebilsinler diye bütün insanlara bağışladığı bir nimettir toprak; fakat bu nimetin bölüşümü ve verimi insanların işidir: Her insan, toprağın bir kısmını *başkasına zarar vermeden* kendine mal etmek için gereken gücü ve hikmeti yine Tanrı'dan almıştır.

"Daha önce bir başkası tarafından ele geçirilip mal edilmemişse, her insanın yeryüzü nimetleri üzerinde sahip olduğu bu hakkı, eskilerin ahlakçıları gayet usturuplu biçimde tiyatroda kapılan yere benzetmişlerdir. Önce gelen herkes boş olan bir yeri kapabilir ve böylece bütün bir gösteri boyunca o yeri elde bulundurma hakkını edinmiş olur ve yerine yerleşmiş olan izleyicileri yerinden kaldırmaya hiç kimsenin hakkı yoktur. Sonsuz bilgeliği ve rahmetiyle Kadir-i mutlak'ın bütün insanlığın nimetlenmesi ve çalışması için bahşettiği büyük bir tiyatrodur yeryüzü. İzleyici vasfıyla orada yerini alıp, bir oyuncu vasfıyla başkalarına sıkıntı vermeden rolünü oynamaya herkesin hakkı vardır."

Reid'in kuramının sonuçları şunlardır:

1. İnsanların kendilerine mal ettikleri parçanın, diğer insanların hakkına halel getirmemesi için bu parça paylaşılan

toplam mülke göre oranlanmış; toplam bütün paylaşımcılar için eşit bölünmüş olmalıdır;

2. Yer sayısının izleyici sayısına daima eşit olması gerekir; tek bir oyuncu birden fazla rolde yer alamayacağı gibi, tek bir kişi de birden fazla yer işgal edemez;

3. Tiyatroya giren ve çıkan izleyiciler olduğunda, yer sayısının da aynı oranda artması ve azalması gerekir, çünkü Reid, *mülkiyet hakkının doğal değil, edinilmiş* olduğunu söylüyor, dolayısıyla bu hak hiç de mutlak değildir. Öyleyse bu hakkı doğuran mal edinme olumsal bir olgu olduğundan, bu hakka sahip olmadığı bir süreklilik bahşedemez. Edinburglu profesörün de anladığı buydu, nitekim şöyle ekliyor:

"Yaşama hakkı, gereken araçları elde etme hakkını içerir ve masum bir insanın canını almayı yasaklayan adalet, bu araçların elinden alınmasını da aynı şekilde yasaklar. Çünkü bunların her ikisi de eşit ölçüde kutsaldır. Başkasının çalışmasını engellemek, onu zincire vurmaya veya hapse atmaya denk bir haksızlıktır ve iki durumda da sonuç benzer olur, aynı şekilde hınca sebebiyet verilir."

Böylece İskoç okulunun önderi, yetenek veya iş kalitesindeki eşitsizliği dikkate almadan, iş araçlarının eşitliğini *apriori* öne sürüyor ve ardından, ezeli "*çalışan kazanır*" düsturu uyarınca her emekçiyi başının çaresine bakmaya terk ediyor.

Reid'in felsefesinde eksik olan şey, ilkeye dair bilgisizlik değil, ilkenin sonuçlarıyla yüzleşme cesaretidir. Yaşama hakkı eşitse, çalışma hakkı da eşittir ve ihraz hakkı da keza eşittir. Gemileri batmış, kıyıya çıkmaya çalışan kazazedeleri mülkiyeti bahane ederek defeden adalılar suçsuz olabilirler mi hiç? Böylesi bir barbarlığın düşüncesi bile insanı isyan ettirir. Mülk sahibi, tıpkı adasındaki Robinson gibi, medeniyet denilen dalgayla kıyısına sürüklenmiş ve mülkiyet denilen kayaya tutunmaya çalışan emekçiyi mızrak ve dipçik darbeleriyle uzaklaştırıyor. Emekçi bütün gücüyle haykırıyor mülk sahibine, "bana iş verin" diye: "Beni başınızdan savmayın, diledi-

ğiniz ücrete çalışırım." – "Hizmetine ihtiyacım yok," diye karşılık veriyor mülk sahibi, mızrağının ucunu veya silahının namlusunu göstererek. – "Bari kiramı azaltın." – "Yaşamak için akara ihtiyacım var." – "Çalışamazsam size verecek parayı nerden bulacağım?" – "Bu senin sorunun." Böylece talihsiz emekçi kendini dalgalara teslim ediyor veya mülke girmeyi denerse, mülk sahibi nişan alıyor ve çekiyor tetiği.

Bir maneviyatçıyı dinledik, şimdi bir maddeciyi, ardından da eklektik birini sorgulayacağız; en son felsefe dairesini tamamlayınca hukuka başvuracağız.

Destutt de Tracy'e göre mülkiyet doğamızın bir icabıdır. Ona göre bu icabın istenmeyen sonuçlar doğurduğunu yadsımak için kör olmak gerekir; fakat bu sonuçlar kaideyi geçersiz kılmayan kaçınılmaz kötülüklerdir. Öyle ki ortaya çıkabilecek istismarlar düşünüldüğünde mülkiyete isyan etmek de, tıpkı ölüm mukadder diye hayattan şikâyet etmek kadar mantıksızdır. Bu kaba ve acımasız felsefe hiç değilse dürüst ve kesin bir usa vurum izlenimini veriyor. Bakalım bu izlenimin aslı astarı var mı?

"Mülkiyetin koşullarıyla ilgili ciddi ciddi tartışılıp duruldu... sanki bu dünyada mülkiyetin olup olmayacağına karar vermek bizim yetkimiz dâhilindeymiş gibi... kimi filozoflara ve hukukçulara kulak verecek olursak, bir noktada, durup dururken, hiç sebepsiz insanlar şu *senindir,* bu *benimdir* demeye başlamışlar, ama bundan sakınabilirmişler ve hatta sakınmalıymışlar. Fakat *senin* ve *benim* asla icat olunmuş değildir."

Sen filozofun ta kendisisin, ne kadar da gerçekçisin! *Seninki* ve *benimki* sözleri, mesela senin felsefen ve benim eşitliğim dediğimde olduğu gibi kişinin kendisini ifade etmez illa ki: Öyle ya senin felsefen dediğimde felsefe yapan seni, benim eşitliğim dediğimde eşitliği ileri süren beni kastederim. Fakat *seninki* ve *benimki* genelde ilişki ifade eder: *Senin* ülken, *senin* mahallen, *senin* terzin, *senin* sağmal ineğin; *benim* otel odam, *benim* tiyatrodaki yerim, *benim* şirketim, *benim*

askeri birliğim. İlk anlamıyla kullandığımızda bazen *benim* emeğim, *benim* yeteneğim, *benim* erdemim deriz, ama asla *benim* büyüklüğüm veya *benim* haşmetim demeyiz ve ancak ikinci anlamda *benim* tarlam, *benim* evim, *benim* bağım, *benim* sermayem deriz; tam da bir bankerin *benim* kasam demesi gibi. Kısacası *benimki* ve *seninki*, şahsi ve fakat eşit hakların ifadesi ve göstergesidir; dışımızdaki şeyler için kullanıldığında mülkiyeti değil, zilyetliği, işlevi, kullanımı belirtiler.

İnanılacak gibi değil, ama resmen alıntılarla, yazarın bütün kuramını bu manasız kelime oyununa dayandırdığını ispatlayacağım.

"Daha ortada hiçbir akit yokken, insanlar Hobbes'un dediği gibi *düşmanlık* değil, ama bir *yabancılık* halindeydiler. Bu hal içre tam manasıyla adalet ve adaletsizlik de mevcut değildi; birinin hakkının diğerininkiyle ilgisi yoktu. Herkes ihtiyaç duyduğu hakka sahipti ve bu ihtiyaçları her yolla, başkalarını işe karıştırmadan karşılamayı görev addediliyordu."

Doğru ya da yanlış fark etmez, bu kurguyu kabul edelim: Desttut de Tracy yine de eşitlikten kaçamaz. Onun varsayımına göre insanlar, *yabancılık* durumunda oldukları için birbirlerine karşı yükümlü değildirler; herkes ihtiyaçlarını başkalarının ihtiyaçlarından bağımsız şekilde karşılama hakkına ve dolayısıyla da doğa karşısında güç kullanma hakkına, kuvvet ve yeteneği elverdiğince sahiptir. Buradan, en büyük eşitsizlik zorunlu sonuç olarak çıkar. Koşulların eşitsizliği demek oluyor ki, yabancılığın veya vahşiliğin karakteristik özelliğidir. Bu tam da Rousseau'nun sisteminin tersidir. Devam edelim:

"Zımni ve resmi akitler üzerinden uzlaşı sağlandığı andan itibaren, bu hak ve ödevlere bazı sınırlar getirilmeye başlar. İşte ancak o zaman adalet ve adaletsizlik; yani tek tek kişilerin o ana kadar zorunlu olarak eşit olan hakları arasında bir tür denge ortaya çıkar."

Dikkat edelim: Eşit *olan haklar* deniyor ki bu da *herkesin kendi ihtiyaçlarını başkasının ihtiyacından bağımsız şekilde karşılama hakkı olduğu* anlamına geliyor. Başka deyişle, herkesin herkese zarar vermeye hakkı var, kaba kuvvet veya uyanıklıktan başka hak yok. İnsanlar birbirine sadece savaş ve yağmayla değil, aynı zamanda gasp ve tasallut ile de zarar veriyor. Gel gelelim, fayda ve zararın bu tek kaynağı olan güce ve hileye başvurma, kötülük etme hakkını ortadan kaldırmak için *zımni ve resmi akitler* yapılmaya başlandı ve bir denge kuruldu. Dolayısıyla bu akitler ve bu dengenin amacı, herkesin eşit gönence kavuşmasını sağlamaktır; demek ki, çelişmezlik ilkesine göre, eğer toplum dışılık eşitsizliğin şartıysa toplum zorunlu olarak eşitlik üretmelidir. Toplumsal denge, güçlü ve zayıf arasındaki eşitliktir, zira bu ikisi eşit olmadığı sürece yabancıdırlar, bir ittifak kuramazlar, birbirlerine düşman olurlar. Öyleyse koşullardaki eşitsizlik eğer mecburi bir kötülükse, kötülük yabancılıktadır, zira toplum ve eşitsizlik birbirleriyle çelişmektedir. Şu halde insan toplumsal bir varlıksa eşitlik için yaratılmıştır: Bu çıkarımın kesinliğinden kaçılamaz.

Hal böyleyken, dengenin kurulmasından bu yana nasıl olup da eşitsizlik durmadan artmıştır? Adalet nasıl yabancılıkla bir arada var olabilmiştir? Destutt de Tracy buna nasıl cevap veriyor acaba?

"*İhtiyaçlar* ve *imkânlar*, *haklar* ve *ödevler* irade yetisinden kaynaklanır. Şayet insan hiçbir şey istemeseydi, bunların hiçbiriyle ilgisi olmazdı. Fakat ihtiyaçlar ve imkânlar, haklar ve ödevler, *haiz olmak*tır, bir şeye *sahip olmak*tır. Bunların hepsi, kelimenin en geniş anlamıyla bir mülkiyet çeşididir: Bunlar bize ait olan şeylerdir."

Talihsiz bir kelime oyunudur bu ve genelleme gereğiyle de gerekçelendirilemez. Mülkiyet sözcüğünün iki anlamı vardır: 1) Bir şeyi olduğu şey yapan niteliği, ona özgü olan ve onu başka şeylerden ayıran hassayı ifade eder: Bu mana-

da üçgenin veya sayıların veya bir mıknatısın şu ya da bu özelliklere sahip olduğunu söyleriz.* 2) Mülkiyet, özgür ve akıllı bir varlığın bir şey üzerindeki mutlak denetim hakkını ifade eder; hukukçuların kullandığı da bu anlamdır. Şu halde: *"Demir mıknatısın sahip olduğu özelliği kazandı,"* derken, "sahip olunan özellik" lafı, *"Şu mıknatısı mülk edindim,"* dendiğinde ifade edilen düşünceyi iletmez. Yoksul birine kola bacağa sahip diye, mülkü olduğunu söylemek; mustarip olduğu açlığı ve açık havada yatmasını sahip olduğu özellikler olarak sunmak kelimelerle oynamak ve insafsızlığın üzerine bir de hakaret eklemektir.

"Mülkiyet fikri ancak kişilik fikri üzerine bina edilebilir. Mülkiyet fikri doğar doğmaz, zorunlulukla ve kaçınılmaz biçimde tam olarak doğmuştur. Birey kendi benliğinin, ahlaki şahsiyetinin, keyif alma, acı çekme ve eylemde bulunma yetilerinin farkına varır varmaz, bu benliğin hareket eden bedeninden, organlarından ve yetilerinden farklı bir benlik olduğunu da mutlaka anlar. Mademki yapay ve uzlaşımsal bir mülkiyet var, öyleyse doğal ve zorunlu bir mülkiyet de olmalıdır, zira yapay olan her şeyin temeli doğada var olmak zorundadır."

Filozofların hükümlerine ve dürüstlüğüne hayran olmamak elde mi! İnsan bazı özelliklere, yani mülkiyetin ilk manasında yetilere sahiptir. Keza bunlara maliktir, yani kelimenin ikinci anlamıyla onlar üzerinde mutlak denetimi vardır: Dolayısıyla insan, sahip olduklarına malik olma özelliğine sahiptir. Burada sadece Destutt de Tracy'nin otoritesini değerlendiriyor olsaydım, böylesi budalalıklara dikkat çekmekten utanabilirdim! Fakat bütün bir insanlık, toplumun

* Fransızcada veya İngilizcede mülkiyet anlamına gelen *propriete* veya *property* sözcüğünün özellik, nitelik, özgülük gibi anlamları da var. Yazarın burada bahsettiği bu yananlam Türkçede mevcut olmadığından metinde özellik manasında kullanılan mülkiyet sözcüğü bir "özelliğe sahip olmak" şeklinde çevrildi. (ç.n.)

ve dilin ortaya çıkışından beri, ilk sözcükler ve ilk fikirlerle birlikte metafizik ve diyalektik doğduğundan bu yana bu tür çocukça kafa karışıklıkları içindedir. İnsanın benim diyebileceği her şey zihninde şahsıyla özdeşleşmiştir; onu kendi mülkü, malı, kendinden bir parça, vücudunun bir uzvu, ruhunun bir yetisi addetmiştir. Şeylerin zilyetliği, vücut ve ruhun nimetlerine sahip olmakla karıştırılmış ve mülkiyet hakkı, Destutt de Tracy'nin pek zarif söylediği *yapıntının doğayı taklidi* gibi yanlış bir benzetme üzerine bina edilmiştir.

Fakat bu kurnaz ideolog nasıl olup da insanın kendi yetilerinin sahibi olmadığını fark edememiş? İnsanın güçleri, vasıfları, yetenekleri vardır; doğanın ona yaşaması, tanıması, sevmesi için bahşettikleridir bunlar. İnsanın bunlar üzerinde mutlak denetimi yoktur, sadece yararlanır bu nimetlerden ve bunu da ancak doğanın kanunlarına uyarak yapabilir. Şayet insan bu yeteneklerinin mutlak hâkimi olsaydı açlık ve susuzluk çekmemesi gerekirdi; ölçüsüz yemek yiyebilir, ateşler üzerinde yürüyebilirdi; dağları hareket ettirebilir, bir dakikada yüz fersah kat edebilir, ilaca başvurmadan sadece kendi irade gücüyle şifa bulabilir ve kendisini ölümsüz kılabilirdi. Yaratmak istiyorum der demez, eseri fikrine uygun ve mükemmel olurdu; bilmek istiyorum der demez bilebilir, sevmek istiyorum der demez mutlu olabilirdi. Daha neler! İnsan kendi kendisinin efendisi değildir, ancak çevresindekiler üzerinde efendi olabilir. Doğanın nimetlerinden yararlansın insanoğlu, zira ancak bu şartla yaşayabilir, ama malik sıfatına göz dikmekten de vazgeçsin ve bu sıfatın ancak mecaz manasıyla geçerli olduğunu hatırında tutsun.

Özetle: Destutt de Tracy doğanın dışımızdaki *ürünlerine* de insanın *yeti* ve *yeteneklerine* de mal diyerek, bunları birbirine karıştırır ve bu kelime oyunu üzerinden mülkiyet hakkını sarsılmaz bir şekilde tesis ettiğini zanneder. Fakat bütün bu mülkler içinde hafıza, hayal gücü, kuvvet, güzellik gibi bazıları *doğuştan*; tarlalar, sular ve ormanlar gibi bazıları da

edinilmiştir. Doğa veya yabancılık durumunda, en güçlü ve en yetenekli olanlar, yani doğuştan gelen mülklerden yana avantajlı durumdakiler, edinilen mülkleri ele geçirmek yönünden en şanslı olanlardır. Hâlbuki bu tasallut ve ondan kaynaklanan savaş durumunu engellemek için bir denge tesis edildi, zımni veya resmi akitler bu amaçla yapıldı; yani mümkün mertebe doğuştan gelen mülklerdeki eşitsizliği, edinilen mülklerdeki eşitlikle dengelemek için... Bölüşüm eşit olmadığı sürece bölüşenler birbirine düşman olmayı sürdürür ve anlaşmalar bu durumu sürekli düzeltmek için yapılır.

Böylece bir yanda yabancılık, eşitsizlik, uzlaşmazlık, savaş, yağma, katliam varken, öbür yanda toplum, eşitlik, kardeşlik, barış ve sevgi var: Artık hangisini seçerseniz.

Hekim, mühendis, geometrici olmakla birlikte hukukla pek az, felsefeyle ise hiç ilgisi olmayan Joseph Dutens, *Philosophie de l'économie politique** isimli eserinde mülkiyet lehine üzerine düşeni yapmıştır. Dutens metafiziğini Destutt de Tracy'den almışa benziyor. Sganarelle'e ait şu mülkiyet tanımıyla başlıyor Dutens: "Mülkiyet, eşyayı kişiye ait hale getiren haktır." Hasılı kelam: Mülkiyet, mülkiyet hakkıdır.

Dutens, irade, özgürlük, kişilikle ilgili bir takım kafa karışıklıklarından sonra, Destutt de Tracy'nin edinilmiş ve doğuştan mülk ayrımına benzer şekilde, *maddi olmayan doğal mülkler* ile maddi doğal mülkleri ayırarak şu iki çıkarıma ulaşıyor: 1) Mülkiyet her insan için doğal ve devrolunamaz bir haktır, 2) Mülkiyetteki eşitsizlik doğanın getirdiği zorunlu bir sonuçtur. Bu iki sonuç çok daha basit tek bir sonuca çevrilebilir: Bütün insanlar eşitsiz mülkiyet üzerinde eşit haklara sahiptir.

Dutens, toprak mülkiyetinin yasalar ve sözleşmelerden başka temeli olmadığını yazdığı için Sismondi'ye yükleniyor; fakat insanların mülkiyete duyduğu saygıdan bahsederken

* Siyasal İktisadın Felsefesi (ç.n.)

kendisi şöyle diyor: "Sağduyuları onlara, toplum ve mülk sahiplerinin yaptıkları *ilk sözleşmeyi* hatırlatıyor."

Dutens mülkiyeti zilyetlikle, mal birliğini eşitlikle, adil olanı doğal olanla ve doğal olanı olanaklılıkla karıştırıyor: Kâh bu farklı fikirleri denk tutuyor, kâh onları ayırıyor görünüyor; öyle ki onu reddetmek anlamaktan çok çok daha az emek gerektirir. Şahsen kitabın *Siyasal İktisadın Felsefesi* başlığından etkilendikten sonra kitabı okuyunca orada, yazarın gizemli sözleri arasına serpiştirdiği harcıâlem fikirler buldum sadece, bu yüzden burada kitaptan söz etmeyeceğim.

Bay Cousin, *Ahlak Felsefesi* adlı yapıtında, 15. sayfada her yasanın ve her ahlakın, "ÖZGÜR VARLIK, ÖZGÜR KAL" düsturundan çıktığını bildiriyor. Bravo üstat; becerebilirsem özgür kalacağım. Cousin şöyle devam ediyor:

"İlkemiz haktır; iyidir, toplumsaldır; buradan her türlü sonucu çıkarmaktan çekinmeyelim.

"1. İnsanın şahsiyeti kutsalsa eğer, bütün tıyneti ve bilhassa içinde olup bitenler, duyguları, düşünceleri, iradi kararları da kutsaldır. İşte bu yüzden felsefeye, dine, sanata, zanaata, ticarete, özgürlüğün bütün ürünlerine saygı göstermek gerekir. Salt hoşgörü demiyorum, saygı diyorum; zira bir hakkı hoş görmek değil, ona saygı göstermek gerekir."

Bu felsefe karşısında boynum kıldan ince.

"2. Kutsal olan özgürlüğüm, dış dünyada eylemde bulunmak için beden denilen bir vasıtaya ihtiyaç duyar. Dolayısıyla beden özgürlüğün kutsallığından nasiplenir, yani o da dokunulmazdır. Bireysel özgürlük ilkesinin temeli budur.

"3. Özgürlük, dış dünyada eylemde bulunmak için kâh bir ortama, kâh bir maddeye, başka deyişle eşyaya veya bir mülke ihtiyaç duyar. Öyleyse doğal olarak şahsımın dokunulmazlığı bu eşya veya mülk için de geçerlidir. Örneğin, özgürlüğümün dünyadaki etkinliği açısından zorunlu ve faydalı bir araç olan bir nesneyi ele geçiririm ve şöyle derim: Bu nesne bana aittir, çünkü sahibi yoktur; bu yüzden ona meş-

ru biçimde sahibim. Demek ki zilyetlik iki koşula dayanır. İlkin, bir şeye ancak özgürlüğüm dolayısıyla sahip olabilirim. Özgürlüğü ortadan kaldırın, emeğimi de ortadan kaldırmış olursunuz; gel gelelim bir eşyayı veya bir mülkü ancak emeğimle kullanabilirim ve ancak onları kullanarak zilyet olabilirim. Dolayısıyla, mülkiyet halkının kökeni özgür etkinliktir. Fakat bu zilyetliği meşrulaştırmak için yeterli değildir. Nitekim bütün insanlar özgürdür ve herkes bir mülkü emeğiyle kendine mal edebilir, ama bu herkesin her mülk üzerinde hakkı olduğu anlamına mı gelir? Kesinlikle hayır: Meşru zilyet olabilmem için sadece özgür bir varlık sıfatıyla üretmem ve çalışmam yeterli değildir; aynı zamanda mülkü en başta benim ihraz etmiş olmam da gerekir. Kısacası mülkiyet hakkının kökeninde emek ve üretim varsa bile ayrıca ilk ihraz eden olmak da mecburi koşuldur.

"4. Meşru zilyedim diyelim; bu durumda mülkümü dilediğim gibi kullanabilirim. Demek ki onu bağışlamaya hakkım vardır. Keza mülkümü başkasına miras da bırakabilirim, çünkü bağışlamaya karar vermişsem, kararım ömrüm dâhilinde olduğu gibi ölümümden sonra da geçerlidir."

Uzun sözün kısası Bay Cousin'e göre mülk sahibi olmak için, bir eşyanın zilyetliğini ihraz ve/veya emek yoluyla elde etmek gerekir: Ben zaman unsurunu da ekliyorum, çünkü ilk gelenler her şeyi ihraz etmişlerse sonra gelenlere bir şey kalmaz. Bu durumda sonra gelenlere ne olacak? Çalışmak için gerekli vasıtalara sahip, fakat işleyebilecekleri malzemeden yoksun olanlar ne yapacaklar? Birbirlerini mi yesinler? Filozof basiretinin dikkate almaya zahmet etmediği uç bir noktadır bu; öyle ya büyük dehalar küçük teferruatla uğraşmazlar...

Bay Cousin'in, ayrı ayrı ele alındıklarında ne ihrazın ne emeğin mülkiyet hakkını meşrulaştırabileceğini ve ancak bu ikisinin bir arada olduğunda meşruiyetin doğabileceğini savunduğuna işaret edelim. Bu da Bay Cousin'in herkesten ziyade sakınması gereken o eklektik manevralardan biridir.

Cousin, bin türlü düşünme şekli ve tuhaf kanılar arasında hakikati keşfetmenin tek metodu olan analiz, kıyas, eleme ve indirgeme yoluyla ilerlemektense, bütün sistemleri hercümerç ediyor ve insanlara yerli yersiz, "İşte hakikat," diyor.

Fakat ben sözüme sadık kalarak bu fikirleri reddetmeyeceğim, tersine mülkiyet lehine akla gelebilecek bütün hipotezlerden mülkiyetin defterini düren eşitlik ilkesini çıkaracağım. Daha önce söylediğim gibi, bütün gayem bu akıl yürütmelerin özünde eşitlik denilen kaçınılmaz temelin var olduğunu göstermektir; keza gelecekte de, mülkiyet esasının ekonomi, hukuk ve yönetim bilimlerinin temellerine zarar verdiğini ve onları yanlış yola sürüklediğini göstermeyi umuyorum.

Peki öyleyse, Bay Cousin'in bakış açısından, şayet insanın özgürlüğü kutsalsa, bunun bütün insanlar için geçerli olduğu açık değil mi? Özgürlüğün dış dünyada eylemde bulunmak, yani yaşamak için mülkiyete ihtiyaç duyduğu, bir şeyin mal edinilmesinin herkes için aynı oranda zorunluluk olduğu, mal edinme hakkımın gözetilmesini istiyorsam başkalarının da hakkını gözetmem gerektiği Bay Cousin'in bakış açısından çıkmıyor mu? Dolayısıyla koşullar sınırsız olduğu takdirde kişinin mal edinme kudretinin sadece kendi kendisiyle sınırlandığı, sınırlı koşullar altında ise bu kudretin, kişi sayısı ile bunların işgal ettikleri alan arasındaki matematiksel bağıntıyla sınırlandığı açık değil mi? Buradan şu sonuç çıkmaz mı: Şayet bir kişi yaşarken, bir başkasının kendisininkine denk miktarda eşyayı mal edinmesini engelleyemiyorsa, aynı şekilde gelecek kuşakları da bundan men edemez. Nitekim birey gelip geçse de evrensellik bakidir ve ebedi kanunlar kısmi görünümlere bağımlı olamaz. Ve bütün bunlardan, özgürlüğü haiz bir insan doğduğu her seferinde, diğerlerinin alanının daralması gerektiği ve karşılıklı yükümlülükler icabı yeni doğan vâris olduğunda, miras hakkının ona biriktirme hakkını değil, sadece seçme hakkını tanıdığı sonucu çıkmaz mı?

Burada Bay Cousin'i tarzını taklit edecek kadar bire bir takip ettim ve bundan hicap duyuyorum. Bu kadar basit şeyleri ifade etmek için bu denli gösterişli tabirlere, tumturaklı cümlelere gerek mi var? İnsanın yaşamak için çalışması gerekir; dolayısıyla çalışmak için araçlara, üretmek için malzemeye ihtiyaç duyar. Bu üretme ihtiyacıdır üretme hakkını yaratan: Ki bu hak da kişiye benzerlerinin temin ettiği bir haktır ve o da diğer insanlara karşı aynıyla mükelleftir. Diyelim ki yüz bin kişi, üstünde kimsenin ikamet etmediği Fransa gibi geniş bir ülkeye yerleşsin. Her bireyin toprak hakkı ülkenin yüz binde biridir. Şayet maliklerin sayısı artarsa, herkese düşen pay bu artış dolayısıyla azalacaktır. Öyle ki ülke sakinlerinin sayısı 34 milyon olduğuna, herkesin toprak hakkı da 34 milyonda bir olacaktır. Şu halde, polisi, hükümeti, iş dünyasını, ticareti, mirası vb. çalışma imkânlarının eşit paylaşılacağı, herkesin özgür olacağı şekilde düzenlerseniz toplum mükemmel olacaktır.

Mülkiyetin bütün savunucuları arasında en ileriye giden Bay Cousin olmuştur. Kendisi mülkiyet ihrazdan doğduğu için iktisatçılara karşı emeğin mülkiyet hakkı sağlamadığını, hukukçulara karşı ise medeni hukukun –doğal hukuku belirleyebilmesine ve tatbik edebilmesine karşın– doğal hukuku yaratmadığını savunmuştur. Gerçekten de: "Mülkiyet hakkı mülkiyetin varlığıyla ispatlanır, bu noktada medeni hukuk sadece bildiricidir," demek yetmez. Böyle söylemek, tam da olgunun meşruiyetini sorgulayanlara verilecek bir cevap bulunmadığını itiraf etmektir. Her hak ya kendi kendini meşru kılar yahut da ona öncel başka bir hak tarafından meşru kılınır. Mülkiyet için de bu iki seçeneğin dışına çıkılamaz. İşte Bay Cousin'in insan kişiliğinin kutsallığı dediği şeyde, bir nesnenin iradeyle mal edilmesinde bir temel aramasının sebebi budur. Bay Cousin'in öğrencilerinden birisi, "Bir defa insan eli değdiğinde, eşya insandan onu değiştiren ve insanlaştıran bir nitelik devşirir," diyor. İtiraf etmeliyim ki ben

şahsen böyle bir büyüye hiç inanmadığım gibi insan iradesinden daha az kutsal olan bir şey de bilmiyorum. Fakat bu kuram, hukuken ve de psikoloji açısından ne denli kırılgan olursa olsun, sadece emeğe veya yasanın yetkesine dayanan kuramlardan çok daha derinlikli ve felsefidir. Şu halde, bahsettiğimiz kuramın gelip eşitliğe vardığını ve bütün mantığının eşitliği ima ettiğini görmüş olduk.

Ama belki de felsefe olan biteni biraz fazla yukarıdan gözlüyordur ve yeterince pratik değildir. Belki de temaşanın yüksek zirvelerinden bakıldığında insanlar o kadar küçük görünüyordur ki metafizikçi onların arasındaki farklılıkları ayırt edemiyordur. Belki de koşulların eşitliği, ulvi genelliği içerisinde pek doğru olan, ama hayatın akışına ve toplumsal muamelelere tamı tamına uygulanması saçma ve hatta tehlikeli olabilecek düsturlardan bir tanesidir. Hiçbir şeyi aşırıya vardırmamak ve her tanımdan kuşkulanmak hususunda bizleri uyaran ahlakçıların ve hukukçuların bilgece öğüdünü tutmanın kuşkusuz tam yerdir burası. Nitekim onlar, feci sonuçlar çıkarılarak mahvedilemeyecek tanım olmadığını söylerler: *Omnis definitio in jure civili periculosa est: parum est enim ut non subverti possit.* Koşulların eşitliği –mülk sahibinin kulağını tırmalayan bir dogma, hasta döşeğindeki fukara için teskin edici bir hakikat, cerrahın neşterindeki korkunç gerçek olan koşulların eşitliği– siyasal, toplumsal ve sınai düzene aktarıldığında aldatıcı bir kuruntudan, cazip bir tuzaktan, şeytani bir ayartıdan ibaret kalır.

Okuyucuyu şaşırtmayı hiç düstur bellemedim. Sözlerinde ve davranışlarında dolambaca başvuran insandan hiç mi hiç hazzetmem. Bu yazının ilk sayfasından itibaren kendimi oldukça net ve oldukça kararlı biçimde ifade ettim ki daha en başından herkes düşüncelerimin ve umutlarımın neye yönelik olduğunu anlasın ve aynı anda hem bu denli dürüst hem de cüretkâr olmanın ne kadar güç olduğunu teslim etsin. Bu yüzden, şimdilerde bu denli hayranlık duyulan filozoflara

has ihtiyatın, ahlak ve siyaset bilim hocalarının şiddetle tavsiye ettikleri şu meşhur itidalin çok kısa zaman içinde ilkesiz bir bilimin utanç verici bir özelliği, bir ayıplama vesilesi sayılacağını ileri sürmekle fazla ileri gitmiş olmaktan korkmuyorum. Hukukta ve ahlak alanında da tıpkı geometride olduğu gibi aksiyomlar mutlak, tanımlar kesindir ve en aşırı sonuçlar bile, şayet titizlikle çıkarsınmışlarsa yasadırlar. Acınası kibir! Doğamız hakkında hiçbir şey bilmiyoruz ve kendi çelişkilerimizi onda buluyoruz. Bu naif cehaleti doğamıza yansıtırken, "Hakikat şüphededir, en iyi tanım hiçbir şeyi tanımlamayandır," diye haykırmaya cüret ediyoruz. Hukuk ilminin bu hazin kesinlikten uzaklığının ele aldığı konudan mı, yoksa bizim peşin hükümlerimizden mi kaynaklandığını zamanı geldiğinde bilebileceğiz. Toplumsal olguları açıklamak için, Kopernik'in Batlamyus'un sistemini altüst ederken yaptığı gibi hipotezimizi değiştirmenin yetip yetmediğini de o zaman göreceğiz.

Peki, ama birazdan yapacağım gibi, bahsettiğim bu içtihadın mülkiyet hakkını eşitlikte temellendirmeye çalıştığını gösterdiğimde ne diyecekler? Buna nasıl bir cevap getirecekler?

3. Mülkiyetin temeli ve tasdiki olarak medeni hukuk

Pothier mülkiyetin tıpkı krallık gibi ilahi hakka dayandığına inanır gibidir: Mülkiyetin kökenini hatta Tanrı'ya kadar vardırıyor: *Ab Jove principium*. Yaptığı giriş şöyle:

"Tanrı evrenin ve evrenin içindeki her şeyin mutlak hâkimidir: *Domini est terra et plenitudo ejus, orbis terrarum et universi qui habitant in eo*. Tanrı bütün dünyayı ve içindeki her canlıyı insan türü için yarattı ve insana cüzi bir hâkimiyet bahşetti: Davut peygamber Tanrı'ya, '*Kendi elinle yaptığının üstüne hâkim kıldın insanı: Doğayı ayaklarının altına serdin,*' der. Tanrı insana bu bağışı, yaradılıştan sonra ilk ba-

bamıza yöneltti̇ği şu sözlerle yaptı: '*Birleşin, çoğalın ve yeryüzünü doldurun*' vs."

Bu görkemli girişten sonra insan türünün, yüce bir babanın koruyuculuğu altında kardeşçe birlik içinde yaşayıp giden kocaman bir aile olduğuna kim inanmaz ki? Fakat Tanrım! Ne düşman kardeşler, nasıl gudubet bir baba, ne müsrif çocuklar!

Tanrı yeryüzünü insan türüne bahşetti: Peki bana neden bir pay düşmedi? Tanrı doğayı ayaklarımın altına serdi, ama benim başımı sokacak yerim yok! Tanrı elçisi Pothier vasıtasıyla bize çoğalmamızı söylüyor. Ah bilge Pothier, söylemesi yapmasından kolay; kuşun yuvasını yapacağı çerçöp nerede!

"İnsan türü çoğaldı; insanlar dünyayı ve arzın üstündeki pek çok şeyi aralarında paylaştılar: Her kişiye düşen pay o andan itibaren sadece kendisine ait oldu: Mülkiyet hakkının kökeni budur."

Zilyetlik hakkı demek daha doğru olur. İnsanlar, olumlu ya da olumsuz olması önemli değil, bir tür ortaklık içinde yaşıyorlardı: O devirde mülkiyet diye bir şey yoktu, çünkü şahsi zilyetlik yoktu. Nüfus artışı geçimlerini sağlamak için insanları yavaş yavaş çalışmaya zorladığından emekçinin, emeğinin ürününün tek maliki olduğu kanaati resmen veya zımnen –nasıl olduğu önemi değil– yerleşti: Yani basitçe kimsenin artık çalışmadan yaşayamayacağı gerçeği ilan edilmiş oldu. Üründe eşitliği sağlamak için emekte eşitlik olması gerektiği ve emekte eşitliği sağlamak için de emeğin kullanacağı araçların eşit olması gerektiği sonucu buradan zorunlu olarak çıkıyordu. Biri çalışmazsa ve güçle veya hileyle başkasının geçimine el koyarsa eşitliği yok etmiş ve kendini yasanın dışına ve üstüne yerleştirmiş olurdu. Daha çok üretmek bahanesiyle üretim araçlarını tekeline almış kişi de eşitliği yok etmiş oluyordu. Eşitlik o dönemde hukukun ifadesi olduğu için, eşitliğe halel getiren kişi *adaletsizlik* etmiş oluyordu.

Böylece emek şahsi zilyetliği; eşyada olan ayni hakkı, *jus in re*'yi doğurdu, fakat bu hangi eşyadır? Elbette *toprak üzerindeki değil, ürün üzerindeki haktır*: Araplar söz konusu hakkı hep bu şekilde anlamıştır. Sezar ve Tacitus'a göre eskiden Germenler de onu böyle anlıyorlardı. Sismondi şöyle söylüyor: "Kişinin yetiştirdiği sürüye malik olduğunu kabul eden Araplar tarlayı eken kişinin ürünü üzerinde de tartışma gereği duymazlar. Fakat Araplar niye bir başkasının, o kişinin eşiti olan birinin tarlayı işleme hakkı olmadığını anlamazlar. Şu mahut önce ihraz edenin hakkından kaynaklanan eşitsizlik Araplara göre adalet ilkesine dayanmaz. Bir toprak parçası belli sayıdaki kişi tarafından paylaşılmışsa, bu bir avuç insanın halkın geri kalanı karşısında tekele sahip olduğu bir durum ortaya çıkar ve bu tekellerinden de vazgeçmek istemezler..."

Böylece toprak paylaşıldı. Bu paylaşımdan emekçiler arasında güçlü bir örgütlenmenin doğduğunu ve bu sabit ve kadim paylaşım usulünün üretime uygun olduğunu kabul ediyorum; fakat bu paylaşım nasıl oluyor da herkesin üzerinde zilyetlik hakkı olduğu bir nesnenin mülkiyet hakkını birilerine devredebiliyor? İçtihat terimleriyle bakıldığında zilyedin bu şekilde mülk sahibine dönüşmesi hukuken imkânsızdır: Nitekim böyle bir şey, mahkeme içtihadında zilyetlik davasıyla mülkiyet davasının birleştirilmesini içerir ve toprağı paylaşanların birbirlerine karşılıklı bağışta bulunduğu varsayılsa bile, olan biten doğal bir hakkın değiştokuşundan ibarettir. İlk tarımcıların –ki bunlar aynı zamanda ilk yasa koyuculardı– bizim hukukçularımız kadar bilgili olmadıklarını kabul ederim, ama bilgili olsalar bile daha kötüsünü herhalde yapamazlardı. Nitekim zilyetlik hakkının mutlak mülkiyete dönüşmesinin sonuçlarını da öngörememişlerdir. Peki, ama daha sonrasında *jus in re* ile *jus ad rem* arasına fark koyanlar, bu ayrımı neden bizatihi mülkiyet ilkesine tatbik etmemişlerdir?

İçtihat hakkında görüş bildirenlere kendi düsturlarını hatırlatayım.

Mülkiyet hakkı, şayet bir haklı gerekçeye dayanıyorsa bu ancak şu olabilir: *Dominium non potest nisi ex una causa contingere** – Muhtelif vasıflarla zilyet olabilirim, ama ancak tek bir tanesiyle mülk sahibi olabilirim: *Non ut ex pluribus causis idem nobis deberi potest, ita ex pluribus causis idem potest nostrum esse.***

Açtığım, ektiğim, üzerine evimi bina ettiğim, beni, ailemi ve sürümü doyuran tarla üzerinde 1) önce ihraz eden vasfıyla, 2) çalışan vasfıyla, 3) bana payımı bahşeden toplumsal sözleşmeye binaen zilyet olabilirim. Fakat bu vasıflardan hiçbiri bana mutlak mülkiyet hakkı vermez. Çünkü ihraz hakkına başvursam, toplum bana, "Ben senden önce ihraz ettim," diyebilir; tarla üzerindeki emeğimi öne sürsem, "Sadece bu şartla zilyet olabilirsin," diyecektir; sözleşmeden bahsedecek olsam, "O sözleşmeler sana sadece kullanma hakkını veriyor," diyecektir. Gel gelelim mülk sahiplerinin öne sürdüğü vasıflar bunlardan ibarettir; bu vasıflara asla bir başkasını ekleyemediler. Nitekim Pothier'nin öğrettiği gibi her hak, kendisine yol açan bir sebebin faydalanan kişide doğduğunu varsayar; fakat doğan ve ölen, bir gölge gibi geçip giden insan için, dış dünyadaki eşyaya dair bir mülkiyet vasfı değil, zilyetlik vasfı doğabilir yalnızca. Öyleyse toplum, kendisine karşı olan ve ortada üretilmesi için sebep de olmayan bir hakkı nasıl oluyor da kabul edebiliyor? Zilyetlik hakkını tanırken nasıl olup da mülkiyeti de kabul edebilmiştir? Neden yasa, bu iktidar suiistimaline onay vermiştir?

Alman Ancillon şöyle yanıt veriyor:

"Bazı felsefeciler insanın, doğal bir nesne, örneğin bir tarla veya ağaç üzerinde güç kullanırken, ancak yol açtığı deği-

---

* Mülkiyet hakkı, bir haklı gerekçeye dayanmadıkça, geçerli olamaz. (ç.n.)

** Bir şey birçok gerekçeyle bize tahsis edilemez, yine o şey birçok gerekçeyle elimizde olabilir. (ç.n.)

şimlerle, nesneye kazandırdığı biçimle ilgili haklara sahip olabileceğini, yoksa nesnenin kendisi üzerinde hakka sahip olamayacağını ileri sürüyorlar. Nafile bir ayrımdır bu! Şayet nesne aldığı biçiminden ayrılabilir olsaydı belki böyle bir ayrım yapılabilirdi, fakat bu neredeyse daima olanaksız olduğu için insanın güçlerini görünür dünya üzerinde tatbik etmesi mülkiyet hakkının temeli, zenginliğin kökenidir."

Boş bir bahane! Şayet nesne biçiminden, mülkiyet zilyetlikten ayrılamaz ise, zilyetliğin paylaşılması gerekir: Her halükârda toplum, mülkiyetin şartlarını tayin hakkını muhafaza eder. Mülk edinilmiş bir arazinin brüt on bin frank gelir getirdiğini varsayalım ve bu arazinin bölünemez olduğunu her ne kadar olağandışı bir durum olsa da farz edelim. Daha da ileri gidip, ekonomik hesaplamalar uyarınca her ailenin yıllık tüketiminin üç bin frank tuttuğunu kabul edelim. Bu arazinin sahibi, iyi aile babası namını muhafaza edebilmek için topluma – toplam işletme maliyetlerini ve bir ailenin iaşe bedeli olan üç bin frankı düştükten sonra– on bin frank ödemiş olsun. Bu ödeme bir kira değil, bir tazminattır.

Öyleyse şu tip kanunları çıkaran bu adalet ne menem bir şeydir:

"Emek nesnenin biçimini değiştirdiğinden ve nesnenin biçimi ile özünü nesneyi yok etmeden birbirinden ayıramayacağımızdan, ya toplum tarladan yoksun kalacak ya da çalışan emeğinin semeresini kaybedecektir"

"Diğer bütün hallerde, hammadde halindeki mülk, yapılan masraflar hariç ona eklenen iyileştirmeleri kapsayacağı için iyileştirilen mülk öncekinden değerli olacaktır"

"Bu sebepler yüzünden çalışmayla mülk edinme hakkı, bireyler aleyhine kabul edilmiş olmayıp sadece toplumun aleyhine gerçekleşmiş olacaktır."

İşte hukukçular mülkiyetle ilgili hep bu şekilde akıl yürütürler. Yasa insanların karşılıklı haklarını korumak için, yani her bireyin her birey karşısındaki ve bireyin herkes karşı-

sındaki haklarını korumak içindir. Bu dört unsur olmadan sanki önerme var olabilirmiş gibi, yasa koyucular hep sonuncu unsuru ihmal ederler. İnsan insana karşı olduğu sürece mülkiyetin karşıtı da mülkiyettir ve böylece iki güç dengeye gelmiş olur. Hâlbuki insan yalıtılmış halde olduğunda, yani bizzat temsilcisi olduğu toplumun karşısında yer aldığında hukuk içtihadı da yanılgı içersinde demektir; Themis terazisinin bir kefesini yitirmiştir.

Rennes'li allame Profesör Toullier'e kulak verelim: "Nasıl oldu da ihzar ile elde edilmiş bu rüçhan sabit ve sürekli, var kalmayı sürdüren ve önce ihraz eden zilyetlikten düştükten sonra bile talep edilebilen bir mülkiyete dönüşebildi?

"İnsan türünün çoğalmasının doğal bir sonucu olarak tarım doğmuş, tarım da nüfusu desteklemiş ve sürekli mülkiyetin tesisini zorunlu kılmıştır; çünkü ürünü devşireceğinden emin olmadıktan sonra kim çalışma ve ekip biçme zahmetine katlanır?"

Emekçiyi tatmin etmek için ona ürünün zilyetliğini temin etmek yeterliydi: Hatta araziyi ihraz hakkının toprağı işlediği müddetçe sürmesi gerektiğini de kabul edelim. Ama emekçinin ancak bunu beklemeye hakkı vardır ve medeniyetin ilerlemesi için gerekli olan şey de bundan ibarettir. Ama mülkiyet, ya mülkiyet! Kişinin ne ihraz ettiği ne de işlediği bir topraktan kazanç elde etme hakkı, böyle bir hakkı hangi yetke bahşetmiştir? Böyle bir hakkı kim ileri sürmüştür? Toullier devam ediyor:

"Tarım sürekli mülkiyetin tesisi için tek başına yeterli olmamıştır; bunun için olumlu yasalar, onların uygulanması için memurlar, yani kısacası medeniyet durumu gerekmiştir.

"İnsan türünün çoğalması tarımı zorunlu kılmıştı; yetiştiriciye emeğinin semeresini garanti etme ihtiyacı, sürekli mülkiyetin ve onu koruyacak yasaların gerekliliğini hissettirmiştir. Bu yüzden medeniyet durumunun doğuşunu mülkiyete borçluyuz."

Evet, eseriniz olduğu haliyle medeniyet durumunu; önce despotizm, ardından monarşi sonra aristokrasi, bugün demokrasi, ama her daim zorbalık olan bu hali gerçekten de mülkiyete borçluyuz.

"Mülkiyet bağı olmadan, insanları yasanın kurtarıcı boyunduruğuna tabi kılmak asla mümkün olmazdı ve mülkiyette süreklilik olmasaydı, toprak balta girmemiş devasa bir orman olarak kalırdı. Geçici mülkiyet veya ihrazdan doğan rüçhan hakkının medeni toplumun kuruluşuna öncel olduğunu, bugün bildiğimiz haliyle mülkiyetin sürekliliğinin medeni hukukun eseri olduğunu konunun ehli bütün yazarlar gibi kabul edelim öyleyse. Bir kere elde edildikten sonra mülkiyetin sahibi yok olmadığı sürece yok olmadığını ve mülk sahibinin zilyetliği veya eşyanın iyeliğini kaybettikten sonra ve hatta bu hak üçüncü birinin eline geçtiğinde bile mülkiyetin devam ettiği ilkesini medeni kanun getiriyor.

"Öyleyse ilkel düzende birbirine karışmış bulunan mülkiyet ve zilyetlik, medeni kanunla birlikte iki ayrı ve bağımsız şeye dönüşmüştür. Yasanın dilinde, bu ikisi arasında artık ortak hiçbir şey kalmamıştır. Bu vesileyle mülkiyette nasıl devasa bir değişimin gerçekleştiğini ve medeni kanunların mülkiyetin mahiyetini nasıl değiştirdiğini görebiliriz."

Demek ki mülkiyeti meydana getiren yasa, psikolojik bir olgunun ifadesi değildi; doğal bir hak vuku bulmuyordu; ahlaki bir ilke tatbik edilmiyordu. Yasa kelimenin en keskin manasında kendi yetki sahası dışında bir hakkı yaratmıştır. Bir soyutlama, bir metafor, bir kurgu doğurmuştur ve bunu olabilecekleri öngörme zahmetinde bulunmadan, mahzurlarına kafa yormadan, hayır mı şer mi işlediğine aldırmadan yapmıştır. Yasa bencilliği tasvip etmiştir, korkunç hırslara cevaz vermiştir; dipsiz bir kuyuyu doldurmak, cehennemi doyurmak elindeymiş gibi kâfir duaları kabul etmiştir. Kör yasa, cahil insanın yasası, yasa olmayan bir yasa; fitnenin, yalanın, kanın sözcüsü bir yasa! Toplumların bekası için hep

yeniden diriltilen, ihya edilen, diri tutulan, yeniden canlandırılan, pekiştirilen, halkın vicdanını bulandıran, yöneticilerin kafasını karıştıran ve milletlerin yıkımını sağlayan yasadır bu. Hıristiyanlığın mahkûm ettiği, fakat kendi kutsal kitaplarını okumaktan aciz olduğu kadar doğayı ve insanı incelemeye de zahmet etmeyen cahil kilise yöneticilerinin tanrısallaştırdığı yasadır bu.

Peki, ama yasa, mülkiyet hakkını yaratırken hangi mürşidi takip etmişti? Hangi ilke yönetiyordu onu, izlediği kural neydi?

İnsanın inanası gelmez, ama bu kural eşitlikti.

Tarım, toprak zilyetliğinin temeli ve mülkiyetin de tesadüfi sebebi olmuştur. Çiftçiye emeğinin ürününü garanti etmek, aynı zamanda üretim vasıtaları da garanti edilmiyorsa faydasızdır: Zayıfı güçlünün saldırılarına karşı korumak, yağmaları ve vurgunları ortadan kaldırmak için, zilyetlerin arasına kalıcı sınır çizgileri, aşılmaz engeller koymak zorunluluğu duyuldu. Her yıl halkın nüfusça katlandığı ve çiftçilerin açgözlülüğünün arttığı görülüyordu: Tamahkârlığa, aşması mümkün olmayan sınırlar konulursa bir dur denileceğine inanıldı. Şu halde toprak, kamu güvenliği ve herkesin barış içinde maldan faydalanabilmesi için elzem olan eşitlik ihtiyacıyla taksim edilmiş oldu. Bu bölüşümün coğrafi yönden asla eşit olmadığına şüphe yok. Nitekim bir yığın hak söz konusuydu: Kimi doğaya dayandırılan, ama yanlış yorumlanan ve daha da beter biçimde tatbik edilen, veraset, bağış veya mübadele gibi haklar; kimi ise doğuştan gelen veya mevki ayrıcalıkları gibi, cehaletin ve kaba kuvvetin gayrimeşru ürünleri olan haklar hep mutlak eşitliği engelleyen sebepler olmuşlardır. Fakat ilke yine de bozulmadan kaldı: Zilyetliğe onay veren eşitlikti, mülkiyete onay veren de eşitlik oldu.

Çiftçi her yıl ekecek tarlaya ihtiyaç duyuyordu; her yıl yeni baştan çekişip kavga etmek, evlerini, eşyalarını ve aileleri-

ni oradan buraya taşımaktansa, herkese sabit ve dokunulmaz bir mal varlığı tahsis etmekten daha basit ve elverişli bir çare barbarlar için mümkün olabilir miydi?

Durmadan savaşa giden insanın, seferden dönüşte memleketine hizmet etti diye elindekinden avucundakinden olmaması, mal varlığını el değmemiş biçimde bulması gerekiyordu. Bu yüzden mülkiyetin salt niyetle, *nudo animo* muhafaza edilmesi ve ancak mülk sahibinin rızası ve emriyle elden çıkarılması gelenek haline geldi.

Toprak paylaşımındaki eşitliği bir kuşaktan diğerine muhafaza etmek, her ailenin ölümünde toprak dağıtımını yenilemek zorunda kalmamak gerekiyordu. Çocukların ve büyüklerin, onları mevtaya bağlayan kan bağı veya hısımlık derecesine göre atalarının mirasçıları olmaları işte bu yüzden doğal ve haklı görünmüştür. Böylece öncelikle tek bir mirasçı kabul etmek gibi feodal ve pederşahi bir gelenek; ardından, eşitlik ilkesine taban tabana zıt bir uygulamayla bütün çocukların mirasçısı sayılması ve yakın zamanda bizde de geçerli olan ekber evlat hakkının yürürlükten kesin bir şekilde kaldırılması ortaya çıkmıştır.

Ama bu insiyaki örgütlenmenin kaba hatlarıyla, gerçek toplumsal bilim arasında ne gibi bir ortaklık olabilir? İstatistikten, kadastrodan, siyasal iktisattan bihaber olan bu insanlar nasıl olur da bize yasama ilkeleri bırakmış olabilirler?

Modern bir hukukçu, yasanın toplumsal ihtiyaçların ifadesi, bir olgunun beyanı olduğunu söylüyor, yani yasa koyucu yasayı yapmaz beyan eder diyor. Bu tanım doğru değildir. Yasa toplumsal ihtiyaçların tatmin edildiği yöntemdir; halk yasayı oylamaz, yasa koyucu da yasayı ilan ediyor değildir: Yasayı ilim erbabı keşfeder ve formüle eder. Ama Bay Ch. Comte'un tanımına yarım cilt ayırdığı yasa, aslında sadece başlangıçta *bir ihtiyacın ifadesi* olabilmiş, o ihtiyacı karşılama yollarını gösterebilmiştir ve o ana kadar bundan başka bir şey de olmamıştır. Yasa koyucular, bir makine sadakatiy-

le, saplantılı, felsefeye düşman, lafzi anlamda kaybolmuş bir halde, iyi niyet sahibi, ama basiretten yoksun insanların afaki özlemlerini hep bilimin son sözü olarak gördüler.

Mülkiyet hakkının eski kurucuları, mutlak ve daimi mal varlığını koruma hakkının –sırf müşterek diye onlara hakkaniyetli görünen bu hakkın– mal varlığını aktarma, satma, bağışlama, kazanma ve kaybetme hakkını doğurduğunu ve sonuç itibariyle, tesis ettiklerini düşündükleri eşitliği bozmaktan başka bir şeye yaramadığını öngöremediler. Bu durumu fark edebildikleri zaman da kaale almadılar; acil ihtiyaç üstün geldi ve bu tür durumlarda hep olduğu gibi sakıncalar başlangıçta çok göze batmamış ve görmezden gelinmiştir.

Hüsnü kuruntu sahibi bu yasa koyucular, mülkiyetin salt niyetle, *nudo animo* korunduğu takdirde, kiraya vermek, kirayla tutmak, faizle borç vermek, mübadelede kâr etmek, rant elde etmek, salt niyetle tahsis edilmiş araziyi harca bağlayıp sonra da yan gelip yatmak gibi hakları doğuracağını öngöremediler.

Hukuk içtihadının kurucu babaları, miras hakkı şayet doğanın servet eşitliğini korumak için başvurduğu bir yöntemden ibaret değilse, ailelerin yakın zamanda nasıl feci engellemelere maruz kalacağını ve en mukaddes ilkelerinden biri yara alan toplumun sefalet ve israf içinde kendini nasıl yok edeceğini öngöremediler.[10]

---

10 Atalarımızın safdilliği bütün kabalığıyla en çok burada göze çarpıyor. Vâris çocukların bulunmadığı durumda miras hakkını kuzenlere tanımayı bilmişler, ama miras paylaşımını iki farklı kola ayırıp dengelemek ve böylece aynı ailede aşırı zenginliği ve fakirliği engellemek için yine kuzenlerden faydalanmayı akıl edememişlerdir. Örneğin: Jacques ölürken ardında iki çocuğunu, Pierre ve Jean'ı mirasçı bırakıyor: Jacques'ın malları bu ikisi arasında eşit bölüştürülür. Ama Pierre'in tek bir kızı varken, kardeşi Jean ardında altı erkek çocuk bırakıyor. Hem eşitlik hem de veraset ilkesine uymak için iki mirasın yedi eş parçaya bölünerek Pierre ve Jean'ın çocuklarına paylaştırılması gerektiği açıktır; çünkü aksi halde bir yabancı Pierre'in kızıyla evlenirse, bu izdivaçla dede Jacques'ın servetinin yarısı yabancı bir aileye intikal etmiş olur ki, bu da veraset ilkesine aykırıdır. Üs-

Yine öngöremedikleri bir başka şey de... Ama ısrar etmenin âlemi var mı? Sonuçlar oldukça net ve bütün bir hukuk sisteminin eleştirisini yapmanın sırası değil şimdi.

Kadim milletlerde mülkiyetin tarihi bizim için sadece merak ve inceleme konusudur. Olgunun hak doğurmadığı bir hukuk kaidesidir. Mülkiyet bu kaideye istisna teşkil edemez. Dolayısıyla mülkiyet hakkının evrensel olarak tanınması mülkiyet hakkını meşrulaştırmaz. İnsanlar, tıpkı meteorların sebepleri, gökcisimlerinin hareketi konusunda yanılabildikleri gibi toplumların yapısı, hukukun tabiatı, adaletin tatbiki gibi konularda da yanılabilirler. Bu eski görüşler, imanın şartları yerine konamaz. Hint kavminin dört kasta ayrılmış oluşu, Nil ve Ganj nehri kıyılarındaki toprakların eskiden kan ve mevki asaletine göre dağıtılması, Yunanlılar ve Romalıların mülkiyeti tanrıların himayesinde görmesi, sınır çizme ve kadastro faaliyetlerinin dini törenler eşliğinde yapılması gibi olgular bizim için nasıl delil olabilir? İmtiyazın türlü biçimlere girmesi adaletsizliği mazur göstermez; iffetsiz Venüs'ün gizemlerinin nasıl karı koca arasındaki namus telakkisiyle ilgisi yoksa, mülk sahibi Jüpiter kültünün[11] de vatandaşların eşit olmasıyla ilgisi yoktur.

---

telik Jean'ın çocukları sırf sayıları yüzünden fakir kalırken, kuzinleri tek olduğu için zenginleşecektir ki, bu da eşitlik ilkesine aykırıdır. Görünüşte çelişkili olan bu iki ilkenin birlikte tatbikini genellersek, bugünlerde kıt zekâyla karşı çıkılan veraset hakkının eşitliğin sağlanmasına hiç de engel teşkil etmediğine ikna oluruz.

Ne tür bir yönetim altında yaşıyor olursak olalım, her zaman ölüm hak, miras helaldir denebilir; yani meşru görülen mirasçı kim olursa olsun, veraset ve miras her zaman var olacaktır. Fakat Saint-Simoncular mirasçıyı yargıcın tayin etmesini, başkaları ise mirasçının ölen kişi tarafından seçilmesini veya seçildiğinin yasal biçimde onaylanmasını istiyorlardı. Hâlbuki mesele eşitlik yasası izin verdiği kadar doğanın arzusunun yerine getirilmesidir. Bugün mirasın esas düzenleyicisi rastlantı veya hevestir; lakin yasama alanında rastlantı ve heves kaide kabul edilemez. Rastlantının getirdiği bin türlü düzensizliğe set çekme amacıyla doğa her birimizi eşit yaptıktan sonra bizlere miras ilkesini önerir – bu ilke de, bütün kardeşlerimiz arasında, biz göçtükten sonra yarım kalmış işlerimizi tamamlamaya en ehil olanı seçmemizi isteyen toplumun sesi gibidir.

11 Zeus Klesios.

İnsanoğlunun yetkisi mülkiyet hakkı lehine bir delil olarak gösterilemez, çünkü zorunlu olarak eşitlikten çıkan bu hak, kendi ilkesiyle çelişki içindedir; dinlerin mülkiyeti onaylayan kararı da hükümsüzdür, çünkü ruhbanlar ezelden beridir hükümdarın hizmetinde olmuşlar ve tanrılar daima siyasetçilerin istedikleri şekilde konuşmuşlardır. Mülkiyete atfedilen toplumsal faydalar da lehte delil sayılamaz, çünkü bu faydaların hepsi de aslen zilyetlikte eşitlik ilkesinden kaynaklanan, ama insanların mülkiyetten ayıramadıkları faydalardır.

Öyleyse mülkiyet üzerine yazılmış şu şiirin manası nedir?

"Mülkiyet hakkı insani kurumların en önemlisidir..."

Evet, tıpkı monarşinin en şereflisi olduğu gibi.

"İnsanın yeryüzündeki gönencinin en önde gelen sebebidir..."

Evet, çünkü onu bir adalet ilkesi saydılar.

"... mülkiyet insanların hırslarının meşru ereği, varoluşlarının umudu, ailelerinin refahı, tek kelimeyle özel hayatın çatısını, şehirleri ve devleti ayakta tutan temel dayanak haline geldi."

Bütün bunları asıl zilyetlik yaptı.

"Ebedi ilkedir o..."

Mülkiyet ancak bütün olumsuzlamalar gibi ebedidir.

"...bütün toplumsal ve siyasal kurumların ilkesi..."

Zaten bu yüzden mülkiyete dayanan bütün kurumlar ve yasalar helak olacaktır.

"...özgürlük kadar önemli bir değerdir o."

Ancak zengin mülk sahibi için öyledir.

"Aslında üzerinde yaşanabilir toprağın işlenişi..."

Toprağı işleyen arazi sahibi olmaktan çıksaydı, toprağa daha kötü mü bakacaktı?

"...emeğin garantisi ve ahlakıdır..."

Mülkiyetin olduğu yerde emek bir şart değil ayrıcalıktır.

"...adaletin uygulanması..."

Servetlerin eşitliği olmadan adalet nedir ki? Hileli tartıdaki bir dengedir olsa olsa.

"...her ahlak"
Karnı aç olan ahlak tanımaz.
"...tekmil kamu düzeni"
Tabii, mülkiyetin korunduğu düzen
"...mülkiyet hakkına yaslanır."[12]

Bütün olan bitenin temel taşı, olması gerekenlerin rezalet taşı – işte mülkiyet!

Sözlerimi özetliyor ve bağlıyorum:

İhraz sadece eşitliğe varmakla kalmaz, mülkiyeti *engeller* de. Çünkü her insan sırf yaşıyor olduğu için ihraz etme hakkına sahip olduğuna göre, yaşamak için de çalışıp işleyecek bir mala muhtaç olduğuna göre; diğer yandan, ihraz edenlerin sayısı ölüm ve doğum oranlarına göre sürekli değişim gösterdiğine göre, bu durumda her çalışanın talep edeceği mal miktarı ihraz edenlerin sayısına göre değişecek demektir. Demek oluyor ki ihraz daima nüfusa bağlıdır ve son olarak hukukta zilyetlik hiçbir zaman sabit olmayacağı için, fiiliyatta zilyetlik mülkiyete dönüşemez.

Demek ki her ihraz eden illa ki zilyet veya yararlanıcıdır – ve bu işlev, mülk sahipliğini dışarıda bırakır. Gel gelelim maldan yararlanan kişinin hakkı şudur: Yararlanıcı kendisine emanet edilmiş şeyden mesuldür, genel fayda ilkesine uygun bir şekilde, malı değerlendirecek ve muhafaza edecek biçimde kullanmalıdır. Faydalanıcı malı başka bir şeye dönüştürmek, değersizleştirmek, bozmak hakkına sahip değildir; kendisi malın getirisinden faydalanıyorken, malı başkasına işletecek şekilde yararlanma hakkını paylaştıramaz. Kısacası yararlanan kişi toplumun gözetimi altındadır, çalışma koşullarına ve eşitlik yasasına tabidir.

Böylece Romalıların yaptığı mülkiyet tanımı ilga olur, bu tanıma göre mülkiyet *tasarruf ve keyfi tasarruf hakkı*, şid-

12 GIRAUD, *Recherches sur le droit de propriete chez les Romains.**

* Romalılarda Mülkiyet Hakkı Üzerine Araştırmalar (ç.n.)

detten doğan bir ahlaksızlık, medeni kanunun tasvip ettiği en canavarca hak iddiasıdır. İnsana yararlanma hakkını toplum bahşeder ve bu hakka sürekli biçimde yalnız toplum sahiptir: Bireyler geçip gider toplum bakidir.

Bu kadar sıradan gerçekleri tartışırken ne büyük bir hoşnutsuzluk duyduğumu anlatamam. Bugün hâlâ şüphe edilen şeyler olabilir mi bunlar? Onları zafere ulaştırmak için yeniden silahlanmak mı gerekiyor? Salt kaba güç, akla başvurmadan bu gerçekleri yasalarımıza sokabilecek midir?

İhraz hakkı herkes için eşittir.

İhraz iradeye göre değil, mekânın ve nüfusun değişken şartlarına göre belirlendiğinden, mülkiyet var olamaz.

İşte bu, hiçbir yasa kitabında geçmeyen, hiçbir anayasanın kabul etmediği şey! Medeni hukukun ve devletler hukukunun reddettikleri aksiyomlardır bunlar!

Fakat bir başka sistemin yandaşlarının nidaları geliyor kulağıma: "Emek! Mülkiyetin temeli emektir!" diyorlar.

Sakın kanma ey okuyucu: Mülkiyetin bu yeni temeli ilkinden de beterdir ve şimdiye kadar ele aldıklarımızdan daha açık şeyleri ispatlamak, daha haksız iddiaları çürütmek zorunda kalacağım için birazdan affınıza sığınacağım.

Üçüncü Bölüm

Mülkiyet hakkının etkin nedeni olarak emek

Modern hukukçuların hemen hepsi, iktisatçıların sözüne kulak verdiler, ilkel ihraz kuramını çok tehlikeli olduğu gerekçesiyle terk ederek mülkiyeti emeğe dayandıran kuramı benimsediler. Bu her şeyden önce aldanmak ve bir kısır döngü içine düşmek demekti. Bay Cousin, çalışmak için önce ihraz etmek gerekir diyor. Dolayısıyla diyorum ben de, ihraz hakkı herkes için eşit olduğuna göre çalışmak için eşitliğe boyun eğmek gerekir. Jean-Jacques şöyle haykırıyor: "Zenginler istedikleri kadar, 'Bu duvarı ben inşa ettim, bu araziyi emeğimle kazandım,' desinler. Onlara, 'Size bu vazifeyi kim verdi?' diye karşılık verebiliriz ve 'Üzerinize vazife olmayan bir iş için hangi hakla bizden ödeme talep ediyorsunuz?' diye sorabiliriz." Bu muhakeme karşısında tekmil safsata dağılıp gider.

Fakat emek kuramının yandaşları, sistemlerinin Yasayla mutlak çelişki içinde olduğunu fark etmiyorlar. Yasanın bütün maddelerinin mülkiyeti ilkel ihraz olgusuna dayandırdığını göremiyorlar. Şayet emek ve onun sonucu olan kendine mal etme tek başlarına mülkiyeti doğuruyorlarsa o halde Medeni Hukuk yalan söylüyor demektir, Anayasa bir düzmecedir, bütün toplumsal sistemimiz hukuka aykırıdır. Bu

bölümde ve sonrakinde girişeceğimiz tartışmanın sonunda, hem çalışma hakkı hem de mülkiyet olgusuyla ilgili varacağımız sonuç bu olacaktır. Ayrıca hukuk mevzuatımızın kendi içinde çelişkili olduğunu, öte yandan yeni hukuk felsefesinin de hem kendi ilkesiyle hem de mevzuatımızla çelişki içinde olduğunu göreceğiz.

Mülkiyeti emeğe dayandıran sistemin, tıpkı onu ihraza dayandıran sistem gibi servet eşitliğini ima ettiğini ileri sürdüm. Okur, yetenek ve beceri eşitsizliğinden nasıl bu eşitlik yasasını çıkardığımı görmek için sabırsızlansa yeridir: Merakı birazdan tatmin olacak. Fakat bir an için, okuyucunun dikkatini şu kayda değer noktaya, yani mülkiyetin temeli olarak ihrazın yerine emeğin geçirilmesine çekmek ve mülk sahiplerinin gündeme getirmeyi âdet edindikleri, mevzuatın tasdik ettiği ve fakat çalışma sisteminin yerle yeksan ettiği önyargılardan birkaçını hızla gözden geçirmek uygun olacak.

Okur acaba bir sanığın sorgusuna şahit olmuş mudur? Onun hilelerini, dolanlarını, kaçamaklarını, uyanıklığını, çift anlamlı konuşmalarını gözlemlediniz mi? Yenilen, bütün savları çürütülen, amansız sorgu yargıcı tarafından vahşi bir hayvan gibi kovalanan, varsayımlarla köşeye sıkıştırılan sanık, önce bir beyanda bulunur, ardından onu düzeltir, sonra kendisiyle çelişir. Tasımın yetmiş çeşidini icat eden kişiden bin kat mahir, daha incelikli oluveren sanık, sonunda bütün diyalektik hileleri tüketir. İşte hakkını savunmaya çağrılan mülk sahibi de aynısını yapar: Önce cevap vermeyi reddeder, bağırıp çağırır, tehdit eder, meydan okur; ardından tartışmaya mecbur kalınca, hile silahını kuşanır, etrafını ağır silahlarla donatır, yaylım ateşine başlayarak ihrazı, zilyetliği, zamanaşımını, sözleşmeleri, kadim âdetleri, evrensel mutabakatları tek tek veya hep birlikte ortaya döker. Bu alanda yenilen mülk sahibi yaralı bir yabandomuzu gibi yüzünü kovalayana döner: "İhraz

etmekten fazlasını yaptım," diye haykırır feci heyecanlanarak, "çalıştım, ürettim, ıslah ettim, dönüştürdüm, YARATTIM. Bu evler, bu tarlalar, bu ağaçlar hep benim elimden çıktı; dikeni bağa, çalıyı incir ağacına ben çevirdim ve bugün emeğimin semeresini topluyorum. Toprağı alnımın teriyle bereketlendirdim, verdiğim iş olmasa açlıktan ölecek insanları doyurdum. Kimse işin zahmetini masrafını benimle paylaşmadı, nimetleri de kimse paylaşamaz."

Evet, çalıştın mülk sahibi. Öyleyse ne diye önce gelenin ihraz hakkından bahsediyorsun? Nasıl! Hakkından emin değil misin, yoksa insanları kandırıp adaleti yanıltmayı mı umuyorsun? Öyleyse tez savunmanı ver bize, zira hüküm kati olacak ve biliyorsun ki davamız bir geri alma davasıdır.

Çalıştın eyvallah! Ama görevinin seni yükümlü kıldığı emek ile kamu malına sahip çıkmak arasında ne alaka var? Toprak üzerindeki hakkın ve hatta hava ve ışık hakkının zamanaşımıyla ortadan kaybolmayacağını bilmiyor musun?

Çalıştın eyvallah! Ama başkalarını çalıştırmadın mı hiç? Öyleyse başkalarının senin için çalışmakla kaybettiklerini sen onlar için çalışmadan nasıl kazanabildin?

Çalıştın amenna! İşine bir bakalım. Sayacağız, tartacağız, ölçüp biçeceğiz. Balthazar'ın hükmü olacak bu: Çünkü şu teraziye, düzece, gönyeye ant olsun, eğer başkasının emeğini, ne türlü olursa olsun iç ettiysen son dirhemine kadar geri vereceksin.

Velhasıl, ihraz ilkesi terk edilmiştir; toprak ona ilk kez el koyanındır denmiyor artık. Mülkiyet, ilk mevzisine çekilmeye zorlanmış, eski vecizesinden vazgeçer; adalet yüzü yerde, sözlerini geri alır ve tacını acıyla kızarmış yanaklarına indirir. İşin ilginci toplum felsefesindeki bu ilerleme daha dün olmuştur: Bir yalanın kökünün kazınması için elli asır geçmesi gerekmiştir! Bu içler acısı dönem boyunca, nice gasplara izin verilmiş, nice istilalar göklere çıkarılmış, nice fetihler

kutsanmıştır! Malından mülkünden olanlar, baştan savılan fakirler, eli çabuk ve cevval zenginlerin dışladığı nice aç biilaç insan! Nice çekemezlikler, nice savaşlar! Milletler arasında akan onca kan, onca kargaşa! Ancak neyse ki zamana ve akla şükürler olsun, artık yeryüzünün çekişmeyle kazanılacak ödül olmadığı anlaşılıyor; başka engel çıkmadıkça güneşin altında herkese yetecek yer var. Herkes keçisini çite bağlayabilir, ineğini çayıra salabilir, bir karış toprağı ekebilir ve kendi ocağında ekmeğini pişirebilir.

Ama hayır, herkes yapamaz bunu. Her yandan seslerin yükseldiğini duyuyorum: Yaşasın emek ve endüstri! Herkese yeteneğine, her yeteneğe yaptığı işe göre diyorlar. Ve insanoğlunun dörtte üçünün yine soyulduğunu görüyorum: Sanki bir kısım insanın emeği, diğerlerinin emeği için musibet oluyor.

Bay Hennequin, "Sorun çözülmüştür" diye haykırıyor. "Emeğin ürünü olan mülkiyetten, şimdi ve gelecekte ancak yasaların koruyuculuğu altında yararlanılabilir. Mülkiyetin kaynağı doğal hukuktan, gücü ise medeni kanundan gelir ve meri mevzuat, emek ve koruma gibi iki fikrin birleşmesinden çıkmıştır..."

Bak hele! *Sorun çözülmüş*! *Mülkiyet emeğin ürünüymüş*! Peki öyleyse iltihak hakkı, miras hakkı ve bağış hakkı ve sair haklar, salt ihraz ile mülk sahibi olma hakkı değilse nedir? Rüşt yaşı, tasarruf hakkının kazanılması, vesayet, kısıt altına alma gibi konularda, yasaların söyledikleri, hâlihazırda çalışan kişinin hangi koşullar altında ihraz hakkını, yani mülkiyeti edindiği veya kaybettiğiyle ilgili değil midir?

Burada meri yasa hakkında ayrıntılı bir tartışmaya giremeyeceğim için, mülkiyet lehine ileri sürülen en amiyane üç önyargıyı incelemekle yetineceğim. Şunlardır: 1) *Sahiplenme* veya zilyetlikle gelen mülkiyet, 2) *İnsanların rızası*, 3) *Zamanaşımı*. Ardından emeğin, emekçilerin göreceli koşulları ve mülkiyet üzerindeki etkilerini araştıracağım.

1. Toprak sahiplenilemez

"Öyle görünüyor ki işlenebilir topraklar doğal zenginlikler arasında sayılmalıdır, çünkü bunlar insan ürünü değildir ve doğanın insanlara karşılıksız bir bağışıdır. Fakat bu zenginlikler hava ve su gibi ele avuca gelmez olduğundan, buna karşın arazi sabit ve sınırlı bir mekân olduğundan, bazı insanlar başkalarından ayrı olarak ve onlardan rıza alarak toprağı sahiplenebildiklerinden, doğal ve karşılıksız bir mal olan toprak, kullanımı ücrete tabi toplumsal bir zenginlik haline gelmiştir." (SAY, *Economie politique.*)*

Bu bölüme başlarken hukuk mevzuatı ve felsefe alanında en beter merciin iktisatçılar olduğunu söylerken yanılmış mıyım? Doğal kaynaklar, Tanrı'nın yarattığı zenginlikler nasıl özel mülke dönüşebilir sorusunu ilk defa açıkça soran zevatın atalarıdır bunlar. Ve bu soruya öyle kaçamak biçimde yanıt verirler ki, yazarın aklından mı, yoksa niyetinden mi şüphe etmemiz gerektiğini bilemeyiz. Toprağın sabit ve muhkem yapısının sahiplenme hakkıyla ne ilgisi olduğunu sorarım. Toprak gibi *ele avuca gelen* ve *sınırlarla çevrili* bir şeyin, su ve gün ışığına nazaran sahiplenilmeye daha elverişli olduğunu pekâlâ anlıyorum; havadan ziyade toprakta mülkiyet hakkından yararlanmanın daha kolay olduğunu da. Ama buradaki mesele kolaylık zorluk meselesi değildir ve Say olanak ile hakkı birbirine karıştırmaktadır. Denizden ve havadan ziyade neden toprağın sahiplenildiği sorulmuyor; insanın *bizzat yaratmadığı, doğa tarafından kendisine karşılıksız bahşedilmiş* bu zenginliği hangi hakka dayanarak sahiplendiği araştırılıyor.

Bu yüzden Say, kendi kendine sorduğu soruyu yanıtlamıyor aslında. Ama bu sorunu çözseydi, yaptığı açıklama mantıksız olduğunca tatmin edici olsaydı bile, toprak kullanıldı-

---

* Siyasal İktisat. (ç.n.)

ğı için, yani insanın üretmediği bu zenginlikten faydalanıldığı için, kimin bundan kazanç sağlamaya hakkı olduğu sorusu yine de aydınlanmamış olacaktı. Toprağın kirası kime düşer? Tabii ki toprağı üretene. Toprak kimin eseridir? Tanrı'nın. Öyleyse mülk sahipleri çekilip gitsin!

Ama toprağın yaratıcısı onu satmaz, bahşeder ve toprağı verirken şahıslar arasında ayrım yapmaz. Öyleyse aynı aile içinde neden kimileri ilk göz ağrısıyken kimileri piçtir? Pay eşitliği kadim bir hak iken, koşullardaki eşitsizlik neden türedi bir hak olarak önümüzde durmaktadır?

Say, *ele avuca gelmez* yapıda olmasalar hava ve suyun da sahiplenileceğini ima ediyor. Geçerken bunun bir varsayımdan da öte, bir gerçek olduğuna işaret edeyim. İnsanlar becerebildiklerinde demeyeceğim, ama izin verildiğinde, hava ve suyu da sahiplenmişlerdir.

Portekizliler Ümit Burnu'ndan Hindistan'a geçişi keşfettiklerinde, kendilerini geçme hakkının tek sahibi ilan ettiler. Hollandalıların konuyla ilgili başvurdukları Grotius, böyle bir hakkı kabule yanaşmadı ve denizin sahiplenilmeye elverişli olmadığını ispatlamak için *De mari libero* adlı incelemesini kaleme aldı.

Avlanma hakkı her dönemde beylere ve mülk sahiplerine özgü bir ayrıcalık olmuştu: Bugün bu hak, komünler ve hükümet tarafından silah ruhsatı ve kira parasını verebilen herkese tanınıyor. Avın düzenlenmesi pek güzel, âlâ, ama bunu bir ticaret konusu yapmak hava ve su üzerinde bir tekel yaratmaktır.

Ya pasaport nedir? Seyahat edenin şahsıyla ilgili bir tavsiyename, seyahat eden ve sahip olduklarıyla ilgili bir güvenlik belgesidir. En iyi şeyleri yozlaştırmak tıynetindeki hazine, pasaportu ihbar ve vergilendirme aracı haline getirdi. Bu gezme hakkını satılığa çıkarmak demek değil midir?

Son olarak, başkasına ait bir arazide bulunan çeşmeden, mülk sahibinin izni olmadan su çekmek yasaktır, çünkü ilti-

hak hakkı gereği kaynak, eğer başkasının aksi iddiası yoksa toprak sahibine aittir. Keza para ödemeden mal sahibinin evinde bir gün geçirmeye veya mal sahibinin izni olmadan bir avluya, bahçeye, bostana bir göz atmaya veya sahibinin rızası alınmadan bir parkta veya çevrilmiş bir alanda gezinmeye dahi müsaade edilmez. Çevresine duvar örmeğe ve kilit asmaya herkesin hakkı vardır. Bütün bu yasaklar sadece toprakla değil, hava ve suyla da ilgili olan geçerli kısıtlamalardır. Biz emekçi sınıfından olanlar, mülkiyet tarafından aforoz edilmiş durumdayız: *Terra, et aqua, et aere, et igne interdicti sumus.*[*]

Elementlerden en durağan olanının sahiplenilmesi, öteki üç element sahiplenmeden yapılacak iş değildir, çünkü Fransız ve Roma hukukuna göre sathın mülkiyeti altının ve üstünün mülkiyetini kapsar: *Cujus est solum, ejus est usque ad caelum.*[**] Gel gelelim suyun, havanın ve ateşin kullanımı mülkiyeti dışlıyorsa, aynı şey toprak için de geçerli olmalıdır: Bu muhakeme zinciri, görünüşe göre Ch. Comte'un *Traite de la propriete*'nin[***] 5. bölümünde sezdiği bir şeydir.

"Birkaç dakika havadan yoksun kalan insan ölür, kısmi bir yoksunluk ise büyük acılar çekmesiyle sonuçlanır; kısmi veya mutlak yiyecek yoksunluğu da daha az sakıncalı olmakla birlikte kişi üzerinde benzer etkiler yaratır; hiç değilse bazı iklim şartlarında giyecek ve barınak yoksunluğu için de aynı şey geçerlidir... Dolaysıyla insanın hayatını idame ettirebilmesi için farklı türden pek çok şeyi sürekli sahiplenmesi gerekmektedir. Fakat bu şeyler aynı oranlarda mevut değildirler: Yıldızların ışığı, dünya atmosferi, denizlerdeki sular o kadar büyük miktarlardadır ki insanlar bu miktarda fark edilebilir bir değişim yaratamazlar; her insan başkasının ya-

* Topraktan, sudan, havadan ve ateşten men edildik. (ç.n.)
** Toprağa sahip olan, üzerinde göğe yükselen her şeye de sahip olur. (ç.n.)
*** Mülkiyet Risalesi (ç.n.)

rarlanmasına engel olmadan, bir başkasına en ufak bir zarar vermeden istediği kadar bu nimetlere sahip olabilir. Bu tür şeyler insanoğlunun bir nevi ortak mülküdür; burada her bireyin üzerine düşen sadece başkalarının yararlanma hakkını engellememektir."

Ch. Comte'un başladığı işi tamamlayalım. Anayollardan geçmesi, tarlalarda dinlenmesi, mağaralara sığınması, ateş yakması, yabani yemiş ve ot toplaması ve bunları pişirilmiş toprak bir kapta kaynatması yasaklanmış olan insan, hayatını idame ettiremeyecektir. Şu halde toprak da, su, hava ve ışık gibi herkesin başkasının faydalanma hakkını çiğnemeden özgürce kullanması gereken birinci dereceden elzem nesnelerinden biridir; öyleyse toprak neden sahiplenilmektedir? Ch. Comte'un verdiği yanıt ilginç: Az önce gördüğümüz gibi Say sebebin toprağın *ele avuca gelmesi* olduğunu iddia ediyordu; Ch. Comte ise toprağın *sonlu* oluşunu sebep gösteriyor. Toprak sınırlı bir şeydir; Ch. Comte'u takip edersek, bu yüzden toprak sahiplenilmesi gereken bir nesnedir. Hâlbuki tersine bu yüzden toprağın sahiplenilmemesi gerektiğini söylemeliydi. Çünkü bir miktar havayı veya ışığı sahiplenmek kimseye bir zarar getirmez, zira daima herkese yetecek kadar hava ve ışık olacaktır. Hâlbuki toprak için iş başkadır.

Güneş ışınlarına, esen melteme veya denizdeki dalgalara sahip olmak isteyen veya bunu yapabilecek olan varsa bırakalım sahip olsun; onun kötü niyetini maruz ve hoş görebilirim: Fakat eğer herhangi bir insan, toprak üzerindeki zilyetlik hakkını mülkiyet hakkına genişletmeye kalkışırsa savaş açarım ona ve kıyasıya mücadele ederim onunla.

Ch. Comte'un savlaması kendi teziyle çelişiyor. "Hayatımızı idame ettirmek için zorunlu olan nesneler," diyor Ch. Comte, "o kadar boldur ki, onları tüketmek imkânsızdır; diğerleri ise daha kıttır ve ancak belli sayıdaki insanın ihtiyacını karşılayabilir. Birincilere *kamusal*, ikincilere *özel* denir."

Bu hiç de tamamen makul değil; su, hava ve ışık *tükenmez* oldukları için değil, *vazgeçilmez* oldukları için kamusaldırlar ve bunlar öylesine vazgeçilmezlerdir ki doğa sanki sırf bu yüzden onları neredeyse sınırsız miktarda yaratmıştır; böylece bollukları sahiplenilmelerini engelleyebilmiştir. Aynı şekilde toprak da hayatımızın idamesi için vazgeçilmezdir, dolayısıyla da kamusaldır, yani sahiplenilmeye elverişli değildir. Ancak toprağın yayılımı diğer temel elementlerden çok daha azdır, bu yüzden de kullanımı bir avuç insanın faydasına değil, herkesin çıkarı ve güvenliğine göre düzenlenmelidir. Kısacası, hakların eşitliği ihtiyaçların eşitliğiyle sabittir. Hâlbuki hakların eşitliği, şayet nesne sınırlıysa ancak zilyetliğin eşitliğiyle sağlanabilir: Ch. Comte'un savlamasının temelinde bulunan toprak yasasıdır bu.

Mülkiyet meselesini hangi açıdan ele alırsak alalım, sorunu derinleştirmeye kalktığımızda eşitliğe varırız. Sahiplenilebilecek ve sahiplenilemeyecek eşya ayrımı üzerinde daha fazla durmak istemiyorum; iktisatçılar ve hukukçuların bu konuda söyledikleri saçmalıktan da beterdir. Medeni Kanun mülkiyetin tanımını bir defa verdikten sonra, sahiplenilebilir ve sahiplenilemez nesne ayrımından bahsetmez ve piyasadaki nesnelerden bahsederken de bunların tasvir ve dökümlerini yapmadan bahseder. Bununla birlikte güneş balçıkla sıvanmaz. Aşağıdaki gibi bazı amiyane deyişler vardır: *Ad reges potestas omnium pertinet, ad singulos proprietas. Omnia rex imperio possidet, singuli dominio.** Yani özel mülkiyete karşı toplumun egemenliği! Buna bir eşitlik vahyi, cumhuriyet kerameti dense yeri değil mi? Örneklerin sürüsüne bereket: Eskiden kilise malları, krallık mülkü, asillerin tımarı dokunulmaz ve devredilemezdi. Kurucu meclis, bu imtiyazı ilga etmek yerine her bireyi kapsayacak hale getirseydi, öz-

* Her şeyin yönetimi krallarda, özel mülkiyet ise tek tek kişilerdedir. Kral her şeye buyruğuyla, tek tek kişiler ise mülkiyet hakkıyla sahiptir. (ç.n.)

gürlük gibi çalışma hakkından da vazgeçilemeyeceğini ilan etseydi, devrim o zaman tamamlanmış olurdu ve bizler de sadece bir takım iyileştirmeler peşinde koşuyor olurduk.

2. Evrensel mutabakat mülkiyeti meşrulaştıramaz

Yukarıda değindiğimiz metninde Say'ın mülkiyet hakkını toprağın gayrimenkul olma niteliğine mi, yoksa bütün insanların mülk edinmeye verdiklerini iddia ettiği onaya mı dayandırdığı açık değildir. Kullandığı dil, bu ikisinden birini veya her ikisini de kastediyor olabilir; öyle ki yazarın şunu söylemek istediği savunulabilir: Mülkiyet köken itibariyle iradenin kullanılmasından kaynaklanırken, toprağın gayrimenkul niteliği arazileri mülkiyete uygun hale getirir ve evrensel mutabakat da bu noktadan itibaren bu uygulamayı tasdik etmiştir.

Nasıl olursa olsun, insanlar birbirlerine verdikleri karşılıklı rızayla mülkiyeti meşru kılabildiler mi? Bana kalırsa hayır. Böylesi bir sözleşme Grotius, Montesquieu ve J.-J. Rousseau tarafından yazılmış olsa ve bütün insan türü tarafından imzalansa bile hukuken batıl olurdu ve onu düzenleyen kanun da yasadışı olurdu. İnsanoğlu özgürlüğünden olduğu kadar çalışma hakkından da vazgeçemez. Gel gelelim toprak mülkiyeti hakkını tanımak, çalışma hakkından vazgeçmektir, çünkü bu, çalışma aracından el çekmek, doğal bir haktan feragat etmek ve insan sıfatını terk etmek demektir.

Fakat ben, kendisiyle bu denli övünülen şu resmi ya da zımni mutabakatın var olmasını dilerdim. Şayet böyle bir şey var olsaydı bundan nasıl bir sonuç çıkardı? Kuşkusuz feragat karşılıklı olacaktı: Bir haktan karşılığında muadili elde edilmeden vazgeçilmez. Böylece yine eşitlikle, her türlü mülk edinmenin *sine qua non** şartıyla karşı karşıya kalırız: Mül-

* Olmazsa olmaz (ç.n.)

kiyet evrensel mutabakatla, yani eşitlikle meşrulaştırıldıktan sonra, koşullardaki eşitsizlik de mülkiyetle meşrulaştırılmak zorunda kalır, bu ikilemden kaçış mümkün olmayacaktır. Gerçekten de, toplumsal sözleşmenin ifadesiyle, mülkiyetin şartı eşitlikse, bu eşitlik var olmadığı andan itibaren sözleşme fesholur ve tekmil mülkiyet gasp halini alır. Öyleyse bu sözde evrensel mutabakat bir delil sunamıyor demektir.

3. Zamanaşımıyla mülkiyet kazanılmaz.

Mülkiyet hakkı yeryüzünde kötülüğün başlangıcı olmuş, var olduğu günden bu yana insanoğluna tebelleş olmuş suçlar ve sefaletler silsilesinde ilk halkayı mülkiyet oluşturmuştur. Zamanaşımı kandırmacası, hakikate giden yolda insanoğlunu kösteklemek ve batıl sevgisini güçlendirmek için vicdanlara fısıldanmış bir ölüm emri, zekânın üzerine atılan ölümcül bir büyüdür.

Medeni kanun zamanaşımını "geçen süreyle edinme veya yitirme" olarak tanımlıyor. Bu tanımı fikirlere ve inanışlara uygulayarak, zamanaşımı sözcüğünü konusu ne olursa olsun eski batıl inançlar lehine işleyen bir ezeli önyargıyı ifade etmek için kullanabiliriz; her çağda yeni aydınlanmalara yol açan ve bilgeden şehit yaratan, genelde kanlı ve haşin geçmiş bir mücadeledir bu. Tek bir kaide, tek bir keşif, tek bir doğurgan düşünce yoktur ki gün yüzü görür görmez yerleşik görüşlerin olağanüstü engellemeleriyle, eski önyargıların komplolarıyla karşılaşmamış olsun. Akla karşı zamanaşımı, olgulara karşı zamanaşımı, o ana dek bilinmeyen her hakikate karşı zamanaşımı: İşte özet haliyle *statüko* felsefesi ve her asrın muhafazakârlarının şiarı...

İncil reformu dünyaya gönderildiği vakit zamanaşımı, şiddet, sefahat ve bencillikten yana işliyordu. Galilo, Descartes, Pascal ve takipçileri felsefeyi ve bilimi yeniledikleri vakit, zamanaşımı Aristoteles felsefesi lehine işliyordu; 89'da ecda-

dımız özgürlük ve eşitlik talep ettikleri vakit, zamanaşımı imtiyazlardan ve despotluktan yana işliyordu. "Mülk sahipleri ezelden beri vardırlar ve daima da var olacaklardır," deniyordu: Toplumsal eşitsizliğin mühendisleri besbelli fikirleri de mallar gibi zamanaşımına uğruyor zannettiklerinden, bir ayağı çukurdaki egoizmin son haykırışı olan bu pek derin vecizeyle rakiplerine karşılık verdiklerini sanırlar.

Bugün artık bilimlerin muzaffer ilerleyişiyle aydınlanmış, kanılarımızı sorgulamanın semeresi olan parlak başarılarla akıllanmış olduğumuz için, en derin analizlere dayalı sayısız deney yardımıyla yeni bir kaideyi, bilinmeyen bir yasayı araştıran doğa gözlemcisini iltifatla, tezahüratla karşılıyoruz. Bizden önce nice yetkin insanlar geçti ve hiçbiri bizimle aynı olguları fark etmedi veya aynı analojileri kurmadı mazeretiyle hiçbir düşünceyi, hiçbir olguyu geri çevirmemeye özen gösteriyoruz. Siyasal ve felsefi meseleler söz konusu olduğunda niçin aynı tavrı gösteremiyoruz? Söylenebilecek her şeyin söylenmiş olduğunu, yani zihin ve ahlak ilminde bilinebilecek her şeyi bildiğimizi ileri sürmek çılgınlığı neden? Niçin "güneşin altında yeni bir şey yok" atasözü, özellikle de metafizik araştırmalar için geçerli görülüyor?

Doğrusu sebep, bugün hâlâ gözlem ve yöntem yerine hayal gücümüzle felsefe yapmamızdır; sebep akıl yürütme ve olgular yerine fantezilerin ve istemin hakem tutulmasıdır, nitekim bugüne değin şarlatanı filozoftan, madrabazı âlimden ayırmak mümkün olmadı. Süleyman ve Pitagoras'dan bu yana toplumsal ve psikolojik yasaları tahmin edeceğiz diye hayal gücümüzü tükettik durduk; her türlü sistem önerildi: Bu açıdan muhtemelen her şey söylenmiştir, fakat her şeyin kanıtlanmayı beklediği de bir gerçektir. Siyaset alanında (burada felsefenin sadece bir dalından bahsetmiş olalım) herkes, kendi hırsları ve çıkarları doğrultusunda taraf tutar; akıl iradenin dayattığına boyun eğmiştir; bilim yoktur, hatta kesinliğin esamisi bile yoktur. Böylece genel cehalet, genel despot-

luğu yaratır ve düşünce hürriyeti anayasada yazılı olmakla birlikte, *çoğunluğun üstünlüğü* adı altında düşünce köleliği yine anayasaca karara bağlanmıştır.

Medeni kanunun söz ettiği hukuki zamanaşımıyla sözü sınırlı tutmak adına, mülk sahiplerinin gündeme getirdiği bu miadı dolmuş itirazla ilgili bir tartışmaya girişmeyeceğim; bu çok tumturaklı ve bıktırıcı bir tartışma olurdu. Herkes zamanaşımına uğramayacak hakları olduğunu bilir ve belli bir mühlet sonunda edinilebilen mallarla ilgili olarak zamanaşımının belli şartlara tabi olduğunu ve biri yerine gelmediği takdirde zamanaşımının da düşeceğini bilmeyen yoktur. Örneğin mülk sahiplerinin zilyetliğinin *resmi*, *aleni*, *nizasız* ve *fasılasız* olduğu nasıl doğruysa, bu zilyetliğin haklı bir paye olmadığı da aynı şekilde doğrudur, zira zilyetliğin dayandığı tek delil –ihraz ve emek–, davalı mülk sahibi lehine olduğu kadar davacı emekçi lehine de delil oluşturur. Üstelik bu zilyetlik, iyi niyetten yoksundur, çünkü temelinde bir hukuk hatası yatmaktadır ve hukuk hatası, Paul'ün –*Nunquam in usucapionibus juris error possessori prodest*[*]– sözü uyarınca zamanaşımını geçersiz kılar. Buradaki hukuk hatası, hamilin mülk sahibi payesiyle zilyet olması (gerçekte ise sadece kullanıcı sıfatıyla zilyettir) veyahut kimsenin satmaya veya intikal ettirmeye hakkı olmayan bir şeyi satın almış olmasıdır.

Zamanaşımının mülkiyet lehine ileri sürülemeyecek oluşunun, bu defa içtihattan gelen bir diğer sebebi, gayrimenkul zilyetlik hakkının insanlık tarihinin en civcivli dönemlerinde bile bütünüyle tahrip olmamış evrensel bir hukukun parçası olmasıdır ve emekçi, bu hakkı yeniden kullanma gücünü kazanmak için, onu kısmen de olsa öteden beri kullandığını ispatlamalıdır sadece. Zilyetlik, bağışlamak, mübadele etmek, ödünç vermek, kiralamak, satmak, iltihak ettirmek veya tah-

* Zilyetlerdeki hukuki bir hata asla sahibinin yararına olmaz. (ç.n.)

rip etmek gibi bütün bir hakka sahip biri örneğin, yetkisini başka hiçbir surette göstermese dahi, salt ödünç verme sözleşmesiyle bu hakkı bütünüyle muhafaza edebilir. İşte buradaki gibi, mülk eşitliği, hak eşitliği, özgürlük, irade ve şahsiyetin aslında bir ve aynı şeyin, yani nefsini müdafaa ve geliştirme hakkının, kısacası yaşama hakkının birbirine benzer tezahürleri olduğunu görüyoruz. Yaşama hakkı ise, insan türü yeryüzünde tek bir kişi kalmayacak şekilde yok oluncaya kadar zamanaşımına tabi tutulamaz.

Nihayet, zamanaşımı için gereken mühlete gelince, on, yüz, bin veya isterse yüz bin yıllık bir zilyetlikle bile mülkiyet hakkının edinilemeyeceğini ve mülkiyet hakkını anlayıp reddedecek tek bir insan var oldukça bu hakkın asla zamanaşımı yoluyla kazanılamayacağını göstermek lüzumsuzdur. Çünkü hukuk ilkeleri ve mantık aksiyomları, olumsal ve ilineksel olgulardan farklıdır: Bir kişinin zilyetliği zamanaşımıyla başkasına geçebilir, fakat zilyedin kendi kendine zamanaşımını işletememesi gibi akıl da her zaman değişme ve kendini yenileme yeteneğine sahiptir; geçmiş hatalar geleceği bağlamaz. Akıl ezelidir ve her daim aynıdır; bilgisiz aklın eseri olan mülkiyet kurumu, aydınlanmış bir akıl tarafından lağvedilebilir. Şu halde mülkiyet zamanaşımıyla elde edilebilir bir hak değildir. Bütün bunlar o kadar gerçek ve kesindir ki zamanaşımında hukuk hatasının dikkate alınmaması kaidesi bu temeller üzerine oturtulmuştur.

Fakat belirlediğim yönteme sadık kalmalıyım; eğer zamanaşımıyla ilgili daha dişe dokunur şeyler söylemeyecek olursam, okuyucunun beni şarlatanlıkla ve yalancılıkla itham etmeye hakkı olur. İlk başta toprağın mülk edinilmesinin hukuka aykırı olduğunu ve yasal kabul edildiği takdirde de buradan mülkiyette eşitliğin çıkacağını gösterdim. İkinci olarak, evrensel mutabakatın mülkiyet lehine delil olmadığını ve ispat ettiği bir şey varsa, onun da yine mülkiyet eşitliği olduğunu gösterdim. Geriye illa ki kabul edilecekse,

zamanaşımının da mülkiyet eşitliğini varsaydığını ispatlamak kalıyor.

Bu ispat ne güç ne de uzun olacak: Zamanaşımını ortaya çıkaran saikleri hatırlatmak yeterli olacaktır.

Dunod'a göre, "Zamanaşımı, bilgisi ve rızası olmadan birini malından etmeye ve başkasının kaybıyla zenginleşmeye izin vermeyen doğal hakkaniyete ters düşer gibidir. Fakat sık rastlanabileceği gibi, şayet zamanaşımı olmasa iyi niyetli bir hamil uzun süren bir zilyetlikten sonra bu hakkını yitirebilirdi ve bir malı gerçek sahibinden almış biri veya meşru yollarla bir borçtan kurtulmuş bir başkası zilyet sıfatını kaybedince, bir kere daha mahrum ve davaya maruz kalabilirdi – bu yüzden kamu çıkarı belirli bir mühletin belirlenmesini ve o dolduktan sonra fiili zilyetlerin rahatsız edilmemesini, uzun süre ihmal edilmiş hakların talep edilmemesini icap ettirir. Dolayısıyla medeni hukukun zamanaşımını düzenleyerek yaptığı tek şey, doğal hukuku mükemmelleştirmek ve milletler hukukuna ilave getirmek olmuştur ve zamanaşımı da daima şahsi çıkara üstün tutulan kamu çıkarında temellendiğinden –*bono publico usucapio introducta est*[*] – yasanın emrettiği şartlar oluştuğu takdirde olumlu yönde mütalaa edilmelidir."

Toullier *Medeni Hukuk* adlı eserinde: "Mülk sahibinin kimliği meselesini uzun süre muallâkta bırakmamak ve böylece kamu yararına, ailelerin huzuruna ve de toplumsal mübadelenin istikrarına halel getirmemek için, yasa, dolduğunda bütün hak taleplerinin düşeceği ve zilyetliğin mülkiyete dönüşerek kadim imtiyazına kavuşacağı bir mühlet belirlemiştir."

Cassiodore mülkiyetle ilgili olarak, onun hilekârlığın fırtınaları ve tamahkârlığın girdapları arasında sığınılacak tek

* Kazandırıcı zamanaşımı ile iktisap kamu yararına binaen ortaya çıkmıştır. (ç.n.)

güvenli liman olduğunu söylüyordu: *Hic unus inter humanas procellas portus, quem si homines fervida voluntate praeterierint; in undosis semper jurgiis errabunt.**

Şu halde bu yazarlara göre zamanaşımı kamu nizamını korumaya yönelik bir vasıta, bazı hallerde mülkiyet edinmenin orijinal yolunun bir tür iadesi; başka türlü çözüme kavuşturulamayan anlaşmazlıkları halletme icabına dayanan bir medeni hukuk kurgusudur. Nitekim Grotius'un dediği gibi zaman kendi başına hiçbir etkin güce sahip değildir; her şey zaman içinde meydana gelir, fakat zaman hiçbir şeyi yaratma gücüne sahip değildir. Şu halde zamanaşımı veya geçen süreyle edinme hakkı, itibari olarak benimsenen bir yasal kurgudur.

Fakat her tür mülkiyet zorunlu olarak zamanaşımıyla veya Latinlerin dediği gibi *usucapion*'la, yani daimi zilyetlikle başlamıştır. Öyleyse ilk olarak şunu soruyorum: Zilyetlik nasıl olur da geçen süreyle mülkiyete dönüşebilir? Zilyetliği istediğiniz kadar uzun zaman sürdürün; yılları, yüzyılları yan yana koyun, kendi başına hiçbir şey yaratmayan, değiştirmeyen ve dönüştürmeyen sürenin yararlanan kişiyi mülk sahibine dönüştürmesini sağlayamazsınız. Bırakalım, medeni hukuk uzun yıllar boyu maldan yararlanmış iyi niyetli zilyede davetsiz misafirlerce soyup soğana çevrilmeme hakkını tanısın, böylece ancak zaten tanınmış bir hakkı teyit etmiş olur ve bu şekilde uygulanan zamanaşımı sadece yirmi, otuz veya yüz yıldır süren bir zilyetliğin ihraz eden tarafından alıkonması demektir. Fakat yasa geçen sürenin zilyedi mülk sahibine dönüştürdüğünü beyan ettiğinde, bir sebep olmaksızın bir hakkın yaratıldığını varsaymış olur ki, böylece ortada gerekçe yokken dava konusunu değiştirir, iç-

---

* İnsanlar, fırtınaların arasında kalmış şu tek limanın yanından ihtiras dolu bir arzuyla geçip giderlerse, daimi coşkun dalgaların arasında yollarını yitirirler. (ç.n.)

tihada açık olmayan bir konuda içtihatta bulunarak yetkisini aşar. Kamu nizamı ve vatandaşların güvenliği ancak zilyetliğin garanti altına alınmasını gerektirir; yasa niçin mülk sahipleri yaratmıştır? Zamanaşımı geleceğe yönelik bir sigorta gibi işlemiştir, yasa neden bunu bir imtiyaz meselesi haline getirmiştir?

Şu halde zamanaşımının kökeni, mülkiyetin kökeniyle özdeştir ve mademki mülkiyet ancak biçimsel eşitlik şartıyla meşrulaşabiliyor, zamanaşımı da bu kıymetli eşitliği koruma ihtiyacının aldığı bin türlü şekilden bir tanesidir. Ve bu hiç de abes bir tümevarım, zorlama bir çıkarım değildir: Kanıtı bütün yasalarda bulunabilir. Gerçekten de bütün milletler bir adalet ve koruma güdüsüyle zamanaşımının faydası ve gereğini kabul etmişlerse ve bunda amaç zilyedin çıkarlarını gözetmekse, ailesinden uzakta, ticaret veya savaş ya da tutsaklık yüzünden vatanından ayrı düşmüş, mevcut bulunmadığından zilyetlik hakkını kullanamayan vatandaşlar için yasanın hiçbir şey yapmaması kabil midir? Hayır. Aynı şekilde zamanaşımı yasalara girdiği anda, mülkiyetin salt niyetle, *nudo animo* muhafaza edildiği kabul edilmiş oldu. İmdi, mülkiyet sadece niyetle muhafaza ediliyorsa, sadece mülk sahibinin akdiyle kaybedilebiliyorsa, zamanaşımı nasıl faydalı olabilir? Mülkünü salt niyet yoluyla koruyabilen mülk sahibinin, zamanaşımına uğrayacağını bildiği şeyi terk etme niyetinde olduğunu yasa nasıl cüret edip de varsayabiliyor? Ne uzunlukta bir süre geçimi böylesi bir zanna yol açabilir? Ve yasa mülk sahibinin mevcut bulunmayışını hangi hakka binaen onu mülkünden mahrum bırakarak cezalandırabilir? E daha ne! Demin zamanaşımı ve mülkiyetin özdeş olduğunu gördük ve şimdi de her ikisinin de birbirlerini hükümsüz bıraktıklarını görüyoruz.

Bu güçlüğü sezen Grotius, nakledilmeyi hak eden çok tuhaf bir biçimde yanıt veriyor: *Bene sperandum de hominibus, ac propterea non putandum eos hoc esse animo ut,*

rei caducae causa, hominem alterum velint in perpetuo peccato versari, quod evitari sœpe non poterit sine tali derelictione: "Hakkından vazgeçmeyerek bir zilyedin günahını ebedileştirebilecek kadar Hıristiyanlıktan nasibini almamış bir insan var mı ola?" diye soruyor Grotius. Yemin ederim o insan benim! İsterse milyon tane mülk sahibi kıyamet gününe kadar yanacak olsun, ben gene de benden aparttıkları dünya malından kendilerini mesul tutarım. Grotius, bu pek güçlü uslamlamasına bir başkasını ekliyor: Tartışmalı bir haktan vazgeçmek, onu talep etmekten, milletler arasındaki barışı bozmaktan ve içsavaş fitilini ateşlemekten evlaymış. İsterlerse bu nedeni kabul ederim, yeter ki zararım tazmin edilsin; fakat bu tazminat verilmeyecekse, bir proleter olarak zenginlerin rahatı ve güvenliği beni niye ırgalasın? Kamu nizamı da beni ancak mülk sahiplerinin selameti kadar alakadar eder: Çalışarak yaşamak benim derdim, olmuyorsa savaşarak ölürüm.

Nasıl bir kurnazlığa başvurursak vuralım, zamanaşımı mülkiyet açısından bir çelişkidir; ya da daha doğrusu, zamanaşımı ve mülkiyet bir ve aynı ilkenin iki biçimi, fakat karşılıklı olarak birbirlerini tersi ile doğrulayan iki biçimidir ve bunları uyuşturma iddiası modern ve geleneksel hukuk ilminin yenilir yutulur türden bir hatası da değildir. Gerçekten de mülkiyetin tesisinde sadece her bireyin topraktan aldığı payı ve çalışma hakkını temin etme arzusunu görecek olursak; çıplak-mülkiyet ile zilyetliğin ayrılmasında mevcut bulunmayan kişiler, yetimler, haklarını bilemeyen veya savunamayan herkes için bir sığınak bulursak; zamanaşımını kâh haksız taleplere ve tecavüzlere karşı bir savunma, kâh zilyetlerin yer değiştirmesinden kaynaklanan anlaşmazlıkları çözme aracı addedersek; adaletin bütün bu muhtelif biçimlerinde toplumsal güdünün yardımına koşan aklın doğal gayretini görmüş oluruz. Bütün bu hakların korunmasında eşitlik duygusunu, sürekli bir dengeleme eğilimini gö-

rebiliriz. Ve daha derin düşünecek olursak, söz konusu ilkelerin bu noktaya taşınmasında savunduğumuz doktrinin doğrulanmasını buluruz: Çünkü eğer koşulların eşitliği ve evrensel ortaklık kısa sürede sağlanamadıysa, bunun sebebi yargıçların ve hukukçuların aptallıklarının halkın sağduyusu önüne çıkardıkları engellerdir ve ilk toplumlar hakikatin ışığıyla aydınlanırken liderlerinin nazariyelerinin zulmetten başka bir şey getirmemesidir.

İnsanın temel ihtiyaçlarının ifadesi olan ilk sözleşmelerden, ilk yasa ve anayasa taslaklarından sonra hukukçuların görevi mevzuattaki yanlışlıkları düzeltmek olmalıydı, eksik olanı tamamlamak, en iyi tanımlar vasıtasıyla çelişkili gibi görünen şeyleri uzlaştırmak olmalıydı. Ama bunun yerine hukukçular, köle ruhlu bir konumla, yorumcular ve şerhçiler rolüyle yetinerek yasaların lafzi anlamına takılıp kaldılar. Harcıâlem görüşlerin etkisinde, geleneksel dinin boyunduruğu altında olan hukukçular, mutlak suretle eksik ve hatalı olan insan aklının ilham ettiklerini, hakikatin ebedi ve tartışılmaz aksiyomları sayarak, her yerde, her zaman ve herkes tarafından kabul edilen şeylerin (*quod ab omnibus, quod ubique, quod semper*), tartışmasız hakikat olduğu ilkesini –ilahiyatçıların dümen suyunda– benimsediler. Sanki kendiliğinden oluşan genel bir inanış, kaba bir görünümden fazlası olabilirmiş gibi... Bu konuda yanılmayalım: Yetmiş iki milletin kanısı, bir olgunun kavranışını, belirsiz bir adalet duygusunu sorgulamaya yol açabilir; fakat ne olgu ne de adalet hakkında bir şey öğretebilir. İnsanoğlunun mutabakatı, Cicero'nun dediği gibi bir doğa yasası değil, doğanın bir göstergesidir. Görünümün altında hakikat gizlidir; iman bu hakikate inanabilir, fakat onu ancak düşünce bilebilir. İşte fizik fenomenler ve dehanın yarattıkları söz konusu olduğunda insan aklının daimi ilerleyişi bu şekilde olmuştur: Bilinç olayları ve insan davranışlarının kuralları için nasıl başka türlü olabilir ki?

4. Emek. – Emeğin kendi başına, doğal zenginlikleri sahiplenme gücü yoktur.

Siyasal iktisadı ve hukukun düsturlarını, yani mülkiyet yanlılarının en kıymetli silahlarını kullanarak şunları ispatlayacağız:

1. Emeğin kendi başına, doğal zenginlikleri sahiplenme gücü yoktur.
2. Emeğe böyle bir güç atfetsek bile varacağımız nokta mülkiyetin eşitliği olacaktır; üstelik emeğin niteliği, malların nedreti ve üretici güçlerin eşitsizliği bu vargıya engel değildir.
3. Adaletin düzeninde emek mülkiyeti yıkar.

Rakiplerimizin örneğini takip ederek ve yolumuz üzerindeki büyüklü küçüklü engelleri kaldırmak adına, soruna olabildiğince genel yaklaşalım.

Ch. Comte *Traité de la propriété*'de*:

"Bir ulus olarak Fransa kendi topraklarına sahiptir," diyor.

Fransa tıpkı tek bir insan gibi, kullandığı toprağın zilyedidir, maliki değil. Uluslar da kendi aralarında bireyler gibidir: Toprağı kullanırlar ve toprakta çalışırlar. Uluslara toprak mülkiyeti isnat etmek dili eğip bükmektir. Tasarruf ve keyfi tasarruf hakkı insanlara ait olmadığı gibi uluslara da ait değildir ve bir ulusun toprak suiistimalini cezalandırmak için girişilecek savaşın kutsal sayılacağı günler de gelecektir.

Mülkiyetin nasıl meydana geldiğini açıklamaya çalışırken, ulusun mülk sahibi olduğu varsayımından yola çıkan Ch. Comte böylece, savı kanıtsama** denilen sofizme düşüyor. Bu da bütün savlamasını boşa çıkarıyor.

Şayet okur bir ulusun kendi toprakları üzerindeki mülkiyet hakkını sorgulamanın mantığı fazla zorlamak olduğunu

* Mülkiyet Risalesi (ç.n.)
** Savı kanıtsama (*petitio principii*): Açıklama gerektiren noktaları dayanak alarak bir iddiayı ispatlama girişimi. (ç.n.)

düşünüyorsa ona şunu hatırlatırım: Egemenlik iddiaları, haraçlar, monarşik imtiyazlar, angaryalar, adam ve para kontenjanları, mal tedariki vb. uygulamaların ve son olarak vergi isyanlarının, ayaklanmaların, savaşların ve tehcirlerin hepsi, bütün dönemlerde, bu sözde milli mülkiyet hakkından kaynaklanmıştır.

"Bu topraklarının her yanına dağılmış, şahıs mülkiyeti olmayan oldukça geniş araziler mevcuttur. Genlilikle ormanlık arazi olan bu topraklar nüfusun tamamına aittir ve vergi toplayan hükümet bu toprakları işletir veya kamu yararına bunları işletmesi gerekir."

İşletmesi gerekir doğru söz; böylece yalanın önüne geçilmiş oluyor.

Ama metin şöyle devam ediyor: "Bu topraklar satışa çıkarılmış olsa..."

Niye satışa çıkacakmış? Bu toprakları satmaya kimin hakkı var? Ulus mülk sahibi dahi olsa, yaşayan kuşak neden gelecek kuşaklar için mülkünden yoksun kalsın ki? Halk yararlamcı sıfatıyla toprağın zilyedidir, devlet ise onu yönetir, gözetler, korur ve adalet uyarınca dağıtır; eğer toprağı birilerine bırakıyorsa bunu ancak kullanılması için yapar, yoksa devletin toprağı ne satmaya ne de kime olursa olsun devretmeye hakkı vardır. Mülk sahibi sıfatını haiz olmadığına göre mülkiyeti nasıl devredebilir?

"İş bilir bir adam, bu toprakların bir kısmını, geniş bir bataklığı diyelim, satın alsın: Burada gasp söz konusu olmayacaktır, çünkü kamu, devlet eliyle toprağın gerçek ederine kavuşacak ve satıştan öncesine kıyasla zenginleşecektir."

Bu kadarı da komik oluyor. Ne yani, savurgan, basiretsiz veya beceriksiz bir yetkili devletin mallarını rızam olmadan satacak ve devletin vesayetinde olan ben, devlet şurasında ne söz söyleme ne oy kullanma hakkı olan ben, satışa muhalefet etmedim diye, satış meşru ve yasal olacak! Halkın vekilleri, kamu varlığını har vurup harman savuruyor ve bunun

telafisi de yok! Bana devlet eliyle satıştan payımı aldığımı söylüyorsunuz, ama önce bir kere ben satmak istemedim ve satmak isteseydim de satamazdım, çünkü böyle bir şeye hakkım olmazdı. Sonra, bu satışın bana kâr getirdiğini de hiç görmedim. Vekillerim bununla birkaç asker kuşandırdılar, eski bir kaleyi onardılar, iftihar edecekleri pahalı, ama faydasız binalar diktiler, sonra da havai fişekler attılar, yağlı direkler diktiler: Benim kaybettiğimle kıyaslandığında bütün bunlar nedir ki?

Alıcı, hudut çizer etrafını çitle çevirir ve: "Burası benimdir, evli evine köylü köyüne, herkes kendinden mesuldür," der. Böylece mülk sahibi ve onun dostları hariç kimsenin adım atma hakkı olmayan, mülk sahibi ve hizmetkârları hariç kimseye bir fayda sağlamayan bir toprak parçası ortaya çıkar. Bu satışlar çoğaldığı takdirde ne satış yapmak isteyen ne de yapabilecek olan, ne de fiyatı belirleyebilen halk, kısa zaman içinde nerede yatacağını, nerede barınacağını, nereyi ekip biçeceğini bilemez hale gelecektir: Kendi mirasçısı olduğu mülkün kıyısında, mülk sahibinin kapısında açlıktan ölecek hale gelecek ve onu telef olurken gören mülk sahibi de, "Miskinlerin ve aylakların sonu budur," diyecektir.

Mülk sahibinin gaspını mazur göstermek için, Ch. Comte, satış anında toprakların değerini düşük göstermeye çalışıyor.

"Bu tür iktisapların önemini abartmamak gerekir: Bunların değeri, ihraz edilen toprakların besleyebileceği insan sayına ve sağladığı gelirle göre değerlendirilmelidir. Örneğin bugün bin frank eden arazi parçası, iktisap etmeye kalkıldığında beş santimden çok etmiyorsa, kaybedilen değerin gerçekte beş santim olduğu açıktır. Beş kilometre karelik bir arazi yabani bir insanı darlık içinde yaşatmaya ancak yeterdi. Hâlbuki bugün o toprak bin insana geçim imkânı sağlıyor. Arazinin dokuz yüz doksan dokuzu zilyetlerin meşru mülkiyetidir; iktisap edilen kısım ise değerinin ancak binde biridir."

Günlerden bir gün köylünün biri, pedere günah çıkarırken yüz ekülük borç senedini tahrip ettiğini itiraf ediyor. Peder köylüye, "Yüz eküyü iade etmen gerekir," deyince, köylü "Hayır," diyor, "iki meteliği kâğıdın parası olarak iade edeceğim."

Ch. Comte'un *akıl yürütmesi* bu köylünün "samimiyetine" benziyor. Toprağın sadece fiili ve bütünleyici bir değeri yoktur; aynı zamanda potansiyel, geleceğe dönük bir değeri vardır ki bu değer de onu değerlendirme ve işleme yeteneğimize bağlıdır. Bir poliçeyi, borç senedini veya gelir beyannamesini tahrip edin örneğin; bir kâğıt parçası olarak tahrip ettiğiniz şeyin değeri neredeyse sıfırdır, fakat o kâğıtla birlikte bir vasfı ortadan kaldırırsınız ve o vasıfla birlikte malınızdan da yoksun kalırsınız. Toprağı yok edin veya aynı anlama gelecek şekilde satın onu: Sadece üç beş seferlik mahsulü değil, çocuklarınızın ve onların çocuklarının da alabileceği bütün mahsulü yok etmiş olursunuz.

Emeği göklere çıkaran ve de mülkiyetin havariliğini yapan Ch. Comte'un, toprağın hükümete temlikini öngörürken sebepsiz veya amaçsız bir varsayımda bulunduğu zannedilmesin; bu kendisi açısından zorunlu bir varsayımdır. İhraz kuramını reddettiğinden ve önceden ihraz ruhsatı olmaksızın emeğin herhangi bir hakka yol açmadığını zaten bildiği için, bu ruhsatı devletin yetkisine irca etmek zorundadır. Bu da mülkiyetin kaynağının halkın egemenliğinde veya başka deyişle evrensel mutabakatta olduğu manasına gelir ki bu düşünceyi zaten tartışmıştık.

Mülkiyetin emeğin ürünü olduğunu söylemek ve sonra da emeği işleme aracından ibaret görmek, eğer yanılmıyorsam bir kısırdöngüye yol açar. Bu durumda bir takım çelişkiler ortaya çıkacaktır.

"Belli bir toprak parçası bir insanın bir günlük ihtiyacını karşılayabilecek mahsul verebilir: Şayet zilyet, emeğiyle iki günlük ihtiyacını alabilecek bir yol bulabilirse topra-

ğın değerini de ikiye katlamış olur. Bu katma değer, zilyedin kendi eseri, kendi yaratımıdır, kimseden alınmamıştır: Onun mülküdür."

Zilyedin zahmetinin ve becerisinin karşılığını iki kat mahsul elde etmekle aldığını, fakat bunun ona toprak üzerinde hak bahşetmediğini savunuyorum. Emekçi mahsule sahip olsun buna diyeceğim yok; fakat ürünlerin mülkiyetinin nasıl olup da toprağın mülkiyetine dönüşebileceğini anlamıyorum. Aynı kıyıda yanındakilerden daha çok balık yakalayan bir balıkçı bu becerisi sebebiyle balık tuttuğu yörenin sahibi mi oluyor? Bir avcının maharetine bölgedeki av hayvanlarının tapusu gözüyle bakıldığı olmuş mudur? Benzerlik kusursuzdur: İş bilir çiftçiler, mahsulün bereketi ve kalitesiyle hünerlerinin karşılığı alırlar; toprakta iyileştirmeye giderse zilyet sıfatıyla öncelik hakkını haiz olur, ama asla, hiçbir şekilde yetiştiricilikteki ustalığını öne sürerek işlediği toprağa malik olma iddiasında bulunamaz.

Zilyetliğin mülkiyete dönüşmesi için emekten başka bir şey gerekir; yoksa kişi emekçi olmaktan çıktığı andan itibaren mülk sahipliği de sona ererdi. Hâlbuki yasaya göre mülkiyeti meydana getiren şey, karşı çıkılmamış kadim zilyetlik, yani tek kelimeyle zamanaşımıdır. Emek sadece ihrazın hissedilir alameti, ihrazı tahakkuk ettiren maddi akittir. Öyleyse çiftçi üretmeyi ve çalışmayı bıraktıktan sonra hâlâ mülk sahibi olmayı sürdürüyorsa, önce tevdi edilen, ardından tahammül edilen zilyetliği en sonunda dokunulmaz hâle geliyorsa, bu, medeni hukukun icazeti ve ihraz ilkesi mucibincedir. Bu o kadar meşrudur ki bu icazeti varsaymayan ne bir satış sözleşmesi, ne hasılat kirası ne de yıllık irat akdi söz konusudur. Tek bir örnek vereceğim.

Bir taşınmaza nasıl değer biçilir? Getirisi üzerinden. Şayet arazi bin frank getiriyorsa, bu getiri diyelim yüzde beş kabul edilip araziye 20 bin frank veya yüzde dört kabul

edilip 25 bin frank paha biçilir. Başka deyişle arazinin yirmi veya yirmi beş yıl sonra alıcıya maliyetini karşıladığı anlamına gelir bu. Öyleyse taşınmaz belirli bir süre geçtikten sonra maliyetini çıkarıyorsa, alıcı niçin mülk sahibi olmakta devam etmektedir? İhraz hakkı sebebiyle elbette, yoksa her satış geri alma hakkı doğururdu.

Dolayısıyla emekle sahip olma kuramı Kanun ile çelişki içindedir ve bu kuramın yandaşları kanunları açıklamak için ona başvurduklarında kendi kendileriyle çelişirler.

"İnsanlar çorak veya hatta bazı bataklıklar gibi zararlı arazileri verimli kıldıklarında tamı tamına bir mülkiyet hakkı yaratmış olurlar."

Bir şey yutturmak ister gibi kaçamak sözcükler kullanıp ifadeleri şişirmenin ne âlemi var? Tamı tamına bir mülkiyet hakkı yaratmış olurlar; bununla daha önce var olmayan üretici bir kapasite yaratılmasını kastediyorsunuz herhalde, ama bu kapasite onu destekleyecek malzeme olmadan yaratılamaz. Toprağın özü aynı kalıyor; değişiklik sadece yapılan tadilatta ve toprağın niteliğindedir. İnsanlar her şeyi yaratıyor, ama toprağı değil. Ben de zaten insanın sadece toprağın zilyetliğine ve kullanımına hakkı olabileceğini, sürekli çalışma şartıyla, ürettiği şeylerin mülkiyetinin geçici olarak kendisine bırakılabileceğini savunuyorum.

İşte kesin bir ilk noktaya eriştik: Ürünün mülkiyeti kabul edilse bile üretim araçların mülkiyetini kapsamaz bu. Burada bence daha geniş bir ispatlamayla hacet yok. Silahın zilyedi bir asker ile kendisine teslim edilmiş malzemenin zilyedi duvar ustası veya denizlerden yararlanan bir balıkçı, ormanları ve araziyi kullanan bir avcı ve toprağın zilyedi çiftçi arasında bir fark yoktur. Hepsi de tabir yerindeyse ürünlerinin malikidir, ama hiçbiri kullandığı araçların maliki değildir. Ürün üzerindeki hak *jus in re* özel; araçların mülkiyeti *jus ad rem* kamusaldır.

5. Emeğin mülkiyette eşitliğe götürmesi hakkında

Biz yine de emeğin malzeme üzerinde mülkiyet hakkı sağladığını kabul edelim: Bu prensip evrensel değil midir? Niçin bu sözde yasanın küçük bir azınlığın faydalandığı nimetlerinden çalışan kitleler yoksun bırakılıyor? Bütün hayvanların fi tarihinde güneş ışınlarının ısıtmasıyla neredeyse mantar gibi topraktan bittiğini iddia eden bir filozofa aynı şeyin neden şimdi de olmadığı sorulduğunda cevaben toprağın artık yaşlandığını ve verimliliğini kaybettiğini söylemiş. Eskiden bu denli verimli olan emek neden daha sonra kısır hale geliyor? Neden çiftçi emeğin bir zamanlar kazanabildiği toprak mülkiyetini şimdi kazanamıyor?

Sebep olarak toprağın zaten mülk edinildiği söyleniyor. Bu bir cevap değildir. Bir arazi hektar başına elli kile ürün veriyor olsun; emek ve becerisiyle bir çiftçi bu ürünü iki katına çıkarsın: Bu artışı çiftçi yaratmıştır. Diyelim ki toprak sahibi, nadir rastlanan bir ölçülülük ile kira parasını yükselterek bu ürünü ele geçirmek yerine, yetiştiricinin ürüne sahip olmasına izin veriyor. Bu durumda bile adalet yerine gelmiş değildir. Çiftçi toprağı iyileştirerek mülke yeni bir değer kazandırmıştır, dolayısıyla da bu mülkün bir kısmı üzerinde hakkı vardır. Arazi ilk başta diyelim yüz bin frank etsin ve çiftçinin emeğiyle bu değer yüz elli franka çıksın; bu durumda artı değeri üreten çiftçi o arazinin üçte birlik payının meşru sahibidir. Ch. Comte bu görüşün yanlış olduğunu ilan edemez, çünkü kendisi şunları söylemiştir:

"Toprağı daha verimli hale getiren insanlar, yeni bir arazi açanlardan daha az faydalı değildirler."

Öyleyse bu kural neden toprağı ekime elverişli hale getirenleri kapsadığı gibi onu iyileştirenleri de kapsamasın? Toprak hem onu iyileştiren hem de ekilir hale getiren tarafından değerlendiriliyor, her ikisi de toprağa eşit değer yaratıyor. Neden her ikisine de eşit mülkiyet hakkı tanınmasın ki? Ön-

ce gelenin ihraz hakkını ileri sürmeden bu sava karşı sağlam bir delil getirecek varsa hodri meydan.

"Ama," diyecekler, "sizin dediğiniz olsa bile bu mülkiyetin daha fazla paylaşılmasına yol açmaz. Toprakların değeı *kazanmasının* da bir sınırı vardır: İki üç hasattan sonra toprak çabucak *azami verimliliğine* kavuşur. Zirai zanaatın ekleyebileceği değer, *yetiştiricilerin becerisinden* ziyade bilimiı ilerleyişinden ve bilginin yayılmasından kaynaklanır. Bu se beple, mülk sahipleri grubuna birkaç emekçiyi dâhil etme mülkiyete karşı bir argüman oluşturmayacaktır."

Çabalarımız sadece toprak imtiyazını ve sınai tekeliı yaygınlaştırsaydı, milyonlarca proleter içinde sadece birkɛ yüz çalışanı kurtarsaydı, gerçekten de bu tartışmadan pε bir şey elimize geçmemiş olurdu. Fakat böyle düşünmek a lında görüşümüzü doğru anlamamaktır ve aklın ve mantığ noksanlığına delalet eder.

Şayet *nesneye* değer katan emekçinin mülkiyete hak varsa, bu değeri *idame ettiren* kişi de aynı hakkı elde ed Zira idame ettirmek nedir? Sürekli üstüne bir şey koymɛ sürekli yaratmaktır. İşlemek nedir? Her yıl toprağa değer kazandırmaktır; her yıl yenilenen bir yaratımla toprağın ‹ ğerinin azalmasını veya yok olmasını engellemektir. Öyle mülkiyet akılcı ve meşru, arazi kiralamak hakça ve adil ; rülecekse, ben de yetiştiricinin araziyi açan ve toprağı iyi tiren kadar mülkiyet hakkı olduğunu söylüyorum ve kiı her kira verdiğinde kendisine emanet edilmiş toprağın parçasının mülkiyetine hak kazanır ki bu parçanın payı verilen kira miktarına eşittir. Bunu kabul etmezseniz k uygulamalara ve zorbalığa düşer, kast imtiyazlarını tanı ya, köleliğe cevaz vermeye kadar gidersiniz.

Çalışan herkes mülk sahibi haline gelir: Siyasal iktisɛ ve hukuk ilminin hâlihazırdaki ilkeleri açısından yac maz bir olgudur bu. Ve mülk sahibi derken, ikiyüzlü satçılarımız gibi kendi aylığına, ücretine veya yevmiye

sahip olmaktan bahsetmiyorum. Kastettiğim, çalışanın kendi yarattığı, ama sadece patronun yararlandığı değerin sahibi olmasıdır.

Bütün bunlar ücret ve üretilenin paylaşımı kuramıyla ilgili olduğundan ve bu konu henüz makul biçimde açıklanmadığından, üzerinde durmama müsaade edilsin. Nitekim söz konusu tartışma, konumuz açısından faydalıdır. Pek çok kişi işçilerin ürün ve kazançlarının paylaşmasından yana, fakat talep ettikleri bu paylaşım hayırseverlikten farksız. Bu paylaşımın doğal ve zorunlu, çalışmaya dair bir hak olduğunu, en son üretim hattında bile üretici sıfatından ayrılmaz bir hak olduğunu kimse göstermediği gibi, böyle bir şey belki kimsenin aklına dahi gelmemiştir.

Benim önermem şöyle: İşçi ürettiği malın üzerinde, ücretini aldıktan sonra bile doğal bir mülkiyet hakkına sahiptir.

Yine Ch. Comte'dan aktarıyorum:

"İşçiler ağaçları ve çalılıkları sökerek bataklığı kurutmakla, kısacası araziyi temizlemekle görevlendirsin. Bu durumda işçiler toprağın değerini artıracaklar ve onu daha kıymetli bir mülk haline getireceklerdir. Toprağa kattıkları değer, kendilerine verilen azıkla ve yevmiyeyle ödenir: Böylece toprak kapitalistin mülkü haline gelir."

Bu bedel yeterli değildir: İşçilerin emeği bir değer yaratmıştır ve bu değer onların mülkiyetindedir. Ama işçiler bu mülkü ne satmış ne de mübadele etmiştir ve siz kapitalistler onu kazanmış değilsiniz; sağladığınız hammadde ve çıkardığınız tayın sebebiyle bütün üzerinde nispi bir hakkınız olduğu elbette doğru. Nitekim üretime katkıda bulunduğunuz için semeresinden pay almanız tabiidir. Fakat bu hakkınız işçilerinkini ortadan kaldırmaz ki onlar isteseniz de istemeseniz de üretim faaliyetindeki iş arkadaşlarınızdırlar. Niçin ücretlerden bahsedip duruyorsunuz? İşçilerin yevmiyeleri için sarf ettiğiniz para, onların size terk ettikleri süresiz zilyetliğin birkaç yılına karşılık gelir olsa olsa. Ücret işçinin günlük yor-

gunluğunun ve nafakasının karşılığıdır ancak; o ücrette bir satış bedeli görmekle yanılıyorsunuz. İşçi bir şey satmış değildir: Ne hakkını, ne size ettiği temlikin ne olduğunu, ne de sözde kendisiyle yaptığınız sözleşmenin manasını bilir. İşçinin payı kesin bir cahilliktir; sizin payınız ise hile ve dolan değilse, dalalet ve şaşırtmadır.

Bütün bunları başka bir örnekle daha açık ve çarpıcı kılalım.

İşlenmemiş bir toprağı ekime elverişli ve verimli hale getirmekte karşılaşılan güçlükleri herkes bilir. Bu güçlükler o kadar büyüktür ki tek başına bir insanın, toprağını kendisini geçindirecek duruma getiremeden helak olması işten bile değildir çoğu zaman. Bu iş için bir topluluğun gayretlerini bir araya getirmesi ve birleştirmesi ve zanaatın bütün olanaklarını kullanması gerekir. Ch. Comte konuyla ilgili bolca ve özgün örnekler sıralarken, kendi sistemine karşı deliller getirdiğinin farkında bile değildir.

Yirmi otuz ailelik bir koloni, çalılık ve ağaçla kaplı yaban bir yöreye yerleşmiş olsun ve yerliler de anlaşmayla bu topraklardan çekilmiş olsunlar. Bu ailelerin her birinin ya hayvan ya tohum ya alet edevat yahut da bir miktar para ve erzak arasında seçim yapabilecek kadar bir sermayesi olsun. Toprak paylaşıldıktan sonra her bir aile karınca kararınca toprağa yerleşip kendisine düşen arazi parçasını temizlemeye koyulur. Fakat birkaç haftalık inanılmaz yorgunluktan, müthiş zahmetlerden ve iğreti, neredeyse beyhude çalışmalardan sonra aileler işten şikâyet etmeye başlar; şartları müşkül bulurlar, kaderlerine lanet ederler.

Derken içlerinden en açıkgözü bir domuz avlar, bir kısmını kurutur avın ve kalan yiyeceği elden çıkarmayı kafasına koymuş olarak sefalet yoldaşlarının yanına varır. Dostlar der, müşfik mi müşfik bir tonla, bu kadar az iş çıkarıp bunca kötü bir hayat sürmek için ne zahmetlere katlanıyorsunuz! On beş günlük çalışma, takatinizi tüketti!

Gelin bir alışveriş yapalım ve herkes yararlansın bundan. Size erzak ve şarap veriyorum her gün şu kadar alacaksınız. Birlikte çalışacağız ve Tanrı'nın izniyle hep birlikte mutlu mesut yaşayacağız!

Kazınan mideler böylesi bir nutka mümkün mü dayansın? En açları hınzır çığırtkanı izler. İşe koyulurlar: Topluluğun büyüsü, hoş rekabet, sevinç, karşılıklı yardımlaşma güçleri iki katına çıkarır. İş gözle görülür biçimde ilerler, şarkılar ve gülüşmeler içinde doğaya söz geçirilir. Kısa sürede toprak dönüşüm geçirir. Kabartılmış toprak, tohum atılmasına bakar tek. O da yapıldığında mülk sahibi işçilere ücretlerini öder, işçiler de ayrılırken karşılık verir bu teşekküre ve onunla geçirdikleri mutlu günlerin sona erdiğine hayıflanırlar.

Başkaları da aynı örneği izler ve hep aynı başarıyı kazanır; derken kimileri yerine yerleşir, geri kalanlar ise dağılır, herkes yeni açılmış tarlasının başına döner. Fakat tarla açarken hayatı idame ettirmek de gerekir; komşusu için toprak temizlerken çalışan kendi işini görememiştir: Tohum ekme ve hasat zamanı geçmiştir bile. Hesaba göre el emeğini kiralamak olsa olsa kâr ettirir, çünkü kişi kendi erzakına dokunmayacağı gibi daha iyi bir hayat sürerken para da kazanacaktır. Yanlış hesap! Çalışanlar başkası için bir üretim aracı yaratırlarken kendileri için taş üstüne taş koymamışlar, tarla açmanın güçlükleri baki kalmış, giysileri eprimiş, erzakları tükenmiştir; kısa zamanda, kendisi için çalıştıkları insanın lehine cepleri de boşalacaktır, zira sadece o tarım yapabildiğinden çalışanların azığını da o sağlayacaktır. Derken, fukara ırgatın kaynakları kuruyunca, kurbanını uzaktan koklayan masaldaki dev misali nafakacı yine tebelleş olur: Birine yine gündelikle çalışmayı, öbürüne işe yaramaz ve zaten kullanamadığı ve asla da kullanamayacağı toprağının bir kısmını iyi bir bedele mukabil satmayı önerir. Yani birinin emeğini diğerinin toprağında kendi hesabına kullanacaktır. Öyle ki bir yirmi sene sonra, başlangıçta eşit servete sahip otuz insandan

beş ya da altısı bütün yörenin sahibi olurken, geri kalan hayırseverlik namına elindekinden avucundakinden olur!

Doğmak mutluluğuna erdiğim bu burjuva ahlaklı çağda, ahlak duygusu o denli yozlaşmıştır ki bir sürü mülk sahibinin bana bütün bunlarda ne gibi bir adaletsizlik ve gayrimeşruluk görüyorsun diye sorduklarını işitsem hiç şaşmam. Çirkef mahlûklar! Yaşayan ölüler! Buradaki hırsızlığı açık seçik görmüyorsanız, sizi ben nasıl ikna edebilirim ki? Yumuşak ve tesirli sözlerle, başkalarına kendi işini gördüren ve ardından herkesin ortak gayretiyle bir defa zenginleştikten sonra kendi ileri sürdüğü şartlara uymayan, yani kendi servetini temin edenlerin refahına kayıtsız kalan bir insan var ortada: Hâlâ daha bu davranışın nasıl sahtekârlık olduğunu soruyorsanız... İşçilere ödeme yaptığı ve borcu kalmadığı, kendi işi aynısını gerektirdiği halde başkalarının hizmetinde çalışmaktan yana menfaati olmadığı bahanesiyle dünyalığı düzmek için yardım aldıklarına karşılığında yardım etmeyi reddeden birinden bahsediyorum. Çalışanlar yalnızlığın acziyeti içinde, kendi kaderlerine terk edilmiş halde miraslarını satmak zorunda kalınca da bu nankör mülk sahibi, sonradan görme üçkâğıtçı onların iflaslarını ve felaketlerini sömürmeye hazır beklemektedir. Sizin adil dediğiniz bu mu? Dikkat edin, şaşkın bakışlarınızda gayriihtiyari bir cehaletin safdil hayreti değil, suçlu bir vicdanın kınamasını görüyorum.

Deniyor ki kapitalist işçilerin *gündeliklerini* ödemiştir; kapitalistin her gün çalıştırdığı işçi sayısı kadar *gündelik* ödediğini söylemek daha doğru olur. Bunlar hiç de yanı şey değildir. Çünkü işçilerin birliğinden ve ahenginden, çabalarının eş zamanlılığından ve örtüşmesinden kaynaklanan o muazzam kudretin ücretini ödemiş değildir kapitalist. İki yüz humbaracı Luksor dikilitaşını birkaç saat içinde doğrulttu; bir insanın iki yüz günde aynı şeyi yapabileceği düşünülebilir mi? Ama kapitalistin hesabına göre, iki durumda da ücretlerin toplamı aynı olurdu. Güzel; bir çölü tarıma elverişli

kılmak, bir evi inşa etmek, bir imalathaneyi işletmek de bir dikili taşı doğrultmak, bir dağı yerinden kaldırmaktır. En küçük bir servet, en ufak bir tesis, en alelade ustalığın icrası tek bir insanın asla üstesinden gelemeyeceği kadar muhtelif yeteneğin ve emeğin elbirliğini gerektirir. İktisatçıların bu noktayı atlamaları hayrete şayandır. Öyleyse kapitalistin ne ödediğini ve karşılığında ne aldığını varın siz hesap edin.

Çalışana çalıştığı süre boyunca hayatını idame ettirebilecek bir ücret verilmesi şarttır, zira çalışan ancak tüketerek üretebilir. İnsan istihdam eden herkes onun erzakını ve bakımını da sağlamalı veya ona denk bir ücret vermeli. Her türlü üretimin ilk şartıdır bu. Şimdilik bu açıdan kapitalistin üstüne düşeni yaptığını kabul ediyorum.

Çalışanın, günlük geçiminin ötesinde üretiminde geleceğe yönelik bir teminat da görmesi şarttır; aksi halde üretim kaynakları kuruyacak ve üretim kapasitesi yok olacaktır. Başka deyişle görülen iş, emeği sürekli yeniden doğurmalıdır: İşte evrensel yeniden üretimin yasası budur. Böylece arazi sahibi, 1) mahsulünde sadece kendini ve ailesini geçindirme yolunu değil, sermayesinin ikmali ve iyileştirmesi için, sürüsünü beslemek için, kısacası çalışmayı sürdürmek ve yeniden üretimi daimi kılmak için gereken imkânlara kavuşur, 2) bir üretim aracının mülkiyeti sayesinde, emek ve işletme kaynaklarını daimi güvence altına alabilir.

Peki, hizmet sunan kişinin işletme kaynakları nelerdir? Mülk sahibinin kendisine duyacağı farz edilen ihtiyaç ve onu istihdam etmeyi isteyeceği şeklindeki yersiz varsayım. Eskiden halktan kişilerin, beylerin tenezzül ve cömertliği sayesinde toprakları elde tutabilmeleri gibi şimdi de işçi, kendi emeğine patronların ve mülk sahiplerinin keyfi ve ihtiyacı izin verdiği sürece sahiptir: İğreti hakla[13] mülk sahibi olmak de-

13 İğreti [*precaire*] *precor*'dan, "yalvarıyorum"dan gelir, çünkü derebeyinin, adamlarına veya kölelerine yalvarmaları sonucunda çalışma izni verdiği imtiyaz aktinde özellikle ifade edilirdi.

nilen şeydir bu. Fakat bu iğreti şart bir adaletsizliktir, çünkü piyasada eşitsizliği gerektirir. Çalışanın ücreti gündelik tüketimini pek aşmaz ve ona yarının kazancını temin etmezken kapitalist, çalışanın ürettiği araç sayesinde, gelecek için bir güvenlik ve bağımsızlık teminatına kavuşur.

Gel gelelim bu üretici maya, bu ebedi hayat tohumu, toprağın ve üretim araçlarının bu şekilde hazır edilmesi, kapitalistin üreticiye borcudur ve o bu borcu hiç ödemez: çalışanın yoksulluğunu, tembelin lüksünü ve koşullardaki eşitsizliği yaratan da bu hileli inkârdır. Pek münasip biçimde insanın insanı sömürmesi olarak adlandırılan şey de esasen budur.

Üç yol var: Ya çalışan, ücretlerin üstüne bir de ürettiği şeyden patronla birlikte pay alacak; ya patron çalışana, üretici hizmetlerinin bir dengini sunacak veyahut da çalışanları sürekli istihdam etmeyi üzerine alacak. Ürünlerin paylaşımı, hizmette karşılıklılık veya sürekli iş garantisi: Kapitalist bu yollardan birini seçmek zorundadır. Fakat onun ikinci ve üçüncü koşullara uyamayacağı açıktır: Kapitalist, dünyalığı doğrultmasına doğrudan veya dolaylı yoldan yardım etmiş binlerce çalışanının işine koşamayacağı gibi, onların hepsini daima istihdam da edemez. Öyleyse mülkün paylaşılması kalıyor geriye. Ama mülkiyet paylaşılsa, bütün koşullar eşit olurdu, ne büyük sermayedar ne de büyük toprak sahibi kalırdı ortada.

İşte bu yüzden Ch. Comte, varsayımı uyarınca kapitalistin ücretini ödediği her şeyin mülkiyetini nasıl kazandığını gösterirken, aslında mantık hatasına gitgide daha çok gömülüyor – ve muhakemesi değişmediğinden bizim cevabımız da değişmiyor.

"Bazı işçiler de bina inşasında kullanılıyor; kimi taş çıkarıyor kimi taş taşıyor, kimi taşa biçim veriyor, kimi onu yerine yerleştiriyor. Her biri elinden geçen parçaya belli bir değer katıyor; emeğinin ürünü olan bu değer onun mülküdür. Yaratır yaratmaz bu değeri toprak sahibine satıyor ve o da bunun karşılığını yevmiye ve yiyecek olarak ödüyor."

Divide et impera demişler: Böl ve yönet. Böl ki zenginleşesin; böl ki insanları kandırasın, kafalarını karıştırasın ve adaletle alay edesin. İşçileri bölüp dağıtın; her birine ödenen yevmiye kişi başı üretilen değeri aşıyor bile olabilir, ama buradaki mesele o değil. Yirmi gün çalışan bin adamın emeği, elli beş yıl çalışan tek bir adamın emeği üzerinden ödendi; peki, ama tek başına birisinin bir milyon asır çabalasa da başaramayacağı şeyi bin kişi yirmi günde başardığına göre, bu alışveriş hakça mıdır? Bir kere daha hayır: Tek tek emeğin karşılığını ödeyince kolektif emeğin karşılığını ödemiş olmuyorsunuz. Sonuç olarak, karşılığını vermediğiniz bir kamusal mülkiyet hakkı daima mevcut ve siz ondan haksız yere faydalanıyorsunuz.

Farz edelim yirmi günlük ücret, bu bin kişinin beslenme, barınma ve giyim ihtiyacını yirmi gün boyunca karşılıyor: Mademki bu bin kişi üretir üretmez eserlerini mülk sahibine bırakıyor ve mademki mülk sahibi bu insanları er geç salacaktır, iş bittikten sonra bin kişinin hali ne olacaktır? Emekçilerin yardımı sayesinde iyice semirmiş olan mülk sahibi, güvenlik içinde yaşar, iş ve aş endişesi nedir bilmezken, işçi özgürlüğünü sattığı ve ellerine teslim ettiği o mülk sahibinin âlicenaplığına bağlar umudunu. Öyleyse mülk sahibi, kendi rahatına ve haklarına sığınıp istihdamı reddederse, işçi nasıl yaşayacaktır? Mükemmel bir arazi hazırladı, fakat orayı ekemiyor; ferah, muazzam bir ev inşa etti, fakat orada oturamıyor; her şeyi kendi üretti, ama hiçbir şeyden faydalanamıyor.

Emek bizi eşitliğe götürüyor; attığımız her adım bizi eşitliğe daha da yakınlaştırıyor ve eğer işçilerin güçleri, gayretleri, hünerleri eş olsa, servetlerinin de denk olacağı aşikârdır. Doğrusu, iddia edildiği –ve bizim de kabul ettiğimiz– gibi işçi kendi yarattığı değerin maliki ise bundan şu sonuçlar çıkar:

1. İşçinin kazancı aylak mülk sahibi aleyhinedir
2. Her üretim mutlaka kolektif olduğundan, işçi çalıştığı nispette ürünü de, ürünün sağladığı faydayı da paylaşma hakkına sahiptir.
3. Tekmil birikmiş sermaye kamusal mülkiyet olduğundan, hiç kimse onun tek başına sahibi olamaz.

Bu sonuçlar su götürmezdir; bunlar tek başlarına bütün ekonomimizi altüst etmeye, kurumlarımızı ve yasalarımızı değiştirmeye yeter de artar bile. Bu ilkeyi ortaya atanlar neden sonuçlarını izlemeyi reddediyorlar? Niçin bir Say, bir Comte veya Hennequin yahut diğerleri, emeğin mülkiyetin kaynağı olduğunu söyledikten sonra onu ihrazla, zamanaşımıyla atıl hale getirmeye çalışıyorlar?

Ama biz bu safsatacıları kendi çelişkileri ve körlükleriyle baş başa bırakalım. Halkın sağduyusu onların lafazanlığına hakkını verecektir. Biz halkı aydınlatmakta, ona yol göstermekte acele edelim. Eşitlik yakınımızda; daha şimdiden onunla aramızda ufak bir mesafe var yalnızca: Yarın o mesafe de aşılmış olacak.

6. Bir toplumda bütün ücretlerin eşit olması hakkında

Saint-Simoncular, Fourierciler ve günümüzde toplumsal ekonomi ve reformla ilgilenen herkes genelde şu dövizi taşıyorlar:

Herkese yeteneğine göre, her yeteneğe yaptığı işe göre. (Saint-Simon)

Herkese sermayesine, emeğine ve yeteneğine göre. (Fourier)

Gerçi uzun uzun söylemiyorlar, ama kastettikleri şudur: Doğadan çalışmayla ve zanaatla elde edilen ürünler, bir ödül, bir zafer, üstünlüğe ve ayrıcalığa verilmiş bir nişandır. Toprağa bir savaş alanı gözüyle bakıyorlar; ödüllerin kılıç ve mızrak darbeleriyle, kuvvet ve hileyle değil, zenginlikle, bilgiyle, yetenekle ve erdemle kazanıldığı uçsuz bucaksız bir

er meydanıdır toprak. Kısacası bu sözlerle kastettikleri –ve herkesin anladığı– şey, en yetenekli olana en büyük ödülün verildiği ve şayet tüccar ağzıyla, yani dobra dobra söylemek gerekirse, *maaşların* yeteneğe ve çıkarılan işe göre belirlenmesi gerektiğidir.

Bu iki sözde reformcunun yandaşları, düşüncelerinin bu şeklide olduğunu inkâr edemezler, çünkü böyle yaparlarsa resmi yorumlarıyla çelişirler, sistemlerinin bütünlüğüne zarar verirler. Kaldı ki böyle bir inkârdan çekinmeye gerek de yoktur: İki cemaat de koşullardaki eşitsizliği doğayla benzerlik kurarak ileri sürmekten gurur duyuyor. Diyorlar ki yeteneklerin eşitsizliğini doğa istemiştir. Toplumsal eşitsizlikleri doğal eşitsizlikler seviyesine çekecek mükemmellikte bir siyasal örgütlenmeye sahip olmakla övünüyorlar bir tek. Koşullardaki eşitsizlik, yani ücretlerin eşitsizliğiyle değil, yetenekler arasındaki farkı ölçmekle ilgileniyorlar.[14]

Herkese yeteneğine, her yeteneğe yaptığı işe göre.

Herkese sermayesine, emeğine ve yeteneğine göre.

Saint-Simon ve Fourier'in ölümlerinden sonra, çok sayıdaki takipçilerinden hiçbiri çıkıp da kamuoyu önünde bu büyük vecizenin bilimsel bir ispatını yapmaya çalışmadı. Hiçbir Fourier yanlısının bu iki biçimli aforizmanın iki farklı biçimde yorumlanabileceğinden şüphelenmediğine bire yüz bahse girerim.

Herkese yeteneğine, her yeteneğe yaptığı işe göre.

Herkese sermayesine, emeğine ve yeteneğine göre.

Bu önerme, denir ya *in sensu obvio** ele alındığında, yanlış, saçma, hakkaniyetsiz, çelişkili, özgürlüğe aykırı, despot-

---

14 Saint-Simon'un sisteminde, Saint-Simoncu bir rahip, herkesin yeteneğini tıpkı Roma Kilise'sinde olduğu gibi ruhani masumiyetinin şaşmazlığıyla tespit eder. Fourier'de ise, rütbe ve liyakat tıpkı anayasal sistemde olduğu gibi oyla belirlenir. Besbelli koca adamlar okuyucuyu tiye alıyorlar; sırlarını söylemek istememişler.

* İlk ve doğrudan manasıyla (ç.n.)

lukla el ele, toplum karşıtı ve mülkiyet fikrinin açık etkisi altında tasarlanmış bir ifadedir.

Bir kere öncelikle sermaye, doğanın paylaştırdıkları listesinden çıkarılmalıdır. Fourier yandaşları bazı broşürlerinden öğrenebildiğim kadarıyla ihraz hakkını kabul etmiyor ve emekten başka mülkiyet ilkesi tanımıyorlar. Bu öncülden yola çıkarak, biraz kafa yorsalardı şayet, sermayenin ancak ihraz hakkı sayesinde sahibi için bir üretim aracı olabildiğini ve dolayısıyla sermayenin getirisinin meşru olmadığını anlarlardı. Gerçekten de mülkiyetin tek kaynağı emekse, toprağımı işlerken birinin bana kira ödediği süre içinde artık mülk sahibi olmaktan çıkarım: Bunu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde göstermiştik. Aynısı her türlü sermaye için de geçerlidir. Öyle ki bir teşebbüse sermaye yatırmak, yasa mucibince bu sermayeyi toplam ürün karşılığında mübadele etmek demektir. Bir sonraki bölümde sermaye yoluyla üretim konusunu enine boyuna ele alacağım için şu anda bize faydası dokunmayacak bu tartışmaya girmek istemiyorum.

Dolayısıyla sermaye mübadele edilebilir, ama bir gelir kaynağına dönüşemez.

Emek ve *yetenek* veya Saint-Simon'un dediği gibi *işler* ve *yetenekler* kalıyor geriye. Bunları sırasıyla inceleyeceğim.

Ücretler işle orantılı mı olmalıdır? Başka deyişle, daha fazla çalışanın daha fazla kazanması adil midir? Okuyucudan bu noktaya azami dikkat sarf etmesini rica ediyorum.

Sorunu bir çırpıda çözmek için şu soruyu sormak yeterlidir: Çalışma bir *koşul* mudur, yoksa bir *mücadele* mi? Yanıt bence açıktır.

Tanrı insana: "Ekmeğini alnının teriyle kazanacaksın," der. Yani kendi ekmeğini kendin yapacaksın: Çabalarını bir yöne sevk edip idare edebildiğince keyifle veya kerhen çalışacaksın. Yoksa Tanrı insana ekmeğin için komşunla çekişeceksin demiyor; komşunla yan yana çalışacaksın ve barış içinde yaşayacaksınız diyor. Bu yasanın anlamını geliştirelim, onun olağanüstü basitliği yanlış anlamaya mahal verebilir.

Çalışmada iki şeyi birbirinden ayırmak gerekir: Ortaklık ve işlenecek malzeme.

Ortaklar olarak çalışanlar eşittir ve birinin diğerinden çok ücret alması çelişki içerir: Çünkü çalışan birinin ürettiği şeyin ücreti, ancak bir başkasının ürettiği olabileceğinden iki ürün birbirine eşit değilse, aradaki fark –ya da en büyük üretimle en küçük üretim arasındaki fark– toplum tarafından kazanılmış olmaz. Yani bu fark mübadele edilmediğinden ücretlerdeki eşitliği etkilemez. Bu durumdan daha güçlü olan işçi lehine doğal bir eşitsizlik ortaya çıkacağı doğrudur, fakat bu eşitsizlik toplumsal değildir, çünkü kimse üretim gücü ve verimi yüzünden mağdur olmamıştır. Kısacası toplum ancak eşit ürünleri mübadele eder; yani sadece kendi yararına yapılan işleri ödüllendirir. Bu yüzden de bütün işçilere eşit ücret verir: Toplum işçilerin kara kaşına kara gözüne ne kadar kayıtsızsa, kendi dışında üretilenlere karşı da o kadar kayıtsızdır.

Sanki eşitsizlik ilkesini bizzat ileri sürmüşüm gibi oldu: Hâlbuki tam tersi. Toplum için yapılan işlerin toplamı, yani mübadele edilebilir işler, verili bir alanda, işçilerin sayısı ölçüsünde artacağından ve herkese düşecek iş azalacağından, işbirliği genişlediği ölçüde doğal eşitsizliğin kaybolacağı ve büyük miktarlarda tüketilebilir değerin toplumsal olarak üretileceği açıktır. Öyle ki toplum içinde çalışmada eşitsizliğe götürebilecek tek şey ihraz hakkı, mülkiyet hakkı olacaktır.

Toprağı sürme, çapalama veya hasat diye kendi içinde bölümlere ayrılmış bu kamusal işin iki dekametre karelik bir alanda yapıldığını ve işin yedi saat içinde bitmesi gerektiğini varsayalım. Bir işçi işi altı saatte, öbürü sekiz saate yapıyor, ama çoğu işçi için yedi saat gerekiyor. Fakat her bir işçi talep edilen miktarda işi yaptığı sürece, ne kadar zamanda yaparsa yapsın eşit ücrete hakkı vardır.

İşi altı saatte görebilen bir işçi, daha hızlı ve kuvvetli diye daha az becerikli olanın işini elinden alma, onu işinden aşından mahrum bırakma hakkına sahip midir? Sahip olduğunu

iddia etmeye kim cüret edebilir? Başkalarından önce işini bitiren canı isterse dinlenebilir; fiziksel ve kültürel açıdan kendini geliştirebilir veya hayatını güzelleştirmek için faydalı işler yapabilir. Bunları kimseye zararı dokunmadan yapabilir: Ama sadece kendisini ilgilendiren işler olabilir bunlar. Yaşama sevinci, deha, yetenek veya bunların sonucu olabilecek bütün şahsi üstünlükler doğanın ve bir noktaya kadar da bireyin kendi ürünüdür. Toplum bu kişileri layıkıyla takdir eder; fakat bunlara verilecek ücret, yapabildikleriyle değil, ürettikleriyle orantılıdır. Şu halde her bireyin ürettiği, kamunun hakkıyla sınırlandırılmıştır.

İşlenecek toprak sınırsız, kullanılabilecek malzeme sonsuz olsaydı bile *herkese yeteneğine göre* vecizesi kabul edilemezdi. Neden mi? Çünkü yine toplum, kaç kişiden oluşursa oluşsun, kişilere aynı ücreti verebilecek durumdadır, zira çalışmanın karşılığını ancak diğer insanların ürettikleriyle ödeyebilir. Yalnız, başta kabul ettiğimiz varsayımda güçlülerin bütün üstünlüklerini kullanmalarının önünde engel olmadığından, toplumsal eşitlik içerisinde bile, doğal eşitsizlikten kaynaklanan sakıncalar tekrar tekrar ortaya çıkacaktır. Fakat toprak, üzerinde ikamet edenlerin üretici güçleri ve çoğalma yetenekleri göz önünde tutulursa oldukça sınırlı bir kaynaktır. Dahası muazzam ürün çeşitliliği ve ileri derecede işbölümü yüzünden kamusal iş, görülmesi kolay işlerdendir. Gel gelelim üretilebilir mamulün kısıtlı oluşu ve üretim kolaylığı sebebiyle mutlak eşitlik yasası geçerli hale gelir.

Evet, hayat bir mücadeledir: Fakat insanla insanın değil, insanla doğanın mücadelesidir ve her birimiz kendi üzerimize düşeni yapmalıyız. Mücadele sırasında kuvvetli olan zayıfın yardımına yetişirse, bu âlicenaplık övgüyü ve sevgiyi hak eder, fakat kuvvetli olanın yardımı özgürce kabul edilmeli, güç ile dayatılmamalı veya bir bedel karşılığı sunulmamalı. İş herkes için aynıdır; ne çok uzun ne çok zor: İşi tamamlayan kişi sonunda karşılığını alır, birinci olmak şart değildir.

Genellikle parça başı çalışılan matbaa işinde, dizgici dizdiği bin harf üzerinden, baskıcı bastığı bin sayfa üzerinden belli miktar para alır. Burada ve başka yerlerde de, yetenek ve beceri eşitsizlikleriyle karşılaşılabilir. Durgunluktan, yani işsizlikten korkulmadığı zamanlarda, dizgi ve baskı eksik olmadığında herkes azami gayretle çalışmakta, maharetini sonuna kadar göstermekte serbesttir: Çok üreten çok az üreten az kazanır. İş durgunlaştığında ise dizgici ve baskıcılar işi paylaşmak zorundadır; tekelcilerden bir hırsız, bir hainmiş gibi nefret edilir.

Matbaacıların bu davranışlarında, iktisatçıların ve hukukçuların harcı olmamış bir felsefe vardır. Yasa koyucularımız, matbaacıları güden bölüşümcü adaleti hazırladıkları kanunlara yansıtsaydılar, halkın içgüdülerini bire bir taklit için değil, iyileştirip yaygınlaştırmak amacıyla gözlemleseydiler özgürlük ve adalet şimdiye kadar çoktan sarsılmaz bir temele oturmuş olurdu; o zaman mülkiyet hakkı üzerinde veya toplumsal farklılıkların gereği hakkında tartışıyor olmazdık.

İş eğer güçlü kuvvetli kişi sayısına göre bölüştürülürse, Fransa'da günlük çalışma saatinin beşi geçemeyeceği hesap edildi. Hal böyleyken, işçiler arasındaki eşitsizlikten bahsetmeye nasıl cüret edebiliriz? Eşitsizliği yaratan, Robert Macaire'ın* *işçiliğidir.*

Herkese çalışmasına göre ilkesinin "daha çok çalışan daha çok kazanmalıdır" anlamında yorumlanması, demek ki apaçık yanlış olan iki şeyi varsayıyor: Ekonomiyle ilgili bir yanlış olan birincisi, kamusal bir işte görevlerin eşit olamayacağı varsayımıdır; fizikle ilgili bir yanlış olan ikincisi, üretilebilir nesnelerin miktarca sınırsız olduğu varsayımıdır.

---

* Robert Macaire, o dönemde küstah ve cüretkâr suçlulara alay yollu takılan bir isim. Marx'ın da eserinde bahsettiği, kurnaz ve dolandırıcı Robert Macaire aslında bir tiyatro tiplemesidir. (ç.n.)

"Ama," denecek, "üzerine düşenin ancak yarısını yapmak isteyen insanlar olursa?"... Bunu mu dert ediyorsunuz? Böyle insanlara herhalde ücretin yarısı kâfi geliyordur. Çıkardıkları işe göre ücret aldıklarına göre, neden şikâyet edebilirler ki? Ve başkalarına ne gibi bir zararları dokunabilir? Bu anlamda, herkese işine göre düsturunun uygulanması haktır. Çünkü bu eşitlik yasasının ta kendisidir.

Bundan başka, hepsi de polisle ve sınai örgütlenmeyle ilgili yığınla güçlük gündeme getirilebilir ki ben bunların hepsine tek cümleyle karşılık vereceğim: Bütün bu sorunlar eşitlik ilkesine göre çözülmelidir. Böylece birisi çıkıp, "Falanca işi üretimden taviz vermeden erteleyemeyiz," diyebilir. Böyle bir durumda toplum, kimilerinin ihmaline maruz kalmak zorunda mıdır? Bizzat toplum çalışma hakkına saygı gereği, yarı çizilen üretimi sağlamaya kalkışacak mıdır? Kalkışacaksa bu durumda ücret kime ait olacaktır?

Topluma ait olacaktır. Toplum kâh kendi eliyle, kâh yetki devri yoluyla, ama genel eşitliğin gözetildiği ve tembelliklerinden ötürü sadece tembellerin ceza göreceği bir şekilde işi yürütecektir. Toplum tembel üyelerine karşı aşırı sertlik gösteremezse de meşru müdafaa çerçevesinde haklı olarak istismarlara engel olabilir.

"Ama liderlere, eğitimcilere, denetmenlere her alanda ihtiyaç duyulur. Bunlar da kamusal işe katılacaklar mı?" diye sorulacaktır. Hayır, çünkü onları işi liderlik etmek, eğitmek ve denetlemektir. Fakat bu insanlar işçiler tarafından seçilmelidir ve liyakat şartını karşılamalıdır. Yönetim olsun, eğitim olsun bütün kamusal görevlerde aynı şey geçerlidir.

Öyleyse evrensel tüzüğün ilk maddesi şu olacaktır:

Mevcut işlenecek maddenin nicelikçe sınırlı oluşu, işi çalışanlara bölüştürme zorunluluğuna kanıttır. Kamusal bir iş –yani katılımın eşit olduğu bir görev– ifa etmek noktasında herkesin belli bir yeteneğe sahip oluşu ve de bir işçiye ancak ötekinin ürünüyle ödeme yapılabilmesi ise ücretlerin eşitliğini haklı çıkarmaktadır.

7. Yeteneklerdeki eşitsizlik servet eşitliğinin zorunlu koşuludur.

Buna itiraz ediyorlar ve bu itiraz, Saint-Simon'un vecizesinin ikinci, Fourier'nin vecizesinin üçüncü kısmını oluşturur.

Her iş eşit derecede kolay değildir. Kimi iş vardır, yetenek ve zekâ yönünden büyük bir üstünlük talep eder ve hatta ürüne kıymet veren kimi zaman bu üstünlüktür. Sanatçı, bilgin, şair, devlet adamı ancak üstünlükleri sebebiyle tercih edilirler; bu üstünlük sıradan insanlarla aralarındaki denkliği ortadan kaldırır: Bilimin ve dehanın dorukları karşısında eşitlik yasası kaybolur. Hâlbuki mutlak olmayan bir eşitlik, eşitlik değildir. Şairden romancıya, heykeltıraştan taş yontucuya, mimardan duvarcıya, kimyagerden aşçıya vb. gidelim. Yetenekler düzenlere, cinslere ve türlere bölünür; üstün yetenekler ortalama yeteneklerle birbirine bağlanır. İnsanlık geniş bir hiyerarşi sunar; bu hiyerarşi içinde birey kendini karşılaştırma yoluyla değerlendirir ve kamuoyunun ürettiğine verdiği değerle layığını bulmuş olur.

Hep dişli bir itiraz gözüyle bakıldı buna: İktisatçıları olduğu kadar eşitlik yanlılarını da tökezletti. İktisatçıları feci hatalara itti, eşitlik yanlılarını inanılmaz bayağılıklara sürükledi. Gracchus Babeuf her tür üstünlüğün *sert şekilde bastırılmasını* ve hatta *toplumsal bir belâ gibi sürülüp atılmasını* istiyordu. Hayalindeki cemaatin temellerini atmak için, bütün vatandaşları, en aşağıdakinin seviyesine indiriyordu. Cahil seçmenlerin bilgi eşitsizliğini yok saydıklarına rastlanmıştır ve başkalarının erdem eşitsizliklerine karşı çıktıklarını görmek beni şaşırtmazdı. Aristoteles sürgün edildi, Sokrates baldıran zehri içti, Epaminondas ise sersem ve yoz birtakım demagoglar karşısında akıl ve erdem yönünden üstün olduğunu kanıtladığı için yargılandı. Mal sevgisiyle kör olmuş ve ezilmiş avam, servet eşitsizliği sebebiyle yeni despotların ortaya çıkacağından korktuğu müddetçe bu tür çılgınlıklar yinelenecektir.

Çok yakından baktığımız her şey tuhaf görünür ve çoğu zaman gerçeğe en az benzeyen şey gerçeğin ta kendisidir. Öte yandan J.-J. Rousseau, "Her gün gördüğümüz şeyi gözlemleyebilmek için enikonu felsefeye dalmak gerekir," der; keza d'Alembert, "Hayatın sıradan gerçeklerine dikkat çekilmediği sürece insanlar bu gerçeklere karşı duyarsızdır," diyor. İktisatçıların babası olan ve bu iki alıntıyı kendisinden aktardığım Say onları kendi yararına kullanabilirdi, ama Say körlere gülerken gözlük takması gereken, dikkat edeceğim derken miyop olan biri gibidir.

Ne tuhaf iş! İnsanları bu denli korkutan şey son noktada eşitliğe yönelik bir itiraz değil, tam da eşitliğin şartı olan şeydir aslında.

Doğal eşitsizliğin servet eşitliğinin koşulu olması! Ne paradoks ama! İddiamı yineliyim ki gaf yaptığım zannedilmesin: Yeteneklerdeki eşitsizlik, servet eşitliğinin *sine qua non* şartıdır.

Toplumdaki iki şeyi birbirinden ayırmak gerekir: Görevler ve Gelirler.

I. Görevler

Her işçi yüklendiği işi görmeye ehil kabul edilir veya amiyane tabirle, usta dediğin işini bilir. İşçi işine ehil olduğundan, görev ile görevli arasında denklik vardır.

Bir toplumda işler farklı farklıdır, birbirine benzemez; bu yüzden farklı yetenekler olmalıdır. Ayrıca bazı görevler daha yüksek zekâ ve güç gerektirir, bu yüzden de üstün yetenek ve zekâya sahip insanlar vardır. Çünkü görülecek iş zorunlu olarak işçiyi de beraberinde getirir: İhtiyaç fikri doğurur ve üreticiyi ortaya çıkaran şey de bu fikirdir. Bizler sadece duyularımızın uyarılması sonucu arzu ettiğimiz şeyi, zihnimizin neyi istediğini biliriz. Ancak enikonu tasarladığımız şeyi şiddetle arzu ederiz ve ne kadar iyi tasarlarsak, üretmeye de o kadar yetenekli hale geliriz.

Öyleyse görevler ihtiyaçlardan, ihtiyaçlar arzulardan, arzular da doğal tasarılardan ve hayal gücünden kaynaklandığına göre hayal eden zekâ aynı zamanda üretebilir de. Dolayısıyla görülecek hiçbir iş işçiye üstün değildir. Sözün kısası, görev görevliyi gerektiriyorsa, buna sebep gerçekte görevlinin zaten görevden önce var olmasıdır.

Doğadaki işleyişe hayran olalım: Doğanın bize verdiği çok çeşitli ihtiyaçlar vardır ve bunlar tek başına bir insanın karşılayabileceği gibi değildir. Çünkü doğa bireyden esirgediği gücü türe bahşetmiştir: Yeteneklerin uzmanlaşmasına dayanan işbölümü ilkesinin kaynağı budur.

Dahası kimi ihtiyaçları tatmin etmek sürekli bir çalışma gerektirirken, bazıları tek kişinin çalışmasıyla asırlar boyu, binlerce insan için karşılanmış olur. Örneğin giysi ve yiyecek ihtiyacı sürekli bir üretimi gerektirirken dünyanın yapısıyla ilgili bilgi ihtiyacını iki üç seçkin kişi temelli karşılayabilir. Irmakların akışı ticareti kolaylaştırır ve çarkları döndürür, ama güneş uzayın ortasında bir başına dünyayı aydınlatır. Çiftçiler ve çobanlar nispetinde Platon'lar, Vergilius'lar, Newton'lar veya Cuvier'ler yaratabilecek olan doğa buna kalkışmaz, çünkü dehanın nadideliğini verdiği ürünün ömrüyle orantılar ve yeteneklerin sayısını yeterlikleriyle dengeler.

Yetenek ve zekâ yönünden iki insan arasındaki farkların acınası uygarlığımızdan kaynaklanıp kaynaklanmadığını veya bugün *yeteneklerdeki eşitsizlik* denilen şeyin daha ideal koşullarda *yeteneklerdeki çeşitlilikten* ibaret olup olmayacağını burada sorgulamayacağım. En kötü ihtimali göze alacağım ve güçlüklerden yan çizmekle suçlanmamak için akla gelebilecek her türlü yetenek eşitsizliğini varsayacağım.[15] Fark-

15 Kimi insanların dehasını ve alçak eğilimlerini örnek göstererek nasıl olup da koşullardaki eşitsizliği haklı göstermeye kalktıklarını anlayamıyorum. Nice kurbanlarını gördüğümüz bu utanç verici manevi ve düşünsel yozlaşmanın kaynağı, mülkiyetin insanları içine attığı bu sefalet ve bayağılık değilse nedir? Mülkiyet insanı kısırlaştırır, sonra da onu kuru bir odun ve meyvesiz bir ağaç olmakla suçlar.

lılıkları törpüleme meraklısı kimi filozoflar, bütün kafaların eşit olduğunu ve aradaki farkın tamamıyla eğitimden kaynaklandığını ileri sürüyor. İtiraf edeyim ben bu kuramı paylaşmıyorum, çünkü bu kuram doğru olsa bile burada tasarladığımızın tam aksi bir sonuca götürür bizi. Nitekim kaba saba, pis veya yıpratıcı işler vardır ki –kimsenin karşı çıkmayacağı gibi– bunlara daha çok ücret talep edilir ve çapları ne olursa olsun bütün yetenekler eşitse, bu durum eşitliğe olduğu kadar, *her yeteneğe yaptığı işe göre* ilkesine de aykırı olur. Tersine her yetenek türünün sayıca ihtiyacı karşılayacak kadar olduğu ve her üreticiden uzmanlığına göre üretilmesinin beklendiği bir toplum verin bana, görevler hiyerarşisine halel getirmeden mantıksal olarak servet eşitliğini çıkarabilirim.

Değinmek istediğim ikinci nokta da bununla ilgili.

II. Gelirler

Emek unsurunu incelerken, üretken hizmetler kategorisi içerisinde kamusal iş görme yeteneğinin herkes tarafından paylaşıldığından yola çıkarak, kişilerin güçlerindeki eşitsizliğin herhangi bir şekilde ücret eşitsizliğini temellendiremeyeceğini gösterdim. Ancak kimi yeteneklerin kimi hizmetleri görmekte yetersiz kaldığı haklı olarak söylenebilir; öyle ki insanların gayreti sadece tek tür üretim biçimine yönelmiş olsaydı, derhal sayısız beceriksizlikler, dolayısıyla da büyük bir toplumsal eşitsizlik ortaya çıkardı. Fakat benim söylememe kalmadan herkesin gördüğü gibi farklı üretim alanlarının oluşu bu durumu engelliyor; bu o kadar alelade bir hakikat ki üzerinde durmayacağım. Dolayısıyla, görevlerin birbirine eşit olduğunu ve aynı görevi paylaşan işçilerin de eşit olduklarını ispatlamaya kalıyor iş.

Dehaya, bilime, cesarete, tek kelimeyle dünyanın hayranlık duyduğu üstünlüklere övgüler düzemeyişime, iktidar payesi vermeyişime şaşılabilir. Hâlbuki bunları vermeyen ben değilim; ekonomi, adalet ve özgürlük bunu yasak ediyor. Özgürlük, evet. Bu tartışmada ilk defa anıyorum özgürlük

adını. Bırakalım özgürlük kendi davasını savunsun, kendi zaferini kazansın.

Her alışveriş hizmet ve ürün değiştokuşunu amaçladığından, *ticari işlem* olarak nitelenebilir.

Ticaret diyen eşit değerlerin mübadelesinden bahsediyordur; zira değerler eşit değilse ve mağdur olan taraf bunu fark edecek olursa, mübadeleye rıza göstermez ve ticaret de imkânsız olur.

Ticaret sadece özgür insanlar arasında yapılır. Alışverişin şiddetle veya hileyle yapıldığı yerde ticaret de yoktur.

Özgür insan, aklını ve yetilerini kullanan, ihtirasla kör olmamış, korkuları tarafından güdülüp alıkonmayan, aslı astarı olmayan görüşlere kapılıp gitmeyen kişidir.

Bu itibarla taraflardan birinin öteki aleyhine kazanmaması her mübadelede var olan ahlaki bir yükümlülüktür. Yani ticaretin meşru ye doğru olması, her türlü eşitsizlikten uzak olmasına bağlıdır; ticaretin ilk şartıdır bu. İkinci şart ise ticaretin gönüllü olması, yani tarafların özgür ve birbirlerine karşı açık olmalarıdır.

Dolayısıyla ben ticareti veya mübadeleyi toplumsal bir edim olarak tanımlıyorum.

Bir bıçak için karısını, bir cam parçası için çocuklarını ve nihayet bir konyak için kendisini satan yerli özgür değildir. Muhatap olduğu tüccar onun ortağı değil düşmanıdır.

Bir somun ekmek pişirip de bir lokmasını yiyebilen, saray inşa edip de ahırda yatan, lüks kumaşlar dokuyup da paçavralar giyen, her şeyi üretip de her şeyden mahrum kalan uygarlaşmış işçi, özgür değildir. Hizmet ve yevmiye değiştokuşunda işçinin ortağı olmayan patron onun düşmanıdır.

Yurduna gönülden değil, korku zoruyla hizmet eden asker özgür değildir; silah arkadaşları ve komutanları, bakanlar veya askeri yargı organları hep onun düşmanlarıdır.

Toprağa kira veren köylü, sermayesini kiralayan fabrikatör; yol vergisi, tuz vergisi, patent parası, lisans ücreti, perso-

nel ve emlak vergisi vb. ödeyen vergi mükellefi; mecliste bu vergileri oylayan vekil, hepsi de ne akla ne de hür iradeye göre hareket ediyor. Mülk sahipleri, kapitalistler ve hükümet bu insanların düşmanıdır.

İnsanlara özgürlük verin, dimağlarını aydınlatın ki yaptıkları sözleşmelerin ne manaya geldiğini bilsinler; o zaman bilgi ve yetenek üstünlüğüne bakılmadan, en âlâsından eşitliğin alışverişlere hâkim olduğunu görürsünüz. Ve ticari işlerde, yani toplumsal alanda üstünlük lafının manadan yoksun olduğunu kabul edersiniz.

Homeros dizelerini söylesin ben de bu yüce dehayı dinleyeyim. Basit bir çoban, naçiz bir ırgat olan ben Homeros'a kıyasla hiçbir şeyim. Gerçekten de, işler kıyaslanacak olursa bir İlyada karşısında benim ürettiğim fasulye, peynir nedir ki? Fakat Homeros o benzersiz şiirleri karşılığında sahip olduklarımı elimden almaya, beni kölesi yapmaya kalkarsa memnuniyetle dizelerinden vazgeçer, kendisine hoşça kal derim. İlyada olmadan da yapabilirim ve eğer gerekirse Aeneis'in yazılmasını bekleyebilirim. Fakat Homeros benim ürettiklerim olmadan yirmi dört saatini geçiremez. Bu yüzden benim kendisine sunduğum çoban armağanını kabul etsin, onun şiirleri de beni yüreklendirip teselli etsin.

"Nasıl? İnsanlar ve tanrılar için şarkılar düzen kişinin durumu bu mu olacak," diyeceksiniz. "Payına sadaka ve onunla gelen zillet ve ıstırap mı düşecek! Ne insanlık dışı bir cömertliktir bu!" Fakat rica ederim heyecanlanmayın. Mülkiyet bir şairi Karun da yapar, dilenci de; onu onurlandırıp övecek olan yalnızca eşitliktir. Eşitlik ne mi yapar? Şarkı söyleyen ile onu dinleyenin haklarını düzenler. Şimdi sorunun çözümü açısından son derece önemli olan şu noktaya dikkat buyurun: Dinleyici de, şarkıcı da hizmeti satmakta ve almakta özgürdürler. Bu noktadan itibaren iki tarafın da yüksekten atması boşa gider, çünkü birinin dizelerine, öbürünün ise keyfine yüksek paha biçmesi sözleşmeyi zerre kadar etkile-

mez. Ürünü değerlendirirken artık yeteneğe değil, ortaya konulan ürünün kendisine bakılmaktadır çünkü.

Akhilleus'un ozanının hak ettiği karşılığı alması için öncelikle kendini kabul ettirmesi gerekir: Bu olduktan sonra bir mısraın karşılığı ne şekilde verilirse verilsin, bu alışveriş özgür bir edim olduğundan aynı zamanda adil bir edimdir de. Yani şairin ücreti ürettiğine denk olmalıdır. Peki, ama bu ürünün değeri nedir?

Öncelikle İlyada'nın, yani adil biçimde ödüllendirilmesi söz konusu olan bu başyapıtın aslında paha biçilmez, sonsuz değerde olduğunu varsayıyorum. Eseri satın almakta özgür olan halk eğer bunu reddederse, alınıp satılmayan şiirlerin özünde değeri düşmemekle birlikte mübadele değerinin veya üretken faydasının sıfıra ineceği, hiç olacağı açıktır. Dolayısıyla tespit edilecek ücretin yekûnunu, sonsuz ile sıfır noktası arasında bir yerde aramalıyız ve burası her ikisine de eşit bir mesafede olmalıdır, zira bütün hak ve özgürlüklere eşit ölçüde saygı gösterilmesi beklenir. Diğer bir deyişle tespit edilmesi gereken satılan şeyin özündeki değeri değil, nispi değeridir. Artık sorun sadeleşmeye başladı: Öyleyse bu nispi değer nedir? İlyada gibi bir şiirin yazarının hak ettiği ücret nedir?

Tanımlarını ortaya koyduktan sonra siyasal iktisadın çözmesi gereken ilk sorun budur. Gel gelelim bu sorun çözülmemekle kalmamış, çözülemez ilan edilmiştir. İktisatçılara göre malların nispi değerleri veya mübadele değerleri mutlak biçimde belirlenemez, özü itibariyle oynaktır.

"Bir malın değeri," diyor Say, "pozitif bir niceliktir, fakat bu sadece belirli bir anda böyledir. Bu değer, doğası gereği sürekli farklılaşır, bir mekândan diğerine değişir. Onu değişmeyecek şekilde sabitlemek mümkün değildir, çünkü bu değer ihtiyaçlara ve üretim araçlarına bağımlıdır ki bunlar da her dakika değişmektedir. Bu değişkenler siyasal iktisadın ele aldığı olayları karmaşıklaştırır ve genelde gözlenmesi ve çözül-

mesi çok güç olaylar haline getirir. Bu durumun çaresini göremiyorum. Şeylerin doğasını değiştirmek harcımız değildir."

Say başka bir yerde de değerin temelinde faydanın bulunduğunu ve faydanın bütünüyle ihtiyaçlarımıza, arzularımıza, modaya vb. bağlı olduğunu, bu yüzden de değerin görüşlerle birlikte değiştiğini söylüyor ve bunu tekrar da ediyor. Gel gelelim siyasal iktisat değerleri, onların üretimini, dağıtımını, mübadelesini ve tüketimini ele alan bir bilim olduğuna göre, şayet mübadele değeri tam olarak belirlenemiyorsa siyasal iktisat nasıl mümkün olabilir? Nasıl bilim olabilir? İki iktisatçı birbirinin yüzüne gülmeden nasıl bakabilir? İktisatçılar, metafizikçileri ve psikologları ne hakla küçümsemeye cüret edebilirler? Bakın hele! Descartes çılgını, felsefenin sarsılmaz bir temele *–aliquid inconcussum*'a– ihtiyacı bulunduğunu, bilimi bu temel üzerine bina edebileceğimizi tasarlıyordu ve böyle bir temel arayacak kadar da safdildi. Hâlbuki iktisadın Hermes'i, Trismegistus Say siyasal iktisat bilimdir lafını anlatmaya yarım cilt ayırdıktan sonra, bu bilimin konusunu belirleyemediğini –yani bu bilimin temelden mesnetten yoksun olduğunu– iddiaya cüret edebiliyor. Öyleyse meşhur Say, bilimin ne olduğunu bilmiyor veyahut neden bahsettiğini bilmiyor.

Say'ın örneği semeresini veriyor: Bugün geldiği noktada siyasal iktisat, ontolojiye benzemektedir; sebepler ve sonuçlar hakkında ahkâm keser, ama ne bildiği ne açıkladığı bir şey vardır, ne de bir konuda hükme varmışlığı. İktisat yasaları diye anılma onuru bahşedilen şeyler, süslü bir üslupla cilalanarak güya derin bir hava verilen harcıâlem genellemelerdir. İktisatçıların toplumsal sorunlara önerdikleri çözümlere gelince, bunlar hakkında söylenebilecek tek şey var: Bu çözümlerde ne zaman bönlüğün ötesine geçen bir zekâ parıltısı belirse hemen gerisingeri mantıksızlığa düşülür. Yirmi yıldır siyasal iktisat, ağır bir sis tabakası gibi Fransa'nın üstüne çullanmış, özgürlüğe sınırlar çiziyor, fikriyat hamlesine set çekiyor.

Her sanayi ürününün parayla karşılanabilir, mutlak, değişmez ve dolayısıyla yasal ve gerçek bir değeri var mıdır? Evet.

İnsanın ürettiği her şey, yine insan ürünü bir başka şeyle mübadele edilebilir mi? Yine evet.

Bir çift ayakkabı kaç çivi eder?

Bu ürkütücü sorunu çözebilseydik, insanlığın altı bin yıldır arayıp bulamadığı toplumsal sistemin anahtarını ele geçirmiş olurduk. Bu sorun karşısında iktisatçı, kafası karışmış halde geriliyor. Ne okuması ne yazması olan köylü ise tereddüt etmeden yanıtlıyor: "Eşit sürede ve eşit masrafla ne kadar yapılabiliyorsa o kadar eder."

Demek ki bir malın mutlak değeri ne kadar zaman ve harcamaya mal oluyorsa o kadardır: Maliyeti yalnız kumdan toplanmak olan elmasın değeri nedir? Hiçtir, çünkü elmas insan ürünü değildir. Kesildiği ve monte edildikten sonra değeri nedir? İşçinin harcadığı zaman ve ettiği masraf kadardır. Peki elmas neden bu kadar pahalıya satılıyor? İnsanlar özgür değil de ondan. Toplum en yaygın malların yanında en nadide olanların da mübadelesini ve dağıtımını düzenlemelidir, böylece herkes bu mallardan bir pay ve tat alabilir. Peki elmasın insanların kanılarına dayanan değeri gerçekte nedir? Bir yalan, adaletsizlik ve hırsızlıktır.

Bahsettiğimiz bu kuralla herkesin uyuşması kolaydır. Sonsuz değerle sıfır arasında aradığımız orta nokta, her mal için harcanan zaman ve paranın toplamı olarak açıklanırsa yazarının otuz yıllık emeğine ve 10.000 franklık seyahat, kitap vb. masrafına mal olan bir şiirin bedeli, bir işçinin otuz yıllık asgari ücreti ile 10.000 franklık tazminatın toplamıdır. Bütün tutarın 50.000 frank olduğunu varsayalım; bu şahesere kavuşan toplumun nüfusu bir milyon ise, benim payıma 5 santim düşer.

Buradan bazı tespitlerde bulunabiliriz:

1. Farklı zaman ve mekânlardaki aynı ürün, muhtelif çalışma süresine ve harcamaya mal olur. Bu itibarla değerin değişken bir nicelik olduğu doğrudur. Fakat bu değişkenlik iktisatçıların anladığı türden değildir, çünkü onlar değişkenliğin sebepleri olarak üretim araçlarını, zevki, arzuları, modayı, kamuoyunu sayarlar. Kısacası bir malın gerçek değeri, cebirsel ifadesiyle değişmezken, parasal ifadesi değişebilir.

2. Talebi olan her ürünün bedeli, tamı tamına mal olduğu zaman ve harcama üzerinden ödenmelidir: Talep edilmeyen ürün ise üretici için ziyandır ve ticari değeri yoktur.

3. Değer biçme ilkesinden bihaber olmak ve pek çok durumda bu ilkeyi uygulama güçlüğü ticari hilelerin kaynağı, servet eşitsizliğinin en güçlü sebeplerinden biridir.

4. Bazı ustalıkların, bazı ürünlerin alıcı bulması için en nadide yetenekleri, en pahalı ürünleri, çeşitli türden zanaat ve tekniği barındırabilecek denli kalabalık bir toplum gerekir. Örneğin elli işçi istihdam eden bir toplum bir öğretmen barındırabiliyorsa, bir kunduracı için yüz işçinin, bir nalbant için yüz elli işçinin, bir terzi için iki yüz işçinin vb. istihdamı gerekir. İşçilerin sayısı binden on bine, yüz bine vb. çıkarsa, bu sayının artış hızına göre temel ihtiyaçları gören görevlilerin sayısı da aynı oranda artmalıdır. Bu itibarla yüksek görevler sadece güçlü toplumlarda var olabilir.[16] Yeteneklerin özel durumu bununla sınırlıdır: Dehanın karakteri, zaferlerinin tarihte bıraktığı iz ancak büyük ulusların bağrında doğup gelişebilir. Fakat dehanın bu tür fiziksel koşulları, onun toplumsal haklarını artırmaz: Tam tersine dehanın ortaya çıkmakta gecikmesi, ekonomi ve hukuk alanında en yüksek düşünsel çabaların servet eşitliğinin hizmetinde olduğunu kanıtlar – dehadan önce gelen ve ona tacını giydiren eşitliktir bu.

---

16 Bir felsefe öğretmenine ücret verebilmek için kaç vatandaş gerekir? 35 milyon. Bir iktisatçı için? 2 milyar. Ne âlim, ne sanatçı, ne filozof ne de iktisatçı olan, tefrika romanlar yazan bir edebiyatçı için? Hiç.

Bu, gururumuza ağır gelir, ama acımasız bir gerçektir de. Bu noktada psikoloji siyasal iktisadın yardımına yetişir ve bize yetenek ile maddi ödül arasında ortak bir nokta bulunmadığını anlatır. Bu açıdan bütün üreticiler eşit şartlardadır; dolayısıyla da ne üreticiler arasında kıyaslama yapmak ne de servet farklılıkları mümkündür.

Gerçekten de insan elinden çıkan her eser hammaddesine kıyasla paha biçilmezdir. Bu açıdan bir çift nalınla bir ceviz kütüğü arasında Scopas'ın heykeli ile bir mermer bloku arasındaki kadar mesafe vardır. Sıradan bir ustanın dehasının kullandığı malzeme üzerindeki etkisi, Newton'un uzaklıklarını, kütlelerini ve devinimlerini hesapladığı gök cisimleri üzerindeki etkisi kadardır. Deha ve yeteneğin karşılığı olabilecek ödülleri ve payeleri soruyorsunuz: Benim için bir oduncunun yeteneğine paha biçin, ben de size bir Homeros'unki için biçeyim. Zekânın karşılığı olabilecek bir şey varsa o da zekâdır. Farklı alanlardan üreticiler karşılıklı birbirlerini takdir edip övdüklerinde olan şey budur. Fakat karşılıklı ihtiyaçları karşılamak için ürünlerin mübadele edilmesi söz konusu olunca durum böyle midir? Bu tür mübadele ancak yetenek ve deha mütalaalarına kayıtsız bir ekonomik akıl uyarınca gerçekleştirilir. Bu aklın yasaları ise manasız ve müphem bir hayranlıktan değil, *borçlar* ve *alacaklar* arasındaki adil dengeden, yani kısacası ticari muhasebeden çıkar.

Satma ve satın alma özgürlüğünün ücretlerdeki eşitliğin tek temeli olduğu düşünülmesin ve yeteneklerin üstünlüğüne karşı toplumun tek sığınağının hukukla hiç ilgisi olmayan bir tür atalet olduğu zannedilmesin diye, neden bütün yeteneklerin eşit şekilde ödüllendirilmesi gerektiğini, yetenek farkına denk gelen ücret eşitsizliklerinin niçin adaletsiz olduğunu açıklayacağım. Yeteneğin özünde topluma inmek zorunluluğunun bulunduğunu göstereceğim ve servetlerin eşitliğini tam da dehanın üstünlüğüne dayandıracağım. Az önce ücretlerin eşitliğiyle ilgili redde dayalı bir ispat verdim, şimdi ise bu eşitliğin doğrudan ve olumlu kanıtını vereceğim.

İlkin iktisatçıya kulak verelim, zira bir iktisatçının nasıl akıl yürüttüğüne ve adaleti nasıl anladığına bakmak daima keyif verir. Dahası iktisatçı olmasa, onun o eğlenceli gafları ve enfes argümanları olmasa herhalde hiçbir şey öğrenemeyecektik. İktisatçının o denli iğrendiği eşitlik her şeyini siyasal iktisada borçludur.

"Bir hekimin ailesi (gerçi metinde avukat geçiyor, ama o pek iyi bir örnek değil) evladının eğitimi için 40.000 frank harcadığında, bu paraya çocuk için yatırılmış bir sermaye gözüyle bakabiliriz. Şu halde bunu yıllık getirisi 4.000 frank olan bir yatırım gibi de düşünebiliriz. Hekim 30.000 frank kazandığında, ona doğa tarafından bahşedilmiş yeteneğin getirisi 26.000 bin frank oluyor. Faiz oranını yüzde ondan hesaplarsak bu doğal sermaye demek oluyor ki, 260.000 frank artı ailesinin okul harcamaları için verdikleri sermaye olan 40.000 franktır. Hekimin serveti bu iki sermayenin toplamı kadardır." (Say, *Cours Complet**)

Say hekimin servetini iki kısma ayırıyor: Biri eğitimini karşılayan sermaye, öbürü hekimin şahsi yeteneği olan sermaye. Bu ayrım doğrudur, eşyanın doğasına uygundur. Ayrıca evrensel olarak kabul görür ve yeteneklerin eşitsizliğini ileri süren büyük iddiaya dayanak görevi görür. Bu dayanağı hiç çekincesiz kabul ediyorum, ama bakalım bunun sonuçları ne olacak?

1. Say hekimin eğitimine harcanan 40.000 frankı onun alacak hanesine yazıyor. Hâlbuki bu meblağ hesabın borç hanesine yazılmalıdır. Çünkü para hekim için harcansa da onun tarafından harcanmıyor. Dolayısıyla hekim bu 40.000 frankı sahiplenmek bir yana onu üretim masrafları arasında saymalı ve ilgili kişilere bu parayı geri ödemelidir. Dahası burada Sayın *geri ödeme* yerine *gelirden* bahsettiğini, çünkü sermayenin üretici olduğu şeklindeki yanlış ilkeden kalkarak

---

* Bütün Dersleri (ç.n.)

düşündüğünü belirtelim. Bir yeteneğin eğitim masrafları o yeteneğin borçlandığı bir paradır. Bu yetenek salt varlığıyla bile, işlenme masraflarına denk bir meblağın borçlusu haline gelir. Bu o kadar doğru, o kadar ortadadır ki, bir ailede çocuklardan birinin eğitimi kardeşlerinin eğitiminden iki üç misli pahalıya geldiyse, bu kardeşler miras paylaşılmadan önce orantılı bir pay talep etme hakkına sahiptirler. Bir vesayet söz konusu ise mallar reşit olmayanlar adına idare edildiğinden bu tür bir güçlük yaşanmaz.

2. Yetenekli kişinin eğitim masraflarını geri ödeme yükümlülüğüne girdiğini söylememiz iktisatçıyı sıkıntıya sokmaz. Nitekim iktisatçıya göre yetenekli kişi ailesinin mirasçısı olduğundan, kendisine verilmiş 40.000 franklık borcu da miras alır ve sonuçta o mülkün de sahibi haline gelir. Fakat bu, yeteneğin sahip olduğu haklar dairesinden çıkıp yeniden ihraz hakkı konusuna dönmek demektir ve II. Bölüm'de sorduğumuz sorular yeniden gündeme gelir: İhraz hakkı nedir? Miras nedir? Miras hakkı biriktirme hakkı mıdır, yoksa sadece seçme hakkı mı? Hekimin babası servetini nerden bulmuştur? Bu kişi mülk sahibi midir, yoksa sadece kullanıcı mıdır? Şayet zenginse servetinin hesabını versin; fakirse nasıl bu denli yüklü bir masraf yapabilmiştir? Mali yardım almışsa, bu yardımı hangi hakka dayanarak velinimetinin aleyhine kullanmıştır vb.?

3. "Hekime [...] doğa tarafından bahşedilmiş yeteneğin getirisi 26.000 bin frank oluyor." (Say, *supra cit.*) Say bu öncülden yola çıkarak hekimin yeteneğinin 260.000 franklık bir sermayeye eşit olduğu sonucuna varıyor. Hesap uzmanı Say sonucu kaide yerine koyuyor, nitekim yeteneği kazançla değerlendirmemek, tersine ücreti yetenekle değerlendirmek gerekir. Çünkü bütün liyakatine rağmen söz konusu hekimin hiçbir şey kazanamaması vaki olabilir. Buradan kalkarak hekimin sermayesinin veya yeteneğinin sıfır olduğu sonucuna mı varılmalıdır? Gel gelelim Say'ın muhakemesinin sonucu budur ve şüphesiz bu sonuç saçmadır.

Öyleyse ne çeşit olursa olsun yeteneğe para cinsinden değer biçmek imkânsızdır, çünkü yetenek ve para birbiri cinsinden olmayan niteliklerdir. Hangi makul sebepten yola çıkarak bir hekimin bir köylüden iki, üç veya yüz misli çok para kazanması gerektiği sonucuna varabiliriz? Bu çıkarımdaki kaçınılmaz güçlüğün üstesinden kimse gelememiştir; işin içinden çıkan sade cimrilik, zaruret ve baskıdır. Yeteneğin hakkı bu şekilde tespit edilmemelidir. Peki, ama bu tespit nasıl yapılacak?

4. Hekimin diğer üreticilere kıyasla kayrılamayacağını, onun diğerleriyle aynı kefede tutulması gerektiğini söyleyeyim ilkin. Bunu ispatlamaya girişmeyeceğim. Ardından, hekim diğer üreticilere üstün tutulamayacağını, çünkü yeteneğinin kolektif bir mülk olduğunu, bu mülkün karşılığını ödemediğini ve sonsuza dek bunun borçlusu kalacağını ekleyeceğim.

Bütün üretim araçlarının kamusal bir gücün ürünü olması gibi bir insandaki yetenek ve bilgi de evrensel aklın, genel bir bilgi birikiminin ürünüdür. Sayısız öğretmen tarafından yavaş yavaş ve pek çok alt sanayinin yardımı sayesinde biriktirilmiş bir bilgi söz konusudur. Nasıl ki kapitalist işçilere verdiği ücretle kendi şatosunu ve arazisinin bedelini ödemiş olmuyorsa, hekim de öğretmenleri, kitapları, diploması ve her türlü eğitim gideri için verdiği parayla yeteneğinin bedelini ödemiş olmaz. Yetenekli kişi, kendisini faydalı bir araca dönüştüren süreçte üzerine düşeni yaptı; bu yüzden bu yeteneğin sahibi değil ortağıdır. Onun şahsında hem hür bir emekçi hem de birikmiş toplumsal sermaye mevcuttur. Emekçi vasfıyla bir aracın kullanımından, bir makinenin idaresinden mesuldür ki o da kendi kapasitesidir. Sermaye vasfıyla ise kendisine ait değildir, zira kendini, yine kendisi için değil, başkaları için kullanır.

Yetenek, uğruna yapılan fedakârlıkların telafisini kendi mükemmelliğinde bulmuyorsa eğer, yine de yeteneğe verilen

ücreti düşük tutmak ortalamanın üstünde tutmaya yeğdir. Her üretici eğitim görür, her işçi bir yetenek, bir kapasite, yani kamusal bir değerdir. Ama her yeteneğin yaratılması aynı pahaya mal olmaz. Bir ustayı, çiftçiyi yetiştirmek için pek az öğretmene, yıla ve eğitime ihtiyaç vardır. Üretici çaba –bu dili kullanmam caizse– toplumsal gebelik süresi, kabiliyetin inceliğiyle doğru orantılıdır. Hekimler, şairler, sanatçılar ve ilim ehli uzun süre sonunda ve kısıtlı miktarda üretmekle birlikte ırgatın üretimi çok daha az şüphelidir ve uzun yıllar da istemez. Dolayısıyla bir insanın kapasitesi ne olursa olsun, ortaya çıkarıldığı andan itibaren kişiye ait değildir artık. Mahir ellerin şekil verdiği hammaddeye benzer şekilde bu kapasite de adeta ortaya çıkmak için can atar ve ona varlık kazandıran şey de toplumdur. Vazo toprakçıya, "Ben neysem oyum ve sana hiçbir borcum yok," diyebilir mi hiç?

Sanatçı, bilgin, şair hayatlarını bilime ve sanata adayabilmeleri için toplumun kendilerine verdiği izin sayesinde haklı bir ödüle kavuşmuş olurlar. Bu yüzden onlar aslında kendileri için değil, onları yaratan ve başka işlerden azade tutan toplum için çalışırlar. Toplum gerekirse nesirden, dizelerden, müzikten, resimden vazgeçebilir; ayın hareketlerini, kutup yıldızını bilmese de olur, ama barınak ve yiyecek olmadan tek gün yaşayamaz.

Tabii ki insan sadece ekmekle yaşamaz; Incil'e göre insanın Tanrı kelamıyla yaşaması, yani hayrı sevmesi ve hayırla amel etmesi, güzeli tanıması ve övmesi, doğanın harikalarını araştırması gerekir. Fakat ruhunu kemale erdirmek için vücuduna bakmakla iş başlamalıdır. İlki ne kadar soylu bir görevse, ikincisi de o kadar elzemdir. İnsanları eğitmek ve eğlendirmek kadar onları beslemek de azizdir. Öyleyse bir toplum işbölümü kaidesi uyarınca, mensuplarından birine sıradan işleri terk edip kendini sanat veya bilimle vakfetme izni verdiğinde, el işi üretimden alıkoyduğu oranda o kişiye borçlanır, ama sadece bu kadarını borçlanır. Bu kişi eğer daha

fazlasını istiyorsa, toplum da onun hizmetlerini reddederek, iddialarını boşa çıkarır. Bu durumda yaşamak mecburiyetiyle, doğanın kendisi için uygun görmediği bir işe koşulan yetenekli kişi kendi acizliğini hissedecek ve pek nahoş bir hayat yaşamak zorunda kalacaktır.

Ünlü bir kadın ses sanatçısının hizmeti karşılığında Rus imparatoriçesi II. Katerina'dan iki bin ruble istediği rivayet edilir. Katerina, "Bu söylediğinizi ben mareşallerime vermiyorum." Öbürü, "Majesteleri bundan böyle mareşallerine şarkı söyletsin öyleyse," diye karşılık verir.

II. Katerina'dan daha muktedir olan Fransa, Matmazel Rachel'e: "Ya 100 louis'ye çıkar oynarsınız ya da pamuk örersiniz," diyordu. Bay Duprez'e ise: "Ya 2.400 franka söylersiniz ya da bağların yolunu tutarsınız," diyordu. Oyuncu Rachel ile şarkıcı Duprez'in tiyatroyu bırakması olacak şey mi? Bıraksalar herkesten önce kendileri üzülürlerdi.

Rivayete göre Matmazel Rachel *Comédie Française*'den yılda 60.000 frank alıyormuş: Onun gibi bir yetenek için bu az bir ücrettir. Neden 100.000 frank veya 200.000 frank değil? Kendisine hazineden bir bütçe neden ayrılmasın? Ne adilik ama! Matmazel Rachel gibi bir sanatçıya pazarlık mı edilir?

Cevap olarak, tiyatro idarecilerinin zarar etmeden daha fazla ödemelerinin kabil olmadığı, genç ortaklarının üstün yeteneğini kabul ettikleri, fakat ücretini belirlerken tiyatronun gelir gider dengesini de gözetmek gerektiği söyleniyor.

Bütün bunlar doğrudur ve benim söylediğim şeyi doğrular: Bir sanatçının yeteneği sınırsız olabilir, fakat ticari talepleri muhakkak ki sınırlı olmak durumundadır. Bu sınır bir yanda onu ödüllendiren topluma verdiği hizmetle, öte yanda toplumun kaynaklarıyla ilgilidir. Başka deyişle satıcının talebi alıcının haklarıyla denge içinde olmalıdır.

Rivayete göre Matmazel Rachel, *Théâtre Français*'ye ferah ferah 60.000 frank kazandırıyormuş: Kabul ederim,

ama o zaman da tiyatroya çatarım. *Théâtre Français* bu parayı kimden topluyor? – Hepsi de hür mü hür tiyatro meraklılarından. – Evet, ama işçiler, kiracılar, yarıcılar, mallarını rehine bırakıp veya faize girip borç alanlar, yani bu meraklıların tiyatroya verdiği parayı karşılayacak olanlar, onlar özgür mü peki? Ve ürünlerinin büyük kısmı el âlem tarafından oyunlarda tüketilirken, bu insanların ailelerinin yokluk çekmediğine temin edebilir misiniz beni? Fransa halkı, sanatçılara, bilginlere ve devlet memurlarına verilecek ücreti düşünüp bu konudaki hükmünü ve iradesini net biçimde ortaya koyuncaya dek, Matmazel Rachel ve onun gibilerin aylıkları, gururlarını tatmin ve sefahatlerine destek kabilinde zorla sökülüp alınmış bir vergi olarak kalacaktır.

Bütün bunlara sebep de bizim yeterince bilinçli ve özgür olmamamız, hileli ticarete katlanıyor oluşumuz; şöhretin saygınlığı ile yeteneğin bencilliğinin tembelin merakından aldığı haracı işçilerin ödenmesi ve kamuoyu tarafından teşvik edilip alkışlanan bu korkunç eşitsizliklerin zilletiyle yaşayıp gitmemizdir.

Yazarlar, bilginler, sanatçılar ve memurlar aylıklarını hangi ellerden alırsa alsınlar, aslında onlara ücret veren sadece halktır, halkın tamamıdır. Halk bu insanlara hangi esasa göre para verecek? Eşitlik esasına göre. Yeteneğin değerini ele alarak bunu ispat ettim; bir sonraki bölüde ise bunu, toplumsal eşitsizliğin olanaksızlığını* göstererek doğrulayacağım.

Şimdiye kadar neyi ispatlamış olduk? Aslında aptalca görünecek kadar basit şeyleri:

---

* Burada ve metinin daha sonraki bölümlerinde Proudhon'un bahsettiği olanaksızlık, olgusal değil, mantıksal olanaksızlık olarak anlaşılmalıdır. Bu manasıyla "olanaksızlık" sözcüğü TDK'nın 1981 tarihli Yöntembilim Terimleri Sözlüğü'nde şu şekilde tanımlanıyor: "Tümdengelimci bilimlerde çıkarım yoluyla türetilmiş sonuçların öncülleriyle bağdaşmayışı ya da bir durumun gerçekleşmesinin mantıkça olamazlığı." Gündelik dilde bu kullanım yaygın olmadığı için okuyucuyu uyarma ihtiyacı duyduk. (ç.n.)

Nasıl ki yolcu üzerinden geçtiği yolu sahiplenmiyorsa, işçi de ektiği tarlayı sahiplenmez.

Şayet bir işçi zanaatı sayesinde işlediği malzemeyi kendine mal edebilseydi, eli her iş tutan bu vasfı sayesinde mülk sahibi haline gelirdi.

İster maddi ister düşünsel olsun, her sermaye kamusal bir ürün olduğundan ötürü kamusal bir mülktür.

Ne güçlünün zayıfın ekmeğiyle oynamaya ne de uyanık kişinin temiz kalpli olanın saflığından yararlanmaya hakkı vardır.

Son olarak kimse ne arzu etmediği bir şeyi satın almaya ne de hele satın almadığı bir şeyi ödemeye zorlanabilir. Dolayısıyla bir malın mübadele değeri satıcının veya alıcının kanaatiyle değil, mal olduğu zamanla ve masraflarla ölçüldüğünden her ikisinin mülkü daima eşit olacaktır.

Bütün bunlar çok son derece sıradan gerçekler değiller mi? Pek güzel sayın okuyucu! Fakat size çok sıradan gelseler de başkalarının bayağılık ve aptallıkta bunları aşacağından emin olabilirsiniz. Çünkü biz geometricilerin tersi bir yol tutturmuşuz: Onlar ilerledikçe problemleri güçleşir, ama tersine bizim en karmaşık önermelerden yola çıkıp aksiyomlara varmamız gerekir.

Bu bölümü tamamlamadan önce, ne hukukçuların ne iktisatçıların aklına gelmiş şaşırtıcı gerçeklerden birini ortaya koymam gerekiyor.

8. Adaletin hâkim olduğu bir düzende emek mülkiyeti ortadan kaldırır.

Bu önerme önceki iki başlığın sonucudur. Önce önermenin bir özetini yapalım.

Tek başına kalmış insan, ihtiyaçlarının ancak küçük bir kısmını karşılayabilir. İnsanın bütün gücü, toplum içinde yaşayışında ve kolektif çabanın akıllı işbirliğindedir. İşbölümü

ve işte beraberlik ürünün çeşitliliğini ve miktarını artırır, işte uzmanlaşma tüketim mallarının kalitesini iyileştirir.

Öyleyse tek bir insan bile yoktur ki yaşarken binlerce farklı hünerin ürettiklerini kullanmasın; tek bir işçi yoktur ki, bütün tüketim ihtiyacını ve onunla birlikte üretim araçlarını toplumdan karşılamasın. Hakikaten kim "Tükettiğim her şeyi tek başıma ürettim, hiç ama hiç kimseye ihtiyacım yok," demeye cüret edebilir. İlk iktisatçıların tek gerçek üretici addettikleri çiftçi; duvarcının, marangozun, terzinin, değirmencinin, fırıncının, kasabın, bakkalın, nalbandın vs. yardımıyla barınan, evini döşeyen, giyinen, beslenen çiftçiden bahsediyorum, tek başına üretmekle övünebilir mi?

Bireye tüketim kalemlerini sağlayan diğer insanlardır; aynı sebeple bireyin üretimi de diğer insanların üretimini varsayar. Bir ürün diğeri olmaksızın var olamaz. Yalıtılmış bir endüstri olanaklı olmayan bir şeydir. Başkalarından temin ettiği ambarlar, yük arabaları, sabanlar, giysiler olmasa çiftçi nasıl hasat kaldıracaktı? Ya yayımcı olmasa bilgin, dökümcü ve tamirci olmasa matbaacı ne yapacaktı ve bunlar binlerce diğer meslek olmasaydı ne yapacaklardı? Genişletmesi son derece kolay olan bu listeyi daha fazla uzatmayalım, yoksa bizi boş lâkırdı etmekle suçlayacaklar. Bütün meslekler karşılıklı bağlarla tek bir demet teşkil edecek şekilde bir araya toplanmıştır. Bir ürün bir diğerinin kâh amacı, kâh aracı rolünü oynar. Yetenek farklılıkları aşağıdan yukarıya doğru sıralanan bir dizi dönüşümden başkası değildir.

Her çeşit üründen oluşan genel bir ortaklığın var oluşu, kimsenin itiraz etmediği su götürmez bu olgu, bütün tikel üretimleri müşterek kılmak gibi bir sonuç doğurur: Öyle ki üreticisinin elinden çıkan her ürün, toplum tarafından peşinen ipotek edilmiştir. Bizzat üreticinin ürünü üzerindeki hakkı bile tam değil, paydası bir toplumu oluşturan birey sayısına eşit bir bölmeyle bulunabilecek bir hissedir. Buna karşın

aynı üreticinin başkalarının elinden çıkan ürünler üzerinde hakkı olduğu da bir gerçektir; nasıl ki herkesin onun üzerinde hakkı varsa, onun da herkes üzerinde hakkı vardır. Ve bu *karşılıklı ipoteklerin* mülkiyete izin vermek bir yana, zilyetliği bile ortadan kaldırdığı açık değil mi? İşçi ürününün zilyedi dahi değildir, bir kere elinden çıktı mı eserine toplum sahip çıkar.

"Ama," denecek, "öyle bile olsa, ürün üreticisine ait olmasa bile, mademki toplum her işçiye kendi ürününe denk bir ücret ödüyor, o halde mülk haline gelen *bu ücret, bu karşılık, bu aylıktır.* Bu mülkiyetin de gayrimeşru olduğunu iddia edebilir misiniz? Ve eğer işçi, ücretini sonuna kadar harcamak yerine iktisat ederse, kim kalkıp da onun bu hakkını sorgulayabilir?"

İşçi emeğinin ücretine malik değildir ve bu ücreti mutlak biçimde denetleyemez. Sahte bir adaletle gözümüzün kamaşmasına izin vermeyelim: İşçiye ürününün karşılığı verilen ücret, bitirdiği işin ödülü değil, yapacağı işin avansı, tedarikidir. Çünkü bir daha üretmeden tüketiriz: İşçi günün sonunda, "Dünün borcunu ödedim; yarın da bugünün borcunu ödeyeceğim," dese yeridir. Toplumun üyesi olan kişi, hayatın her anında borç içindedir, borcunu ödeyemeden de ölür: Nasıl olur da dişinden tırnağından artırabilir?

İktisattan bahsediyorlar; mülk sahiplerinin meşgalesi budur. Eşitlik düzeni içinde bir eğlenceyi veya ilerideki bir üretimi hedeflemeyen her türlü tasarruf olanaksızdır. Neden mi? Çünkü bu tasarruf sermayeye çevrilemeyeceğinden amaçsız olacak, nihai erekten yoksun kalacaktır. Bu nokta bir sonraki bölüm okunduğunda daha iyi anlaşılacaktır.

Bağlayalım:

Toplum karşısında işçi, *hiç kaçarsız müflis olarak ölecek bir borçludur.* Mülk sahibi ise kendisine emanet edilmiş depozitoyu inkâr eden güvenilmez bir mutemettir ve parayı himaye ettiği süreyi gününe varıncaya dek ödetmek ister.

Açıkladığımız bu ilkeler kimi okuyucuya hâlâ gayet metafizik gelebilir. Bunları daha somut, en kıt kafaların bile alabileceği şekilde ve çok daha önemli sonuçlar doğurabilecek biçimde yeniden ele alacağım. Buraya kadar mülkiyeti dışlayıcı bir güç olarak inceledim; bundan sonra *işgalci* bir güç olarak mülkiyeti irdeleyeceğim.

Dördüncü Bölüm

Mülkiyetin olanaksızlığı hakkında

Mülk sahiplerinin son çaresi, baş edilmez nüfuzu kendilerini rahatlatan bir argümana başvurmaktır: Şartların eşitliği olanaksızdır. "Şartların eşitliği bir hayaldir," diye haykırıyorlar bilmiş bir eda ile, "bugün malları eşit oranda pay edin, yarın eşitlik tarihe karışır."

Her yerde hayret veren bir itimatla tekrarlayıp durdukları bu basmakalıp itiraza, amentüyü tamamlar gibi eklemeyi hiç ihmal etmedikleri bir yorum vardır: "Bütün insanlar eşit olsa kimse çalışmak istemezdi."

Türlü havalarda söylenen bir ilahidir bu.

"Herkes efendi olsaydı, kimse itaat etmek istemezdi."

"Kimse zengin olmasa, yoksullara kim iş verecekti?"

"Kimse fakir olmasaydı, zenginler için kim çalışacaktı?"

İtirazlar ortada işte; iyisi mi biz cevap verelim.

Eğer bizzat mülkiyetin olanaksız olduğunu; bir çelişki, bir kuruntu, bir ütopya olduğunu gösterirsem ve bunu daha önce olduğu gibi metafizik ve hukuki mütalaalarla değil de sayıların kesinliğiyle, denklemle ve hesapla gösterirsem, şaşakalan mülk sahibinin dehşeti nice olur? Ve siz sayın okuyucu, bu mukabele hakkında ne düşünürsünüz?

Dünyayı sayılar yönetir, *mundum regunt numeri*: Bu deyiş makro ve mikro âlem için olduğu kadar siyaset ve ahlak âlemi için de geçerlidir. Hukukun yapı taşları cebirinkilerle aynıdır; yasama ve yönetme, güçleri tasnif etme ve dengeleme sanatından başka bir şey değildir. Tekmil hukuk ilmi aritmetiğin kurallarına tabidir. Bu ve bir sonraki bölümde, bu sıra dışı kuramın temellerini atmaya yardımcı olacak. Böylece okurun önünde yeni ve muazzam bir uğraş alanı açılacak: O vakit, sayıların nispetlerinde felsefenin ve bilimlerin sentetik birliğini keşfetmeye başlayacağız. Doğanın bu derin ve muhteşem sadeliği karşısında içimiz heyecan ve hayranlıkla dolu halde Havari'yle birlikte şöyle haykıracağız: "Evet, Tanrı her şeyi sayıyla, tartıyla, ölçüyle yarattı." Şartlarda eşitliğin olanaklı olmakla kalmayıp, diğer bütün yolların olanaksız olduğunu anlayacak; eşitliğe atfedilen bu sözde olanaksızlığın onu hep ya mülkiyetçi yahut kamucu düzenlerde düşünmemizden kaynaklandığını göreceğiz – bu siyasal sistemlerin ikisi de insan doğasına aynı ölçüde aykırıdır. Nihayet eşitliğin biz hiç bilmeden, hatta biz onun gerçekleşmesinin olanaksız olduğunu söylerken bile gerçekleştiğini fark edeceğiz; biz peşinde koşmadan ve hatta arzu etmeden eşitliğin her yerde hâkim olacağı zamanın yaklaştığını, doğal ve hakiki siyasal düzenin eşitlikle, eşitlik içinde ve eşitlik yolu ile tezahür edeceğini göreceğiz.

İhtirasların körlüğünden ve inatçılığından bahsedilirken, insanın aritmetik hakikatleri yadsımaktan yana bir çıkarı olsa onların kesinliğini sarsacak bir yolu ne yapıp edip bulacağı söylendi. İşte bu tuhaf deneyi gerçekleştirme fırsatı. Mülkiyete artık kendi düsturlarıyla değil, aritmetikle saldıracağım. Mülk sahipleri yaptığım işlemleri sağlamaya hazır olsun, zira onlar adına ne yazık ki, işlemlerim doğru çıkarsa mahvoldular demektir.

Mülkiyetin olanaksızlığını kanıtlarken, onun adaletsizliğini gösteren kanıtı da olgunlaştırıyorum; nitekim:

Haklı olan, haydi haydi *faydalıdır*;
Faydalı olan, haydi haydi *doğrudur*;
Doğru olan, haydi haydi *olanaklıdır*.

Sonuç olarak, olanaksız olan her şey yanlış, faydasız ve haksızdır. Demek ki bir şeyin haklılığına olanaklılığına bakarak *apriori* hükmedebiliriz. Öyle ki, bir şey mutlak surette olanaksızsa yine mutlak surette haksızdır da.

Mülkiyet fiziksel ve matematiksel açılardan olanaksızdır.

İspatı

Aksiyom:

Mülkiyet, mülk sahibinin, mührünü taşıyan her şeyden elde ettiği getiri hakkıdır.*

Bu önerme gerçek bir aksiyomdur çünkü:

1. Bu önerme bir tanım değildir, zira mülkiyet hakkının içerdiği her şeyi ifade etmez: Satış, mübadele, bağışlama hakkını; değiştirme, dönüştürme, tüketme, tahrip etme, tasarruf ve keyfi tasarruf hakkını anlatmaz. Bütün bu hakların mülkiyet üzerinde çeşitli etkileri vardır, ama biz burada sadece bir tanesinin, getiri hakkının üzerinde durmak için ayrı ayrı ele alınabilecek bütün diğer hakları ihmal edeceğiz.

2. Bu önerme evrensel olarak kabul görür; kimse onu olguları yadsımadan ve evrensel pratikle çelişkiye düşmeden inkâr edemez.

3. Bu önerme kendiliğinden apaçıktır, çünkü fiili veya ihtiyari olarak kendisine daima bu aksiyomda ifade edilen şey eşlik eder ve mülkiyet esasen kendini bu olguda dışa vurur, kurar ve öne sürer.

4. Son olarak, bu önermenin reddi çelişki içerir: Getiri hakkı gerçekten mülkiyete o kadar ilişkin, o kadar içkin bir haktır ki, var olmadığı takdirde mülkiyet anlamsız hale gelir.

---

* *Droit d'aubain*: Tam olarak "tezyid bedeli" veya "bedel artımı" hakkı anlamına gelen bu tabiri biz daha kullanışlı olan "getiri hakkı"yla karşılamayı tercih ettik. (ç.n.)

Yorumlar:

Getiri, ürüne göre farklı isimler alabilir: Toprak için *çiftlik kirası*; evler ve taşınırlar için *kira;* uzun vadeli yatırımlar için *gelir;* para için *faiz;* ticaret için *çıkar*, *kazanç*, *kâr* (ki bu üçü ücretle veya emeğin yasal ücretiyle karıştırılmamalıdır).

Bir tür el koyma hakkı, somut ve tahakkuk ettirilebilen bir akde benzer bir hak olan getiri hakkı, mülk sahibinin itibari ve metafizik ihraz hakkından kaynaklanır: Nesne üzerindeki mührü vardır; bu da onun izni olmadan kimsenin el sürememesi için yeterlidir.

Bu kullanma iznini mülk sahibi isterse karşılıksız verebilir: Ama çoğunlukla satar onu. Bu satış aslında zimmete para geçirme ve dolandırıcılıktır; fakat yasal mülkiyet hakkı kurmacası sayesinde, başka durumlarda niyedir bilinmez ağır biçimde cezalandırılan bu satış, mülk sahibi için bir kazanç ve değer kaynağı haline gelir.

Mülk sahibinin verdiği izin için istediği karşılık ya para cinsinden ya da malın verimi üzerinden verilecek bir kâr payı cinsinden ifade edilir. Öyle ki mülk sahibi getiri hakkı sayesinde tohumu eker, ama çalışmaz; ürünü toplar, ama toprağı sürmez; tüketir, ama üretmez; yararlanır, ama parmağını oynatmaz. Davut peygamberin taptığından oldukça farklıdır mülkiyetin tanrıları: İlkinin elleri vardır, ama dokunmaz, ikinciler ise tersine *manus habent et palpabunt.*[*]

Getiri hakkının toplanışında gizemli ve doğaüstü bir yan vardır. Mülk sahibinin düzenlediği açılış törenine eski intisap törenlerindekine benzer korkunç merasimler eşlik eder. İlkin mülk takdis edilir. Bu takdisle birlikte herkese, bahşettiği, imza ettiği kullanma hakkından ötürü mülk sahibine münasip bir kurban sunması gerektiği bildirilir.

---

[*] Elleri vardır ve hissederler. Yazar, Eski Ahit'de Mezmurlar'ın 115/7 dizesinde putlardan bahisle söylenen "elleri vardır, ama hissetmezler" (*manus habent et non palpabunt*) sözlerine gönderme yapıyor. (ç.n.)

Daha sonra aforoz faslı gelir. Malum şartlar haricinde mülk sahibinin mevcut olmadığı zamanlarda mülke dokunmak bile yasaklanır ve mülke her tecavüz eden kişi günahkâr, adi, suçlu ilan edilir; dünyadaki adaletin eline teslim edilmelidir.

Son olarak ithaf faslı vardır. İthaf yoluyla mülk sahibi veya ilgili aziz, yani mülkü gözetecek Tanrı, mabedindeki bir ilah gibi mülke manevi olarak sirayet eder. Bu ithaf sayesinde mülkün tözü adeta mülk sahibinin şahsına dönüşür. Onun şahsiyeti mahut mülkün görünümünde ve biçiminde daima mevcuttur.

Hukukçuların katışıksız doktrinidir bu. Touiller şöyle diyor: "Mülkiyet eşyaya içkin *manevi bir nitelik*, onu mülk sahibine bağlayan *gerçek bir bağdır* ve bu bağ onun izni olmadan kopartılamaz." Locke naçizane, Tanrı'nın maddeye akıl bahşedip bahşetmediğini sorguluyordu; Toullier ise mülk sahibinin ona maneviyat bahşettiğini iddia ediyor. Malın bir tür Tanrı olmasına ne kaldı acaba? Hakikaten burada mübalağa yok.

Mülkiyet getiri hakkıdır, yani çalışmadan üretme gücüdür. Gel gelelim çalışmadan üretmek, bir şeyi hiçten yapmak, tek kelimeyle yaratmaktır. Elbette bu eşyaya maneviyat bahşetmekten zor olmasa gerek. Demek ki hukukçular mülk sahipleri için İncil'in şu deyişini kullanmakta haklılar: *Ego dixi: Dii estis et filii Excelsi omnes*: "Size tanrısınız diyorum ve hepiniz yüce Tanrı'nın oğullarısınız."

Mülkiyet getiri hakkıdır. Bize göre bu aksiyom Apokalips'teki hayvanın adı gibi, muammanın bütün açıklamasını içinde barındıran bir aksiyomdur. Bildiğimiz gibi bu ismin muammasını çözen kişi peygamberliğin ilmine kavuşacak ve hayvana diz çöktürecektir. Âlâ, biz de işte mülkiyet bu aksiyomun derinlikli yorumu sayesinde gizemli mülkiyet canavarını öldüreceğiz. Bu pek karakteristik olgudan, *getiri hakkından* yola çıkarak, yaşlı yılanın kıvrımlarını izleyecek, vücu-

dunun devasa parçalarını geride bırakarak bin vantuzlu kafasını en zorlu avcıların kılıcından kaçıran bu dehşetengiz solucanın bükümlerini sayacağız. Canavarı alt etmek için cesaretten fazlasını gerekir: Bir yoksulun eline sihirli bir değnek alıp onunla savaşmadıkça canavarın ölmeyeceği yazılıdır.

Sonuçlar:

1. *Getiri miktarı malla orantılıdır.* Faiz oranı ne olursa olsun –ister yüzde üç, beş veya on olsun, ister yarısına, çeyreği veya onda birine indirilsin– fark etmez, getiri hakkı baki kalır. Bu yasa şöyledir:

Paraya çevrilebilir her sermaye, yüzün katlarına göre artan bir aritmetik dizi gibi düşünülebilir. Sermayenin geliri ise faiz oranına göre artan ve ilkine denk gelen bir başka aritmetik dizidir. Sözgelimi 500 franklık bir sermaye, 100'ün katlarıyla artan bir aritmetik dizinin beşinci terimi olsun, yüzde 3 olduğunu kabul edeceğimiz sermaye geliri de 3'ün katlarıyla artan bir aritmetik dizinin yine beşinci terimiyle gösterilir.

100	200	300	400	500
3	6	9	12	15

Mülk sahiplerinin elinde çok büyük meblağlara ulaşan sayıları hesaplamaya yarayan bu tür tablolar bulunur ve işte bize karmaşık problemlerin anahtarını verecek ve bizi hayretten hayrette sevk edecek olan da bu tür bir *logaritmik* bilgidir.

Getiri hakkının bu logaritmik teorisine göre, geliriyle birlikte bir mülk bir sayı olarak tanımlanabilir ki bu sayının logaritması mülkün 100 ile bölünen ve faiz oranıyla çarpılan parçalarının toplamına eşittir. Örneğin 100.000 frank ederinde bir ev yüzde 5'ten kiralanmış olsa, 5.000 franklık gelir getirir; formüle göre:

[100.000 x 5] / 100 = 5.000

Buna karşın 3 000 franklık geliri olan toprak % 2,5'tan kiralanmış olsa, yine bu formüle göre toprağın ederi 120 000 franktır:

[3.000 x 100] / 2,5 = 120.000

İlk durumda, gelir artışını gösteren dizideki ortak kat 5 iken, ikincisinde 2,5'tur.

Yorum:

Çiftlik kirası, kira, faiz adlarını alan getiri her yıl alınır; kira haftalık, aylık veya yıllık ödenir; kâr ve kazanç alışveriş sırasında gerçekleşir. Demek ki mülk getirisi hem mülke hem de zaman bağlıdır, başka deyişle tefecilik kanser gibi yayılır, *faenus serpit sicut cancer.**

2. *Kullanıcının mülk sahibine ödediği getiri ücreti, kullanıcı için kayıptır.* Çünkü mülk sahibi aldığı getiri karşılığında zaten tanımış olduğu kullanma izninden daha fazlasını verecek olsa mülkiyet hakkı kusursuz olmazdı; bu hakka *jure optimo, jure perfecto* sahip olmazdı, yani gerçekten mülk sahibi olmazdı. Dolayısıyla getiri hakkına ve ihraz iznine binaen ihraz edenden mülk sahibine geçen her kuruş ikinci için sürekli bir kazançken, birinci için geri tahsil edilemez bir kayıptır. Nitekim bağış, sadaka, hizmet ücreti veya temin edilen mal karşılığı olan para hariç ihraz edenin cebine beş para girmez. Kısacası, getiri hakkı ödünç alanın zararınadır veya daha güçlü Latince söyleyişle *res perit solventi.***

3. *Getiri hakkı mülk sahibini ve üçüncü şahısları da sömürür.* Malın sahibi, mülk sahibi olma vasfıyla, bir üçüncü şahıstan alacağına denk bir harcırahı mülkü kullandığı için zilyet vasfıyla kendine borçlanmış olur; yani sermayesi

* faiz kanser gibi yavaşça yayılır. (ç.n.)

** ödeyenin malı yiter. (ç.n.)

ödünç alan kişinin veya komanditin elinde değerleneceği gibi kendi elinde de değerlenir. Nitekim daireme biçilen 500 franklık kira bedelini kabul etmez, evimde oturup malımdan yararlanırsam reddettiğim miktar kadar kendime borçlanacağım açıktır. Ticarette bu ilke dünyanın her yerinde uygulanır ve iktisatçılar da onu bir aksiyom kabul ederler. Döner sermaye sahibi olmak gibi bir ayrıcalıkları olan ve bahsettiğimiz türden bir borca girmeyen imalatçılar da keza kârlarını hesaplarken, sadece masrafları ve işçi ücretlerini değil, sermayelerinin faizini de çıktı kabul ederler. Yine aynı sebeple tefeciler kendi üzerlerine mümkün olduğunca az para alırlar, zira her sermaye faiz doğurduğundan bu faizden yararlanan kimse yoksa kendisi yararlanıyor, yani sermayesi azalıyor demektir. Şu halde getiri hakkı yüzünden sermayedar kendi sermayesini eritiyor demektir: Kuşkusuz Papinien'in hoş olduğu kadar etkileyici de olan "*Faenus mordet solidum*"* sözüyle ifade ettiği fikir de budur. Konuyu tartışırken bu kadar sık Latinceye başvurduğum için affınızı diliyorum: Gelmiş geçmiş en faizci halka hürmetimi gösterme yolum bu benim.

Birinci Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü yoktan bir şey üretmeye çalışır.

Bu önermenin incelenmesi, iktisatçılar tarafından pek çok tartışılmış çiftlik kirasının kökeni konusuyla aynı zemini paylaşır. İktisatçıların pek çoğunun bu konuda yazdıklarını okuduğumda, saçmalıkla iğrençliğin yarış ettiği bu zırva yığını karşısında bu yazarlara karşı öfkeyle karışık bir horgörü hissetmekten kendimi alamıyorum. Anlatılanlar aydaki filin hikâyesi gibi bir şey olabilirdi, ama gel gör ki yarattığı sonuçların vahameti yüzünden durum öyle değil. Aslında hırsızlık, gasp ve yağmadan ibaret olan ve hep de öyle ola-

* Faiz sermayeyi kemirir. (ç.n.)

cak bir şeye akılcı ve meşru bir kaynak aramak herhalde mülkiyet çılgınlığının doruğu, başka konularda sağgörülü zihinlerin bencilliğin saptırmasıyla kapıldıkları büyülenmenin uç noktasıdır.

Say şöyle diyor: "Bir çiftçi, buğdayını üretirken kullandığı pek çok araç arasında büyük bir araca, tarla dediğimiz şeye ihtiyaç duyan bir üreticidir. Tarlanın sahibi değilse, sadece kiracısıysa o zaman tarla, karşılığında mülk sahibine ücretini ödediği bir üretim aracıdır. Kiracı bu bedeli müşteriye, o da bir başkasına ödetir ve ürün tüketiciye ulaşıncaya kadar bu böyle devam eder. Nihayet tüketici, ilk avansı ve de ürün gelmesini mümkün kılan sonraki bütün avansları da karşılar."

Ürünün tüketiciye ulaşmasını sağlayan sonraki avansları bir yana bırakalım ve şimdi sadece ilk avans, yani kiracının mülk sahibine ödediği kira üzerinde duralım. Mülk sahibinin bu kirayı alması hangi hakka binaendir diye soruyoruz.

Ricardo, MacCulloch ve Mill'e göre çiftlik kirası, *verimli toprakların daha az verimlilere oranla verdikleri ürün fazlasından* başka bir şey değildir. Öyle ki çiftlik kirası uygulaması, nüfusun artması yüzünden verimsiz topraklara yönelmek mecburiyeti karşısında ortaya çıkmıştır.

Bunlara bir anlam vermek zor. Toprakların verim farkı nasıl toprak üzerinde bir hak yaratabiliyor? Topraktaki değişken humus oranı, nasıl bir yasama ve siyaset ilkesine yol açabiliyor? Buradaki metafizik bana göre o kadar ince veya o kadar yoğun ki, düşündükçe iyice işin içinden çıkamıyorum. 10.000 kişiyi besleyebilen bir A arazisi, bir de sadece 9.000 kişiyi besleyebilen bir B arazisi düşünelim, bunların yüz ölçümü eşit olsun. A arazisinin sakinleri nüfus artışından ötürü B arazisini işlemek zorunda kaldıklarında, A arazisinin mülk sahipleri çiftçilerinden 10'da 9 oranına göre hesaplanmış bir kira talep edecektir. Sanırım Ricardo'nun, MacCulloch ve Mill'in demek istedikleri budur. Fakat A arazisi

zaten azami sayıda sakini barındırıyorsa, yani A sakinleri sayılarına göre tam da yaşamalarına yetecek kadarına sahipseler, nasıl kira ödeyeceklerdir?

Topraklar arasındaki farkın, kiranın nedeni olduğu değil de *vesilesi* olduğu söylenseydi, bu basit gözlemden çok değerli bir şeyi, yani çiftlik kirasının eşitlik arzusundan kaynaklandığını öğrenebilirdik. Nitekim iyi toprakların zilyetliği bütün insanlar için eşit bir haksa, kimse tazminat verilmeksizin verimsiz toprağı işlemeye zorlanamaz. Ricardo, MacCulloch ve Mill'e göre çiftlik kirası demek ki zarar ve ziyanı telafiye yönelik bir tazminat olmalıydı. Bu pratik eşitlik ilkesi kötü bir ilkedir, kabul. Ama en nihayetinde iyi niyetlerden doğmuştur. Ricardo, MacCulloch ve Mill'in bu ilkeden çıkarak mülkiyet lehinde nasıl bir sav getirebilirlerdi? Demek ki kuramları kendi aleyhlerine işliyor ve onları boğuyor.

Malthus çiftlik kirasının, toprağın onu işleyen kişilerin geçimliğinden fazlasını verebilmesinden kaynaklandığını düşünür. Malthus'a emeğin başarısının neden tembeller için ürünü paylaşma hakkı yarattığını sorarım.

Ama saygıdeğer Malthus söz ettiği olgu konusunda da yanılıyor. Evet, toprak onu işleyenlerin geçimliğinden fazlasını verme gücüne sahiptir; işleyenlerden sadece çiftçileri kastediyorsak tabii... Terzi de kullandığından çok giysi diker ve marangoz da ihtiyacı olandan fazla mobilya üretir. Fakat bir meslek öbürünü varsaydığı ve desteklediği için sonuçta sadece ırgat değil, hekimler ve öğretmenlere kadar bütün zanaat ve meslek sahipleri de toprağı işleyenler arasındadır ve onlar arasına dâhil edilmelidir. Malthus'un çiftlik kirasına tatbik ettiği bu kural bir ticaret kuralıdır. Gel gelelim ticaretin temel yasası mücadele edilen ürünlerin denkliği olduğundan, bu denkliği bozan her şey kanun ihlalidir. Paha biçmekte düşülen ve düzeltilmesi gereken bir yanlışlıktır.

Bir Adam Smith yorumcusu olan Buchanan, çiftlik kirasını tekelin sonucu olarak görüyor ve sadece emeğin üretken

olduğunu iddia ediyordu. Sonuç olarak ortada böyle bir tekel olmazsa ürünlerin ucuzlayacağını ve çiftlik kirasının tek dayanağının medeni hukuktan ibaret kalacağını düşünüyordu. Bu görüş, medeni hukuku mülkiyetin temeli yapan görüşün doğal bir sonucudur. Fakat adaletin yazılı hali olması gereken medeni hukuk neden tekele müsaade ediyor? Tekel demek ister istemez adaleti hesaba katmamak demektir, hâlbuki çiftlik kirasının kanunla onanmış bir tekel olduğunu söylemek adaletsizliğin adalet üzerine bina edildiğini söylemektir ki kendi içinde çelişkilidir.

Say, Buchanan'a verdiği cevapta, mülk sahibinin tekelci olmadığını, çünkü tekelcinin "ticari malın faydasını zerre artırmayan kişi" olduğunu söylüyor.

Peki mülk sahibi kiracısının ürününün faydasını artırıyor mu? Mülk sahibi toprağı mı sürüyor, toprağı mı ekiyor, hasat mı kaldırıyor, ot mu biçiyor, harman mı savuruyor, ot mu temizliyor? İşte çiftlik kiracısı ve çalıştırdığı insanlar yeniden üretmek adına tükettikleri hammaddenin faydasını bu yollarla artırırlar.

"Arazi sahibi, ticari malın faydasına, sağladığı araçla, yani toprak vasıtasıyla katkıda bulunur. Bu araç bir aşamada buğdayın hammaddesini temin ederken başka bir aşamada bu hammaddeyi tahsil eder. Topraktaki faaliyet, kimyasal bir süreçtir, buğdayın hammaddesi bu süreçte o kadar değişir ki hammaddenin yok olması buğdayı çoğaltır. Demek ki toprak fayda üreten bir şeydir ve o (toprak?) bu faydanın bir kâr veya kira bedeli olarak mülk sahibine ödenmesini sağladığında, tüketiciye ödediğine karşılık hiçbir şey vermiyor değildir. Tüketiciye verdiği şey, üretilmiş bir faydadır ve bu faydayı ürettiği için toprak, tıpkı emek gibi üretken bir şeydir."

Bu söylenenleri açıklığa kavuşturalım.

Çiftçiye çift malzemesi üreten demirci, ona araba yapan arabacı, ambarını inşa eden duvarcı, marangozu, küfecisi vs. yaptıkları araçlarla üretime katkıda bulunan herkes fayda

yaratan kişilerdir; öyleyse bu vasıfla ürün üzerinde hakları olacaktır.

"Hiç kuşkusuz," diyor Say, "ama toprak ayrıca hizmet bedeli ödenmesi gereken bir araçtır, o yüzden de..."

Toprağın bir üretim aracı olduğuna katılıyorum, ama bu aracı yapan kimdir? Mülk sahibi midir? Yoksa mülk sahibi, mülkiyet hakkının yaratıcı gücü ve araziye sirayet etmiş o manevi değer sayesinde toprağa dirlik ve bereket mi getiriyor? İşte mülk sahibinin tekeli tam da burada kendini gösteriyor: Aracı kendisi üretmediği halde kullanımı için para alıyor. Yaratıcı ayan etse kendini, bizzat gelip çiftlik kirasını talep etse onu kaale alırız, yoksa güya onun temsilcisi olan mülk sahibi vekâlet belgesini göstermelidir.

"Mülk sahibinin hizmetinin," diye ekliyor Say, "kolay olduğunda mutabıkım."

Dürüst bir itiraf.

"Fakat bu hizmetten vazgeçemeyiz. Mülkiyet olmasa bir çiftçi bir diğeriyle sahibi olmayan toprak için kavga eder ve tarla işlenmeden kalırdı..."

Demek mülk sahibinin görevi çiftçileri soyarak onların barış içinde yaşamasını sağlamakmış... Hey gidi akıl! Hey gidi adalet! Ah ekonomistlerin o müthiş ilmi! Onlara göre mülk sahibi tıpkı Perrin-Dandin* gibidir: İstiridye hakkında tartışan iki yolcuya yaklaşır, istiridyeyi açar ve bir güzel mideye indirdikten sonra şöyle der:

Mahkeme sonucu her ikinize de birer kabuk düştü.

Mülkiyet hakkında bundan daha beteri söylenebilir mi?

Say önce bize şunu açıklasın: Mülk sahibi olmasaydı toprağın zilyetliği için birbirine girecek çiftçiler bugün bu hakları için neden mülk sahiplerine karşı savaşmıyorlar? Belli ki

---

* Perrin-Dandin, Rabelais'nin kitabında kendini yargıç olarak tanıtan basit bir vatandaştır. Racine ve La Fontaine'de de anılan bu kahraman, zaman içinde cahil ve haris yargıçları ifade eder hale gelmiştir. (ç.n.)

onları meşru zilyetler olarak kabul ediyor ve bir sözde hukuka duydukları saygı tamahkârlığın önüne geçiyor. II. Bölüm'de mülkiyet olmasa da zilyetliğin toplumsal düzenin tesisi için yeterli olacağını gösterdim. Başlarında efendi olmayan zilyetlerin mi barış içinde yaşaması kolaydır, yoksa başlarında mülk sahibi olanların mı? Kendi aleyhlerine olsa bile temellük hakkına saygı duyan emekçi insanlar, üreticinin ve imalatçının doğal hakkına tecavüze yeltenebilirler mi? Daha neler! Eğer çiftçi, işgal etmeyi bıraktığı anda toprak üzerindeki haklarını kaybedecek olsa, daha mı tamahkâr olacak? Ve getiri hakkı talep etmenin, başkasının emeğini haraca kesmenin olanaksız olması, çekişme ve dava vesilesi mi olacak? İktisatçıların mantığı benzersizdir. Ama daha sonuna varmış değiliz. Diyelim ki mülk sahibi toprağın meşru hâkimidir.

"Toprak bir üretim aracıdır," diyorlar ki doğrudur. Ama ismi sıfata çevirdiklerinde cümleyi de değiştiriyorlar: "Toprak üretken bir araçtır," yapıyorlar ve feci bir hata işliyorlar.

Quesnay ve eski iktisatçılara göre bütün üretim topraktan kaynaklanır. Smith, Ricardo ve de Tracy ise tersine üretimi emeğe bağlıyorlar. Say ve ondan sonra gelen pek çok iktisatçı HEM toprağın, HEM emeğin, HEM sermayenin üretken olduğunu anlatıyor. Siyasal iktisatta eklektizmdir bu. Hakikat ise şudur: NE toprak, NE emek, NE sermaye üretkendir. Üretim hepsi de eş ölçüde zorunlu olan, ama ayrı ayrı ele alındıklarında yine eş ölçüde kısır olan bu üç unsurun getirisidir.

Gerçekten de siyasal iktisat değerin veya zenginliğin üretimini, dağıtımını ve tüketimini ele alır. Fakat hangi değerlerdir bunlar? İnsan hüneriyle üretilmiş değerler, yani insanın kullanıma elverişli hale getirmek üzere hammaddeyi dönüştürmesiyle üretilmiş değerlerdir; yoksa doğada zaten bulunan ürünler değil. İnsanın emeği kendi eliyle yaptıkları olduğundan, insan ancak zahmete girdiğinde değer üretir. O ana kadar denizlerin tuzu, kaynakların suyu, çayırların çimeni, tarlaların otu,

ormanların ağacı insan için yok gibidir. Balıkçılar ve oltaları olmadan deniz balık vermez; orman, ormancı ve baltası olmadan ne yakacak odun ne çatacak kalas verir; çayır orakçı olmadan ne saman ne ot verir. Doğa işlenecek ve ürüne dönüştürülecek devasa bir malzeme gibidir. Ama doğanın verimi iktisattaki manasıyla insan için henüz ürün değildir.

Sermaye, aletler ve makineler de keza üretken değildirler. Örs ve çekiç demirci ve demir olmadan üretmez; değirmen, değirmenci ve buğday olmadan un vermez vb. Hammaddeyi ve malzemeyi getirip bir yere yığın; sabanı ve tohumu verimli toprağa atıp bırakın; nalbant dükkânına girip ateş yakın ve dükkânı kapatın; hiçbir şey üretemezsiniz.

Bu tespit, sağduyuca meslektaşlarını geride bırakmış bir iktisatçının yaptığı bir tespittir: "Say sermayeye, onun doğasında var olmayan faal bir rol atfediyor: Sermaye kendi başına atıl bir araçtır." (J. DROZ, *Économie politique.**)

Son olarak emek ve sermaye bir arada olsa bile, eğer uyumsuz çalışırlarsa yine bir şey üretemezler. Tuzlu çöl toprağını ekin, ırmakların suyunu dövün, matbaa harfini kalburdan geçirin, sonuçta ne buğday, ne balık, ne kitap alabilirsiniz. Heredot'un anlattığına göre, Kserkses yaptırdığı seyyar köprüyü yıkan ve dağıtan Çanakkale boğazını cezalandırmak için üç milyon askerine yirmi dört saat boyunca suları kırbaçlatmış. İşte sizin de zahmetiniz Kserkses'in ordusunun gösterdiği muazzam çaba kadar boşuna olacaktır.

Aletler ve sermaye ve toprak ve emek ayrı ayrı, soyut olarak ele alındıklarında ancak mecaz anlamıyla üretkendirler. Aracının hizmeti için, toprağının verimi için getiri hakkını talep eden mülk sahibi, demek ki hepten yanlış bir şeyi, yani sermayenin kendi başına bir şey üretebileceğini varsayıyor. Bu hayali ürünü için para alırken de düpedüz hiç yoktan bir şey kazanıyor.

* Siyasal İktisat. (ç.n.)

İtiraz:

Peki, ama demirci, sabancı, kısacası bütün imalatçılar sağladıkları araç gereç sayesinde ürün üzerinde hak ediniyorlarsa; toprak da bir üretim aracı olduğuna göre neden bu araç da araba ve saban üretenler için geçerli olduğu gibi sahibine üründen bir pay kazandırmasın?

Cevap:

Muammanın düğüm noktası, mülkiyetin *sırrı da* burada. Getiri hakkının acayip sonuçlarıyla ilgili bir şeyler anlamak istiyorsak aydınlatmamız gereken nokta da budur.

Çiftçinin alet edevatını tamir ve imal eden işçi bunun karşılığını ya teslimat anında ya da taksitlerle, ama bir defa alır. Ücret işçiye bir kere ödendikten sonra artık o aletler işçiye ait olmaz. İşçi asla aynı alet, aynı onarım için iki kere ücret istemez; çiftçinin yıllığına ortaksa da bu yıl boyunca onun için çalıştığından ötürüdür.

Ama mülk sahibi, tersine, kendi aracından herhangi bir şey aktarmaz: Sonsuza kadar ödetir, sonsuza kadar kendine saklar onu.

Gerçekte mülk sahibinin aldığı kira, aracın bakım ve onarım masrafları için değildir; bu masraflar kirayı ödeyene yüklenir ve mülk sahibini ancak mülkün korunması açısından ilgilendirir. Masrafları üzerine alıyorsa da bu parayı geri ödetmeye bakar.

Bu kira aracın ürünü de değildir, çünkü tek başına araç hiçbir şey üretmez – az önce bunu gördük ve sonuçlarıyla bunu daha da açık biçimde göreceğiz.

Son olarak bu kira, mülk sahibinin üretime katılımı da değildir, çünkü sabancı ve demirci de olduğu gibi böylesi bir katılım ancak kendi aracının bir kısmını veya tamamını bırakmakla mümkün olabilir ki, bu durum mülk sahipliğini ortadan kaldıracağından mülkiyet fikriyle çelişki içerecektir.

Demek ki mülk sahibi ile çitçi arasında ne bir değer ne hizmet alışverişi vardır. Öyleyse, aksiyomda dile getirdiğimiz gibi çiftlik kirası tam bir getiridir, sadece dolandırıcılığa, bir tarafın uyguladığı şiddete ve öbür tarafın cehalet ve acziyetine dayanan bir gasptır. Bir ürün ancak başka bir ürün karşılığında satın alınabilir diyor iktisatçılar. Bu ilke, mülkiyetin mahkûm edilmesi demektir. Mülk sahibi ne kendisi ne de aracı vasıtasıyla bir şey üretir ve yok karşılığı ürün aldığından bir asalak veya hırsızdır. Mülkiyet ancak bir hak olarak var olabileceğine göre, demek ki mülkiyet olanaksızıdır.

Sonuçlar:

1. Mülkiyeti "emeğinin karşılığından yararlanma hakkı" olarak tanımlayan 1793 Anayasası fena halde yanılıyordu. Şöyle demeliydi: Mülkiyet, başkasının emeğine, çalışmasının getirisine, başkasının malına keyfince el koyma ve bunlardan yararlanma hakkıdır.

2. Toprağa, eve, mobilyalara, makinelere, alet edevata, paraya ve saireye sahip olan ve bunu, onarım masraflarını –ki bu masraflar ödünç verene aittir ve başkalarının ürünüyle mübadele edilen ürünler arasında yer alır– aşan bir ücretle kiraya veren herkes dolandırıcılık ve gasp suçunu işlemektedir. Kısacası, zarar-ziyan vasfıyla toplanan, ama aslında istikraz bedeli olan her kira, bir mülkiyet akdi, bir hırsızlıktır.

Tarihsel yorum:

Savaş galibi bir ulusun mağlup bir ulustan kestiği vergi tam bir toprak kirasıdır. 1789 Devrimi'nin feshettiği ondalık vergi, meşruta, angarya vb. derebeylik hakları, mülkiyet hakkının farklı biçimleridir ve soylular, senyörler, arpalıklı papazlar, lehtarlar vb. sıfatlarla bu haklardan yararlananlar tam da mülk sahibi insanlardır. Bugün mülkiyeti savunmak devrimi reddetmek demektir.

İkinci Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü mülkiyetin geçerli olduğu her yerde üretim değerinden daha pahalıya mal olur.

Bir önceki önerme yasamaya dairdi; bu, ekonomi alanını ilgilendirir. İkinci önerme, kökeninde şiddet olan mülkiyetin israfla sonuçlandığını kanıtlamayı sağlar.

Say şöyle diyor: "Üretim bir büyük mübadeledir: Mübadelenin verimli olabilmesi için toplam işin ürünün değerine denk olması gerekir. Eğer bu koşul yerine gelmezse mübadele eşitsizdir, üretici aldığından fazlasını vermiş demektir."

Gel gelelim değer ister istemez faydaya dayandığından, her faydasız ürün mutlaka değersiz, mübadele edilemez ve dolayısıyla da üretimde sarf edilen hizmetleri karşılayamaz demektir.

Öyleyse, üretim tüketime denk olabilirse de tüketimi asla aşamaz, çünkü ancak ortada bir fayda üretimi varsa gerçek bir üretim vardır ve ancak tüketilme ihtimali varsa bir faydalılık söz konusu olabilir. Bu yüzden, aşırı bolluk yüzünden tüketilemeyen her ürün faydasız, değersiz ve mübadele edilemez hale gelir; dolayısıyla da piyasadaki hiçbir şeyin karşılığı olamaz ve artık bir ürün olmaktan çıkar.

Öte yandan tüketimin meşru olması için, tam manasıyla bir tüketim olması için yeniden fayda üretimine dönebilmesi gerekir, çünkü tüketim kısır olursa tüketim sürecinde yok edilen ürünlerin değeri iptal edilmiş, bütünüyle kaybedilmiş olur ki bu durum ürünleri değerlerinin altına düşürür. İnsanın tahrip etme gücü vardır, ama ancak yeniden ürettiğini tüketir. Demek ki adil bir ekonomide üretim ile tüketim arasında denklik vardır.

Bütün bu tespitlerin ardından, diyelim ki sınırları belirli ve dış ticarete kapalı bir alanda yaşayan bin ailelik bir topluluk var. Bu topluluk bütün insanlığı temsil eder, çünkü yeryüzüne dağılmış olan insanlar gerçekten de yalıtılmış bir hal-

dedirler. Nitekim insan türü ile bu topluluk arasındaki fark tamamen niceliksel olduğundan ekonomik sonuçlar iki durum içinde tamamen aynı olacaktır.

O zaman diyelim ki, sadece buğday yetiştirmeye yönelmiş bu bin aile, yıllık gelirlerinin yüzde onunu her yıl aralarından yüz kişiye vermek zorunda olsun. Böylesi bir durumda getiri hakkının toplumsal üretimden yapılan bir kesintiye benzediği açıktır. Bu kesinti ne içindir?

Topluluğun geçimliği için olamaz, çünkü bu geçimliğin toprak kirasıyla hiçbir ilgisi yoktur; hizmet ve ürün bedeli de olamaz, çünkü diğerleri gibi çalışan mülk sahipleri ancak kendileri için çalışmış olurlar. Son olarak bu kesinti onu alanlar için de faydasızdır, çünkü kendi tüketecekleri kadar buğdayı zaten kaldırmış olan bu kişiler, ticaretin ve imalatın olmadığı bu toplumda değiştokuş edecek bir şey bulamayacakları için gelirlerinin faydasını da göremeyeceklerdir.

Böylesi bir toplumda ürünün onda biri tüketilmediğinden, emeğin onda biri ücretsiz kalır, yani üretim değerinden daha pahalıya mal olur.

Buğday üreticilerimizden üç yüzünü muhtelif imalatçıya dönüştürelim. Sözgelimi yüzü bahçıvan ve bağcı, altmışı ayakkabıcı ve terzi, ellisi marangoz ve demirci, sekseni de sair mesleklerden; haydi eksik kalmasın yedisi öğretmen, biri vali, biri hâkim, biri de din adamı olsun. Her meslek sahibi ürünlerini bütün topluma sunsun. Bu durumda toplam ürün 1.000 birim olduğundan, emekçi başına tüketim miktarı 1 birimdir: Buğday, et ve hububat 0,700; şarap ve zerzevat 0,100; ayakkabı ve giysi 0,060; demir eşya ve mobilya 0,050; öteberi 0,080; öğretim 0,007; yönetim 0,002; ayin 0,001. Toplam 1.

Ama toplum ürünün yüzde onunu veriyor ve gördüğümüz gibi bu yüzde onu sadece çiftçilerin veya bütün emekçilerin ödemesi mühim değildir, sonuç değişmez. Çiftçi verdiği yüzde on kadar ürünün fiyatını artırır; imalatçılar da onları

takip eder ve sonra bir miktar dalgalanmaların ardından piyasa dengeye gelir ve herkes gelirinden aşağı yukarı aynı oranda vermiş olur. Çiftlik kirasını halk arasında sadece çiftçilerin ödediğini zannetmek büyük bir yanılgı olur, çünkü bu kirayı halkın tamamı öder.

Bu yüzden ben de diyorum ki, bu yüzde onluk kesinti sebebiyle her emekçinin tüketimi şu düzeye gerileyecektir: Buğday 0,630; şarap ve zerzevat 0,090; ayakkabı ve giysi 0,054; demir eşya ve mobilya 0,045; öteberi 0,072; öğretim 0,0063; yönetim 0,0018; ayin 0,0009. Toplam 0,9.

Emekçi 1 birim üretti, ama ancak 0,9 birim tüketti. Dolayısıyla emeğinin ücreti yüzde on ucuzladı ya da üretimi değerinden pahalıya mal oldu. Öte yandan mülk sahiplerinin aldığı bu yüzde on tam bir israftır, zira onlar da bizzat çalıştıkları için, geçimliklerini onda dokuzluk üründen zaten karşılıyorlar, diğerleri gibi onlar da yokluk çekmiyorlardır. Ne mübadele edebilecek ne tüketebilecek olduktan sonra aldıkları ekmek, şarap, giyecek, barınak miktarının ikiye katlanmasının onlara ne faydası olacak? Dolayısıyla çiftlik ücreti, diğer çalışanlar gibi onlar için de bir israftır ve ellerinde zayi olur. Bu varsayımı genişletin, ürünlerin sayısını ve çeşidini artırın sonuç değişmeyecektir.

Buraya dek mülk sahibini, Say'ın söylediği gibi sadece aracının sağladığı hizmet yüzünden değil, etkin biçimde elleriyle çalışması dolayısıyla da üretimden pay alan bir taraf olarak ele aldım. Gel gelelim bu koşullarda mülkiyetin var olamayacağını görmek kolaydır. Peki, var olmazsa ne olur?

Aslen şehvetperest bir mahlûk olan utanma arlanma bilmez mülk sahibi, düzenli ve disiplinli bir hayata hiç gelemez. Keyfine göre, istediği şeyi istediği zaman yapmasına olanak verdiği için sever mülkü. Geçimden yana kaygı gütmediğinden boş işlere, rehavete kaptırır kendini. Kumar oynar, zaman öldürür; yeni meraklar, yeni heyecanlar peşinde koşar. Mülkiyet, kendini eğlendirmek için ortalama hayatı bir yana

bırakmak ve kendini lüks uğraşlara, kirli hazlara kaptırmak zorundadır.

Şu bizim yüz mülk sahibimiz, avuçları arasında zayi olup gidecek kiradan vazgeçip, kamunun zahmetini hafifletmek yerine keyif çatmayı yeğlerler. Onların işi bırakmaları yüzünden toplam üretim yüzde bir oranında azalırken toplam tüketim aynı kalacağı için, üretim ile tüketim arasında yine bir şekilde denge kurulacaktır. Fakat öncelikle, mülk sahipleri artık çalışmayacağından tüketimleri, iktisadi ilkelere göre verimsizdir; dolayısıyla yüz kişinin, emeği karşılığında ürün alamadığı ilk durumun yerine, yüz kişinin ürününün, karşılığında hizmet sunmaksızın tüketildiği bir başka durum ortaya çıkar. Bütçenin hangi tarafında ifade edilirse edilsin, açık yine aynıdır. Bu yüzden ya siyasal iktisadın düsturları yanlıştır veya onlarla çelişen mülkiyet olanaksızdır.

Verimsiz her türlü tüketimi bir şer, insan türünün soyulması olarak gören iktisatçılar, mülk sahiplerini ölçülülüğe, çalışmaya ve tasarrufa teşvik etmekten hiç bıkıp usanmazlar; onlara faydalı olmak lüzumunu, üretimden aldıkları payı tekrar üretime katmalarını tavsiye ederler; lükse ve tembelliğe en korkunç lanetleri okurlar. Çalışan veya iktisatçıların deyişiyle kendini faydalı kılan mülk sahibi bu çalışmanın ve bu faydanın bedelini ödetir: Öyle diyeyim işletmeksizin mülkünün gelirine konan mülk sahibinden daha mı az tembellik eder? Ne yaparsa yapsın, mülk sahibinin konumu atıl ve *nankör* bir konumdur; ancak mülk sahibi olmayı bırakmadan tahrip ve israf etmeyi de bırakamaz.

Ama bunlar mülkiyetin sebep olduğu zararların en hafifleri daha. Toplumun illa ki tembelleri barındıracağını düşünebiliriz; nasıl ki körler, sakatlar, deliler ve ahmaklar daima olacaksa, toplum birkaç tembeli de pekâlâ besleyebilir. İşte olanaksızlıkların çetrefil hale gelip yoğunlaştığı yer de burasıdır.

Üçüncü Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü sermaye veriliyken, üretim mülke göre değil, çalışmaya göre değişir.

Yüzde ondan, yüz birim ederindeki kirayı ödeyebilmek için bin birim üretim gerekir. Bin birimlik üretebilmek için ise bin işçi gerekir. Bu yüzden, rantiyeci hayatlarını sürdürmeye herkes kadar hakları olan yüz mülk sahibine az önce istirahat vererek, onların gelirlerini ödeyemeyecek duruma düştük. Nitekim önce 1.000 kişi çalışırken bu sayı 900'e indiğinden üretim de 900 birime iner ki bunun da yüzde onu 90'dır. Öyleyse ya 100 mülk sahibinden 10'u –diğer 90'ı toprak kirasını tamamını almak şartıyla– parasını alamayacak yahut da bütün mülk sahipleri yüzde onluk bir indirime razı olmak üzere anlaşacaklar. Çünkü mülk sahiplerinin işi bırakmalarının cezasını işini aksatmayan ve geçmişte olduğu gibi yine çalışan işçiler çekecek değildir; tembelliğinin sonuçlarına katlanması gereken mülk sahipleridir. Fakat bu durumda mülk sahibi, tam da mülkünün nimetinden yararlanmak isterken daha da fakir düşecektir; hakkını kullanırken onu yitirir duruma düşer. Öyle ki mülk sanki eriyip gidiyor ve elde edilmeye çalışıldıkça elden kaçıyor gibidir: Ardına düşüldükçe uzaklaşır. Sayısal ilişkilere göre değişen ve aritmetik bir hesabın yok edebileceği hak nasıl bir haktır?

Çalışan mülk sahibi 1) işçi olarak ücretin onda dokuzunu, 2) mülk sahibi olarak da bir çiftlik kirası alıyordu. Ama kendi kendine şöyle dedi: "Çiftlik kiram bana yeter, fazlası için çalışmama gerek yok." Sonra baktı ki, nasıl olduğunu anlamadan geliri yüzde on azalmış. Üretime katılırken o azalmış olan yüzde onu da bizzat üretmişti ve sadece kendi hesabına çalışmayı düşündüğünde, ürün mübadelesi sırasında yine nasıl olduğunu anlamadan, çiftlik kirasının onda birinin kendi cebinden çıkması sonucu olan bir zarara uğradı. Herkes gibi 1 üretti, fakat 0,9 kazandı.

Eğer 900 işçi yerine 500 işçi olsaydı, çiftlik kirası yüzde elli azalacaktı; sayı 100'e düşse, kira da öncekinin yüzde onuna inecekti. Öyleyse mülk sahibinin ekonomik durumunu bir aksiyom halinde ifade edelim: *Getiri hakkı, çalışmayanların sayısı arttıkça azalmak durumundadır.*

Bu ilk sonuç, bizi daha şaşırtıcı olan bir başka sonuca götürecektir: Bu aksiyom bizi mülkiyetin kötülüklerinden, hem de mülkiyeti ilga etmeden ve mülk sahiplerine haksızlık etmeden, oldukça muhafazakâr bir yolla ve bir çırpıda kurtarabilir.

Gördüğümüz gibi bir toplulukta 1.000 kişi çalışıyorken çiftlik kirası 100; 900 işçi çalışıyorken 90; 800 işçi çalışıyorken 80; 100 işçi çalışıyorken 10 vb. birimdir. Öyle ki bu toplulukta 1 kişi çalışsa çiftlik kirası, toprağın değeri ve büyüklüğü ne olursa olsun 0,1 birim olacaktır. Öyleyse bir miktar toprak *sermaye olarak veriliyken, üretim mülke göre değil, çalışmaya göre değişir.*

Bu ilkeye göre, herhangi bir mülk için azami getiri miktarını araştıralım.

Çiftlik kirası sözleşmesi özünde nedir? Mülk sahibinin toprağın zilyetliğini, vazgeçtiği toprak gelirinden bir payı karşılık olarak almak şartıyla çiftçiye bırakmasıdır. Diyelim ki çiftçinin hane nüfusu arttı ve mülk sahibinden on kat güçlü hale geldi, eskisinden on fazla üretiyor: Bu durumda mülk sahibinin kirayı on kat artırması meşru mudur? Mülk sahibinin hakkı "daha çok üretildikçe daha çok isterim" değil, "vazgeçtiğim kadarını isterim" olabilir. Çiftçinin ailesinin genişlemesi, çalışan sayısının çoğalması, işletme kaynaklarındaki artış, üretimi artıran muhtelif sebepler; bütün bunlar mülk sahibini ilgilendirmez. Mülk sahibinin talepleri, başkalarının üretim gücüne değil, kendisinin üretim kapasitesine göre ölçülmelidir. Mülkiyet getiri hakkıdır, yoksa kelle vergisi değil. Tek başına dört dönüm bile ekemeyecek biri, sırf mülkü 10.000 hektar diye nasıl olur da kendisinin üretebile-

ceğinin on bin katını toplumdan talep edebilir? Bir borcun miktarı nasıl olur da mülk sahibinin edindiği faydaya göre değişmek yerine, borçlananın gücü ve yeteneği oranında artabilir? Öyleyse ekonomiyle ilgili şu ikinci yasayı kabul etmemiz şarttır: *Getiri, mülk sahibinin üretim payıyla ölçülür.*

İmdi bu üretim nedir aslında? Başka deyişle bir arazinin beyi veya maliki, onu bir çiftçiye bırakmak karşılığında hakça ne talep edebilir?

Bir mülk sahibinin üretim gücü, bütün işçiler gibi 1 birim olduğundan, toprağından vazgeçerek mahrum kaldığı ürün de 1 birimliktir. Öyleyse getiri yüzde on ise, azami getiri de 0,1 birimdir.

Fakat gördük ki, bir mülk sahibi üretimden el çektiğinde, toplam üründe bir birimlik azalma gerçekleşir: Öyleyse işçiler arasında kaldığı sürece kendisine düşen getiri 0,1 iken, işten el çektikten sonra çiftlik kirasının azalması yasası dolayısıyla mülk sahibine düşen getiri de 0,09'a gerileyecektir. Bu da bizi şu son formüle götürüyor: *Bir mülk sahibinin azami geliri, bir işçinin ürününün* (ki bu ürün, üzerinde anlaşılan belli bir sayıyla gösterilir) *kareköküne eşittir; eğer mülk sahibi çalışmıyorsa bu gelirdeki azalma miktarı, payında bir paydasında ise ürünü gösteren sayı bulunan bir kesre eşittir.*

Şu halde çalışmayan veya toplum dışında, kendi hesabına çalışan mülk sahibinin azami geliri, yüzde ondan değer biçildiğinde, işçi başına ortalama üretim 1.000 frank olmak üzere, 90 frank olacaktır. Öyleyse Fransa'da diyelim ki bir milyon mülk sahibi var ve üretime dönmeksizin tükettikleri kişi başı 1.000 franklık gelire sahipler; bu mülk sahiplerinin hakkı, her yıl halka ödettikleri 1 milyar frank değil, en eksiksiz hesaba ve mutlak adalete göre 90 milyon franktır.

Bu da, esasen işçi sınıfının belini büken vergilerde 910 milyonluk bir azalma demektir. Ancak hesap henüz kapanmamıştır ve işçiler halen daha kendi haklarının kapsamını bilmekten acizdiler.

Az önce yaptığımız gibi adaletli bir düzeye indirildiğinde, çalışmayan mülk sahibinin getiri hakkı ne olacaktır? İhraz hakkının tasdikinden ibaret olacaktır. Fakat ihraz hakkı herkes için eşit olduğundan, her insan mülk sahibi olacaktır. Her insan, kendi ürününden eşit miktarda bir gelir alma hakkına sahip olacaktır. Demek ki işçi, mülkiyet hakkı sebebiyle mülk sahibine bir kira ödemek zorunda kalıyorsa, aynı hak mucibince mülk sahibi de işçiye aynı miktarda kira vermek zorunda kalacak ve hakları birbirine denk olduğundan aralarındaki fark da sıfıra inecektir.

Şerh:

Mülkün miktarı ve değeri ne olursa olsun, şayet çiftlik kirası, yasal olarak mülk sahibinin varsayılan ürününün bir kısmına eşitse, aynı şey çok sayıdaki küçük ve bölük pörçük mülk sahibi için de geçerli olacaktır. Çünkü tek bir insan diğer insanlardan bağımsız olarak çalışabilmekle birlikte, aynı insan aynı anda bütün mülklerden yararlanamaz.

Özetlersek: Ancak son derece dar sınırlar içinde var olabilen ve üretim yasalarına tabi olan getiri hakkı, ihraz hakkı tarafından iptal edilir. Gel gelelim getiri hakkı olmadan mülkiyet de olmaz; öyleyse mülkiyet olanaksızdır.

Dördüncü Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü cinayettir.

Getiri hakkı aklın ve adaletin yasalarına tabi kılınabilseydi, bir insanın alabileceği azami getiri, bir işçinin üretim kapasitesinin belli bir kısmını aşamazdı. Bu noktayı az önce gösterdik. Fakat getiri hakkı, –hadi çekinmeden gerçek ismiyle analım– hırsızlık hakkı neden hiç alakası olmayan aklın denetimine girsin? Mülk sahibi, eşyanın tabiatı ve sağduyunun kendisine tahsis ettiği getiriyle yetinmez: Onu yüz defa, bin defa, milyon defa ödetir. Bir başına kalsa,

mülkünden ancak 1 birimlik ürün alabilecek olan mülk sahibi, toplumdan kendi üretim kapasitesiyle orantılı bir hakkı değil, kelle başı vergi talep eder: Kardeşlerin güçleri, sayıları ve becerileri oranında vergi bindirir. Çiftçinin bir oğlu olur: "Güzel," der mülk sahibi, "bir kazanç kapısı daha." Çiftlik kirası nasıl olup da kelle başı vergiye dönüşmüştür peki? Hukukçularımız ve ilahiyatçılarımız onca külyutmazlıklarına karşın neden getiri hakkının bu şekilde genişlemesine engel olmadılar?

Kendi üretim kapasitesini göz önünde bulundurarak, mülkünün kaç işçiyi kaldırabileceğini hesaplayan mülk sahibi, bu sayıya göre mülkünü parçalara ayırır ve şöyle der: "Herkes üzerine düşen iradı verecek." Gelirini artırmak için demek ki mülkünü paylara ayırması kâfidir. Kazanç payına kendi emeği üzerinden değer biçmek yerine, sermayesi üzerinden değer biçer ve fark sayesinde sahibinin elinde ancak bir getiren mülk, on, yüz, bin, milyon getirir. Böylelikle, kendisine başvuran işçilerin ismini kaydetmek için beklemesi yeter; işi kira kontratı ve makbuz çiziktirmekten ibarettir.

Bu kadar beleş bir işten dahi memnun olmayan mülk sahibi, ataletinden kaynaklanan açığı kapamaya kalkmaz, bu açığı da boyuna parasını istediği üreticinin omzuna yıkar. Bir çiftlik kirası en yüksek düzeyine bir kere ulaştı mı mülk sahibi artık onu aşağıya çekmez; hayat pahalılığı, çalışanların azlığı, hatta salgın hastalık bile ilgilendirmez onu. Kendisi çalışmadığına göre zor zamanlardan ne diye etkilenecektir?

Bir dizi yeni olgu bu noktadan itibaren devreye girmeye başlar.

Say, vergilendirmeye saldırırken olağanüstü bir zekâ ile fikir yürütür, fakat tıpkı vergi toplayıcısı gibi mülk sahibinin çiftçiyi yağmaladığını anlamak istemez. Say, Malthus'a yazdığı ikinci mektubunda diyor ki:

"Şayet vergi toplayıcıları veya onları vekil tayin edenler vb., ürünlerin altıda birini tüketiyorlarsa, bu yolla üreticileri

ürettiklerinin altıda beşiyle beslenmek, giyinmek, yaşamak zorunda bırakırlar. Bunu onlar da kabul eder, fakat aynı zamanda herkesin ürettiğinin altıda beşiyle yaşayabileceğini söylerler. Madem öyle diyorlar, bunu ben de kabul ederim, ama onlara şunu sorarım: Üreticiden ürünün altıda biri yerine, altıda ikisi veya üçte biri alınacak olsa, yine de üreticinin kalanla yaşayabileceğini düşünürler mi? – Hayır, ama bir yolunu bulurlardı yine de. Ben de o zaman ürünün üçte ikisini... dörtte üçünü aparsalar ne olacağını sorarım. Bu sefer artık cevap alamam."

Fransız iktisatçıların piri, şayet mülkiyet hakkındaki peşin hükümleriyle körleşmemiş olsa, çiftlik kirasının tam da aynı etkiye yol açtığını görebilirdi.

Anne, baba ve dört çocukla altı kişilik bir köylü ailesinin, kendi işledikleri küçük bir arazide yaşadıklarını varsayalım. Diyelim ki bu aile canını dişine takarak, dendiği gibi kıt kanaat geçiniyor: Kendi başlarına barınıyor, ısınıyor, giyiniyor, karınlarını doyuruyor ve kimseye borçlanmadıkları gibi tasarruf da edemiyorlar. Bir yıl iyi, bir yıl kötü derken yaşayıp gidiyorlar. O yıl hasat iyi olmuşsa ailenin babası biraz daha çok şarap içiyor, kızlar birer elbise, oğlanlar birer şapka satın alıyor, biraz daha çok peynir, kimi kez hatta et yiyorlar. Ben bu insanların felaketin ve iflasın eşiğinde olduklarını söylerim.

Çünkü getiri hakkıyla ilgili aksiyomumuzun üçüncü sonucuna göre, bu insanlar kendi sermayelerinin faizini kendilerine borçlanmaktadırlar: Sermayelerine 8.000 frank desek yüzde iki buçukluk faizden, her yıl ödenecek 200 frank faiz çıkar. Bu 200 frank, brüt hasılattan düşülüp, tasarrufa katılıp sermayeye dönüşecek yerde tüketime ayrıldığından, ailenin mal varlığında senelik 200 franklık açık vardır; öyle ki kırk yılın sonunda bu insancıklar, nasıl olduğunu anlayamadan sermayelerini tüketmiş ve iflas etmiş olacaklardır.

Bu sonuç komik görünüyor, ama elim bir gerçektir bu.

Ardından zorunlu askerlik gelir... Nedir askere alma? Hükümetin ailelere beklenmedik bir anda tatbik ettiği bir mülkiyet akdi, bir insan ve para gaspı. Köylüler oğullarını askere göndermekten hazzetmezler: Bu konuda onlara kusur bulamam. Yirmi yaşındaki bir genç adamın kışlada oturarak hayattan dilediğini elde etmesi güçtür; ahlakı bozulmazsa sıdkı sıyrılır. Bir askerin ahlakını üniformasına duyduğu kinle ölçebilirsiniz: Bahtsız veya yaramaz insanlar. Silahaltındaki Fransız ordusunun hali budur. Böyle olmaması gerekirdi, ama durum budur. Yüz bin insana sorun, emin olun beni yalanlayacak bir kişi dahi çıkmayacaktır.

Bizim köylü aile borç harç bulduğu 4.000 frankla askerlik çağına gelmiş iki oğlu için bedel öder. Bu borcun faizi yüzde beştir. Bu da yukarıda bahsettiğimiz 200 franka denk gelir. Eğer bu ana kadar ailenin üretimi tüketimiyle daimi surette dengelenseydi 1.200 frank, yani kişi başına 200 frank olacaktı. Demek ki bu faizi karşılamak için ya altı kişi yedi kişi kadar çalışmalı veya beş kişi kadar tüketmelidir. Tüketimi azaltmak mümkün değildir, zira zorunlu olandan nasıl kısılabilir? Daha çok üretmek de olanaksızdır, çünkü ailenin ne daha verimli, ne de daha çok çalışması mümkündür. Yoksa bir ara yol tutturmalı da beş buçuk kişilik tüketim altı buçuk kişilik mi üretmeli? Fakat kısa zaman içinde aile boş mideye söz geçirmenin mümkün olmadığını, sağlığı tehlikeye atmadan zorunlu olandan kısıtlamaya gidilemeyeceğini anlarlar. Üretim fazlasına gelince bir don, bir kuraklık, bir salgın hastalık derken işçinin bütün umutları yok olur gider. Kısacası kira ödenemeyecek, faizler birikecek, tarlaya haciz gelecek ve eski kullanıcı topraktan çıkarılacaktır.

Böylece eskiden geçinip giden ve mülkiyet hakkını kullanmaktan imtina eden bir aile, bu hakkın tahakkuku bir zarurete döndüğü andan itibaren sefalete düşer. Mülkiyet, çiftçinin toprağını iki kat güçle genişletmesini ve bir emirle toprağı verimli kılmasını talep eder. Çiftçi basit bir kullanıcıyken

toprağı geçim yolu olarak görür, ama mülk sahibi olmaya soyundu mu elindeki toprak ona yetmeyecektir. Ancak tükettiğini üreten çiftçinin emeğinin semeresi, zahmetinin karşılığıdır: Üretim aracı için ayrılacak bir şey yoktur.

Üretemediği şeyi ödemek – işte mülk sahibi toplumsal üretimden el çekip, yeni yöntemlerle başkasının emeğiyle oynamaya başladıktan sonra toprak kiracısının içine düştüğü durum budur.

Şimdi yeniden ilk hipotezimize dönelim.

Eskisi kadar ürettiklerinden emin dokuz yüz işçi, çiftlik kiralarını ödedikten sonra, geçen seneye göre yüzde on fakirleştiğini görünce epey şaşıracaktır. Gerçekten de daha öncesinde üreten ve kamu giderlerine katılan mülk sahibi-işçi tarafından üretilip ödenen bu onda birlik pay, şimdi üretilmediği halde ödenmektedir. Bu yüzden bu pay, üreticinin tüketiminden düşülecektir. Bu nerden geldiği bilinmez açığı kapatmak için, emekçi geri vereceğinden son derece emin bir şekilde borç alır. Bu emniyet hissi, ertesi sene ilk borcun faiziyle ağırlaşan bir başka borca girildiğinde azalır. Kimden borç alacaktır? Mülk sahibinden. Mülk sahibi emekçiye ihtiyaç fazlasını verir ve bu işçinin geri ödemesi gereken yüksek faizle girdiği bir borç olduğundan mülk sahibi için yeni bir kazanç kapısı olur. Böylece borçlar birikir de birikir; mülk sahibi borcunu asla ödeyemeyecek bir üreticiye avans vermekten bıkar ve soyulan, soyulduğu parayı da borçlanan üretici en nihayet iflas edince, varından yoğundan da olur.

Farz edelim ki, kendisine gelir sağlaması için çiftçiye muhtaç olan mülk sahibi onu borçlarından azat etti. Böylece çok hayırseverce bir iş yapmış olacak ve papaz efendi kürsüden kendisini parmakla gösterecektir. Bu bol bağışla kafası karışmış çiftçi ise dini hakkına velinimeti için dua edecek ve gayretini iki katına çıkarmaya ve âlicenap efendisine borcunu ödemek için yeni sıkıntılara göğüs germeye yemin edecektir.

Ancak bu defa çiftçi önlem alır ve tahıl fiyatını yükseltir. İmalatçı da kendi ürünlerinin fiyatını yükselterek onu takip eder. Karşı tepki gelir ve piyasa bir süre dalgalandıktan sonra çiftçinin imalatçıya yıktığını düşündüğü çiftlik kirası neredeyse dengeye oturur. Böylece çiftçi başarısından dolayı kendini kutlarken yeniden fakirleşmeye başladığını fark eder, ama bu kez fakirleşme sanki biraz daha az gibidir. Nitekim fiyat yükselmesi genele yayıldığından mülk sahibi de bundan etkilenmiştir: Böylece emekçiler onda bir değil, yüzde dokuz oranında fakirleşmişlerdir. Ama yine bu borç için de kredi almak, faiz ödemek, tasarruf etmek ve kemer sıkmak gerekecektir. Ödenmemesi gerektiği halde ödenen yüzde dokuz için kemer sıkılır, borçları ödemek için kemer sıkılır, borçların faizi için de kemer sıkılır: Mahsul verimsiz olursa kemer sıkma beslenme zafiyetine kadar gider. "*Daha çok çalışmak gerekir,*" derler. Bu besbelli *daha çok üretmek gerekir* anlamındadır. Peki, ama üretim hangi koşullarda yapılır? Birleşik emek gücüyle, sermayeyle ve toprakla. Emeği zaten çiftçi üzerine almıştır, ama sermaye ancak tasarrufla birikebilir. Lakin çiftçi bir şeyler biriktirebilse zaten borcunu öderdi. Hadi sermayesi oldu diyelim, şayet işlediği toprağın büyüklüğü hep aynı kalacaksa çiftçi sermayeyi ne yapsın? Demek ki toprağını genişletmesi gerekir.

Daha sıkı ve daha verimli bir şekilde çalışılması gerektiği söylenecek nihayet. Fakat çiftlik kirası zaten aşılamaz olan bir üretim standardına göre hesaplanmıştı: Başka türlü olsa mülk sahibi çiftlik kirasını artırırdı. Nitekim büyük toprak sahipleri de, nüfus artışı ve sanayinin gelişmesiyle birlikte toplumun mülklerinden ne kadar verim alabildiğini gördükçe, tedricen kira bedellerini artırmadılar mı? Mülk sahibi toplumsal faaliyetin dışındadır, fakat tıpkı gözünü avına dikmiş akbabalar gibi, avının üzerine çullanıp onu yiyip bitirmeye hazır bekler.

Bin kişi örneğinde tespit ettiğimiz bu olgular, daha geniş bir boyutta her ulusta, bütün insanlık içerisinde, ama benim burada tasvirine girmeyeceğim sayısız varyasyon ve muhtelif biçimler altında cereyan eder.

Hülasa mülkiyet, tefecilikle emekçiyi soyup soğana çevirdikten sonra, onu ağır ağır yorgunluktan öldürür. Şu halde soygun ve cinayet olmadan mülkiyet var olamaz; soygun ve cinayetle ise kısa sürede dayanak yokluğundan son bulacaktır: Demek ki mülkiyet olanaksızdır.

Beşinci Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü mülkiyet varken toplum kendi kendini tüketir.

Eşeğin yükü ağırsa yere serilir, insan ilerlemeye devam eder. Mülk sahibinin pek iyi bildiği bu yılmaz cesaret, onun vurgunculuk umutlarının dayanağıdır. "Özgür işçi on üretiyor, benim için on iki üretecek," diye düşünür.

Gerçekten, hikâyesini anlattığımız köylü de topraklarına el konmadan ve baba ocağına veda etmeden önce umutsuz bir çaba içine girer: Yeni topraklar kiralar, üçte birinden fazlasını eker, yeni ürünün yarısını kendine ayıracağından, altıda birini fazladan biçip kirasını ödeyecektir. Ne işkence! Üretimine altıda birlik bir katkı yapmak için çiftçi emeğini altıda bir değil, altıda iki oranında artırmalıdır. İşte böyle zahmetlerle biçip kaldırdığıyla, Tanrı'nın gözünde borçlusu olmadığı kira bedelini öder.

Çiftçinin yaptığını imalatçı da yapmaya çalışır: Çiftçi daha çok toprağı sürer ve böylece komşularını mahrum bırakır; imalatçı ise malının fiyatını düşürür, üretimde ve satışta tekel olmaya, rakiplerini ezmeye çalışır. Mülkiyeti tatmin etmek için emekçinin önce ihtiyacından fazlasını üretmesi, ardından da gücünün ötesinde üretim yapması gerekir, zira mülk sahibi olup işten el çeken işçiler yüzünden bu süreç dai-

ma aynı şekilde işler. Fakat gücünün ve ihtiyacının ötesinde üretmek için, başkasının emeğine el koymak ve dolayısıyla da üreticilerin sayısını azaltmak gerekir. Böylece mülk sahibi önce kendisini işten çekerek üretimi azalttıktan sonra, bir de emeğin tekelleşmesini teşvik ederek üretimi daha da azaltır. Bunu bir hesap edelim.

Kirasını ödedikten sonra emekçinin açığı, daha önce gördüğümüz gibi üretiminin onda biriydi ve üretimini bu miktarda artırmaya çalışıyordu. Bunun için tek yol olarak emeğini artırmayı görür ve yaptığı şey de budur. Kiralarının tamamını alamayan mülk sahiplerinin hoşnutsuzluğu, daha gayretli, daha çalışkan, daha güvenilir sandıkları başka çiftçilerden gelen avantajlı teklifler ve vaatler, dalavereler ve entrikalar, bütün bunlar yeni bir işbölümüne gidilmesine ve kimi üreticilerin saf dışı bırakılmasına yol açar. 900 kişiden 90'ı, geri kalanın üretimi onda bir artsın diye işsiz bırakılır. Lakin toplam üretim artmış mıdır? Hiç de değil: 900 kişinin ürettiğini üreten 810 emekçi olacak ve hedefe varmak için 1.000 kişilik üretmeleri gerekecektir. Hâlbuki çiftlik kirası emeğe göre değil, toprak sermayesine göre belirlendiğinden ve azalmadığından, zahmet artarken borçlar da tıpkı geçmişte olduğu gibi artmaya devam eder. İşte kendi kendini yiyen bir toplum; ticari başarısızlıklar, iflaslar, ekonomik ve siyasal felaketler düzenli aralıklarla yeniden dengeyi sağlayıp, evrensel ıstırabın gerçek sebeplerini dikkatlerden gizlemeyecek olsa *kendi kendini yiyip bitirecek bir toplum*...

Toprağın ve sermayenin tekelleşmesini sonuç itibariyle bir miktar işçiyi üretimin dışına çıkaracak ekonomik işleyişler takip eder. Yakalarına yapışıp rahat vermeyen faiz yüzünden çiftçi ve girişimciler tek tek kendi kendilerine: "Bunca boğaz beslemeseydim kiramı ve faizlerimi verebilecektim," derler. Böylece, emeği zahmetsiz ve seri hale getirmek için tasarlanmış o müthiş icatlar emekçilerin binlercesini öldüren cehennemi makinelere dönüşürler:

"Birkaç sene önce Kontes Strafford, topraklarını kiracı olarak işletip gönendirmiş 15.000 kişiye yol verdi. Bu özel idare kararı 1820'de bu defa 600 kiracıyı ve ailelerini kapsayacak şekilde bir başka İskoç büyük toprak sahibi tarafından da uygulandı." (TISSOT, *Du suicide et de la révolte.**)

Modern toplumları sallayan isyan ruhu hakkında zarif sayfalar yazan bu yazar, topraklardan sürülen bu insanların isyanını onaylayıp onaylamadığını belirtmiyor. Bana gelince, ben böyle bir durumda isyan etmenin öncelikli bir hak, üstelik kutsal bir görev olduğunu alenen beyan ediyorum ve bugün her şeyden çok arzu ettiğim şey bu şahadetimin işitilmesidir.

Toplum kendi kendini tüketiyor ve bunu, 1) işçileri periyodik biçimde ve şiddetle sindirerek –bunun nasıl olduğunu az önce gördük ve bundan sonra da göreceğiz–, 2) mülkiyetin üreticinin tüketimine el koymasıyla yapıyor. Toplumun bu iki şekilde intiharı önce eş zamanlı gerçekleşiyor; fakat bir süre sonra ilk intihar şekli, ayrıca ikincisinin itimine maruz kalır, açlık tefecilikle birleşerek emeği daha zorunlu ve kıt hale getirir.

Ticaretin ve siyasal iktisadın esaslarına göre, bir sanayi girişiminin başarılı olabilmesi için ürün, 1) sermayenin faizine, 2) bu sermayenin ikmaline, 3) çalışanların ve girişimci tarafların ücretleri toplamına eşit olmalıdır. Dahası, mümkün olduğunca yüksek bir kâr da elde edilmelidir.

Sermayenin mali konulardaki hinliği ve açgözlülüğü takdire şayandır. Farklı farklı isimler alan bu meblağlar, mülk sahibinin getiri bedeli almasının farklı yollarıdır: Mülk sahibi faiz ve kâr adı altında ayrı ayrı para kazanır. Nitekim, "Üretimin sağladığı ilk girdinin içinde sermaye faizi de bulunmaktadır," denir. Bir imalat teşebbüsüne 100.000 frank yatırdık diyelim, masraflar çıktıktan sonra yılda 5.000 frank

* İntihar ve İsyan üzerine. (ç.n.)

getiriyorsa, bu teşebbüs kâr etmiyor, sadece sermayenin faizini getiriyormuş. Gel gelelim mülk sahibi bir hiç için çalışacak adam değildir. Tıpkı masaldaki aslan gibi, her vasfı için ayrıca ücret alır ve alacağını aldıktan sonra ortakları için geriye bir şey kalmaz:

Ego primam tollo, nominor quia leo;
Secundam quia sum fortis tribuetis mihi;
Tum quia plus valeo, me sequetur tertio;
Malo adficietur, si quis quartam tetigerit.

Bu masaldan daha hoşuna rastlamadım.

Girişimci olan benim, ilk pay benim
Çalışan benim, ikinci payı alırım
Sermayedar benim, üçüncü payı da alırım
Mülk sahibi benim, hepsini ben alırım

Phaedrus, dört dizede bütün mülkiyet biçimlerini özetlemiş.

Bu faizin ve hele hele bu kârın olanaksız olduğunu iddia edeceğim.

Çalışanların birbiriyle ilişkisi nedir? Büyük bir sanayi toplumunda, iş ve görev bölümü ilkesi uyarınca toplam üretimin bir kısmını yüklenmiş farklı bireylerdir çalışanlar. Önce bu bireylerin üç tane olduğunu varsayalım: Bir sığır çobanı, bir sepici, bir ayakkabıcı. Yani toplumsal üretim ayakkabı üretimiyle sınırlı olsun. Bu üç üreticinin toplumsal üretimdeki payını soracak olsam, önüme çıkan ilk çırak bile, ticaret ve ortaklık kuralına göre bana bu payın üçte biri olması gerektiğini söyleyecektir. Fakat bizim konumuz, geleneksel biçimde ortaklık kurmuş işçilerin haklarını değerlendirmek değil burada. Esas mesele ortak olsunlar veya olmasınlar, örneğimizdeki üç üreticinin ortakmış gibi davranmaya zorunlu oluşları; ister istemez koşulların zorlamasıyla ve matematik zorunlulukla bir araya gelmiş oluşlarıdır.

Ayakkabı üretmek için zorunlu üç aşama söz konusudur: Sürü hayvanının yetiştirilmesi, derilerin hazırlanışı ve dikilmesi. Eğer deri çiftçinin ahırından çıkarken 1 birim değerindeyse, sepicinin hendeğinden çıkarken 2, ayakkabıcının tezgâhından çıktığında ise 3 birim değerindedir. Her işçi faydayı belli bir miktar artırır; öyle ki üretim sürecinde üretilmiş bütün bu faydalar birbirine eklenerek malın değerine ulaşılır. Bir maldan belli bir miktar elde etmek için, her üretici önce kendi eklediği değeri ve sonra da diğer işçilerin eklediklerini satın almak durumundadır. Böylece 10 parça deriden çıkan ayakkabıyı satın almak için, çiftçi 30 parça deri, sepici ise 20 parça işlenmiş deri vermelidir. Çünkü ayakkabı haline gelmiş 10 parça deri, arada gerçekleştirilen iki işlem sayesinde 30 parça ham deriye denk değere kavuşur ve yine 20 parça işlenmiş deri, sepicin işlemesi sayesinde 30 parça ham deri değerine ulaşır. Ama ayakkabıcı 10 çift ayakkabısı için çiftçinin ürününden 33 parça, sepicinin ürününden 22 parça isterse mübadele gerçekleşemeyecektir, çünkü bu durumda çiftçi ve sepici, ayakkabıcının 10 çift ayakkabılık emeğini ödedikten sonra, 10 birime sattıkları şeyi 11 birime geri almaları gerecektir ki bu da olanaksızdır.

Gel gelelim bir imalat teşebbüsünde herhangi bir kâr elde edilmesi bu yolla olur: Bu kâr ister rant, isterse kira, faiz veya kazanç olarak adlandırılsın fark etmez. Örnek verdiğimiz bu küçük toplulukta ayakkabıcı, alet edevatını temin için, deri stoklamak için ve yatırımından kazanç sağlayıncaya kadar yaşayabilmek için faizle para alırsa, bu paranın faizini ödemek için sepici ve çiftçiden kâr etmek zorunda kalacağı aşikârdır. Ancak dolandırıcılığa başvurmadan böyle bir kâr elde etmek olanaksız olduğundan, faiz talihsiz ayakkabıcının sırtına binecek ve onu mahvedecektir.

Örnek olarak hayali ve hiç rastlanmayacak denli basit bir durumu ele aldım. Üç işletme barındıran bir insan topluluğu mevcut değildir. Uygarlık düzeyi en düşük toplumlar bile

muhtelif işletmeler gerektirirler. Bugün işletme hizmetlerinin (ki bununla faydalı her tür hizmeti kastediyorum) sayısı belki de binin üzerindedir. Fakat hizmetlerin sayısı ne olursa olsun iktisat yasası sabittir: *Üretici yaşayabilmek için, aldığı ücretle kendi ürününü satın alabilmelidir.*

İktisatçılar uğraştıkları sözde bilimin bu basit ilkesinden habersiz olamazlar. Öyleyse hem mülkiyeti, hem ücretlerdeki eşitsizliği, hem faizin meşruiyetini ve hem de kârın doğruluğunu, yani iktisat yasasıyla çelişen ve mübadeleyi olanaksız kılan bütün bu şeyleri niçin savunurlar? Bir girişimci 100.000 franklık hammadde *satın alıyor; el emeği ve* ücret karşılığı 50.000 frank ödüyor ve ardından üründen 200.000 *frank kâr etmeye* çalışıyor; yani çalışanların ürünleri ve hizmetleri üzerinden kazanç temin etmek istiyor. Fakat hammadde sağlayanlar ve çalışanlar, ücretlerini bir araya topladıklarında girişimci için ürettiklerini satın alamazlarsa hayatlarını nasıl idame ettirebilirler? Bu sorunun ayrıntılarına gireceğim, çünkü ayrıntılar burada elzem hale geliyor.

Şayet işçi emeği için günde 3 frank alıyorsa, onu istihdam eden burjuvanın kendi ücretinden başka –isterse sermayesinin faizi olsun– bir şeyler kazanması için, çalışanının günlük emeğini mal biçiminde, üç *frankın üstünde satmalıdır.* Dolayısıyla işçi patronu için ürettiğini satın alama*yacaktır. Aynı şey* bütün işletmeler için geçerlidir: Terzi, şapkacı, marangoz, demirci, sepici, duvarcı, kuyumcu, matbaacı, kâtip ve sairden tutun da çiftçiye ve bağcıya kadar hiçbir meslek sahibi kendi ürettiğini satın alamaz; çünkü şu ya da bu şekilde kâr elde eden bir patron için ürettiklerinden, hepsi de kendi emeklerini satın almak için, aldıkları ücretten fazlasını ödemelidirler.

Fransa'da teknik, sanat ve imalat dallarında çalışan 20 milyon işçi, insana yararlı her türden eşyayı üretiyor. Bu işçilerin yıllık ücretlerinin toplamı 20 milyar frank olsun. Fakat primler, ondalık vergiler, faizler, rüşvetler, kazançlar, çiftlik

kiraları, ev kiraları, rantlar, türlü kârlar şekline giren envai çeşit getiri ve mülkiyet hakkı sebebiyle, mülk sahipleri ve patronlar toplam üretime 25 milyar değer biçiyor. Bu ne manaya geliyor? Yaşamak için bu ürünleri satın alan işçilerin 4'e ürettiklerini 5'e almaları veya beş günde bir oruç tutmaları gerektiği manasına geliyor.

Fransa'da bu hesabın yanlış olduğunu ispatlayacak bir iktisatçı varsa çıksın meydana, mülkiyete karşı hata edip günahkârca ileri sürdüğüm her şeyi geri almaya hazırım.

Şimdi bu kârın sonuçlarına bakalım.

Bütün iş alanlarında işçilerin ücreti eşit olsa, mülk sahibinin el koyuşunun sebebiyet verdiği açık da her yerde hissedilirdi, ama bu durumda kötülüğün kaynağı o kadar aşikâr hale gelirdi ki, kısa sürede keşfedilir ve yok edilirdi. Fakat ücretler arasında –çöpçüden bakana– var olan eşitsizliğin aynısı mülklerin getirileri arasında da hüküm sürer; yağma dolayımlarla en güçlüden en zayıfa kadar uzanır. Öyle ki işçi toplumsal hiyerarşide alt sıralara düştükçe zahmetinin de arttığını görür: Halkın en aşağı sınıfındakiler resmen çıplak bırakılırlar ve diri diri yenirler.

Emekçi halk ne dokuduğu kumaşları, ne imal ettiği mobilyaları, ne işlediği metali, ne yonttuğu mücevheri, ne de hakkettiği gravürü satın alabilir; ne ektiği buğdaya, ne ürettiği şaraba, ne yetiştirdiği hayvanın derisine sahip olabilir; inşa ettiği evlerde oturmasına, sahnelenme masraflarını karşıladığı gösterileri izlemesine, vücudunun talep ettiği dinlemeye izin yoktur. Peki neden? Çünkü bütün bunlara kavuşması için, bedelini ödemesi gerekir ve getiri hakkı buna müsaade etmez. Emekçi, fakirliği yüzünden hayran kaldığı gösterişli mağazaların tabelasında büyük harflerle yazılmış şu yazıyı okur: BU SENİN ESERİNDİR AMA SAHİP OLAMAZSIN: *Sic vos non vobis*!

Bin işçi çalıştıran ve her birinin üzerinden günde bir sou kazanan bir imalatçı, bin işçiyi sefalete sürükleyen biridir;

kâr sağlayan herkes açlıkla yoksullukla işbirliği içindedir. Ama halk, mülk sahibi yüzünden kendilerini açlığa sürükleyen işi de her zaman bulamıyor. Neden? Çünkü işçiler, ücretlerin yetersizliği sebebiyle iş için birbiriyle yarışırlar ve kıtlıkla tükenmeden önce rekabetle birbirlerini tüketirler. Bu gerçeğin üzerinde daha fazla durmayalım.

İşçinin ücreti, ürettiğini satın almaya yetmiyorsa, buradan üretimin üretici için yapılmadığı sonucu çıkar. Öyleyse kimin için yapılıyor? Zengin tüketiciler için, yani toplumun sadece belli bir kesimi için. Fakat bütün toplum çalıştığına göre üretim de bütün toplum içindir. Demek ki toplumun sadece bir kesimi tüketiyorsa, er ya da geç toplumun bir kesimi çalışmayacak demektir. Gel gelelim çalışmamak, hem işçi hem mülk sahibi için felaket demektir. Bu kaçınılmaz bir neden sonuç zinciridir.

Hayal edilebilecek en üzücü tablo, üreticilerin önyargıları yüzünden kör kaldıkları sayıların gücüne, matematik zorunluluğa karşı direnmeleri, mücadele etmeleridir.

Yüz bin matbaacı, otuz dört milyon kişinin kitap ihtiyacını karşılayabiliyorsa, ama kitaplara fiyatları yüzünden sadece tüketicilerin üçte biri erişebiliyorsa, bu yüz bin işçinin kitapevlerinin satabileceğinden üç katı fazla ürettikleri açıktır. Üretimin tüketici talebini aşmaması için, ya işçiler üç günün iki günü işsiz kalacaklar yahut üç gruba ayrılıp haftalık, aylık veya mevsimlik dönemlerle nöbetleşe çalışacaklar, yani hayatlarının üçte ikilik kısmında yaşamayacaklar. Fakat sanayi, mülk sahiplerinin nüfuzu altında olduğundan bu şekilde bir düzenlilik arz etmez: Kısa zamanda çok üretmek sanayinin özüdür, zira üretilen miktar artıp, üretim süresi azaldıkça maliyet de düşer. Talep hareketi hissedilir hissedilmez atölyeler dolar, insanlar işe koyulur. Bu durumda ticaret canlıdır, yöneticiler ve yönetilenler birbirilerini alkışlar. Fakat bugün ne kadar çalışılıyorsa yarın o kadar işsiz kalınır; ne kadar gülünürse o kadar ağlanacaktır. Mülkiyet rejimi altın-

da sanayinin semeresiyle ancak cenaze çelengi yapılır: Çalışan işçi de kendi mezarını kazıyordur.

Atölye üretimi durdurduğunda imalatçının faiz ödemesi durmaz. Bu yüzden de imalatçı doğal olarak masraflarını kısarak üretimi sürdürmeye çalışır. O zaman da ücretleri düşürmek, makineler getirmek, erkek işinde kadınları ve çocukları çalıştırmak, ucuz el emeği, kötü üretim söz konusu olur. Üretim masraflarının azalması pazarı genişlettiği için hâlâ üretim yapılabilmektedir, fakat bu uzun süre devam etmez, çünkü üretim maliyetinin ucuzluğu üretimin miktarına ve hızına bağlı olduğundan, üretim kapasitesi tüketimi her zamankinden fazla aşma eğilimindedir. Mülkiyet ilkesinin en feci sonuçları, aldıkları ücretler günlük geçimlerine anca yeten işçiler işten çıkarıldığı zaman ortaya çıkar: O vakit ne iktisat, ne tasarruf, ne de bir kenara ayrılmış küçük sermaye bu insanların bir gün fazla yaşamalarına yeter. Bugün atölye kapanır, yarın halk meydanlarda açlıktan inler, ertesi gün ya hastane köşelerinde ölüm ya zindanlarda tayın mukadderdir.

Daha pek çok talihsizlik bu feci durumu daha da içinden çıkılmaz hale getirir. Mal akışının tıkanmasının ve fiyatların aşırı düşmesinin ardından, girişimci kısa sürede borçlandığı sermayenin faizini ödeyemez hale gelir; o vakit korkuya kapılan hissedarlar alelacele yatırımlarını çekmeye kalkarlar, üretim askıya alınır, iş durma noktasına gelir. Sonra insanlar şaşırarak, sermayenin işletmeleri terk edip borsaya yöneldiğini görürler. Bir keresinde M. Blanqui'yi kapitalistlerin cehaletinden ve akılsızlıklarından acı acı yakınırken işitmiştim. Bu sermaye hareketinin oldukça basit bir sebebi vardır, fakat tam da bu yüzden bir iktisatçı onu anlayamaz veya anlasa bile itiraf etmemesi gerekir: Sebep bütünüyle rekabette yatmaktadır.

Rekabet derken, aynı iş kolunda faaliyet gösteren iki işletme arasındaki yarışmadan başka, esas bütün işletmelerin birbirlerini geride bırakmak amacıyla gösterdikleri genel ve

eş zamanlı çabayı kastediyorum. Bugün bu çaba o kadar güçlüdür ki, mamullerin fiyatı üretim ve satış maliyetlerini ucu ucuna karşılar durumdadır. Öyle ki işçilerin ücretleri düşüldükten sonra, kapitalistler için geriye hemen hiçbir şey, sermayelerinin faizi bile kalmamaktadır.

Demek ki ticaret ve sanayideki daralmaların sebebi sermayenin faizidir; paranın bedelini ödemekte kullanıldığında bütün antikçağın tefecilik diye damgaladığı, fakat ev kirası, çiftlik kirası veya kâr adı altındayken kimsenin mahkûm etmeye kalkışamadığı faizdir: Sanki borç verilen şeyin türü borcun bedelini, hırsızlığı meşrulaştırabilirmiş gibi.

Kapitalistin aldığı getiri ne orandaysa, ekonomik krizlerin sıklığı ve yoğunluğu da o orandadır: İlkine bakarak ikincisini, ikincisine bakarak ise ilkini tespit etmek her zaman mümkündür. Bir toplumun gidişatı hakkında fikir sahibi olmak mı istiyorsunuz? Aktif sermayenin, yani faiz getiren sermayenin miktarını ve yasal faiz oranını öğrenin. Olayların akışı, sayısı ve şiddeti sermayenin etkinliğine bağlı bir yıkımdan ibaret olacaktır.

1839'da sadece Paris'teki iflasların sayısı bin altmış dörttü. İflas oranı 1840'ların ilk aylarında da sabit kaldı ve ben bu satırları yazarken de krizin sonuna gelindiği söylenemez. Üstelik tasfiye olan dükkânların sayısının iflas beyan edenlerinkinden çok daha fazla olduğu da belirtiliyor. Bu girdaba bakarak esen yelin çekim gücünü kestirebiliriz.

Toplumun kendi kendini tüketmesi kâh belli belirsiz ve sürekli, kâh ani ve periyodiktir: Hangi yolun tutulduğu mülkiyetin akışına göre belirlenir. Mülkün topluma dağıldığı ve küçük işletmelerin yaygın olduğu bir ülkede, herkesin hakları ve talepleri birbirini dengelediğinden istilacı güç etkisizleşir. Doğrusunu söylemek gerekirse getiri hakkı pek de tatbik edilmediğinden, bu tür ülkelerde mülkiyet mevcut değildir. Yaşam güvenliğiyle ilgili olarak emekçilerin koşulları neredeyse mutlak eşitlik varmış gibidir. Emekçiler tam ve aleni

bir ortaklığın avantajlarından mahrumdurlar, ama hayatları hiçbir şekilde tehdit altında değildir. Mülkiyet hakkının tek tük kurbanlarının gözlerden ırak dramları bir yana bırakılırsa, toplum bu tür bir eşitlik içerisinde sakin görünür. Fakat dikkat buyurun; bu tür toplumların dengesi bıçağın ucundaki bir dengeye benzer ve en ufak bir sallantıda bozulan denge ölümle sonuçlanır.

Genelde mülkiyetin yarattığı girdap kendi kendini sınırlar: Bir yanda çiftlik kiraları sabitlenir, öte yanda rekabetin ve aşırı üretimin etkisiyle sınai mamul fiyatları artmaz hale gelir. Böylece köylünün hayat koşulları üç aşağı beş yukarı sabit kalır ve çokça mevsimlere bağımlı olmaktan çıkar. Dolayısıyla mülkiyetin yok edici etkisi esasen sanayi üzerinde hissedilir. Çoğunlukla *zirai krizler*den değil de *ticari krizler*den söz edilmesi bu yüzdendir. Nitekim çiftçinin başı getiri hakkıyla yavaş yavaş yenirken imalatçınınki bir çırpıda yutulur. Bu durum imalathanelerde işin durmasına, servetlerin zayi olmasına; bir kısmı anacaddelerde, hastanelerde, hapishanelerde ve ceza kolonilerinde eriyip giden işçi sınıfının akametine yol açar.

Bu önermeyi özetleyelim:

Mülkiyet, ürünleri emekçiye satarken, ona verdiği ücretten fazlasını ister; bu yüzden de mülkiyet olanaksızdır.

Beşinci Önermeye Ek

I. Herhangi bir ekole bağlı olmaksızın, en kalabalık ve en yoksul sınıfın kaderini iyileştirmekle uğraşan politika yazarlarının çoğu ve kimi reformcular, bugünlerde işgücünün daha iyi örgütlenebilmesine bel bağlamış durumdalar. Bilhassa Fourier'nin yandaşları durmadan "Falansterlere"* diye bağı-

* Falanster (*phalanstere*): Fourier'nin tasarladığı sosyalist kolonilere verilen isim. (ç.n.)

rıp dururken başka hiziplerin aptallığını ve saçmalığını haykırmaktan da geri kalmıyorlar. Bu insanlar, *beş artı dört dokuz eder, iki çıkarsa dokuz kalır* formülünü icat eden ve bu hayret edilecek aritmetiği kabule yanaşmayan Fransa'nın körlüğüne yanıp yakılan yarım düzine adamdır.[17]

Aslında Fourierciler, bir yandan kendilerini mülkiyetin, getiri hakkının koruyucuları ilan ederler ve bunu şu formülle dile getirirler: *Herkese sermayesine, emeğine ve yeteneğine göre.* Öte yandan işçilerin toplumun ürettiği her şeyden yararlanabilmesinden, yani sadeleştirirsek, kendi ürettiklerinden tam olarak nasiplenebilmesinden yanadırlar. Bu tıpkı işçiye, "Çalışırsan günde 3 frank alacaksın; bunun 55 souyla yaşayacak, gerisini mülk sahibine vereceksin ve böylece 3 frank harcamış olacaksın," demeye benzemiyor mu?

Eğer bu söylem Charles Fourier'in sisteminin tamı tamına bir özetini sunmuyorsa, Falansterlerin bütün çılgınlıklarının altına kalemi kanıma batırıp imza atarım.

Şayet mülkiyet korunacaksa, emek masraflarını dahi karşılayamıyorsa sanayide ve tarımda reform yapmak, çalışmak neye yarar? Mülkiyet feshedilmedikçe işgücünün örgütlenmesi kuruntudan başka bir şey değildir. Üretim dört katına çıkarılsa bile –ki bunun olanaksız olduğunu sanmıyorum– boşuna zahmet olacaktır bu. Çünkü bu fazladan üretim eğer tü-

---

17 Bir tam sayıyı kesirle çarpan Fourier, söylendiğine göre, çapılandan daha büyük bir sayı çıkarmanın bir yolunu muhakkak buluyordu. Fourier ayrıca kendi ahenkli sistemi [*harmonie*] içerisinde civanın sıfır derecenin altında katı hale gelebileceğini ileri sürüyordu. Fourier bu sistem içinde yaşayanların [*harmoniens*] yakıcı buz yapabileceğini de iddia edebilirdi. Bir ara aklı başında bir falansteryene bu fizik hakkında ne düşündüğünü sorduğumda, bana, "Bilmiyorum, ama inanıyorum," diye cevap verdi. Ancak aynı adam gerçek mevcudiyet öğretisine* inanmıyordu.

---

* Gerçek mevcudiyet öğretisi: Hıristiyanlıkta kimi Katolik ve Ortodoks mezheplerin komünyon sırasında sunulan ekmek ve şarapta İsa'nın sembolik değil, gerçek mevcudiyetinin cisimleştiğine duydukları inanç. (ç.n.)

ketilmeyecekse değersizdir ve mülk sahibi bu ürünü faiz olarak kabul etmeyecektir; yok eğer tüketilecekse mülkiyetin bütün zararları yeniden ortaya çıkar. Tutku çekimi kuramının bu noktada hatalı olduğu itiraf edilmelidir ve Fourier mülkiyet tutkusuna –ki kendisi ne derse desin zararlı bir tutkudur– ahenk kazandırmak isteyerek, kendi tekerine taş koymuştur.

Falanster ekonominin mantıksızlığı o kadar ayan beyan ortada ki, pek çok insan –mülk sahiplerine gösterdiği onca hürmete rağmen– Fourier'nin gizli bir mülkiyet karşıtı olduğundan kuşkulanmıştır. Bu görüş haklı gibi görünen bazı savlamalarla desteklenebilir; lakin ben bu görüşü paylaşmıyorum. Çünkü aksi halde Fourier'de şarlatanlığın payı çok büyük, samimiyetinki ise çok küçük olacak. Ben bunu Fourier'nin samimiyetsizliğindense, zaten bilinen cehaletine vermeyi tercih ediyorum. Bu zatın yandaşlarına geline, onların da, biz kendileriyle ilgili bir hükme varmadan önce, herhangi bir mantıksal ön varsayıma dayanmaksızın açıkça bir defa olsun, mülkiyetin korunmasından yana olup olmadıklarını ve şu meşhur "*herkese sermayesine, emeğine ve yeteneğine göre*" vecizesinden ne kastettiklerini açıklamaları gerekir.

II. Ancak, yarı yarıya din değiştirmiş bir mülk sahibi şu tespitte bulunacaktır: "Bankaları, rantları, çiftlik kiralarını, ev kiralarını, her türden tefeciliği ve nihayet mülkiyeti kaldırarak, üretimi yeteneklere göre paylaştırmak mümkün olmaz mı? Bu Saint-Simon'un düşüncesiydi, Fourier'nin düşüncesi de buydu; insan vicdanından geçen de budur, nitekim kimse adalet adına bir bakana bir köylüyle aynı hayatı yaşatmaya cüret edemez."

Ah Midas, kulakların ne de uzun! Ücretlerdeki eşitsizlik ile getiri hakkının aynı şey olduğunu anlayamayacaksın! Gerçi evet, gerek Saint-Simon, gerek Fourier ve gerekse onları takip edenler, biri eşitsizlik ile ortaklığı, diğeri eşitsizlikle mülkiyeti bir araya getirmeye kalkarak ciddi bir hata yaptılar, ama ya sen, hesabın kitabın ve ekonominin ehli olan, lo-

garitmik tabloları ezbere bilen sen, nasıl böyle ağır bir yanlışa düştün? Siyasal iktisada göre, bireysel kapasitesi ne olursa olsun bir insanın ürettiğinin, ancak emeği kadar olduğunu ve bir insanın emeğinin de ancak tükettiği kadar edeceğini unuttun mu? Bir ulusu on iki sınıfa veya kademeye ayıran, birine 100.000, diğerine 80.000, berikine 25.000, bir başkasına 15.000, öbürüne 10.000 frank vs., asgari ücret olan 1.500 ve 1.000 franka kadar aylıklar dağıtan, büyük anayasa mimarı, 19. yüzyılın Sieyès'i, şu zavallı Pinheiro-Ferreira'yı örnek veriyorsun. Pinheiro ayırımları seviyordu ve mızıka şefi olmayan orduyu nasıl düşünemiyorsa, ekâbiri olmayan bir devlet de düşünemiyordu ve özgürlüğü, eşitliği, kardeşliği de sevdiği –ya da sevdiğini zannettiği– için eski toplumumuzun iyi ve kötü yanlarını eklektik bir düşünce içinde bir araya getirerek bundan bir anayasa çıkardı. Kurban olduğum Pinheiro! Edilgen itaate dönen özgürlük, dil birliğine dönen kardeşlik, jüriye ve giyotine dönen eşitlik, işte onun cumhuriyet idealleri bunlardı. Çağdaş yüzyılın hak etmediği, ama geleceğin hakkını vereceği takdir görmemiş dâhi.

Dinle mülk sahibi. Gerçekte yetenekler eşitsizdir; hukukta ise bu kabul edilmez, sayılmaz, var sayılmaz. Bir yüzyıla ve 30 milyon insana bir Newton yetişir. Psikolog bu yüksek dehanın güzideliğine hayran olur, yasa koyucu ise sadece görevlerin güzideliğine bakar. Fakat bir görevin güzideliği görevli için bir ayrıcalık yaratmaz ve bunun da, her biri tartışmasız pek çok sebebi vardır.

1. Yaratıcının tasarısında dehanın güzideliği topluma yüksek yetenekli bir adamın önünde diz çöktürtecek bir sebep değil, her işin herkesin azami faydası için görülmesini sağlayan ilahi bir vesiledir.

2. Yetenek doğanın vergisi olmaktan ziyade toplumun eseridir. Yetenek birikmiş bir sermayedir ve ona sahip olan kişi sadece bir taşıyıcıdır. Toplum olmadan, onun sağladığı etkili yardımlar ve eğitim olmadan en parlak doğal yetenek-

ler bile doruğa çıkacak yerde, en sıradan yeteneklerin altında kalırdı. Bir ölümlünün bilgisi ne kadar geniş, hayal gücü ne kadar zengin, yeteneği ne denli parlaksa, eğitimi de o derece pahalı, öğretmenleri ve örnek aldığı kişiler o kadar çok sayıda ve kayda değer olacak, topluma olan borcu da o denli büyük olacaktır. Irgat neredeyse beşikten çıkıp mezara girinceye kadar üretip durur, hâlbuki sanat ve bilimin semeresi geç toplanır ve kıttır. Çoğu, daha meyve olgunlaşmadan ağaç çürüyüp gider. Toplum yeteneği yetiştirirken, bir ümit için fedakârlıkta bulunmaktadır.

3. Yetenekleri kıyaslayacak bir kıstas yoktur. Gelişme koşullarının eşit olduğu durumda yeteneklerdeki eşitsizlik yeteneklerdeki uzmanlaşmadan ibarettir.

4. Ücretlerdeki eşitsizlik, tıpkı getiri hakkı gibi ekonomik açıdan olanaksızdır. Bütün emekçilerin azami üretimde bulundukları en elverişli durumu ele alalım: Ürün paylaşımının hakça olması için, herkesin aldığı payın, toplam üretimin çalışan sayısına bölünmesiyle bulunacak miktara eşit olması gerekir. Bu işlem yapıldıktan sonra, yüksek ücretleri ayrıca ödemek için elde bir şey kalır mı? Kesinlikle kalmaz.

Bu parayı emekçilere vergi koyarak çıkarırız denebilir mi? Ama o zaman da emekçilerin tüketimi üretimlerine eşit olmaz; ücretleri üretici hizmetlerini karşılayamaz; emekçi kendi ürettiğini satın alamaz ve yeniden mülkiyetin sefaleti içine düşeriz. Bahsettiğim şey soyulmuş emekçiler, rekabetler, bilenmiş hırslar, parlatılmış nefretler değil. Bütün bunlar da önemlidir, fakat doğrudan meselenin özüne gitmiyorlar.

Bir defa, her emekçinin görevi kısa ve basit olduğuna göre ve bunu başarıyla ifa etmek imkânları herkes için eşit olduğuna göre, nasıl büyük ve küçük üreticiler olabiliyor? İkinci olarak, gerek yetenek ve yetkinliklerin fiili denkliği, gerekse toplumsal işbirliği yüzünden bütün görevler birbirine eşit olduğuna göre, nasıl olur da bir görevli kendi yüksek yeteneğini öne sürerek ona denk bir ücret talep edebilir?

Ama ben ne söylüyorum? Eşitlik söz konusu olduğunda ücretler her zaman yeteneklerle orantılı değil midir? İktisatta ücret nedir? Emekçinin yeniden üretime dönen tüketimini sağlayan şeydir. Öyleyse bu tüketimi oluşturan şey, emekçinin üretirkenki faaliyetidir tam da; demek ki bizim bahsettiğimiz şey tam olarak emekçinin üretimine denk olan bu tüketimdir: Bir gökbilimci gözlemde bulunduğunda, şair dize yazdığında, bilim insanı deney yaptığında kullandıkları araçlar, kitaplar, yaptıkları seyahatler vs. vs. hep onların tüketimidir. Şu halde, toplum onların bu tüketimlerini karşılarken, gökbilimci, şair, bilim insanı daha fazla ne gibi bir denk ücret talep edebilir? Öyleyse Saint-Simon'un ünlü, *herkese yeteneğine, herkese işine göre* vecizesinin ancak eşitlikte ve sadece eşitlikte tam ve eksiksiz tatbik imkânı bulduğu sonucuna varmalıyız.

III. En büyük çıban, mülkiyetin dehşetengiz ve her daim varlığını hissettiren felaketi şudur ki, mülkiyet var olduğu sürece nüfus ne kadar düşük tutulmaya çalışılırsa çalışılsın, daima ve ister istemez aşırı olacaktır. Her çağda nüfusun aşırılığından şikâyet edilmiş, mülkiyet her dönemde fakirlik tarafından tehdit edilmiş, fakirliğin tek sebebinin mülkiyet olduğu anlaşılmamıştır. Keza fakirliği ortadan kaldırmak için düşünülmüş yolların çeşitliliği kadar hayret uyandıracak bir şey daha yoktur. Vahşetin ve saçmalığın birbiriyle yarıştığı bir alandır bu.

Antikçağdaki yaygın uygulama, bebekleri terk etmektir. Esirlerin topluca veya teker teker katli, iç ve dış savaşlar da başvurulan yardımcı yollardır. Mülkiyetin güçlü ve amansız olduğu Roma'da bu üç yol o kadar uzun zaman ve o kadar etkin biçimde kullanıldı ki, imparatorluk yıkılırken ortalıkta adeta in cin top atıyordu. Barbarlar geldiğinde neredeyse kimselere rastlayamadılar; tarlalar sürülmeden kalmış, İtalyan şehirlerinin caddelerini ot bürümüştü.

Çok eski zamanlarda Çin'de, fakirleri silip süpürme işini kıtlık görüyordu. Fakir halkın neredeyse tek geçimliği pirinç olduğundan, hasatı etkileyecek bir olay oldu mu kıtlıktan on binlerce insan kırılırdı. Orta İmparatorluğun yıllıklarını tutan tarihçi mandarin, falanca hanedan zamanındaki filanca yıl, kıtlıkta yirmi, otuz, elli, yüz bin kişinin açlıktan öldüğünü yazardı. Sonra ölüleri gömerler ve bir başka kıtlık gelip aynı sonucu doğuruncaya kadar çocuk yapmaya devam ederlerdi. Konfiçyüsçü ekonomi çağlar boyu bu şekilde devam etmiş görünüyor.

Şimdi de çağdaş bir iktisatçıdan alıntı yapacağım:

"On dördüncü ve on beşinci yüzyıllardan sonra İngiltere fakirliğin pençesinde inlemeye başlar. Dilencilere yönelik ağır cezalar getirilir." (Gel gelelim İngiltere'nin o zamanki nüfusu şimdikinin dörtte biri bile değildir.)

"Kral Edward sadaka vermeyi hapisle cezalandırarak yasaklar... 1547 ve 1656 kararnameleri, suçun tekerrürü durumunda benzer düzenlemeler getirir. Elisabeth, her bucağın kendi fakirlerini doyurmasını buyurur. Peki, ama fakir kimdir? II. Charles, kırk gün boyunca karşı çıkılmayan bir ikametin, bucakta yerleşikliği tescil ettiğini buyurur. Fakat genelde yerleşimlere karşı çıkılır ve yeni gelenler çekip gitmeye zorlanır. II. James'in bozduğu bu karar, William tarafından yeniden değiştirilir. Denemeler, raporlar, değişiklikler sürüp giderken fakirlik artar ve emekçiler sürünerek ölmeye devam eder.

"1774'te yoksullar için toplanan vergi 40 milyon frankı geçer, 1783, 84 ve 85'te ortalama 53 milyona ulaşır, 1813'te 187.500.000 frankı geçer; verginin 1816'da 250 milyon, 1817'de 317 milyon olduğu tahmin ediliyor.

"1821'de bucaklara kayıtlı fakir sayısı 4 milyon, yani nüfusun dörtte üçüdür.

"Fransa. 1544'te I. François yoksullar yararına zorunlu sadaka vergisi koyar. 1566 ve 1586'da bu yasa bütün krallıkta uygulanmaya başlar.

"XIV. Louis zamanında, 40.000 fakir başşehri talan eder (bugünküne denk bir sayı). Dilenciliğe karşı ağır cezai müeyyideler getirilir. 1740'ta Paris Parlamentosu kendi yetki alanı dâhilinde zorunlu vergilendirmeyi yeniden tesis eder.

"Tehlikenin büyüklüğünden ve çarenin güçlüğünden gözü korkan Kurucu Meclis, *statüko* ilan eder.

"Kurucu Meclis, fakirlere yardımı *ulusal borç* ilan eder. Yasa uygulanmaz.

"Napolyon da bu derde çare bulmak ister: Onun fikri de hapse atmaktır. 'Böylece,' diyordu Napolyon, 'zenginleri dilencilerin sırnaşıklığından ve rezil fakirliğin mide bulandırıcı görüntülerinden kurtarmış olacağım.'" Ne âlicenap adam!

Sayılarını daha da artırabileceğim bu örneklerden iki sonuç çıkıyor. Birincisi fakirlik nüfustan bağımsızdır; ikincisi fakirliği yok etmek için denenen çareler etkisiz kalmıştır.

Katolik mezhebi hastaneler, manastırlar inşa etti, sadakayı emretti, yani dilenciliği teşvik etti. Onun pederlerin ağzında dile gelen basireti buraya kadardır.

Hıristiyan milletlerin dünyevi iktidarları kâh zenginlere vergi saldı, kâh fakirleri sürdü veya hapsetti; yani bir tarafta mülkiyet hakkına tecavüz, diğer tarafta ise medeni hakların ölümü ve katliam yollarına başvurdu.

Fakirliğin, aşırı nüfustan kaynaklandığını zanneden çağdaş iktisatçılar, bütünüyle nüfus artışını kısıtlamaya odaklanmış durumdalar. Kimileri fakirlere evlenme yasağı getirilmesini savunuyor. Böylece dini bekârlığın aleyhinde o kadar atıp tuttuktan sonra, ister istemez hovardalığa kayacak olan mecburi bir bekârlığı öneriyorlar.

Kimileri ise, çok acımasız ve dendiğine göre *görüp göreceği tek dünya zevkini* fakirin elinden alan bu yolu onaylamıyor. Onlar fakire sadece tedbirli olmayı telkin ediyorlar: Malthus, Sismondi, Say, Droz, Duchâtel ve benzerlerinin görüşü bu yönde. Fakat fakirden tedbir beklenecekse, zenginin ona örnek olması gerekir. Öyleyse neden zenginler için evlenme yaşı on sekiz fakirler için ise otuz olarak belirlensin?

Sonra, işçiye bu kadar ısrarla tavsiye edilen bu evlilik tedbirini net bir şekilde açıklarlarsa iyi ederler, çünkü çift anlamlı ifadeler burada özellikle tehlikeli ve ben iktisatçıların bu konuda tam manasıyla anlaşmadıklarından kuşkulanıyorum. "Evlilikte tedbir tavsiye edildiğini duyunca bazı yarı cahil ruhbanların, elleri ayaklarına dolaşıyor; "üreyin ve çoğalın" ilahi emrine karşı gelinmesinden korkuyorlar. Tutarlı olmak adına bu ruhbanların bekârlığı da lanetlemeleri gerekirdi." (J. DR OZ, *Économie politique.**)

Bay Droz ilahiyattan az, dürüstlükten çok nasibini almış biri olduğundan din adamlarının teyakkuza geçme sebeplerini anlayamıyor. Droz'un bu cahilliği, yüreğinin saflığının en güzel göstergesidir. Din asla erken evliliği teşvik etmez ve lanetlediği tedbir türü de Sanchez'in şu Latince vecizesinde ifade ettiği türdendir: *An licet ob metum liberorum semen extra vas ejicere?***

Destutt de Tracy tedbirin ne bu türlüsünü, ne diğer türlüsünü tavsiye ediyor gibi. Şöyle söylüyor: "Ne ahlakçıların zevkleri kısıtlama ve azaltma yolunda gösterdikleri gayrete, ne de siyasetçilerin üremeyi artırma ve üretimi hızlandırma yönündeki çabalarına katıldığımı söylemeliyim." Demek ki De Tracy elden geldiğince sevişip evlenmek gerektiğine inanıyor. Fakat sevişmenin ve evliliğin sonu sefaleti artırmak olacak; varsın olsun diyor filozofumuz. Kendisi kötülüğün zorunluluğu dogmasına iman etmiş olduğundan, bütün sorunların çözümünü de kötülükten bekliyor. Bu yüzden sözlerine şöyle devam ediyor: "Nüfus artışı bütün toplumsal sınıflarda süregittiğinden, varlıklı sınıfların fazlalıkları sürekli aşağı sınıflara atılır ve aşağı sınıftakiler de çaresiz, sefalete kurban olurlar." Açıktan açığa bu felsefeden yana olduğunu ilan edenler azdır; fakat bu felsefe diğerleri karşısında, uygulamada ispatlanmış olmak gibi tartışmasız bir üstünlüğe sahiptir.

---

* Siyasal İktisat. (ç.n.)

** Yoksa özgürlerin tohumu aletlerinden taşar korkusundan mı? (ç.n.)

Fransa bu felsefenin daha geçenlerde, temsilciler meclisinde seçim reformu üzerinde tartışılırken dile getirildiğini işitti: *Fakirlik hep var olacaktır*. İşte sayın bakanın, M. Arago'nun iddialarını püskürtmek için kullandığı vecize buydu. *Fakirlik daima var olacaktır*! Evet, yalnız mülkiyet var olduğu sürece.

Nice müthiş icatların sahibi Fourierciler, bu alanda da karakterlerine aykırı hareket edemediler ve böylece nüfus artışını kafalarına göre durdurmanın dört yolunu icat ettiler.

1. **Kadınların gücü:** Bu konuda tecrübe onların karşısında, çünkü güçlü kadınlar her ne kadar hamile kalmaya daha elverişli olmasalar da, sağlıklı çocuklar doğuranlar onlardır; dolayısıyla da annelik avantajı onlardan yanadır.

2. **Bütüncül talim** veya fizik yeteneklerin hepsini eşit ölçüde geliştirmek. Bu geliştirme eşitse, üreme gücü nasıl bu sayede azalabilir?

3. **Yemek düzeni**, tercümesi gırtlak felsefesi. Fourierciler, tıpkı bol özsuyunun çiçeklerin güzelliğini artırırken üreme kapasitelerine ket vurması gibi, zengin ve bol yemeğin kadınları kısırlaştıracağını ileri sürüyorlar. Ama bu benzetme yanlıştır: Çiçeklerin kısırlığı erciklerin veya erkek organların taç yaprağına dönüşmesinden –ki bunu fark etmek için gülü incelemek yeterlidir– ve fazla nemden polenin dölleme yetisini yitirmesinden kaynaklanır. Dolayısıyla yemek düzeninin umulan sonucu yaratması için, dişilere yağ bağlatmak yetmez, erkekleri iktidarsız kılmak gerekir.

4. **Fanerogam âdetler veya aleni metreslik.** Falansterlerin neden Fransızcada da pekâlâ ifade edilebilecek şeyler için Yunanca sözcükler kullandıklarını hiç bilmiyorum. Bu yol da bir önceki gibi medenileşmiş âdetlerin bir taklididir. Nitekim bizzat Fourier, sokak kadınları örneğini delil olarak gösteriyor. Hâlbuki naklettiği olgu örnekleri üzerinde bir belirsizlik bulutu geziniyor. Parent Duchâtelet'nin *De la prostitution** kitabında söylediği de bu.

---

* Fuhuş Üzerine (ç.n.)

Benim derleyebildiğim bilgilere göre fakirliğe ve doğurganlığa karşı –evrensel usullerce, felsefece, siyasal iktisatça ve en taze reformcularca uygun görülen– çarelerin listesi şudur: Mastürbasyon, onanizm[18], oğlancılık, lezbiyenlik, çokkocalılık, fuhuş, iğdiş etme, nefse hâkim olma, kürtaj, çocuk katli.[19]

Bütün bu yöntemlerin etkisizliği kanıtlanmış olduğundan geriye sürgün kalıyor.

Maalesef sürgün, fakirleri ortadan kaldırmakla birlikte fakir nüfusun oranını azaltmaz. Mülk sahibinin üründen aldığı pay, ürünün yirmide birine eşitse (yasaya göre bu pay, sermayenin yirmide biridir) buradan, yirmi işçinin on dokuz kişi için üretim yaptığı sonucu çıkar; çünkü bu yirmi kişi arasından mülk sahibi denilen birisi, iki kişinin payını yemektedir. Yirminci kişi –fakir biri– öldürülsün diyelim; gelecek senenin ürünü yirmide bir oranında azalacaktır. Dolayısıyla bu sefer on dokuzuncu kişi kendi payını kaptıracak ve helak olacaktır. Nitekim mülk sahibine ödenen pay, on dokuz kişinin ürettiğinin yirmide biri değil, yirmi kişinin ürettiğinin yirmide biridir (bkz. Üçüncü Önerme), hayatta kalan her

---

18 *Hoc inter se differunt onanismus et manuspratio, nempe quod haec a solitario exercetur, ille autem a duobus reciprocatur, masculo scilicet et faemina. Porro foedam hanc onanismi venerem ludentes uxoria mariti habent nunc omnium suavissimam.* *

* Onanizm ile mastürbasyon arasında şöyle bir fark vardır: Biri tek kişiyle gerçekleşirken, diğeri iki kişinin karşılıklı eylemidir, bir eril, bir de dişil karakter gerektirir. Yine eşleriyle oynaşan kocalar da, artık hepsi içinde en cezbedici olan bu onanizm tutkusundan mustariptir. (ç.n.)

19 Çocuk katli, İngiltere'de kısa zaman önce, kendisini Malthus'un takipçisi diye sunan birinin yazdığı bir broşürde alenen savunuldu. Yazar, çocuk sayısı yasaların belirlediği sayıyı aşan bütün ailelerden masum yavruların her yıl düzenli biçimde katledilmesini öneriyor. Heykellerle, ağaçlarla, çeşmelerle ve çiçeklerle süslü muhteşem bir mezarlık yapılmasını ve buraya münhasıran fuzuli bebeklerin gömülmesini istiyor. Anneler bu asude mekâna gidip minik yavrularının mutluluğunu hayal edecekler ve teselli olmuş şekilde geri dönüp gömülecek yeni çocuklar yapacaklar herhalde.

emekçi ürettiğinin yirmide birinden ve ayrıca dört yüzde birinden feragat etmelidir. Başka deyişle, bu sefer on dokuz kişiden birisinin öldürülmesi gerekir. Demek ki mülkiyet var olduğu sürece, ne kadar yoksul öldürürsek, o oranda yoksul yeniden ortaya çıkar.

Malthus, nüfusun geometrik diziye göre artarken üretimin aritmetik diziye göre arttığını bilgelikle ispatladı ispatlamasına, ama mülkiyetin fakirleştirme gücüne dikkat etmedi. Bu gücü dikkate alsaydı, üreme oranını kısıtlamaktan önce, getiri hakkını ilga etmekle işe başlamak gerektiğini anlardı, çünkü bu hakka göz yumulan her yerde, toprağın büyüklüğü veya verimi ne olursa olsun, üzerinde ikamet edenlerin sayısı daima aşırı olacaktır.

Belki dengeli bir nüfus için hangi yolu önerdiğim merak edilecektir, zira bu problem er ya da geç çözüme kavuşturulmalıdır. Bu yolu burada açıklamadığım için okurun affına sığınacağım. Çünkü bence ispatlamadıktan sonra bir şeyler ileri sürmek boşunadır: Hâlbuki bahsettiğim yolu tam manasıyla açıklayabilmek için ayrı bir tez yazmak gerekir. Bu yol öylesine yalın ve muazzam, o kadar sıradan, ama soylu, o kadar doğru, ama yanlış anlaşılmış bir yoldur ki, kanıtlar ve açıklamalar olmadan onu burada zikretmek sadece kuşku ve küçümseme yaratacaktır. Şimdilik tek bir şeyle yetinelim: Eşitliği sağlayalım ve nüfus konusunda da çarenin kendiliğinden ortaya çıktığını göreceğiz, çünkü yanlışların ve suçların yeni yanlışlara ve suçlara yol açması gibi hakikatler de yeni hakikatleri doğururlar.

Altıncı Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü despotluğun anasıdır.

Hükümet nedir? Hükümet kamu ekonomisidir, bütün ulusal varlığın ve üretimin en üst düzeyde idaresidir.

Bir ulus, bütün vatandaşların hissedar olduğu büyük bir şirket gibidir. Herkesin yönetim kurulunda söz söyleme ve

bütün hisseler eşitse bir oy kullanma hakkı vardır. Fakat mülkiyet rejimi altında, hissedarların payı arasında büyük fark vardır. Bazıları yüzlerce oya sahip olabilirken, bazılarının oy hakkı sadece bir tanedir. Örneğin bir milyonluk akarım varsa, yani ortaklık sermayesi otuz kırk milyonu bulan bir mülk sahibiysem ve bu servet tek başına ulusal sermayenin 30.000'de biriyse, malımın idaresinin hükümetin 30.000'de birini oluşturduğu açıktır. Eğer bir ulus 34 milyon kişiden oluşuyorsa, tek başıma ben, 1.133 kişiye bedelim demektir.

Bu yüzden Bay Arago, bütün Ulusal Muhafızlar üyeleri için seçim hakkı talep ettiğinde sonuna kadar haklıdır, çünkü her vatandaş en az bir birim ulusal hisseye sahiptir ve bu da kendisine bir oy hakkı tanır. Fakat Bay Arago gibi şahane bir konuşmacı bu dediğinden başka –ticari şirketlerde uygulandığı gibi– her seçmenin sahip olduğu hisse oranında oy hakkı bulunması gerektiğini de savunmalıydı. Çünkü aksi takdirde ulusun, şahıslara danışmadan mallarına sahip olma hakkı olduğunu ileri sürmek gerekir ki bu mülkiyet hakkına aykırıdır. Mülkiyetin var olduğu bir ülkede seçim hakkının eşitliği mülkiyet hakkının ihlalidir.

Gel gelelim her vatandaş ancak mülkü sayesinde egemenlikten pay alıyorsa, küçük hissedarların büyük hissedarların insafına kalacağı açıktır. Büyükler küçükleri canları istediği vakit köleleştirebilirler, keyiflerine göre evlendirirler, karılarını ellerinden alabilirler, çocuklarını hadım edebilirler, kızlarını fuhşa sürükleyebilirler, yaşlılarını balıklara yem edebilirler ve nihayetinde kendileri de hizmetkârlarını besleyecek vergileri ödemedikleri takdirde aynı muameleye maruz kalabilirler. Bugün Büyük Britanya'nın içinde bulunduğu durum budur: Özgürlüğe, eşitliğe veya haysiyete pek aldırmayan John Bull*, hizmet-

* ABD'nin Sam Amca'sının bir benzeri olan John Bull, İngilizleri temsil eden bir çizgi karakter. John Arbuthnot'un 1712'de yarattığı John Bull karakteri ayrıca 19. yüzyılda İngiliz yapımı buharlı lokomotiflere de isim babalığı yapar. (ç.n)

karlığı ve dilenciliği tercih ediyor; peki ya sen *bonhomme Jacques*?*

Mülkiyet siyasal ve medeni eşitlikle uzlaşmazdır; bu yüzden de olanaksızdır.

Tarihsel yorum:

1. 1789'da Etats généraux üçüncü sınıfın oylarını ikiye katlayınca mülkiyet hakkı ağır biçimde ihlal edilmiş oldu. Daha önce soylular ve ruhbanlar Fransa topraklarının dörtte üçüne sahip bulunuyordu ve ulusal temsilin dörtte üçü de onların olmalıydı. Üçüncü sınıfın ikiye katlanması adildir dendi, çünkü neredeyse bütün vergileri tek başına halk ödüyordu. Eğer oy hakkı vergiye göre belirlenmiş olsaydı, bu sav da makul olacaktı. Fakat o günün meselesi hükümet ve anayasa reformuydu ve bu durumda üçüncü sınıfın oylarının artırılması bir gasp ve mülkiyet hakkını ihlaldi.

2. Radikal muhalefetin hâlihazırdaki temsilcileri iktidara gelselerdi, Ulusal Muhafızların seçmen olacağı bir reform yapacaklardı ve böylece her seçilme hakkı kazanan her seçmen mülkiyet hakkını ihlal edecekti.

Faizleri düşüreceklerdi, yani mülkiyet hakkını ihlal edeceklerdi.

Kamu yararına hayvan ve buğday ihracını düzenleyen yasaları geçireceklerdi, yani mülkiyet hakkını ihlal edeceklerdi.

Vergi matrahını değiştireceklerdi, yani mülkiyet hakkını ihlal edeceklerdi.

Parasız eğitimi yaygınlaştıracaklardı, yani mülkiyete karşı komploya kalkışacaklardı.

Emeği örgütleyeceklerdi, yani işçiye iş temin edecekler ve ona işin getirisinden pay vereceklerdi: Mülkiyeti feshedeceklerdi.

---

* Fransız köylülerinin takma ismi. (ç.n.)

Gel gelelim aynı radikal muhalifler mülkiyetin azılı savunucularıdır, bu da onların ne yaptıklarını ve ne istediklerini bilmediklerinin en âlâsından kanıtıdır.

3. Mülkiyet ayrıcalıkların ve despotizmin en başlıca sebebi olduğundan, cumhuriyetçi yeminin biçimi değiştirmelidir. "Kraliyete lanet okuyorum" yerine, gizli bir topluluğun yeni üyesi "mülkiyete lanet okuyorum" demelidir.

Yedinci Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü mülkiyet getirisini harcarken yok eder; istiflerken akamete uğratır; sermaye yaparken onu üretime karşı döndürür.

I. İktisatçılara uyarak işçiyi yaşayan bir makine gibi düşünürsek, işçinin aldığı ücrete bu makinenin bakımı ve tamiri için gereken bir masraf gözüyle bakarız. Günlüğü 3, 5, 10, 15 franka işçi ve memurlar çalıştıran ve yüksek idare kabiliyeti için de kendi kendisine 20 frank ücret ayıran bir imalathane sahibi bu ödemelerine kayıp gözüyle bakmaz, çünkü bu ödemelerin ona üretim şeklinde geri döneceğini bilir. Bu yüzden iş ve *üretime dönen tüketim* aynı şeydir.

Peki, mülk sahibi kimdir? İşlemeyen bir makine veya kendi kafasına ve keyfine göre işleyip hiçbir şey üretmeyen bir makinedir.

Mülk sahibi gibi tüketmek nedir? Çalışmadan tüketmek, yeniden üretmeden tüketmektir. Çünkü bir kere daha söyleyelim, mülk sahibinin çalışan olarak tükettiği kendisine geri döner, emeğini mülkiyeti karşılığında harcamıyordur, çünkü böyle olsaydı mülk sahibi olmaktan çıkardı. Bir emekçi gibi tüketmekle mülk sahibi kazanır veya en azından bir şey kaybetmez, çünkü tükettiği şeyi telafi eder. Ama mülk sahibi olarak tüketmekle kendi kendini yoksullaştırır. Mülkiyetten faydalanmak için demek ki mülkü yok etmek gerekir. Gerçek bir mülk sahibi olmak için mülk sahibi olmayı bırakmak gerekir.

Ücretini harcayan emekçi, yok eden ve üreten bir makinedir; gelirini tüketen mülk sahibi ise dipsiz bir girdaptır; sulanıp duran kum, tohum atılan bir kayadır. Bu o kadar doğrudur ki, ne üretmeyi bilen, ne de üretmek isteyen ve mülkünden yararlandıkça onu geri dönüşsüzce yok ettiğini hisseden mülk sahibi kendi yerine başkasını çalıştırır: Ebedi adaletin sesi siyasal iktisadın *sermayeli üretim*, *vasıtalı üretim* dediği şeydir. Aslında buna *köleli üretim; bir hırsızın, bir despotun üretimi* denmeliydi. Mülk sahibi üretiyor muymuş! Hırsız da "üretiyorum" diyebilir.

Mülk sahibinin tüketimi, faydalı tüketimin zıddı olan lüks tüketim adını almıştır. Az önce söylediklerimiz ışığında, zengin olmayan bir toplumda abartılı bir lüksün hüküm sürebileceği, hatta görülen lüks nispetinde bir toplumun fakir olduğu –ve tersinin de geçerli olduğu– anlaşılabilir. İktisatçılar –ki bu konuda haklarını teslim etmek gerekir– öyle bir lüks nefreti aşılamışlardır ki, bugün mülk sahiplerinin hemen hepsi tembelliklerinden hicap duyarak çalışıyor, tasarruf ediyor ve sermaye biriktiriyorlar. Yağmurdan kaçarken doluya tutulmak denir buna.

Ne kadar tekrar etsem az: Çalışarak gelirini hak ettiğine inanan ve emeği karşılığı ücret alan mülk sahibi, kendisine iki kez ödeme yapılan bir çalışandır. İşte aylak mülk sahibiyle çalışan mülk sahibi arasındaki bütün fark buradadır. Mülk sahibi çalışmasıyla gelirini değil, sadece ücretini kazanır. Üstelik ekonomik durumu sebebiyle, kâr amaçlı işler mülk sahibine olağanüstü bir avantaj sunduğundan, mülk sahibinin çalışmasının toplum için faydalı olmaktan ziyade zararlı olduğu söylenebilir. Mülk sahibi ne yaparsa yapsın, gelirini tüketmesi ekonomi için tam manasıyla bir kayıptır ve ücretli çalışmasıyla telafi edilip meşrulaştırılamayacak bu kayıp mülksüzlerin üretimiyle sürekli telafi edilmeseydi, mülkü de eritirdi.

II. Mülk sahibi tükettiğinde demek ki ürünü bütünüyle yok eder: Tasarrufa gittiğinde ise durum daha da feci bir hal

alır. Bir kenara ayırdığı şeyler, bir başka âleme gitmiş gibi olur; artık onlardan ne bir iz, ne de hatta *caput mortuum* – bir iş görmek mümkün olabilir. Aya seyahat için bir ulaşım aracı var olsaydı ve mülk sahipleri tasarruflarını bu araca tıkma fantezisine kendilerini kaptırsalardı, belli bir zaman sonunda sudan ve topraktan oluşan gezegenimizin uydusuna nakledildiğini görebilirdik.

Tasarruf eden mülk sahibi biriktirdiğinden ne kendisi faydalanır, ne de başkalarının faydalanmasına izin verir; onun için ne zilyetlik vardır ne mülkiyet. Cimri gibi, hazinesinin üzerinde pinekler, fakat ondan faydalanmaz. Uzun uzun bakar hazinesine, koynuna alır yatar, kucaklayıp uykuya dalar amma nafile, para durduk yerde çoğalmaz. Faydalanma yoksa mülkiyet tam olmaz, tüketim yoksa faydalanma olmaz, mülkte azalma olmazsa tüketim de olmaz. İşte Tanrı hükmünün, mülk sahibini mahkûm ettiği değişmez zorunluluk budur. Mülkiyet üzerindeki lanettir bu.

III. Gelirini tüketmek yerine sermaye olarak biriktiren mülk sahibi, onu üretime karşı çevirir ve böylece hakkının tahakkukunu olanaksız kılar. Çünkü ödenecek faiz miktarını artırdıkça, ücreti de o oranda azaltmak zorunda kalır. Lakin ücretleri düşürdükçe, yani makinelerin bakımına ve tamirine daha fazla bütçe ayırdıkça, emek miktarını ve emek miktarıyla birlikte üretim miktarını ve onunla birlikte gelir kaynağını azaltmak zorunda kalır. Aşağıdaki örnek bu noktayı daha da açık gösterecektir.

Tarıma elverişli tarlalardan, çayırlardan ve bağlıklardan müteşekkil, içinde çiftlik sahibinin ve kiracılarının konutları bulunan bir arazi, bütün donanımıyla birlikte 100.000 frank etsin ve getiri oranı da yüzde üç olsun. Mülk sahibi gelirini tüketmek yerine, bu parayı arazisini büyütmek için değil de güzelleştirmek için harcasa, her sene sermayesine kattığı 3.000 franktan başka, kiracısından ayrıca 90 frank talep edebilir mi? Kesinlikle hayır; çünkü bu koşullarda daha çok üretemeyecek olan kiracı, kira sözleşmesini sürdürebilmek

için kesesinden harcamak –ya da yok yere çalışmak mı demeli– zorunda kalacaktır.

Aslında gelir ancak verimli toprakların artırılmasıyla yükseltilebilir. Duvarları mermerden inşa etmek veya toprağı altın sabanla sürmek bir fayda getirmez. Fakat hiç durmadan artırmak, araziye arazi katmak, Latinlerin dediği gibi zilyetliği sonsuza dek sürdürmek mümkün olmadığından ve üstelik mülk sahibi daima biriktirecek bir şey bulacağından, bütün bunlardan, mülkiyet hakkının tahakkukunun son noktada olanaksız olduğu sonucu çıkar.

Peki, bu olanaksızlığa rağmen mülk sahibi sermaye biriktiriyor ve biriktirirken de gelirine gelir katıyor ve ticari hayatta, imalat sanayinde ve bankacılıkta ortaya çıkan yığınla örnek üzerinde durmaksızın, çok ciddi ve her vatandaşı etkileyen bir olguya değineceğim. Bütçenin sınırsız artışından söz etmek istiyorum.

Vergiler her yıl artıyor: Hükümetin hangi faaliyet alanındaki kamu harcamalarının bu artışı doğurduğunu söylemek zordur, zira bütçede neyin ne olduğunu biliyorum diyen insan var mı ola? Benim diyen maliyecilerin bu konudaki uzlaşmazlıkları her gün gördüğümüz bir vaka. Uzmanları iki rakam üzerinde uzlaşamazken, idari bilim denilen şeye ne gözle baksak gerektir diye sorarım. Bütçedeki bu artışın doğrudan sebepleri ne olursa olsun, vergilerin herkesi umutsuzluğa sürükleyecek oranlarda arttığı kesindir: Herkes bunu gözlemliyor, herkes bundan bahsediyor, ama görünüşe göre kimse bunun asıl sebebinden haberdar değil.[20] Oysa ben bu

20 Ingiliz hükümetinin mali durumu, 23 Ocak tarihli Lordlar Kamarası toplantısında masaya yatırıldı. Durum parlak değil. Uzun yıllardır masraflar gelirleri aşıyor ve bakanlık her yıl alınan borçlar yardımıyla dengeyi ancak sağlayabiliyor. Sadece 1838 ve 1839'daki resmi bütçe açığı, 47.500.000 frank. 1840'ta harcamaların gelirleri 22.500.000 frank aşması bekleniyor. Bunlar Lord Ripon'un gündeme getirdiği rakamlar. Lord Melbourne bunun üzerine şöyle söylüyor: Asil kont "kamu harcamalarının durmaksızın arttığını beyan ederken maalesef haklıdır ve onunla birlikte ben de söylemeliyim ki bu harcamaları ne azaltmak, ne de onlara karşı bir çare bulmak umudu vardır." (*National*, 26 Ocak 1840)

artışın başka türlü olamayacağını, zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu söylüyorum.

Ulus, hükümet denilen zengin mülk sahibinin kiracısı gibidir; toprağı kullanmak için ona vergi adı verilen bir kira öder. Hükümet savaşa girdiği her seferinde, sonuç ister zafer ister mağlubiyet olsun, ordunun techizatını yeniler, binalar inşa ettirir, kanallar kazdırır, bir yol açar veya demiryolu inşa eder, faizini vergi mükelleflerine ödettirdiği borçlara girer. Yani hükümet, üretim yatırımlarını artırmadan aktif sermayesini artırır, kısacası tıpkı az önce bahsettiğim mülk sahibi gibi sermaye yığar.

Hâlbuki hükümet bir kere borçlandı mı ve faiz şart koşuldu mu, bütçede indirime gidilmesi mümkün değildir artık. Çünkü indirimin gerçekleşmesi için ya rantiyeler faizden feragat edecektir ki bu mülkiyetten vazgeçilmeksizin olası değildir; ya hükümet iflas edecektir ki bu hükümet olma esasının sahtekârca inkârıdır; ya hükümet borcunu ödeyecektir ki bunu ancak başka bir yerden borç alarak yapabilir; ya hükümet harcamalarını kısacaktır ki bu olanaksız bir şeydir, çünkü borç zaten olağan gelirlerin yetersizliği yüzünden alınmıştır; ya hükümet tarafından harcanan para üretime yatırılacaktır ki üretim kapasitesinin artmasını gerektiren bu durum hipotez gereği dışarıda bırakılmıştır; yahut da borcun ödenmesi için vergi mükelleflerine yeni vergi konacaktır ki bu da olanaksızdır, çünkü bu yeni vergi bütün vatandaşlara eşit bölüştürülecek olsa, vatandaşların yarısı ve hatta daha fazlası bunu ödeyemeyecektir; sadece zenginlere konacak olsa zoraki bir katkı haline gelecek bu vergi mülkiyete saldırı olacaktır. Uzun yılların mali tecrübesi göstermiştir ki borçlanma yöntemi, fazlasıyla tehlikeli olsa da en münasip, en kesin ve en masrafsız yoldur; bu yüzden de borçlanılır, yani sürekli sermaye yığılır ve bütçe şişer.

Demek ki bütçe bir noktada kısılmak bir yana, ister istemez ve daima şişecektir. Bunca ilim irfan sahibi iktisatçının

bu kadar basit ve ayan beyan bir şeyi fark etmemeleri hayrete uyandırıcıdır. Yok eğer fark etmişlerse, neden ifşa etmemişlerdir?

Tarihsel yorum:

Bugünlerde bütçede indirim sağlama yolunda kendisine pek umut bağlanan bir mali işlem üzerinde duruluyor. Bu işlem getiri oranının yüzde beş yapılmasıdır. Konunun siyasal-yasal yönünü bir tarafa bırakıp sadece mali yönüyle ilgilenirsek, yüzde beş getiriyi yüzde dörde indirdiğimizde, aynı zorunluluklar ve sebepler yüzünden bu oranı yüzde dörtten üçe, üçten ikiye, ikiden bire indirmek ve nihayet her türlü getiri çeşidini hepten kaldırmak gerekmeyecek midir? Fakat bu, fiilen koşullarda eşitliğe yol açardı ve mülkiyetin kaldırılması demek olurdu. Gel gelelim bana göre akıllı bir millete yaraşan şey, rotayı meşum zorunluluğun tayin etmesine izin vermektense kaçınılmaz bir devrimin öncülüğünü yapmasıdır.

Sekizinci Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü sınırsız biriktirme gücüne sahip olmasına rağmen, ancak sınırlı nicelikler üzerinde tatbik edilir.

Eşitlik düzeninde yaşayan insanlar, aralarından yalnızca birine mülkiyet hakkı bahşetseler ve bu tek mülkiyet sahibi bütün insan türüne bileşik faizle yüz frank borç verse ve bu borç yirmi dört kuşak boyunca torunlarına ödenecek olsa, diyelim yüzde 5'ten verilmiş bu 100 franklık borç altı yüz yılın sonunda 107.854.010.777.600 frank olurdu. Bu meblağ Fransa'nın, diyelim 40 milyar frank olan sermayesinin 2.696,3 katı demektir. Dünyadaki menkul ve gayrimenkul toplam sermayenin yirmi katı...

Muhterem Louis zamanında bir insan, diyelim ki yüz frank borçlanmış olsun ve hem o hem de ardından gelecek

vârisleri bu parayı ödemeyi reddetsin. Bu vârislerin hepsi hak tanır zilyetler olmasa ve zamanaşımı dolmaya yakın sürekli uzatılsa bile, en son vâris bu 100 frankı faiziyle ve faizinin faiziyle birlikte ödemek mecburiyetindedir ki, bu meblağ gördüğümüz gibi 108 trilyon civarındadır.

Bundan çok daha hızlı büyüyen servetlere her gün rastlıyoruz. Verdiğimiz örnekteki faiz oranı sermayenin yirmide biriydi. Bu oranın sermayenin onda biri, beşte biri, yarısı hatta tamamı kadar olduğu vakalar nadirattan değildir.

Eşitliğin uzlaşmaz düşmanları olan ve eşitlik yandaşlarına köpekbalığı gözüyle bakan Fourierciler, üretimi dörde katlayarak sermayenin, emeğin ve yeteneğin bütün hak iddialarını karşılamayı amaçlıyorlar. Fakat üretim dörde, ona, isterse yüze katlansın, birikme gücü ve sermayeleşme etkisi dolayısıyla mülkiyet, hem ürünü hem sermayeyi, hem toprağı ve hatta işçileri bile büyük bir hızla yutacaktır. Falansterlerin sermaye biriktirmesi ve onu faiz karşılığı kullandırılması yasaklanacak mıdır? Öyleyse mülkiyetten ne anladıklarını açıklasınlar.

Bu hesaplamaları daha fazla uzatmayacağım. İsteyen herkes buna benzer sürüyle hesaplama yapabilir ve bunun üzerinde ısrar etmek çocukça olacak. Sadece zilyetlik davasını gören hâkimlerin faiz oranını tespit ederken hangi standartları gözettiklerini sormak istiyorum. Bu soruyu daha da ileri götürerek şunları soruyorum:

Cumhuriyet rejimine mülkiyet ilkesini sokan yasa koyucu, bunun olası bütün sonuçlarını tartmış mıdır? Olanaklılık yasasından haberi var mıdır? Eğer böyle bir şeyden haberi varsa, neden anayasada bundan bahsedilmiyor; neden mülkünü artırmakta, faiz istemekte mülk sahibine, mülkiyet hakkını tasdikte ve tespitte hâkime, biteviye yeni vergiler salmakta hükümete neden bu denli geniş bir serbestlik tanınıyor? Halkın bütçeyi, kiracının çiftlik kirasını reddetmesi hangi sınırlar dâhilinde meşrudur? Aylak mülk sahibi emek-

çiyi nereye kadar sömürebilir? Yağma hakkı nerede başlar, nerede biter? Üretici hangi noktada mülk sahibine, "Artık sana borcum kalmadı," diyebilir? Mülk sahibi ne zaman tatmin olur? Hırsızlığa ne zaman dur denir?

Yasa koyucu olanaklılık yasasından haberdar ise, ama bu yasayı dikkate almıyorsa adaleti nerde kalır? Yok, böyle bir yasayı bilmiyorsa bilgeliği nerde kalır? İnsafsız veya basiretsiz ise yetkesini nasıl kabul edeceğiz?

Yasalarımız ve anayasalarımız saçma bir hipotezi temel alıyorsa, hukuk fakültelerinde ne öğretilmektedir? Yargıtay kararı ne anlama gelir? Meclislerimizde ne hakkında tartışırlar? *Siyaset* nedir? *Siyasetçi* tanımımız nedir? ***İlmi hukukun*** anlamı nedir? Yoksa ilmi hukuka, ***cehli hukuk*** mu demeliyiz?

Eğer bütün kurumlarımızın esası bir hesap hatasına dayanıyorsa, bu, kurumlarımızın birer yalandan ibaret olduğu anlamına gelmez mi? Toplumsal yapılanmamızın tamamı mülkiyet denilen mutlak olanaksızlık üzerine bina edilmişse, idaresi altında yaşadığımız hükümetin bir yanılgı, hâlihazırdaki toplumumuzun bir ütopya olduğu doğru değil midir?

Dokuzuncu Önerme
Mülkiyet, mülkiyet karşısında aciz olduğu için olanaksızdır.

I. Aksiyomumuzun üçüncü sonucuna göre getiri, üçüncü kişilere karşı olduğu kadar mülk sahibine karşı da işler. Bu ekonomi ilkesi evrensel olarak kabul edilen bir ilkedir. İlk bakışta bundan daha yalın bir şey yoktur, ama bundan daha abes, kendi içinde çelişkili veya daha olanaksız bir şey de yoktur.

İmalatçının, evinin ve sermayesinin kirasını çıkardığı söylenir; yani imalatçı ürünlerini satın alan halka bu kiraları ödetir. Nitekim bu kârı mülkünden ediniyor gözüken imalatçı, sattığı mallardan da aynı kârı elde etmek isterse, kendisine 90 santime mal olan bir şeyi 1 franka sayıp böylece para

kazanabilir mi? Hayır, bu tür bir uygulama tüccarın parasını sağ elinden sol eline geçirmesi, ama tek kuruş kâr etmemesi demektir.

Şu halde alışverişi kendiyle yapan tek bir birey için doğru olan şey, bütün ticaret âlemi için de doğrudur. On, on beş, yirmi veya istediğimiz sayıda üreticiden bir zincir meydana getirelim: Eğer A üreticisi, ekonomik ilkeler uyarınca B üreticisinden kâr sağlıyorsa, B üreticisi C tarafından finanse edilmeli, C de D tarafından finanse edilmeli ve bu böylece zincirin son halkası Z'ye kadar sürüp gitmelidir.

Peki, ama Z, başlangıçta A'nın elde ettiği kârın kendisine kaybettirdiğini kimden çıkaracaktır? Say, "*Tüketiciden*," diyor. Adi bir alicengiz oyunu! Bu tüketici A, B, C, D vs. üreticilerinden birisi olmayacak da kim olacaktır? Z'ye kim para ödüyor? Eğer A ödüyorsa o zaman ortada kimsenin elde ettiği bir kâr yoktur; dolayısıyla mülkiyet de yoktur. Ama eğer tersine bu kâr Z'nin cebinden çıkıyorsa, o andan itibaren Z toplumun üyesi olmaktan çıkar, çünkü toplum diğer ortaklara tanıdığı mülkiyet ve kâr hakkını ondan esirgemiş demektir.

Ayrıca ulus, insanlığın tamamı gibi, kendi dışına çıkıp iş yapamayacağından, herhangi bir insanın zenginleşmesi için bir diğerinin fakirleşmesi gerekeceği açıktır. Nitekim A'nın mülkiyet hakkına, getiri hakkına riayet edilmesi için, Z'nin bu haktan mahrum edilmesi zorunludur. Böylece koşullardaki eşitlikten ayrı olarak hak eşitliğinin de hakikat değeri taşıdığını görüyoruz. Siyasal iktisadın bu noktadaki adaletsizliği çarpıcıdır. "Bir imalatçı olarak ben, bir işçinin hizmetini satın aldığımda onun ücretini işletmemin net hasılası içinde saymam, tersine bu hasıladan düşerim. Fakat işçi bu hizmeti kendi net hasılası içinde sayar..." (SAY, *Économie politique*.)*

---

* Siyasal İktisat. (ç.n.)

Bu demektir ki işçinin kazandığı her şey net hasıladır, fakat girişimcinin net hasılası ücretini aşan kazancıdır. Peki, ama neden sadece girişimcinin kâr etme hakkı vardır? Neden işçi, mülkiyet hakkının temelinde bulunan bu haktan mahrum bırakılmıştır? Siyasal iktisadın terimleriyle konuşursak işçi bir sermayedir ve her sermaye, tamir ve bakım masrafları bir yana, belli bir kazanç sağlamalıdır. İşte *mülk sabinin* hem sermayesi, hem de kendisi adına elde etmeye çalıştığı da budur. Öyleyse neden işçiye de kendi sermayesi olan bedeni için benzer bir kazanç elde etme hakkı verilmiyor?

Demek ki mülkiyet hakların eşitsizliğidir, çünkü mülkiyet hakların eşitsizliği olmasa, malların eşitliği söz konusu olurdu ki bu durumda zaten mülkiyet var olmazdı. Gel gelelim anayasa herkes için haklarda eşitliği garanti ediyor, bu yüzden de anayasa göre mülkiyet olanaksızdır.

II. Bir arazinin maliki olan A, salt arazi sahibi olması dolayısıyla komşusu B'nin tarlasını zapt edebilir mi? "Hayır," diyor mülk sahipleri, "bunun mülkiyet hakkıyla ne ilgisi olabilir?" Ne ilgisi olduğunu bir dizi özdeş önermeyle göstereceğim.

Şapka tüccarı C'nin, komşusu ve meslektaşı D'yi dükkânını kapatmaya ve ticaretten vazgeçmeye zorlaması hak mıdır? Kesinlikle değildir.

Fakat C şapka başı 1 frank kazanmak isterken, D 50 santime eyvallah ediyor; bu durumda D'nin kanaatkârlığının C'nin fahiş kârına engel olacağı açıktır. Böyle diye C'nin D'nin satışını engellemeye hakkı var mıdır? Tabii ki yoktur.

D şapkalarını 50 santim ucuza satmakta nasıl özgürse, C de kendi fiyatını 1 frank aşağı çekmekte özgürdür. Hâlbuki D fakirdir, C ise zengin. Böylece iki senenin sonunda D bu amansız rekabet dolayısıyla iflas eder ve C piyasanın tek hâkimi haline gelir. Mülk sahibi D'nin, mülk sahibi

C'ye karşı yapabileceği bir şey var mıdır? Sözgelimi, malının ve ziyanının telafisi için C'ye dava açabilir mi? Hayır, çünkü eğer daha zengin olsaydı, D de C'ye aynı şekilde muamele etme hakkına sahiptir.

Aynı sebeple büyük toprak sahibi A, küçük toprak sahibi B'ye, "Bana tarlanı sat, aksi halde buğdayını sattırmam ve bunu senin kılına bile dokunmadan, şikâyetlerine mahal vermeden yaparım," diyebilir. Öyle ki yoluna yordamına uydurarak, A sadece ensesi daha kalın olduğu için B'yi piyasadan silebilir. Bu durumda A ve C'nin, B ve D'yi soyması mülkiyet hakkıyla değil zorbalıkladır. Mülkiyet hakkıyla ne A ve B gibi iki komşu, ne de C ve D gibi iki tüccar birbirlerinin kılına dokunamazlardı; ne birbirlerini soyabilir, ne yok edebilir, ne de birbirleri üzerinden para kazanabilirlerdi. Gasp eylemini mümkün kılan şey, gücün zoruyladır.

Ve yine imalatçının çalışanlarının ücretlerini düşürebilmesini, zengin tüccarın ve istifçi mülk sahibinin mallarını istedikleri fiyata satabilmelerini sağlayan şey de gücün zorudur. Girişimci işçiye, "Emeğinizi başkasına sunmakta özgürsünüz, ben de onu kullanıp kullanmamakta özgürüm, size şu kadar öneriyorum," der. Tüccar müşterisine: "İşinize gelirse alın, gelmezse almayın, ben malıma bakarım kesenizi siz bilirsiniz: Sizden şu kadar istiyorum," der. Geri adım atacak olan kimdir? Elbette zayıf olandır.

Demek ki güç olmaksızın mülkiyet mülkiyete karşı acizdir, çünkü güç olmadan mülkün getiri hakkını artıramaz; dolayısıyla güç olmadan mülkiyet bir hiçtir.

Tarihsel yorum:

Anayurttaki ve sömürgelerdeki şeker üreticileri arasındaki rekabet, mülkiyetin bu olanaksızlığının çarpıcı bir örneğini sunar bize. Rekabete müdahale edilmediği takdirde sömürgedeki üreticiler yerli üreticileri batırırdı. Şekerpan-

carını korumak için şekerkamışını vergilendirmek gerekir: Birilerinin mülkünü korumak için bir başkasının mülküne zarar vermek zorunludur. Bu vakada en az ilgili gösterilen şey tam da en kayda değer olandır: Şu ya da bu şekilde mülkiyet hakkına tecavüz edilmesi gerekir. Her sektöre piyasadaki dengeyi koruyacak şekilde nispi vergiler koyun, *maksimum* bir fiyat yaratırsınız ve iki şekilde mülkiyete tecavüz etmiş olursunuz: Bir yandan koyduğunuz vergi birilerinin ticaret hürriyetine engel olacaktır, öte yandan mülk sahipleri arasındaki eşitliği zedeleyecektir. Şekerpancarına destek çıkarın, vergi mükellefinin mülkiyet hakkını ihlal edersiniz. Farklı kalitede tütün ekildiği gibi millet hesabına iki farklı kalite şeker üretin, yine mülkiyetin bir türünü iptal etmiş olursunuz. Bu son yol en basit ve en iyi yol olurdu: Fakat ulusça bu yolun tutulması için pek çok açık fikirli ve yüce gönüllü insanın işbirliği gerekir ki bugün için bu olanaksızdır.

Rekabet ya da diğer ismiyle ticaret hürriyeti –kısacası mübadeledeki mülkiyet– daha uzun yıllar ticari hukukumuzun temeli olacak gibidir. Ekonomik açıdan ticaret mevzuatı bütün medeni kanunları ve hükümet şekillerini engelleyen bir mevzuattır. Şu halde rekabet nedir? Hukuku silahların tayin ettiği kapalı alanda yapılan bir düellodur.

Barbar atalarımız, "Suçlayan mı, suçlanan mı yalan söylüyor?" diye sorduklarında onlardan daha da barbar olan yargıç, "Bir dövüştürelim hele!" diye cevap veriyordu, "Kim daha güçlüyse o haklıdır."

Şimdilerde ise, "Komşumuza baharatı hangimiz satacak?" sorusuna karşılık iktisatçılar, "Piyasaya çıksınlar hele, en dürüst adam ve en iyi tüccar, en kurnaz ve en madrabaz olanıdır," diye yazıyorlar.

İşte Napolyon Yasası'nın ruhu bundan ibarettir.

Onuncu Önerme
Mülkiyet olanaksızdır, çünkü eşitliğin yadsınmasıdır.

Bu önermenin açıklanması, önceki önermelerin bir özeti olacak.

1. Ekonomik adalet ilkesine göre *ürünler ancak ürünlerle satın alınabilir*. Ancak fayda üretiyor diye savunulabilecek olan, ama aslında hiçbir şey üretmeyen mülkiyet bu yüzden temelli mahkûm olmuştur.

2. *Emeğin ürünle dengelenmesi gereği* bir iktisat yasasıdır; mülkiyetle birlikte üretimin değerinden fazlaya mal olması da yine bu yasa uyarıncadır.

3. İktisadın bir başka yasası da şudur: *Sermaye veriliyken, üretim mülke göre değil, çalışmaya göre değişir*. Emeği göz önüne almaksızın, gelirin daima sermayeyle orantılı olmasını icap ettiren mülkiyet, neden sonuç arasındaki bu tutarlık ilişkisini tanımaz.

4 ve 5. İpeğini ören böcek gibi emekçi de asla sadece kendisi için çalışmaz; mülkiyet ise iki kat üretim beklediğinden ve istediğine asla sahip olamadığından emekçiyi soyar ve öldürür.

6. Doğa her insana bir tek akıl, bir tek ruh ve bir tek irade bahşetmiştir; mülkiyet ise aynı bireye pek çok oy hakkı tanıdığından, pek çok ruhun bir insanda var olabileceğini farz eder.

7. Yeniden üretime dâhil olmayan her tüketim bir yıkımdır; mülkiyet, kâh tüketirken, kâh tasarruf ederken, kâh sermaye yığarken faydasızlık üretir, kısırlığa ve ölüme sebep olur.

8. Doğal bir hakkın tatmini bir denge durumudur; başka deyişle bir eşya üzerindeki hak ister istemez eşyanın zilyetliğiyle dengelenir. Bu itibarla özgürlük hakkı ile özgür insanın koşulları arasında bir denklik, bir denge durumu söz konusudur. Baba olma hakkıyla babalık durumu ara-

sında bir denge durumu, güvenlik hakkı ile toplumsal güvenlik arasında denge durumu söz konusudur. Fakat getiri hakkı ile bu getirinin tahsilatı arasında hiç de bir denge durumu yoktur, zira her getiri bir yenisine, o da bir başkasına yol açar vs. ve bunun bir sonu yoktur. Asla elde edemeyeceği bir amaca sahip olan mülkiyet hakkı, doğaya ve akla aykırı bir haktır.

9. Son olarak mülkiyet kendi başına var olamaz, çünkü kendini üretmesi, etkinlikte bulunması için dışarıdan bir sebebe, *güce* veya *hileye* ihtiyaç duyar; başka deyişle, mülkiyet ile mülkiyet arasında denklik yoktur; bir yadsımadır o, bir yalan, bir HİÇTİR.

Beşinci Bölüm

Hak ve haksızlık fikirlerinin psikolojik izahı ve hükümet ve hukuk ilkesinin saptanması

Mülkiyet olanaksızdır, eşitlik ise mevcut değil. İlkinden iğreniriz, ama onu arzu ederiz; ikincisi bütün düşüncelerimize hâkimdir, ama onu hayata geçirmeyi bilmeyiz. Bilincimizdeki ve istencimizdeki bu derin çelişkiyi bize kim açıklayacak? Bu muzır hatanın, adaletin ve toplumun en kutsal ilkesi haline gelişinin sebeplerini kim izah edecek?

Buna işe kalkışmaya cüret ettim ve başarmayı umuyorum. Fakat insanın adaleti nasıl ihlal ettiğini açıklamadan önce, adaletin ne olduğunu belirlemek gerekiyor.

Birinci Kısım

1. İnsanlardaki ve hayvanlardaki ahlak duygusu hakkında

Filozoflar insan zekâsıyla hayvan zekâsını ayıran kesin sınırın ne olduğu sorusuyla çok uğraştılar ve mümkün tek yola, yani gözleme başvurmaya azmetmeden önce âdetleri mucibince saçma sapan bir yığın lakırdı ettiler. Basit bir ayırım, fakat pek çok sisteme bedel, aydınlatıcı bir ayırım ile sonu gelmez tartışmalara noktayı koyan kişi, belki de felsefeyi gö-

zünde o kadar da büyütmeyen, mütevazı bir bilgin olmuştur: Frédéric Cuvier, içgüdüyü zekâdan ayırdı.

Fakat şu soruyu şimdiye kadar kimse sormadı:

İnsanın ahlak duygusu ile hayvanınki arasındaki fark yapısal bir farklılık mıdır, yoksa sadece bir derece farkı mı söz konusudur?

Eskiden birisi önermenin ikinci şıkkını savunmaya cüret edecek olsa, sözleri rezalet sayılır, ahlaka ve dine saldırı, küfür addedilirdi; kilisenin ve devletin mahkemeleri tarafından müştereken mahkûm edilirdi. Ve bakın bu ahlaksız ve aykırı görüş nasıl damgalanırdı: "Vicdan," diye yazarlardı, "insanın en yüce şerefi olan vicdan, sadece ona bahşedilmiştir; adalet ve adaletsizlik, erdem ve kabahat kavramları insanın soylu ayrıcalığıdır. Dünyevi eğilimlerine direnmek, iyi ile kötü arasında tercih yapmak, özgürlük ve adalet ile giderek daha çok Tanrı'ya benzemek hep eşrefi mahlûkat olan insana ve sadece ona bahşedilmiş yüce bir yetenektir. Hayır, erdemin mukaddes sureti ancak ve ancak insanın kalbine kazınmış olabilir." Duygu yüklü, fakat mana fakiri sözler.

Aristoteles insan, konuşan ve toplumsal bir hayvandır diyor, *zôon logikon kaï politikon*. Bu tanım bu zamana kadar yapılmış bütün tanımlara üstündür. Hatta ben meşhur M. De Bonald'ın insan *organlara hükmeden bir zekâdır* tanımını dahi kabul etmiyorum, zira bu tanımın hem bilinen şeyi bilinmeyenle açıklamak –yani canlı varlığı zekâ ile açıklamak– ve insanın asli niteliği olan hayvanlığını ihmal etmek gibi iki kusurla maluldür.

Öyleyse insan toplum içinde yaşayan bir hayvandır. Toplum demek de, ilişkiler bütünü, yani tek kelimeyle sistem demektir. Gel gelelim bütün sistemler belli koşullar altında varlıklarını sürdürebilir: Öyleyse insan toplumlarının var kalma şartları, yasaları nelerdir?

İnsanların birbirlerine karşı *hakları* nedir, adalet nedir?

Muhtelif ekollerden filozoflarla ağız birliği edip şunları söylemenin manası yoktur: Adalet kutsal bir sezgi, uhrevi ve ölümsüz bir seda, doğanın bahşettiği bir rehber, dünyaya gelen her insana bahşedilmiş bir nur, kalplere kazınmış bir kanundur; vicdanın çığlığıdır o, aklın hükmü, duygunun esini, duyarlılığın meylidir; başkaları karşısında izzetinefis, hikmetli öz çıkardır veya doğuştan gelen bir fikir, saf aklın fikirlerinde kaynağını bulan pratik aklın kategorik buyruğudur; adalet tutkulu bir çekilmedir vs. vs... Bütün bunlar güzel göründüğü gibi doğru da olabilir, fakat son noktada anlamdan yoksundurlar. Bu diziyi on sayfa da uzatsak bile (ki burada saydıklarımız bin ciltte anlatılmıştır) sorunun çözümüne bir adım yaklaşmak mümkün değildir.

Aristoteles adaletin toplumsal fayda olduğunu söyler; bu doğrudur, ama bir yinelemedir. Bay Ch. Comte, *Traité de législation*'unda*, "Kamu yararı ilkesinin yasa koyucunun amacı olması gerektiği esasına karşı hiçbir mantıklı gerekçe çıkarılamaz; fakat bu esası ilan ve ispat ettiğimizde bile kat ettiğimiz yol, hastaları iyileştirmek tıbbın konusudur dendiğinde bir doktorun kat edeceğinden fazlası değildir," der.

Bir başka yolu deneyelim. Hukuk, toplumu yöneten ilkeler bütünüdür; insanda adalet, bu ilkelere saygı göstermek ve riayet etmektir. Adaleti uygulamak, toplumsal içgüdüye uymak; adaletli davranmak, toplumsal bir eylemde bulunmaktır. Öyleyse insanların farklı koşullar altında birbirlerine karşı davranışlarını incelersek, bu davranışların ne zaman toplumsal olduklarını, ne zaman toplum karşıtı olduklarını ayırt etmemiz kolay olacak ve elde edeceğimiz sonuç bizi tümevarım yoluyla yasaya götürecektir.

En yalın ve en az kuşkulu halleri ele alarak başlayalım.

Canı pahasına yavrusunu koruyan ve onu doyurmak için her şeyinden vazgeçebilen bir anne, yavrusuyla bir ortaklık

---

* Yasama Risalesi (ç.n.)

içerisindedir, iyi bir annedir. Çocuğunu terk eden anne ise, toplumsal dürtünün pek çok şeklinden bir tanesi olan annelik sevgisi gibi bir toplumsal dürtüye sadakatsizdir; dalalet içerisinde bir annedir. Ölüm tehlikesi geçiren birine yardım etmek için suya atlarsam onun kardeşi, yâreniyim; kurtaracağıma boğarsam, onun düşmanı, katiliyim.

Sadaka veren, fakire kendi ortağı muamelesi yapar; gerçi her yerde ve her şeyde bir ortaklık değildir bu, ama paylaştığı şey ölçüsünde bir ortaklıktır; güçle veya hileyle, kendi emeğiyle üretmediği şeyi ele geçiren kişi, toplumsallığı tahrip ediyor demektir; bir soyguncudur.

Yolun kenarında serilmiş yatan bir yolcuyu kaldıran, yaralarını saran, teselli eden ve ona para veren Samiriyeli, bu şekilde o yolcunun ortağı, yakını olduğunu ilan etmiş olur; aynı yolcunun yanından kafasını çevirmeden geçip giden bir rahip ise yolcuya ortak değil, düşman olur.

Bütün bu hallerde insan, benzeri için kalpten gelen bir muhabbetle, karşısındakini ona sevdiren, teselli ettiren, acısını paylaştıran gizli bir sempatiyle hareket eder. Öyle ki bu muhabbete karşı durmak için doğaya karşı iradi bir çaba göstermek gerekir.

Fakat bütün bunlar insan ile hayvan arasına kesin bir sınır çizmez. Hayvanlarda yavruların acizliği onları analarına sevimli gösterdiğinden, yani yavruları annelerine bağladığından, bizim yurdu için ölen kahramanlarımızı andırır bir cesaretle analar da yavrularını canları pahasına korurlar. Bazı türler av için bir araya gelirler, birbirlerini ararlar, çağırırlar ki bir şair bunu ava davete benzetebilirdi; tehlike hasıl oldu mu bu hayvanların birbirlerine yardım ettiklerini, birbirlerini savunduklarını, uyardıklarını görürüz. Fil, hendeğe düşmüş arkadaşının çıkmasına yardım etmeyi bilir. Büyükbaşlar kurtların saldırısını püskürtmek için bir daire oluşturur, ortaya danaları alırlar, boynuzlular en dışarıda durur. Atlar ve domuzlar içlerinden birisinin çığlığını duyduklarında sesin

geldiği yere seğirtirler. Onların evlilikleri, erkeklerinin dişilere gösterdikleri şefkat ve sevgilerindeki sadakatle ilgili ne tasvirler yapmak mümkündür. Yine de tamamen adil olmak için şunu ekleyelim ki, topluluk olma, kardeşlik, yakınlara duyulan sevgiyle ilgili bu dokunaklı hikâyeler, hayvanların yiyecek ve eş için dişe diş mücadele etmelerine, dövüşmelerine, birbirlerini paralamalarına engel değildir. Yani hayvanlarla aramızdaki benzerlik eksiksizdir.

Toplumsal içgüdü insanda ve hayvanda az ya da çok mevcuttur: İçgüdünün doğası aynıdır. İnsanın ortaklaşmaya daha çok ihtiyacı vardır ve bu yola daha çok başvurur. Hayvan ise yalnızlığa karşı daha dirençli gibidir. İnsanda toplumsal ihtiyaçlar daha buyurgan, daha karmaşıktır; hayvanda ise bunlar daha az şiddetli, daha az çeşitli ve daha az üzüntü yaratır gibidir. Tek kelimeyle insanlarda toplumun bir amacı vardır ve bu amaç türün ve bireyin korunmasıdır; hayvanlarda ise bu amaç daha çok türün korunmasıdır.

İnsanın sadece kendisine has görebileceği bir şeye bugüne kadar rastlanmış değildir; toplumsal içgüdü, ahlak duygusu hep hayvanla ortaktır ve insan birkaç hayır işleyip, adaletle ve özveriyle davranıp kendini Tanrı'ya benzer kıldığını düşünürken, aslında bütünüyle hayvani bir dürtüye uyduğunun farkına varmaz. İyi kalpli, sevgi dolu, yardımsever, adil olduğumuz kadar, tıpkı hayvanlar gibi öfkeli, pisboğaz, şehvet düşkünü ve intikamcıyız. En yüksek erdemlerimiz son noktada, içgüdünün kör itimlerine indirgenebilir; böyle olduklarına bakmadan onları ululaştırıp yüceltiriz ya!

Yine de biz iki elli iki ayaklılar ile diğer hayvanlar arasında bir fark vardır; nedir o?

Bir felsefe öğrencisi buna alelacele şöyle cevap verirdi: Farklılık bizim toplumsal yetilerimizin bilincinde olmamız, hayvanların ise bundan yoksun oluşudur. Nitekim bizler, toplumsal içgüdümüzün faaliyetleri hakkında düşünür ve akıl ederiz ancak hayvanlarda buna benzer bir şey yoktur.

Ben daha ileri gideceğim: Münhasıran bize ait görünen bu düşünme ve akıl etme sayesindedir ki bizler, bizi yöneten ve adına *adalet* dediğimiz toplumsal içgüdüye direnmenin önce kendimize, sonra başkalarına zarar vereceğini biliriz. Bencil, hırsız, katil, toplum düşmanı insanın doğaya karşı suç işlediğini ve bilerek hata işlediğinde kendine ve başkalarına karşı suçlu olduğunu biliriz. Nihayet benzerimiz olan varlıkların kendi eylemlerinin sorumluluğunu taşımaları gerektiği yargısına varmamızı sağlayan şey, bir yanda toplumsallık duygusu, öbür yanda ise aklımızdır. Pişmanlık, intikam ve adil cezanın esası budur.

Fakat bütün bunlar insan ile hayvan arasında akıl farklılığı olduğunun kanıtıdır, yoksa bir duygu farklılığını kanıtlamaz; zira diğer insanlarla ilişkilerimizi düşündüğümüz gibi, yemek, içmek, eş seçmek, ev seçmek gibi en alelade eylemlerimiz üzerinde de düşünürüz. Gökte ve yerde ne olup bitiyorsa düşünürüz, her hususta, her olayda akıl etme yeteneğimize başvururuz. Gel gelelim, nasıl ki dışarıdaki olaylarla ilgili edindiğimiz bilgi, onların sebeplerini ve işleyiş yasalarını değiştirmiyorsa, aynı şekilde düşüncelerimiz de içgüdülerimizi aydınlatır, his dünyamız hakkında bilgi verir, ama bu yönümüzü değiştirmez; ahlak duygumuz hakkında bizi bilgilendirir, ama onu değiştirmez, farklılaştırmaz. Bir hata işledikten sonra bizi saran hoşnutsuzluk, adaletsizlik karşısında kapıldığımız öfke, hak edilmiş ceza ve layıkıyla karşılık görmek, içgüdülerimizin ve duygusal ihtiraslarımızın dolaysız sonuçları değil, düşüncenin sonuçlarıdır. Hayvanlar da kusur işledikleri duygusunu taşıdıklarından ve içlerinden birisi saldırıya uğradığında öfkelendiklerinden burada sadece insana özgü olan akıl etme yetisinden bahsetmiyorum. Diyeceğim şey, akıl etme yetisinin, hayvanlardan katbekat üstün olan toplumsal yükümlülük duygumuzun, iyi ve kötü bilincimizin ahlak söz konusu olduğunda hayvanlar ile insanlar arasında özde bir farklılık yaratmadığıdır.

2. Toplumsallığın birinci ve ikinci aşaması üzerine

Az önce bahsettiğim olgunun antropolojinin en önemli olgularından biri olduğunda ısrar ediyorum.

Bizi toplum içine karışmaya teşvik eden çekim, ele avuca sığmaz, kör doğası nedeniyle her zaman anlık itkiler tarafından yönlendirilir; daha yüksek haklara bakmaz ve liyakat veya öncelik ayrımı gözetmez. Her çağıranın peşinden giden sahipsiz köpek; her erkeği babası, her kadını bakıcısı zanneden sütten kesilmemiş bebek; yaşayan bütün canlılar, kendi türünde bir topluluktan yoksun kaldığında yalnızlığına yoldaş arar. Toplumsal içgüdünün bu esaslı niteliği, hoppa, her yeni yüze ayılıp bayılmaya teşne, iyi kötü demeden her kuyruğa takılıp giden, eski ve muhterem duyguları gelgeç ilişkiler için savsaklayan kişileri tahammül edilmez ve hatta iğrenç gösterir. Bu tür insanların kusuru kalplerinde değil, muhakemelerindedir. Bu ilk aşamada toplumsallık, benzerimizi görünce kapıldığımız bir tür manyetik çekim gibidir, fakat bu akım onu hisseden kişide kalır, karşılık görebilir, ama iletilmez. Sevgi, âlicenaplık, acıma, sempati veya adına ne derseniz; bu duygularda hürmete şayan, insanı hayvanın üstüne çıkaran hiçbir şey yoktur.

Toplumsallığın ikinci aşaması, başkasının bizimki gibi bir şahsiyeti olduğunu kabul etmek şeklinde tanımlayabileceğimi adalettir. Adalet duygusu hayvanlarla paylaştığımız bir duygudur; adalet bilgisine gelince, sadece biz insanlar eksiksiz bir adalet fikri tasarlayabiliriz ki bu olgu da yukarıda söylediğim gibi ahlakın özünü etkilemez. Birazdan, insanın nasıl toplumsallaşmanın üçüncü aşamasına, hayvanların erişemediği aşamaya yükseldiğini göreceğiz. Fakat daha öncesinde, toplum, adalet ve eşitliğin metafizik açından nasıl birbirine denk, aynı manayı ifade ettiklerini ve birbirlerinin yerine kullanabileceğini ispatlamalıyım.

Bir deniz kazasının hengâmesinden, içinde birkaç parça azık bulunan bir kayıkla kurtulmuş, dalgalarla mücadele

eden bir adam görürsem, yardımına koşmak zorunda mıyım? Evet, zorundayım, çünkü aksi halde adam öldürmekle, topluma ihanetle suçlu olurum.

Peki, ama onunla yiyeceğimi de paylaşmak zorunda mıyım? Bu soruna çözüm bulmak için terimlerde değişiklik yapmalıyız: Toplum kayık için gerekli olduğu gibi azık için de gerekli midir? Kuşkusuz. Ortaklaşma ödevi mutlaktır, eşyanın ihrazı insanın toplumsal doğasından sonra gelir ve daima ona tabidir. Zilyetlik ancak herkese eşit ihraz izni verildikten sonra kişiye münhasır hale gelir. Bu durumda yapmamız gereken şeyi bulanık hale getiren, muhtemel tehlikelerden korkmamızı sağlayarak bizi zorbalığa iten, hırsız ve katiller yapan şey öngörü yeteneğimizdir. Hayvanlar içgüdülerinin emirlerini düşünüp taşınmadıkları gibi, bunlara uymaları halinde doğabilecek olumsuz sonuçları da hesap etmezler. Hayvanların en sosyali olan insan için, aklın yasaya uymamanın saiki haline gelmesi tuhaf olurdu. İnsan yasayı sadece kendi faydasına kullanmaya kalkan topluma ihanet eder, bencilliğimize alet olacaksa Tanrı'nın bizi basiretten yoksun bırakması daha iyi olurdu.

"Nasıl?" diyeceksiniz, "Ekmeğimi, kendi alın terimle kazandığımı, benim olanı hiç tanımadığım bir yabancıyla, bir daha görmeyeceğim ve belki de bana nankörlük edecek biriyle mi paylaşacakmışım? Ekmeği birlikte kazansak, adam onu kazanmak için emek harcasa neyse; o zaman kendi payını isteyebilir, çünkü işbirliğimiz ona bu hakkı kazandırır; aksi takdirde benden isteyecek neyi olabilir? Birlikte üretmediğimize göre birlikte de tüketmeyeceğiz."

Bu muhakemenin kusurlu yanı, bir üreticinin bir diğeriyle ortaklığının zorunlu olmadığı gibi yanlış bir varsayıma dayanmasıdır.

İki ya da daha çok şahıs arasında gerçek bir ortaklık kurulduğunda, bir anlaşmaya varıldığında ve bu anlaşma

yazılıp imzalandığında gelecekle ilgili hiçbir sıkıntı yoktur. Herkes bu iki kişinin, diyelim ki balık tutmak üzere ortaklık ettiğini, içlerinden biri balık tutamadığında onun da en az tutan kişi kadar balık üzerinde hakkı olacağını herkes kabul eder. İki tüccar bir şirket kurduğunda, şirket sürdüğü müddetçe kârlar ve zararlar ortaktır. Ortakların her biri kendisi için değil, ortaklık adına üretir ve paylaşma anı geldiğinde birinin üretip üretmediğine değil, ortak olup olmadığına bakılır. İşte bu yüzden çiftlik sahibinin pirinç ve saman verdiği köle, kapitalistin giderek azalan bir ücret ödediği işçi vatandaş işverenlerinin ortağı değildirler, çünkü işverenlerle birlikte ürettikleri halde ürünü onlarla paylaşmazlar. Keza arabayı çeken at, sabanı çeken öküz de bizimle birlikte üretir, fakat ortağımız değildir; onların ürettiklerine el koyarız, ama onlarla paylaşmayız. Bize hizmet eden hayvanlar ve işçilerin durumları aynıdır: Bunlar için bir şey yaptığımızda adaletle değil, cömertlikle davranmış oluruz.[21]

Fakat biz insanların, birbirimizin ortağı olmamamız mümkün mü? Önceki iki bölümde söylediklerimizi hatırlayalım: Ortaklık etmek istemesek dahi, koşulların dayatması, tüketim ihtiyacımız, üretim yasaları, mübadelenin matematik esası bizi ortaklaştırır. Bu kuralın tek bir istisnası vardır, o da getiri hakkıyla geçindiğinden kimseyle ortaklık etmeyen ve dolayısıyla da ürününü kimseyle paylaşmak zorunda kalmayan ve kimsenin de kendisiyle bir şey paylaşmadığı mülk sahibidir. Mülk sahipleri hariç, herkes birbiri için çalışır, bir-

---

21 Komşumuza yardım eli uzatmaya İbranicede hak gözetmek denir, aynı şeye Yunancada merhamet etmek veya acımak (*eleemosinen*, ki Fransızca *aumône* sözü buradan gelir), Latincede muhabbetle davranmak veya hayır işlemek, Fransızcada ise sadaka vermek denir. Yardım ilkesinin değerini nasıl kaybettiğini bu ifadelerdeki farklılaşmadan hissedebiliriz. İlk deyiş adaleti, ikincisi sadece sempatiyi, üçüncüsü muhabbeti, yani zorunluluğu değil, erdemli bir tercihi, dördüncüsü ise keyfi bir uygulamayı ifade eder.

birimizin yardımı olmadan hiçbir şey yapamayız, aramızda mütemadiyen servis ve ürün alışverişi yaparız: Toplumsal eylemler bunlar değilse nelerdir?

Gel gelelim ticari, sınai veya zirai bir ortaklık eşitlik olmadı mı düşünülemez; eşitlik ortaklıkların zorunlu koşuludur. Öyle ki bu ortaklığı ilgilendiren her hususta adalete aykırı olan eşitliğe de aykırıdır, bunların birbirinden hiçbir farkı yoktur. Bu ilkeyi bütün insan türüne uygulayın. Buraya kadar söylediklerimizden sonra okuyucunun artık yardımıma ihtiyaç duymayacağını tahmin ediyorum.

Bu ilkeye göre bir arazinin zilyetliğini elde eden kişi, "Bu arazi benimdir," dediğinde, ancak başkaları da kendisi gibi zilyet olma şansına sahipse veya başka bir yere yerleşmek istediğinde bu araziyi dengiyle değiştokuş edebiliyorsa adaletsizlik etmiyordur. Ama başkasını kendi yerine geçirip ona, "Ben yan gelip yatarken benim için çalış," dediğinde, adaletsiz, eşitsiz davranmış olur, artık kimsenin ortağı değil, bir mülk sahibidir.

Buna karşılık, aylak, sefih biri toplumsal bir işin ucundan tutmazken, toplumun ürettiklerinden herhangi biri kadar, hatta herhangi birinden de fazla yararlandığından, bir hırsız, bir asalak muamelesi görmelidir: Ona hiçbir şey vermemek boynumuzun borcudur, amma onun da yaşama hakkı bulunduğundan, gözetlenmeli ve işe koşulmalıdır.

Toplumsallık, duyarlı varlıkların birbirilerine karşı hissettikleri çekimdir ve adalet de bu çekime bilgi ve düşüncenin eşlik etmesidir. Peki, ama adaleti hangi evrensel fikirle, idrakimizin hangi kategorisiyle kavrarız? Eşit nicelikler kategorisiyle. Kadim adalet tanımı *Justum aequale est, injustum inaequale** buradan kaynaklanır.

Öyleyse adaleti uygulamak nedir? Eşit emek karşılığında herkese eşit mal varlığı sağlamaktır, *toplumsallık üzere* dav-

* Adil olan haktır, adil olmayan haksız. (ç.n.)

ranmaktır. Bencilliğimiz bundan yana sızlanabilir, ama apaçık ve zorunlu olan şeylerden kaytaramayız.

İhraz hakkı nedir? Toprağı artan çalışan sayısına göre doğal biçimde bölüşmenin bir yoludur: Kamu yararı gerektirdiği takdirde bu hak ilga olur, çünkü kamu yararı toplumun yararı olduğundan, aynı zamanda ihraz eden kişinin de yararıdır.

"Emek hakkı nedir? Gereğini yaptıktan sonra kişinin refahtan pay alma hakkıdır. Bu hak, toplumsal haktır, eşitlik hakkıdır."

Bir düşüncenin ve bir içgüdünün karışımı olan adalet, insanda hissetmeye ve düşünmeye başladığı andan itibaren varlığını gösterir: Zaten bu yüzden adaletin doğuştan ve ilksel bir his olduğu düşünülür ya. Ama bu hem kronolojik, hem mantıksal açıdan yanlış bir düşüncedir. Adaletin, şayet tabiri caizse, bu melez niteliği, hem akıl ve hem hissetme yetisinden doğması, benliğin yalınlığı ve birliğinin en sağlam kanıtlarından gibi geliyor bana: Bir organizma, tıpkı yarı işitsel yarı görsel, iki işlevli bir duyu geliştiremeyeceği gibi, adalet gibi bir karışımı da kendi başına üretmiş olamaz.

Adaletin bu çift yapısı, bize II., III. ve IV. bölümlerdeki ispatların en sağlam temelini verir. Bir yanda, adalet fikri toplumla özdeş olduğundan ve toplum da zorunlu olarak eşitliği içerdiğinden, mülkiyeti müdafaa için icat edilmiş bütün safsataların temelinde eşitlik bulunmak zorundaydı. Zira mülkiyet ancak adil ve toplumsal olduğu söylenerek savunulabileceği için ve aslında eşitsizlik olduğu için, mülkiyetin topluma uygun olduğunu kanıtlamak adına haksızlığın hak, eşitsizliğin eşitlik olduğu ve tekmil çelişkili önermeler savunulmak zorunda kaldı. Öte yandan, adaletin ikinci öğesi olan eşitlik kavramının temelinde eşyada var olan matematiksel orantı bulunduğundan, mülkiyet veya servetin çalışanlar arasında eşitsiz dağılımı, çalışmanın, üretimin ve tüketimin olmazsa olmazı eşitliği yıkar ve bu yüzden de olanaksız olmak zorundadır.

Şu halde bütün insanlar ortaktırlar; aynı adalete herkesin hakkı vardır, herkes eşittir. Peki bunlardan sevgiye ve dostluğa bağlı tercihlerin adaletsiz olduğu sonucu mu çıkar?

Bu noktanın açıklanması icap ediyor.

Biraz önce tehlike içindeki bir adamdan ve ona yardım etmem gerekliliğinden bahsettim, şimdi de hayati tehlike içinde bulunan iki kişinin aynı anda yardım istediğini varsayacağım. Öncelikle akrabalık, dostluk, arkadaşlık veya ahbaplık bağıyla bağlı olduğum kişinin yardımına koşarak ötekini ölüme terk etmem uygun, hatta emredilen bir şey midir? Evet. Ama neden? Çünkü toplumun bütünü içerisinde her birimiz için bireyler ve topluluklar vardır ve tam da toplumsallık ilkesi adına bunların bize yüklediği mükellefiyetleri yakınlık derecelerine göre yerine getirmek zorundayızdır. Bu sebeple babamızı, anamızı, çocuklarımızı, dostlarımızı, arkadaşlarımızı vs. başkalarına tercih etmek durumundayız. Peki bu tercih neye dayanır?

Hâkim dostuyla düşmanı arasında kalmış bir karar vermesi gerekiyor; bu durumda acaba hâkim, yakın ortağını uzak ortağına tercih edip, aksi sabit olduğu halde dostuna iltimas mı etmelidir? Hayır, çünkü yaptığı haksızlığa rağmen dostunu kayırırsa, onun toplumsal sözleşmeye ihanetinin suç ortağı olur; ikisi birlikte toplumsal bünyeye karşı bir çeşit komploya girişmiş olurlar. Ancak sevgi, hürmet, itimat, mahremiyet gibi aynı anda herkese karşı besleyemeyeceğimiz şahsi duygular söz konusu olduğunda tercihte bulunulabilir. Örneğin yangın çıktığında bir baba komşusunun çocuğunu düşünmeden önce kendi çocuğunun yardımına koşmalıdır. Ama hâkim için, bir hakkın tasdiki şahsi ve isteğe bağlı olamayacağından, hâkimin bir insanın zararına diğerini kayırması olmaz.

Toplum içerisinde, tabir yerindeyse merkezinde tek tek her birimizin yer aldığı daireler şeklinde yapılanmış bu özel topluluklar, farklı toplumsal ödevlerin rekabeti ve çatışma-

sıyla ilgili, antik trajedilerin baş konusu olan sorunların hepsini çözecek anahtarı verir bize.

Hayvanların adaleti adeta olumsuz bir adalettir. Yavruların korunması, topluluk halinde avlanma ve yağma, toplu savunma ve kimi zaman bire bir yardım vakaları dışında hayvanlarda adalet, bir şeyler yapmaktan ziyade bir şeyleri önlemeye yöneliktir. Hayvanlarda ayağa kalkamayan bir hasta, sarp bir tepeden yuvalanan bir tedbirsiz ne ilaç ne yemek yüzü görebilir; kendi kendisini iyileştiremez veya beladan kendi başına sıyrılamazlarsa hayatları tehlikeye girer; ne yatakta bakılırlar ne de hapishanede beslenirler. Hayvanların benzerlerine karşı sergiledikleri bu kayıtsızlık, akıldan yana olduğu kadar, kaynaktan yana da yoksul olmalarındandır. Dahası, insanlar arasında yaygın olan yakınlık dereceleri hayvanların pek de aşina oldukları bir şey değildir. Hayvanlar arasındaki yakınlık ya alışkanlıktan, ya komşuluktan, ya kan bağından veya hiyerarşiden kaynaklanır. Bizle kıyaslandığında hayvanların hafızaları zayıf, hisleri belirsiz, zekâları neredeyse yok mertebesindedir. Fakat hayvanlar bütün bu yeteneklere sahiptirler ve bizim bu konudaki üstünlüğümüz bütünüyle akıl etme yetimizden ileri gelir.

Hafıza gücümüz ve hükümlerimizdeki kavrayış sebebiyle, toplumsal içgüdünün bize ilham ettiği davranışları çeşitlendirip birleştirmeyi bilir; bu davranışları daha etkin kılmayı ve hakka ve hukuka göre düzenlemeyi öğreniriz. Topluluk halinde yaşayan hayvanlar adaleti uygularlar, fakat adaletin ne olduğunu hiç bilmezler ve adalet üzerinde akıl yürütmezler; felsefe yapmadan ve tartışmadan sadece içgüdülerine uyarlar. Toplumsallık duygusu ile, onlar için fazlasıyla soyut olan eşitlik fikrini birleştirmeyi beceremezler. Biz ise tersine, toplumun eşit paylaşımı içerdiği ilkesinden hareketle, akıl etme yeteneğimiz vasıtasıyla hakların nasıl düzenleneceğini anlayabilir, bu konuda mutabakata varabiliriz; muhakeme yeteneğimizi çok ileriye götürdüğümüz de olur. Fakat bütün

bunlarda bilincimiz pek az rol oynar ve bunun ispatı da akıl yönünden bize en yakın olan kimi hayvanlarda ancak rüşeym halde görülen hak fikrinin kimi vahşilerde bu aşağı düzeyden başlayarak bir Platon'a, Franklin'e varıncaya kadar mükemmelleşmesidir. Bireylerde ahlak duygusunun gelişiminin, uluslarda yasa fikrinin olgunlaşmasının izini sürecek olsak, yasa yapmadaki yetkinliğin ve hak fikrinin her yerde akılla doğrudan bağlantılı olduğuna ikna olurduk. Bazı filozofların basit bulduğu hak fikri, demek ki gerçekten de karmaşıktır; bir yandan toplumsal içgüdü tarafından, diğer yandan ise ötekinin eşitliği fikri tarafından beslenir; tıpkı suçluluk kavramının ahlak duygusu ve özgür irade fikirleriyle ortaya çıkabilmesi gibi.

Özetlersek, içgüdü kendisine bilgi eklendiğinde değişikliğe uğramaz ve buraya kadar incelediğimiz toplumsal olgular, hayvan topluluklarında görülebilecek olgulardır. Adaletin ne olduğunu, yani eşitlik açısından kavrandığı haliyle toplumsallığın ne olduğunu biliyoruz ve bu noktada bizi hayvanlardan ayıran hiçbir şeye sahip değiliz.

3. Toplumsallığın üçüncü aşaması üzerine

III. Bölüm'de işbölümü ve yeteneklerin çeşitliliğiyle ilgili söylediklerim belki okuyucunun halen hatırındadır. İnsanlar arasında yetenek ve yeterliklerin toplamı daima eşittir ve yapıları da daima benzerdir. Şair, matematikçi, felsefeci, sanatçı, zanaatkâr, işçi oluruz, ama bunların hepsini birden olamayız ve toplumda bir insanla bir diğeri, insandaki bir yetenekle bir diğeri arasında sonsuz farklılıklar vardır. Aynı yeteneğin gösterebildiği farklı derecelerin, yeteneğin bazı işlerdeki belirleyiciliğinin toplumumuzun temeli olduğunu söylemiştik. Doğa, akıl ve doğal yeteneği yerli yerince, ama bir o kadar da cömertçe dağıtmıştır ki, toplumsal bünye özel yeteneklerin ne yokluğundan ne de bolluğundan asla şikâyetçi

olmamıştır ve her emekçi de kendini işine adadığı takdirde, toplumun diğer üyelerinin keşiflerinden ve eserlerinden yararlanabilecek düzeyde bir eğitimi her zaman alabilir. Doğanın bu pek yalın ve pek bilgece tedbiri sayesinde işçi işinde tek başına kalmaz; kendisi gibi işçilerle önce düşünce, sonra da gönül birliği içerisindedir – işçi açısından sevgi akıldan doğmaktadır.

Hayvanlar topluluğu için durum böyle değildir. Diğer her türde bireylerin kabiliyetleri, her ne kadar son derece kısıtlı olsa da sayıca ve hatta –içgüdünün sonucu olmadıklarında– düzey açısından da eşittir. Her birey, türün diğer üyelerinin her yaptığını, en az onlar kadar iyi yapabilir, avlanabilir, düşmandan kaçabilir, saklanabilir, yuva yapabilir vs. Hiçbir hayvan, hür ve sağlıklıysa tabii, tıpkı onun gibi bağımsız olan bir benzerinin yardımını talep ve kabul etmez.

Aynı topluluğu paylaşan hayvanlar, aralarında hiçbir düşünce alışverişi veya şahsi iletişim olmadan yan yana yaşarlar. Her birey aynı şekilde davranır; ne birbirlerinden bir şey öğrenirler ne de bilgi depolarlar. Birbirlerini görürler, hissederler daima temas halindedirler, ama birbirleri üzerinde derin bir etkileri yoktur. Hâlbuki insan insanla sürekli fikir, duygu, ürün ve hizmet alışverişi içindedir. İnsanın toplum içinde öğrendiği ve yaptığı her şey, kendisi için elzemdir. Ama bu olağanüstü fikir ve ürün bolluğu içerisinde, tek bir kişinin kendi adına ürettiği ve sahip olduğu şeyler denizde bir damla hükmündedir. İnsan ancak toplum sayesinde insan olur ve toplum da onu oluşturan güçler arasındaki denge ve ahenk sayesinde ayakta durur.

Hayvanlar için toplum yalındır, insanda ise karmaşıktır. İnsanın insanla ortaklığı, hayvanları bir araya getiren aynı içgüdüden kaynaklanır, fakat insan hayvandan farklı biçimde ortaklık kurar. İşte insanla hayvan arasında ahlaka dair var olan bütün farklılıklar bu ortaklaşma farklılığına dayanır.

Hem mülkiyeti toplumun temeli olarak gören yasaların mantığını kullanarak, hem de siyasal iktisadı kullanarak, ne ihrazda önceliğin ne de yetenek, hizmet, maharet veya yeterlikte üstünlüğün koşullardaki eşitsizliği meşrulaştırabileceğini –belki de fazla uzunca– ispatladım. Her ne kadar koşullardaki eşitlik, doğal hukukun, özgürlüğün, üretim yasalarının, doğanın fiziksel sınırlarının ve bizatihi toplumsal ilkenin zorunlu bir sonucuysa da bu eşitlik, borçluluk ve alacaklılık gibi toplumsal duyguların var olmasına engel değildir. Cömertlik ve sevgi duyguları bu eşitliğin çok ötesine uzanırlar ve ekonomi ahenge kavuştuğunda, ruh kendi adaletinden yararlanmaya, gönül ise duygularının azametiyle kabarmaya başlar.

Böylece toplumsallık duygusu, şahıslar arasındaki ilişkilere göre değişen yeni bir nitelik kazanır. Güçlü olanda bu duygu cömertlikten duyulan haz, eşitler arasında samimi ve candan dostluk, zayıfta hayranlığın ve kadirşinaslığın bahtiyarlığı şeklini alır.

Güç, yetenek veya cesaret yönünden üstün olan insan, her şeyini topluma borçlu olduğunu, onsuz bir hiç olduğunu ve hiçbir şey yapamayacağını bilir. Toplumun kendisine en sıradan bir üyesi gibi muamele ederek üzerine düşeni yaptığını bilir. Fakat kendi yeteneklerinin mükemmelliğini de görmezden gelemez; kendi gücünün ve büyüklüğünün bilincinden kaçamaz. Bu yüzden, insanlığa karşı gösterdiği bu ihtiyari hürmet, asıl övülmeye ve yüceltilmeye layık olan doğanın bir aletinden başka bir şey olmadığını itiraf edişi, yani gönlün ve aklın aynı anda Yüce Varlığa duyduğu gerçek hayranlıktır insanı diğer canlılardan ayırıp, onu hayvanların erişemediği toplumsal ahlak mertebesine çıkaran. Yunanistan'ın güvenliği için canavarları öldürüp, haydutları dize getiren Herakles, kaba ve yabani Pelasgları adam eden Orpheus, hizmetleri karşılığında bir ücret istemezler; işte şiirin yarattığı en asil kahramanlar, adaletin ve erdemin en yüksek ifadeleri bunlardır.

Özverinin tarifsiz sevinçleri vardır.

İnsan toplumunu Yunan trajedilerinin özüyle kıyaslayacak olsam, asil zihinlerden ve yüce ruhlardan oluşan falanjın *strophe*'u, sıradan ve küçük insanlar kalabalığının ise *antistrophe*'u simgelediğini söyleyebilirim.* Nahoş ve zahmetli işleri yüklenen, sayılarıyla ve ahenkli çalışmalarıyla her şeye güç yetiren çoğunluk, azınlığın tasarladıklarını gerçekleştirir. Azınlık tarafından yönlendirilirler, ama onlara hiçbir borçları yoktur; yine de hayranlık beslerler, takdirlerini ve övgülerini sunarlar onlara.

Şükran insanların kalplerini hayranlık ve coşkuyla doldurur.

Fakat benim gönlüme göre olan eşitliktir. Yardımseverlik despotluğa, hayranlık köleliğe dönüşür; eşitliğin kardeşi olan ise dostluktur. Ey dostlar, imrenmeden ve ihtişamdan uzakta aranızda yaşayıp gitsem, bizi bir araya getiren eşitlik olsa ve kader tayin etse nasibimizi!

Âdemoğlunun yüreğinde müstesna bir yeri vardır dostluğun.

Cömertlik, şükran (burada sadece daha üstün bir güce duyulan hayranlıktan kaynaklanandan bahsediyorum) ve dostluk, eşitlikçilik veya toplumsal uyumluluk diyeceğim eşsiz bir duygunun üç farklı tezahürüdür.[22] Eşitlikçilik adaleti değiştirmez, ama daima hakkaniyeti temel alan adalete takdiri ekler ve bu yolla insanda toplumsallaşmanın üçüncü bi-

---

* Antik Yunan trajedilerinde koroyla birlikte söylenen lirik parçaların üç kısmından ilki *strophe*, ikinci *antistrophe*, üçüncü ise *epode* olarak adlandırılır. (ç.n.)

22 Burada eşitlikçilikten* kastettiğim, Latinlerin *humanitas* dedikleri şey, yani insana özgü toplumsallık türüdür. Herkese karşı inceliği ve nezaketi emreden insancıllık, kimseyi incitmeden rütbeleri, liyakati ve yetenekleri gözetir; toplumsal sempatinin ve genel sevginin adaletle dağıtılmasıdır.

---

* Dilimize genellikle hakkaniyet diye çevrilen *equite*'yi Proudhon'un kastettiği manaya daha yakın bulduğum burada ve birkaç yerde daha "eşitlikçilik" ile karşıladım. (ç.n.)

çimini meydana getirir. Bize ihtiyaç duyan güçsüze yardımı ve onu kendi seviyemize çıkarmayı hem bir görev hem de bir memnuniyet vesilesi haline getiren şey eşitlikçiliktir. Şükran ve övgü sunarak güçlüye olan gönül borcunu öderken, kendimizi onun kölesi durumuna düşürmemek; yakınımıza, dostumuza, eşitimiz olan kişiye karşılıklılık ilkesi uyarınca, bize verdikleriyle mukabele etmektir. Eşitlikçilik, toplumsallığın adalet ve akılla ideale taşınmış halidir; kimi toplumlarda neredeyse bütün toplumsal ödevleri tek başına özetleyen medeniyet veya nezaket, eşitlikçiliğin en sıradan halidir.

Gel gelelim bu duygu, seven, bağlanan ve kayıran, ama takdir duygusunu anlamayan ve ne cömertlik, ne hayranlık, ne de törenselliği tanıyan hayvanların yabancısı olduğu bir duygudur.

Bu duygu, tek başına sadece hesap eden, ölçüp biçen, denkleştiren, ama sevmeyen; gören, ama hissetmeyen akıldan kaynaklanmaz. Adaletin toplumsal içgüdü ve düşüncenin bileşimi olması gibi, eşitlikçilik de adalet ve beğenin, yani değerlendirme ve idealize etme yetilerimizin bileşimi olan bir üründür.

İnsanda toplumsallığın üçüncü ve en yüksek seviyesi olan bu ürün, bizdeki karmaşık örgütlenme biçimiyle belirlenir. Bu örgütlenme biçiminde, eşitsizlik veya daha açık söylendikte, işçileri yalıtmaya eğilimli olan yeteneklerin farklılığı ve görevlerdeki uzmanlaşma, daha faal bir toplumsallaşmayı talep eder.

İşte, korurken tahakküm eden güç işte bu yüzden berbattır; işte sanat şaheserleri ile en bayağı sanayi ürünlerine aynı gözle bakan bön cehaletin tarifsiz bir iğrenme doğurması bu yüzdendir; işte, "Karşılığını verdim, artık borcum kalmadı sana," diyebilen mağrur sıradanlığın tiksinçliği bundandır.

Toplumsallık, adalet, eşitlikçilik; Eşitimizle ilişki içinde olmayı istememize sebep olan tabii melekenin tam tanımı bu üçlüdedir. Bu arayışın somut tezahürü de şu formülle ifade edilebilir: Doğanın ve emeğin ürünlerinde eşitlik.

Toplumsallaşmanın bu üç derecesi birbirini varsayar ve destekler. Adalet olmadan eşitlikçilik olmaz; toplum, adalet yoksa manasızdır. Nitekim birinin yeteneğini ödüllendirmek için, ondan alıp diğerine verirsem, adaletsiz biçimde ilkini soymuş, zannettiğim gibi yeteneği takdir edememiş olurum. Eğer bir ortaklıkta kendimi kayıracak olursam, tam manasıyla bir ortaklıktan bahsedilemez. Adalet ve toplumsallık, somut şeylerin bölüşümünde belirginleşir, nitekim sadece bunlar ölçüye ve tartıya gelir. Eşitlikçilik ise, hayranlık ve takdir gibi ölçüye gelmeyen şeylerdeki adalettir.

Buradan pek çok sonuç çıkarılabilir:

1. Bir insana diğerinden daha çok değer vermekte özgür olmamıza rağmen, ona kamu malından daha büyük bir pay ayırmak konusunda özgür değilizdir, çünkü adaleti sağlama yükümlülüğü eşitlikçilikten önce gelir ve daima diğerine yol göstericidir. Bir despot tarafından erkek kardeşinin ölümüyle kocasının ölümü arasında tercih yapmaya zorlanınca, başka bir koca bulabileceği gerekçesiyle kocasının ölümünü tercih eden, eskilerin pek hayranlıkla yâd ettikleri kadın, hakkaniyet duygusuna uyarak adaleti çiğnemiş ve kötü amelde bulunmuştur. Çünkü karı koca birlikteliği kardeşler arası birliktelikten daha yakın bir hukuktur ve yakınımızın hayatı sahip olduğumuz bir şey değildir.

Aynı ilke uyarınca, ücretlerin eşitsizliği de yetenekler arası eşitsizlik gerekçesiyle yasalaştırılamaz, çünkü malların dağıtımı hayranlık duygularının değil, ekonominin yetki alanına dâhildir.

Son olarak, bağış, vasiyet ve veraset konularında hem aile mahremiyetini hem de kendi hakkını gözetmesi gereken toplum, adaletin sevgi ve iltimas yoluyla zedelenmesine izin vermemelidir. Gerçi uzun süredir babasıyla birlikte çalışan oğlun işi yürütmekte herhangi birinden daha ehil olduğuna inanmak caziptir ve ölümüyle işinin kesintiye uğramasından korkan vatandaş işini korumak yönünde doğal bir en-

dişeyle vârisini tayin eder ve yine terekenin çeşitli olduğu durumlarda vârise seçme hakkı da tanınır, fakat bütün bunlara rağmen toplum, paranın ve malların tek bir kişinin elinde toplanmasına, işgücünün tekelleşmesine ve hakka tecavüze izin veremez.[23]

2. Hakkaniyet, adalet, toplum, ancak bazı türlerin bireyleri arasında var olabilecek şeylerdir. Farklı iki cins arasında, diyelim ki kurt ile keçi, keçi ile insan, insan ile Tanrı, hele Tanrı ile insan arasında var olamazlar. Tanrı'ya adalet, hak-

---

23 Adalet ve hakkaniyet asla anlaşılamamıştır.
"Akhilleus ile Aias arasında 12 birimlik bir ganimetin paylaşılacağını düşünelim. İkisi eşit olsaydı ganimet de aritmetik yönden eşit olacaktı: Akhilleus 6, Aias 6 pay alacaktı. Böylesi bir aritmetik eşitliğe uyulsaydı, Thersites de Akhilleus ile eşit pay alacaktı ki bu insanı isyan ettirecek kadar büyük bir adaletsizlik olurdu. Adaletsizliği önlemek için, şahısların değerini kıyaslayalım ve dağıtımı da bu değerle orantılı şekilde yapalım. Diyelim ki Akhilleus iki Aias kıymetindedir; bu durumda Akhilleus'un payı 8, Aias'ın payı 4 olacaktır. Aritmetik eşitlik olmayacak, fakat nispi eşitlik olacaktır. İşte bu liyakat kıyasına, bu *rationum*'a üleştirici adalet denir, geometrik orantıya göre tayin edilir." (TOULLIER, *Droit français selon l'ordre du Code.**)
Akhilleus ile Aias ortak mıdır, değil midir? Bütün mesele buradadır. Eğer Akhilleus ve Aias ortak değiller de, Agamemnon'un paralı hizmetkârı iseler, o zaman Aristoteles'in yöntemine diyecek yoktur. Kölelerin sahibi, iki kat iş çıkarmış köleye iki kat tayın verebilir. Ama bu despotluk yasasıdır, kölelik hukukudur. Ama eğer Akhilleus ve Aias ortaksalar, eşittirler.
Akhilleus'un Aias'tan iki kat ya da dört kat güçlü olması bir şey değiştirmez! Aias daima özgür olduğunu söyleyerek cevap verebilir; eğer Akhilleus dört kişinin kudretinde ise, beş kişi hakkından gelebilir ve nihayetinde Aias kanıyla canıyla hizmet ettiğinden en az Akhilleus kadar risk almaktadır. Aynı akıl yürütme Thersites için de geçerlidir: O da eğer savaşmayı bilmiyorsa, aşçı, teçhizatçı veya depocu yapılır. Hiçbir zanaatı yoksa hastaneye konur. Ne olursa olsun Thersites'in hakkına tecavüz edilemez veya kendisine herhangi bir dayatmada bulunulamaz.
İnsan için iki hâl söz konusudur: Toplum içinde bulunmak veya toplum dışı olmak. Toplum içerisinde, herkesin şahsen gördüğü itibar veya takdir bir yana, koşullar zorunlu olarak eşittir. Toplum dışı bir halde ise, insan kullanılan bir madde, sermaye haline gelmiş bir alet, çoğu zaman kullanışsız ve faydasız bir eşyadır.

---

* Kanun'a göre Fransız Hukuku (ç.n.)

kaniyet ve sevgi yakıştırılması katıksız bir insanbiçimciliktir; adil, bağışlayıcı, merhametli ve benzeri sıfatlar dilimizden çıkarılmalıdır. Tanrı ancak başka bir Tanrı'ya göre adaletli, hakkaniyetli veya iyi olabilir. Hâlbuki Tanrı tektir ve ortağı yoktur; dolayısıyla da iyilik, hakkaniyet, adalet gibi toplumsal duygulanımların dışındadır. Çobanın koyunlarına ve köpeğine karşı adil olduğu söylenebilir mi? Hayır, nitekim altı aylık bir buzağıdan iki yaşındaki bir koyundan aldığı yünü almak istese veya bir enikten yetişkin bir köpek gibi sürüyü gütmesini istese ona adaletsiz değil, çılgın deriz, çünkü hayvanla insan her ne kadar duygu bağıyla bağlı olsalar da bir topluluk oluşturmazlar. İnsan hayvanı bir eşya gibi, duyguları olan bir eşya gibi sever, yoksa bir kişiyi sever gibi değil. Tanrı fikrinden batıl inançların Tanrı'ya atfettikleri ihtirasları eleyen felsefe, liberal din anlayışının Tanrı'ya yakıştırdığı erdemleri de bertaraf etmelidir.[24]

Tanrı yeryüzüne inip aramızda yaşamaya başlasaydı, bize benzemediği sürece onu sevemezdik, bir şey üretmediği sürece karşılığında bizden bir şey de alamazdı, yanıldığımızı ispatlamadığı sürece sözlerini dinlemezdik, gücünü sergilemediği sürece ona tapmazdık. Duygusal, ekonomik, entelektüel olsun, doğamızı ilgilendiren her yasa, bizi Tanrı'ya benzerlerimize davrandığımız gibi –yani akla, adalete ve hakkaniyete göre– davranmayı emredecekti. Buradan çıkardığım sonuç şu: Tanrı insanla aracısız iletişime geçmeyi dileseydi, insana dönüşmesi gerekirdi.

---

24 Kadın ile erkek arasında aşk, tutku, alışkanlık bağı ve sair duygular olabilir, fakat bunlar tam manasıyla bir topluluk oluşturmazlar. Erkek ve kadın birbirilerinin ortağı değildir. Cinsiyet farklılığı kadın ve erkek arasına hayvanlar arasındaki cins farkına benzer bir ayırım koyar. Keza ben, bugün kadınların özgürleşmesi denilen şeyi onaylamak bir yana, daha ziyade, durum gerektirdiği takdirde kadının toplumun dışında tutulmasını savunmaya eğilimliyim.
Kadın hakları ve kadın-erkek ilişkileri çözüme kavuşturulmaya muhtaç durumdadır; evlilik mevzuatı tıpkı medeni kanun gibi baştan yazılmalıdır.

Şu halde eğer krallar Tanrı'nın benzerleri ve onun iradesinin icracıları iseler, bizler gibi çalışmadıkları, işbirliği yapmadıkları, harcadıkları kadar üretmedikleri, uyruklarıyla istişare etmedikleri ve büyük işler başarmadıkları sürece bizden ne sevgi, ne servet, ne itaat, ne de zafer bekleyebilirler. Dahası, bazılarının iddia ettikleri gibi eğer krallar kamu görevlileriyseler, onlara duyduğumuz sevgi şahıslarının cana yakınlığına, itaat yükümlülüğümüz verdikleri emirlerin bilgeliğine, maaşları ise toplam üretimin nüfusa bölümüne göre olmalıdır.

Dolayısıyla hukuk ilmi, siyasal iktisat, psikoloji, hepsi de eşitlik yasasını kabul etmemiz konusunda hemfikirdirler. Haklar ve ödevler, yeteneğin ve emeğin ödülü, sevgi ve heyecan atılımları, hepsi önceden değişmez bir ölçü tarafından düzenlenmiştir; hepsi sayıya ve dengeye tabidir. Koşullardaki eşitlik toplumun yasası, evrensel dayanışma da bu yasanın onanmasıdır.

Koşulların eşitliği, ihtiraslarımız ve cehaletimiz yüzünden asla gerçekleşmemiştir, fakat bu yasaya muhalefetimiz bile onun zorunluluğunu giderek daha belirgin kılar. Nitekim tarihin biteviye şahitlik ettiği, gidişatın önümüze getirdiği şey de bu zorunluluktur. Toplum denklemden denkleme geçerek ilerler. İktisatçının gözünde imparatorlukların maruz kaldıkları devrimler, kâh birbirlerinden çıkarsanabilen cebirsel niceliklerin azalışı, kâh zamanın kaçınılmaz etkisi sayesinde bir meçhulün keşfedilmesi gibidir. Sayılar, tarihin yazgısıdır. Kuşkusuz insanlığın ilerleyişinde başka unsurlar da etkilidir, fakat halkları harekete geçiren sürüyle gizli neden arasında birisi vardır ki, ondan daha etkilisi ve sabiti, daha az bilineni yoktur: Bu neden, mülkiyete karşı işçi sınıfının periyodik tepkisidir. İnsan nüfusu arttıkça dışlamayla ve gasp ile işlemeye başlayan mülkiyet, bütün devrimlerin belirleyici nedeni ve üretici ilkesidir. Din savaşları ve fetihler, soykırıma kadar varmadıklarında, kısa sürede nüfusun matematiksel iler-

leyişiyle telafi edilen geçici kargaşalar olabildiler sadece. Toplumların yozlaşması ve helak olması mülkiyetin biriktirime gücüne bağlıdır.

Ortaçağda tüccar ve simsarların cumhuriyeti olan Floransa'yı ele alalım. Floransa, en nihayetinde birbirine karşı silahlanmış halk ve mülk sahiplerinden oluşan meşhur Guelfolar ve Ghibellinolar hizipleri arasında bölünmüş durumdaydı. Bankerlerin egemenliğindeki Floransa en sonunda borçlarının ağırlığı altında battı.[25] Antikçağda Roma'yı ele alalım. Daha doğuşundan itibaren faizin kurbanı olan, ancak eski dünyayı sefalet içindeki emekçileriyle işgücü temin ettiği için semiren, her barış döneminde içsavaşla kana bulanan ve halkın iflahı kesilince dermansızlık içinde çöken, o eski canlılığını ahlak duygusunun son kıvılcımına varıncaya kadar yitiren Roma'yı düşünelim. Yahut yoğun rekabetler yüzünden durmaksızın bölünen ticaret ve finans merkezi Kartaca'yı ya da ticari çekişmeler veya bugün dediğimiz gibi piyasadaki krizler sebebiyle birbiri ardına viran olan Tyr, Sidon, Kudüs, Ninova ve Babil'i düşünelim. Bu meşhur örnekler, çağdaş halkları nasıl bir kaderin beklediğini açıkça gösteriyor; meğerki halk, meğerki Fransa gür sesini yükselterek bir azar avazıyla mülkiyet rejiminin ilgasını ilan etsin.

Burada görevimin sona ermesi gerekiyor. Fakirin hakkını ortaya koydum, zenginin gaspını meydana çıkardım, adalet talep ettim: Hükmün tatbiki benim işim değil. Eğer gayrimeşru bir ayrıcalığı birkaç yıl daha sürdürmek adına tartışmaya girilip de, eşitliği tanıtlamanın yetmediği, buna uygun örgütlenmenin hayata geçirilmesi, özellikle de bunu barışçıl yolla yapmak gerekliliği ileri sürülürse, cevaben derim ki: "Mazlumlara yardım memurların huzurundan önce gelir; koşulların eşitliği kamu ekonomisinin ve içtihat ilminin te-

25 Michelet, College de France'da, "Cosmo de Medici'nin kasası özgür Floransa'ya mezar oldu", diyordu.

melinde yer alan öncelikli bir yasadır." Çalışma hakkı ve zenginliğin eşit dağılımı, iktidarın endişeleri önünde eğilemez. Ne yasalardaki çelişmeleri düzeltmek, ne de hele hükümetin yaptığı yanlışların bedelini ödemek işçi sınıfına düşer. Tersine siyasi ve mali eşitlik ilkesine göre kendini yeniden örgütlemesi gereken idari ve sivil erktir. Kötülük teşhis edildikten sonra, mahkûm ve imha edilmelidir; yasa koyucu ayan beyan ortada bulunan haksızlığı devam ettirmek adına cehaletini mazeret gösteremez. Zararın karşılanması sonraya bırakılamaz. Adalet, adalet; hukukun tanınması; emekçilere haklarının iadesi – yargıçlar ancak bütün bunlar gerçekleştikten sonra polisi göreve çağırabilir ve Cumhuriyet için ancak bundan sonra bir kabine kurabilirsiniz.

Ayrıca okuyucularımdan hiçbirinin beni yıkmayı bilip de yapmayı bilmemekle suçlayacağını zannetmiyorum. Eşitlik ilkesini kanıtlayarak toplumsal yapının temellerini attım. Daha fazlasını da yaptım: Siyaset ve yasamaya dair sorunların çözümünde izlenecek yolun örneğini verdim. Bilime gelince, bilimin sadece temelini bildiğimi itiraf ettim ve bugün için başkasının çıkıp da bundan fazlasını anlamakla övünemeyeceğine eminim. Çoğu insan, "Bana gelin, size hakikati öğreteceğim," diye bağırıyor. Bu insanlar kendi özel görüşlerini, samimi kanaatlerini hakikat addediyorlar ve bu yüzden de genellikle hakikat hakkında yanılıyorlar. Toplum bilimi, tıpkı bütün beşeri bilimler gibi sonsuza kadar tamamlanmamış olarak kalacaktır, nitekim bu bilimin ilgilendiği sorunlar çeşitlilik ve derinlik yönünden sınırsızdır. Biz bu bilimin daha ABC'sindeyiz. Bunun kanıtı da henüz sistemler dönemini aşamamış oluşumuz ve çoğunluğun görüşlerini gerçekler gibi görmekten vazgeçemeyişimizdir. Bazı filolojik topluluklar dilbilimsel sorunlara çoğunluğun oyuna başvurarak çözüm getiriyor. Meclisimizdeki tartışmalar da bu denli uğursuz sonuçlar doğurmasa, aynı derece gülünç olacaktı. Gerçek kamu hukukçusunun günümüzdeki ödevi sahte âlimlerin ve şarlatanların ağzını kapatmak, halkı bir takım simgelere ve

programlara değil, sadece kanıtlara itibar etmeye alıştırmaktır. Bilim üzerine söz söylemeden önce bilimin nesnesi tanımlanmalı, yöntemi ve ilkesi keşfedilmelidir. Bilim, faaliyet sahasını tıkayan peşin hükümlerden temizlenmelidir. 19. yüzyılın misyonu bu olmalıdır.

Kendi payıma ben andımı içtim, yıkım görevime sadık kalacağım ve yıkıntıların arasında hakikati aramayı sürdüreceğim. Yarım bırakılmış işten nefret ederim; kutsal sandığa el sürmeye cüret etmişken, onun sadece kapağını kaldırmakla yetineceğim sanılmasın. Haksızlığın mabedindeki sırlar açığa çıkmalı, eski ittifakın tabletleri kırılmalı ve eski dinin kutsal saydığı ne varsa domuz ağılını boylamalı. Şimdi bir anayasamız var, siyaset biliminin bir hülasası, yirmi yasama meclisinin sembolü, ayrıca ünlü fatihimizin gururunun bir ürünü, antik bilgeliğin özeti bir yasamız da var. Eh, bu yasadan ve anayasadan geriye bir tek madde bile kalmayacaktır; şimdiden tezi yok hukuk bilginlerimiz işe koyulup yeni bir yasamanın hazırlıklarına girişebilirler.

Lakin bir yanlışı yok etmek, ister istemez karşıt bir hakikati varsaydığından, bu incelemeyi siyaset biliminin bugün bütün entelektüelleri meşgul eden birinci problemini çözmeden bitirmek olmaz.

Mülkiyet bir kere feshedildikten sonra toplumun düzeni ne olacak? Kamuculuk mu olacak bu düzen?

İkinci Kısım

1. Yanılgılarımızın nedenleri: Mülkiyetin kökeni

İnsan toplumunun hakiki biçimi öncelikli olarak aşağıdaki sorunun çözümünü gerektirir:

Mülkiyet doğa durumu olmadığına göre nasıl yerleşmiştir? Hayvanlarda bu denli sağlam olan toplumsal içgüdü insanlarda neden sapmıştır? Toplum için doğmuş olan insanlar niçin hâlâ bir ortaklık kuramamışlardır?

İnsanların ortaklığının karmaşık yapıda olduğunu söylemiştim. Bu ifade kusurlu da olsa, nitelendirmeye yaradığı olgu, yani çok çeşitli yeteneklerin ve yeterliklerin sınıflandırılması geçerlidir. Nitekim sonsuz çeşitlilikteki bu yetenek ve yeterliklerin, yine sonsuz çeşitlilikteki istençleri doğurduğunu, karakterin, eğilimlerin, tabiri caizse benliğin formunun ister istemez bu çeşitlilikten etkilendiğini kim görmezden gelebilir. Özgürlükler açısından olduğu gibi zekâlar açısından da, birey sayısı kadar tür, kelle sayısı kadar karakter vardır ve bunların zevkleri, huyları, eğilimleri birbirini tutmaz düşüncelerle şekillendiğinden bir noktada buluşamamaları mukadderdir. İnsan doğası ve içgüdüleri gereği toplumsallığa yazgılıdır, fakat bireyden bireye değişen, farklı biçimler gösteren kişilik buna tezat arz eder.

Hayvan toplumlarında bütün bireyler tamı tamına aynı şeyleri yaparlar. Hepsini aynı deha yönlendirir, hepsini aynı irade harekete geçirir. Hayvanlar topluluğu, yuvarlak, çengelli, kübik veya üçgen atomlardan müteşekkil, ama daima birbiriyle özdeş atomların oluşan bir toplam gibidir. Kişilikleri değişmez ve diyebiliriz ki bütün hayvanları idare eden tek bir benliktir. Hayvanların kâh tek başlarına, kâh topluluk halinde gördükleri işler tıynetlerinin eksiksiz bir yansımasıdır. Bir arı sürüsünün yapı ve değerce birbirine denk arılardan oluşması gibi, petekler de değişmez ve muntazam biçimde art arda dizilmiş gözlerden meydana gelmiştir.

Ancak hem toplumsallığa hem de şahsi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışan insan zekâsı bambaşka bir yapıdadır ve bu yüzden insan iradesi şaşılacak denli çeşitlilik arz eder. Arıların iradesi değişmez ve tek tiptir, çünkü onları güden içgüdü sabittir ve hayvanların yaşayışını ve bütün varlığını bu tekil içgüdü belirler. İnsanda ise yetenekler değişken, akıl kararsız, dolayısıyla irade de çeşitli ve belirsizdir. İnsan topluma ihtiyaç duyar, ama tekdüzelikten ve zorlamadan da kaçar. İnsan taklitçidir, ama kendi fikirlerine düşkündür ve kendi yapıp ettiklerine tutkuyla bağlıdır.

Arılarda olduğu gibi her insan doğuştan tam tekmil bir yetenekle, belli konularda eksiksiz bir bilgiyle, kısacası yerine getirmesi gereken işlevlerle ilgili doğuştan bir ilimle *doğmuş olsaydı, ama düşünme ve muhakeme* yeteneğinden yoksun olsaydı, toplum kendi kendini örgütleyebilirdi. Bu durumda tarlada çalışan bir adam, ev inşa eden bir başkası, demir döven bir diğeri, elbise diken bir öbürü ve ürünleri depolayıp dağıtımıyla meşgul olan başkaları olurdu. Herkes işinde bir mantık aramadan, az ya da çok çalışıp çalışmadığına aldırmadan emirleri uygular, ürününü ortaya koyar, ücretini alır, tatilini yapar ve bütün bunları ölçüp biçmeden, kimseye haset etmeden gerçekleştirir, kimseye *haksızlık yapması kabil olmayan dağıtımcıdan* yakındığı da görülmezdi. Krallar yönetir, ama hüküm sürmezdiler, çünkü hükmetmek, Bonaparte'ın dediği gibi *besiye çekilmiş mülk sahibi* olmaktır ve herkes zaten işinin başında olacağından, emre ihtiyaç duyulmayacağından, kraliyet yetki ve danışma merkezi olmaktan ziyade bir toplanma yeri şeklinde iş görürdü. Ortada tıkır tıkır işleyen bir topluluk olacaktır, fakat bu, hür iradeyle ve bilinçli bir şekilde dâhil olunan bir toplum olmayacaktır.

Fakat insan ancak gözlem ve deney sayesinde yetenek kazanır. Demek ki insan düşünür, çünkü gözlemlemek, tecrübe etmek hep düşünmektir; insan muhakeme eder, çünkü başka türlüsü elinden gelmez. Düşünürken kendine yanılgılar yaratır; muhakeme ederken yanılır, ama haklı olduğuna inandığından yanlışlarında ısrar eder. Görüşlerine kaptırır gider kendini, kendini ciddiye alır, başkalarını ise hor görür. Bu yüzden yalnızlaşır, çünkü çoğunluğa uymasının tek yolu kendi aklından ve iradesinden vazgeçmek, yani kendini yadsımaktır ki bu da *olanaksızdır. Bu yalnızlık*, bu akılcı egoizm ve nihayet görüşlerdeki bu ferdiyet deneyim ve gözlemle hakikat kendisine gösterilinceye kadar sürüp gider.

Son bir kıyas bütün bu olguları daha açık kılacak.

Kör, fakat amaç birliği ve ahenk içinde bulunan bir arı yığını birdenbire düşünce ve muhakeme yeteneği kazanıverseydi, bu toplum uzun süre varlığını muhafaza edemezdi. Öncelikle arılar kısa süre içinde yeni bir imalat tekniği tecrübe ederler; örneğin petek gözlerini daire veya kare şeklinde yapmayı denerlerdi. Pek çok sistem ve yenilikler denenir ve uzun uygulama devresi, geometri bilgininin de uyarılarıyla en avantajlı biçimin sekizgen olduğunu ispat ederdi. Derken ayaklanmalar baş gösterirdi: Erkek arılardan kendi başlarının çaresine bakmaları, kraliçelerden çalışmaları istenirdi; işçi arılar arasında kıskançlık baş gösterir, anlaşmazlıklar ayyuka çıkar, her birey kendi hesabına üretmek isteyeceğinden kovan terk edilir ve nihayetinde arılar helak olurdu. Düşünme ve muhakeme gibi aslında birer ihtişam vesilesi olması gereken yetiler vasıtasıyla kötülük, tıpkı sinsi bir yılan gibi bal cumhuriyetine sızardı.

Öyleyse ahlaki kötülük, yani burada bizi ilgilendiren sorun itibariyle toplumdaki düzensizlik, düşünme yetisiyle doğal bir biçimde açıklamaya kavuşuyor. Fakirliğin, suçların, ayaklanmaların, savaşların temelinde hep mülkiyetin ürünü olan koşullardaki eşitsizlik bulunur; koşullardaki eşitsizlik ise egoizmden doğar; egoizm şahsi görüşlerle beslenir, şahsi görüşler ise doğrudan doğruya aklın istibdadından kaynaklanır. İnsanlığın başlangıcında ne suç, ne barbarlık mevcuttu; sadece toyluk, cehalet ve tecrübesizlik vardı. Buyurgan içgüdülere sahip, fakat muhakeme yetisinin denetiminde bulunan insanoğlu önceleri pek az düşünüyor ve pek hatalı muhakeme yürütüyordu. Sonraları, hatalarından ders alarak, fikirlerini düzeltir ve akıl etme yeteneğini mükemmelleştirir. Başta insanoğlunun durumu, varını yoğunu incik boncuğa döken, sonra da vah edip inleyen bir yerlinin durumuna benzer; yahut ekber evlat hakkını mercimeğe değişen ve sonra da pazarlığı iptal etmek isteyen Esav gibidir veya iş güvencesi olmadan çalıştığı halde durmadan ücret artışı talep eden

çağdaş bir işçi gibidir, çünkü eşitlik olmadan hiçbir ücretin yeterli olmayacağını ne patronu ne de kendisi anlamıştır. Daha sonra insanlık, mirasını korumak için ölen Naboth'tur, sonra köle olmamak için kendi bağırsaklarını deşen Cato'dur, son nefesine kadar düşünce özgürlüğünü savunan Sokrates'tir, 1789'da özgürlük isteyen Üçüncü Sınıf'tır ve aynı insanlık kısa süre içinde ücretlerde eşitliği ve üretim araçlarının eşit bölüşümünü de isteyecektir.

İnsan toplumsal bir varlık olarak doğar, yani bütün ilişkilerinde eşitlik ve adalet arar. Fakat insan bağımsızlığa ve gururuna da düşküdür. Bu farklı ihtiyaçların hepsini birden karşılamaktaki güçlük, iradenin tahakkümünün ve onu izleyen sahiplenmenin temel sebebidir. Bir yandan insan sürekli olarak ürettiklerini değiştokuş etme ihtiyacı içindedir; farklı türden değerleri kıyas etmeyi beceremediğinden, keyfine ve hevesine göre kestirimle hüküm vermekle yetinir ve böylece sonu daima lükse veya sefalete varan hileli bir ticarete girişir. Bu itibarla, insanlığın başına gelen en büyük belalar, onun toplumsal doğasının suiistimalinden, onca övündüğü adaleti acınası bir cehaletle tatbik etmesinden kaynaklanır. Adaleti sağlama işi, icat edilip yaygınlaştırıldığı takdirde bize haklarımızı ve ödevlerimizi öğreterek önünde sonunda toplumsal düzensizliğe son verecek bir ilimdir.

İçgüdümüzü böyle adım adım ve acı dolu bir süreç içerisinde öğrenmek, doğal algılamalarımızın yavaş ve belli belirsiz bir dönüşüm süreci sonunda düşünülmüş bilgilere dönüşmesi, içgüdüleri değişmeden ve çözümlenmeden kalan hayvanlarda rastlanmayan özelliklerdir.

Hayvanda aklı ve içgüdüyü net biçimde ayıran Frederic Cuvier'ye göre, "İçgüdü, hissetme, asabiyet, zekâ gibi doğal ve doğuştan gelen bir yetidir. Düştükleri tuzakları tanıyan ve bu tuzaklardan uzak duran kurt ve tilkinin, pek çok kelimenin anlamını öğrenip bize itaat eden köpek ve atın bu davranışlarında zekâ vardır. Yemeğinden kalanı saklayan köpek,

petek yapan arı, yuvasını yapan kuş ise içgüdüyle hareket ediyor. İnsanlarda bile vardır içgüdü; dünyaya yeni gelmiş bebeğin memeyi araması özel bir içgüdüdür. Fakat insan hemen her şeyi zekâyla yapar ve zekâ içgüdünün yerini tutar. Hayvanlar için bunun tersi geçerlidir, içgüdü onlara zekânın yerini tutması için verilmiştir." (FLOURENS, *Résumé analytique des observations de F. Cuvier**)

"Ancak hayvanların duyu merkezlerinde eylemlerini sıradan ve geçici duyumlarla benzer biçimde etkileyen imgelere veya doğuştan ve sürekli duyumlara sahip olduklarını kabul ettiğimiz takdirde, içgüdüyle ilgili net bir fikre ulaşabiliriz." (F. CUVIER, *Introduction au règne animal***)

Dolayısıyla içgüdüler farklı düzeylerde de olsa insanda ve hayvanda ortak olduklarına göre, hayvan ile insanı ayıran şey nedir? F. Cuvier'e göre bu şey, düşünmek ya da *kendimizi izleyerek içimizdeki değişimleri akli biçimde değerlendirme yetisidir.*

Bu ifade açık değil ve izahı gerektiriyor.

Hayvanlara zekâ atfedeceksek, onlara ayrıca belli ölçüde bir düşünce yetisi de atfetmemiz gerekir, çünkü düşünme olmadan zekâ da var olmaz ki bunu pek çok örnekle bizzat F. Cuvier ispat etmiştir. Fakat bilge gözlemcinin bizi hayvanlardan ayıran düşünce türünü içimizdeki değişimleri değerlendirme yetisi olarak tanımladığına dikkat edelim. Bu doğacı filozofun özlü söyleyişiyle ifade ettiği şeyi ben elimden geldiğince geliştirerek açıklamaya çalışacağım.

Hayvanların sahip olduğu zekâ, içgüdüleriyle yaptıkları işlerde hiçbir değişiklik yapmaz. Hayvanlara bu zekâ, işlerini aksatabilecek beklenmedik kazalara karşı bir donanım olarak verilmiştir sadece. İnsan da ise tersine, içgüdüsel eylem durmaksızın düşünülmüş eyleme dönüşür. Şu halde in-

---

* F. Cuvier'nin Yorumlarının Çözümlemeli Özeti (ç.n.)

** Hayvan Âlemine Giriş (ç.n.)

san içgüdüsel olarak toplumsaldır ve günbegün aklı ve seçimleriyle de toplumsallaşır. Başlangıçta sözlerini içgüdüleriyle şekillendirdi[26]; ilhamla şair oldu; bugün ise grameri bir bilim, şiiri ise sanat haline getirmiştir; Tanrı ve öte dünya mefhumları insanda kendiliğinden ve içgüdüseldir ve bu inancı ifade şekli kâh korkunç, kâh tuhaf, zarif, avutucu veya dehşetli olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın uçarı dinsizliğinin alaya aldığı bu farklı itikatlar, dini duygunun ifade biçimleridir. İnsan günün birinde düşüncesinde peşine düştüğü Tanrı'nın ne olduğunu, ruhuyla özlediği öteki dünyandan ne umduğunu anlayacaktır.

İçgüdüleriyle yaptığı ne varsa hor görür insan veya hayranlık duyarsa, bunu kendi işi olarak değil, doğanın eseri olarak gördüğü içindir. Bu, ilk mucitlerin isimlerinin neden karanlıkta kaldığını açıklıyor; ayrıca dini meselelere ilgisizliğimiz ve dini amellerin alaya konu olmasının da sebebi budur. İnsanlar yalnızca düşünce ve muhakeme ürünü olan şeylere kıymet atfediyor. İçgüdülerin en şahane ürünleri insa-

---

26 Dilin kökeni meselesi Frederic Cuvier'in içgüdü ve zekâ ayrımıyla çözüme kavuşur. Dil önceden tasarlanmış, keyfi veya itibari bir icat değildir; dil bize ne Tanrı tebliği ne de vahiy yoluyla gelmiştir: Nasıl ki kovan arının içgüdüsel ve düşünmeden ortaya çıkardığı bir üründür, dil de insanın içgüdüsel ve gayriihtiyari bir icadıdır. Bu anlamda dilin insan ürünü olduğunu söyleyemeyiz, çünkü dil insan aklının ürünü değildir. Keza dillerin mekanizması, içinde düşüncenin payı çok az olduğu içindir ki hayranlık verici ve marifetlidir. Bu, filologların gözlemlediği olgular arasında en ilginci ve en tartışmasız olanıdır. Birçok benzerleri arasında F.-G. Bergmann'ın Latinceyle ilgili incelemesine (Strasbourg, 1839) bakılabilir. Engin bilgi sahibi yazar bu incelemesinde, fonetik özün duyumlardan nasıl doğduğunu, dilin müteakip üç aşamadan geçerek nasıl geliştiğini, dil yaratmak gibi içgüdüsel bir yetiyle doğan insanın aklı kemale erdikçe nasıl bu yetiyi kaybettiğini, son olarak dil araştırmalarının nasıl sahici bir doğa tarihi, bir bilim olduğunu gösteriyor. Bugün Fransa'da pek çok birinci sınıf, az bulunur yeteneğe ve felsefi derinliğe sahip filolog var: Neredeyse kamuoyunun gözünden bütünüyle ırakta bir bilimi yoktan var eden, başkalarının peşinde koştukları alkışlardan kaçınarak, arsızca küçümsenen incelemelere kendilerini vakfetmiş mütevazı ilim erbabı insanlardır bunlar.

nın gözünde ancak mutlu tesadüflerdir; insan zekâsının ürünlerine –hatta neredeyse yaratımlarına diyeceğim– buluş adını verir. Heyecanları ve tutkuları yaratan şey içgüdü, suçu ve erdemi yaratan şey ise zekâdır onun gözünde.

İnsan zekâsını geliştirirken sadece kendi gözlemlerinden değil, başkalarının gözlemlerinden de yararlanır; tecrübelerinin hesabını tutar, anılarını kaydeder ve bireyin ve türün zekâsı bu şekilde gelişir. Hayvanlarda ise, bilgi aktarım yoktur, hatıralar bireyle birlikte ölür gider.

Dolayısıyla bizi hayvanlardan ayıran şeyin düşünce olduğunu söylemek yeterli değildir; tabii düşünmekten, içgüdünün sürekli zekâya dönüşme eğilimi kastedilmiyorsa. İnsan içgüdüsüne tabi oldukça, yaptığı şeyin bilincinde olmaz; asla yanılmaz ve onun için ne hata, ne kötülük, ne de fitne vardır; tıpkı hayvanlar gibi onu da harekete geçiren şey içgüdüleridir. Fakat yaratıcı bize düşünme bahşettiği için içgüdülerimiz zekâya dönüşebilir. Bu düşünme yetisinin ve onun getirisi olan bilginin çeşitli dereceleri olduğundan, başlangıçta düşüncenin içgüdülerimizi yönlendirmek yerine onunla çelişmesi söz konusudur. Dolayısıyla düşünme yetimiz bizi doğamıza ve ereğimize karşıt davranmaya sürükler. Yanılırız, hata ederiz, hatalarımızın acısını çekeriz, ta ki içgüdülerimiz bizi doğruya iletinceye ve bizi hataya sürükleyen düşüncemiz iyinin ve kötünün bilgisiyle yer değiştirinceye kadar. O bilgiyle de iyiliği arar, kötülüğü bertaraf etmeye çalışırız.

Böylece kötülük, yani hatalarımız ve onların sonuçları, birbiriyle uyuşmaz iki yetimizin, içgüdü ve düşüncenin birleşmesinden doğan ilk oğuldur; iyilik veya hakikat ise kaçınılmaz olarak bu bileşmeden doğan ikinci çocuk olacaktır. Benzetmeyi sürdürecek olursak, kötülük iki çelişkili gücün gayrimeşru soncudur. İyilik ise, er ya da geç bu iki gücün kutsal ve gizemli birlikteliklerinin meşru meyvesi olacaktır.

Muhakeme yeteneğinden doğan mülkiyet, yerini kıyasla sağlamlaştırır. Fakat düşünme ve muhakeme yeteneğinin

kendiliğindenlikten, gözlemin duyumdan, tecrübenin içgüdüden sonra gelişi gibi mülkiyet de kamuculuktan sonra gelir. Kamuculuk ya da en basit haliyle ortaklık, toplumsallığın ilk kaynağı ve zorunlu sonucu, toplumsallığın ortaya çıkarken ve kurumsallaşırken gerçekleştirdiği doğal atılımdır: İnsan için kamuculuk medeniyetin ilk safhasıdır. Hukukçuların *olumsuz kamuculuk* dediği bu toplumsal hâl içerisinde insanlar birbirlerine yaklaşırlar, yeryüzünün nimetlerini, hayvanların etini ve sütünü paylaşırlar. Derken, insan henüz üretmediği için olumsuz olan bu kamuculuk yavaş yavaş olumlu bir hâl almaya ve işgücünün ve imalatın gelişmesi üzerinden dönmeye başlar. Fakat o zamanda düşüncenin hâkimiyeti, en iyi ve en kötüyü hesap eden o yaman yetenek, insana eşitliğin toplumun zorunlu koşulu olduğunu ve kamuculuğun köleliğin ilk biçimi olduğunu öğretir.

Bütün bunları Hegelci bir formülle dile getirmek gerekseydi şöyle derdim:

Toplumsallığın ilk şekli, ilk ifadesi olan kamuculuk toplumsal gelişmenin de ilk terimidir. Bu tezdir. Kamuculuğun zıddını ifade eden mülkiyet ise ikinci terim, yani antitez olacaktır. Çözüme ulaşmak için geriye üçüncü terimi, yani sentezi bulmak kalıyor. Gel gelelim sentez ister istemez tezin antitez yardımıyla düzeltilmesinden çıkar. Dolayısıyla tezi ve antitezi son bir tetkikten geçirmek ve bunlarda toplumsallığa aykırı olan şeyleri ayıklamak gerekir. Böylece tez ve antitez birleşecek ve ortaya insanlığın hakiki ortaklaşma biçimi çıkacaktır.

2. Kamuculuğun özellikleri ve mülkiyet

I. Mülkiyet ve kamuculuğun daima mümkün tek toplum biçimi olarak görüldüğünü saklamaya hacet yok. Bu içler acısı hata, mülkiyetin süregelmesine sebep olmuştur. Kamuculuğun sakıncaları o kadar aşikâr ki, onu eleştirenler insan-

ları bu sistemden soğutmak için pek de öyle etkileyici sözler etmeye hiç ihtiyaç duymadılar. Doğurduğu onulmaz adaletsizlikler, insanların sempati ve antipati duygularını kaale almayışı, iradeye giydirdiği boyunduruk, vicdana reva gördüğü manevi işkence, toplumda yol açtığı zafiyet; özetle, özgür, faal, akılcı, başına buyruk insan ruhuna dayattığı bönce ve aptalca tek tiplik, sağduyuyu infiale sürüklemiş ve kamuculuğu kati suretle mahkûm etmiştir.

Kamuculuk lehine başvurulan otoriteler, sayılan örnekler yine kamuculuğa karşı döner: Platon'un kamucu cumhuriyeti köleliği varsayar; Lykurgos'un cumhuriyeti efendilerinin her ihtiyaçlarını karşılayan ve onların sadece savaş ve sporla ilgilenmelerini sağlayan Ispartalı köleleri varsayar. Keza kamuculuk ile eşitliği birbirine karıştıran J.-J. Rousseau, bir yerde, kölelik olmadan koşullarda eşitliğin imkânsız gördüğünden bahseder. İlk Kilise'nin kamuculuğu bir yüzyılı çıkaramamış ve kısa sürede yozlaşarak manastırlara dönüşmüştür. Paraguaylı Cizvitler örneğinde, siyahların koşulları hemen her seyyaha kölelerinkinden farksız görünmüştür, nitekim mübarek pederler dine döndürdükleri yeni din kardeşlerinin kaçmalarını önlemek için hendekler ve duvarlar inşa etmişlerdir. Kesin bir inanıştan ziyade gösterişçi bir mülkiyet korkusuyla hareket eden Babeuf'ün takipçileri, ilkelerini abartmaları sebebiyle etkisiz kaldılar. Saint-Simoncular kamuculuğu eşitsizlikle bir tutup kendilerini olduklarından başka türlü gösterdiler. Bugün toplumun karşı karşıya olduğu en büyük tehlikelerden biri yine aynı kayalığa çarpma, toslama tehlikesidir.

Ne tuhaftır ki, *sistematik kamuculuk*, yani mülkiyetin kasten yadsınması doğrudan doğruya mülkiyet önyargısı üzerinden değerlendirilir ve bütün kamucu kuramların temelinde mülkiyet bulunur.

Kamuculukta toplumun üyelerini kendilerine ait hiçbir şeyleri yoktur, fakat toplum mülk sahibidir ve sadece mal-

ların değil, şahısların ve iradelerin de sahibidir. Bu mutlak mülkiyet ilkesi uyarınca, doğanın insana dayattığı tek koşul olan çalışma insan için bir buyruk, dolayısıyla da sevimsiz bir hale gelir. Düşünen bir iradeyle uzlaşmayan pasif boyun eğiş insana kati suretle dayatılmıştır. Ne kadar bilgece olduğunu düşünürsek düşünelim, daima kusurlu olan düzenlemelere tabi olmak şikâyete mahal vermeyecek niteliktedir. Hayat, yetenek, insanın bütün yetileri devlete aittir ve devlet kamu yararına bunlardan dilediğince yararlanma hakkına sahiptir. Farklı yeteneklerin ve karakterlerin sahip oldukları sempati ve antipati duyguları umursanmadan özel ortaklıklar kati suretle yasaklanır, çünkü bu ortaklıkların hoş görülmesi halinde toplumun içinde küçük toplumcuklar, yani mülkiyet türeyecektir; bu durumda güçlüler zayıflar için çalışmak zorunda kalacaktır, halbuki böyle bir şey zorlanmamalı, dayatılmamalı, buyrulmamalı, ancak hayırseverlikten yapılmalıdır; yine haksız da olsa tembelden gayret, saçma da olsa aptaldan maharet beklenecektir ve nihayet benliğini, kendiliğindenliğini, dehasını, duygularını kaybeden insan, katı ve buyurgan komünün önünde kendini alçakgönüllülükle silecektir.

Kamuculuk eşitsizliktir, fakat mülkiyetin eşitsizlik oluşu gibi değil, tam tersi bir manada eşitsizliktir. Mülkiyet zayıfın güçlü tarafından sömürülmesidir, kamuculuk ise güçlünün zayıf tarafından sömürülmesidir. Mülkiyet sisteminde şartlardaki eşitsizlik hangi kisveye bürünürse bürünsün güçten kaynaklanır: Fiziksel ve entelektüel güç; koşulların, tesadüfün, *talihin* gücü; biriktirilmiş malın gücü vb. Kamuculukta ise eşitsizlik, yine güce benzer şekilde yüceltilen vasatlıktan, yeteneğin ve işgücünün vasatlığından kaynaklanır. Bu küçük düşürücü denklik, vicdanlarda infial uyandırır ve meziyetin şikâyetine yol açar; zira güçlünün zayıfa yardımı görev bile olsa, güçlü olanlar bu yardımı cömertlikten ötürü yapmak isterler ve kendilerinin zayıflarla denk tutulmasını istemeye-

ceklerdir. Güçlüler ve zayıflar aynı çalışma koşullarına ve ücrete tabi olsalar bile, ortaklaşa görülen bir işe yaptıkları katkı sorgulanarak çekemezlik duyguları yaratılmamalıdır.

Kamuculuk tahakküm ve köleliktir. İnsan ödevin gereklerine uymaya, yurduna hizmet etmeye, dostlarına lütufta bulunmaya isteklidir, ama dilediği gibi, dilediği zaman, dilediği şekilde çalışmayı arzu eder. Kendine vakit ayırmak, sadece zorunluluğa boyun eğmek, kendi dostlarını, uğraşlarını, kendi düzenini seçmek ister; emre değil, akla binaen hizmet etmeyi arzular; kölece bir zorunlulukla değil, gönülden fedakârlıkta bulunmak ister. Kamuculuk, yeteneklerimizin özgürce kullanılmasına, en soylu eğilimlerimize ve en samimi duygularımıza temelden aykırıdır: Kamuculuğu bireysel irade ve akılın gerekleriyle uzlaştırmak için hayal edebileceğimiz her şey, adı hariç bu sistemi bütünüyle değiştirmekle sonuçlanacaktır. Hâlbuki gerçeği samimiyetle arıyorsak, kelimeler üzerinde çekişmekten sakınmalıyız.

Şu halde kamuculuk vicdanın özerkliğini ve eşitliği zedeler: İlkini zihnin ve kalbin kendiliğindenliğini, eylemde bulunma ve düşünme özgürlüğünü kısıtlayarak; ikincisini ise, tembel ile çalışkana, yetenekli ile aptala, kusur ile erdeme eşit refah düzeyi sağlayarak zedeler. Ayrıca mülkiyet biriktirme arzusu yüzünden imkânsızsa, kamuculuk da aylaklık arzusu yüzünden kısa sürede imkânsız hale gelecektir.

II. Mülkiyete gelince, mülkiyet eşitliği dışarıda bırakma ve getiri hakları ile, özgür irade ise despotlukla zedeler. Mülkiyetin eşitliği nasıl zedelediğini ilk üç bölümde uzun uzadıya açıkladığımızdan, burada son bir yaklaşımla onun tastamam hırsızlıkla aynı şey olduğunu göstermekle yetineceğim.

Latincede hırsız için *fur* ve *latro* sözcükleri kullanılır; ilki Yunanca *phôr*'dan, *pherô*'dan gelir; Latince *fero* götürüyorum demektir. *Latro* ise *lathroô*'dan, haydutluk ediyorumdan gelir ki ilkel biçimi olan *lethô*, Latince *lateo* saklanıyorum demektir. Yunanca da ayrıca yürütüyorum manasında

kleptes, *kleptô* var ki, kökteki sessiz harfler örtmek, gizlemek manasındaki *kaluptô* ile aynıdır. Demek ki bu dillerde hırsızlık fikri, gizleyen, kendisine ait olmayan bir şeyi herhangi bir şekilde alıp götüren, aşıran kişiyi temsil eder.

İbraniler aynı fikri hırsız anlamındaki *gannab* sözcüğüyle ifade eder; fiilin mastar hali *ganab*, bir kenara atmak, ters çevirmek anlamındadır: *lo thi-gnob* (On Emir, 8. buyruk), çalmayacaksın, yani kendin için kenara bir şey ayırmayacaksın, alıkoymayacaksın demektir. Bir topluma dâhil olurken, sahip olduğu her şeyi ortaya koyma sözü veren bir kişinin, tıpkı havari Hananya'nın yaptığı gibi, mülkünün bir kısmını gizlice bir kenara ayırmasıdır bu.

Fransızcadaki *voler** fiilinin etimolojisi daha da manidardır. Latincede avuç içi anlamına gelen *vola*'dan türeyen *voler* veya *faire la vole* kâğıt oyununda bütün elleri kazanma anlamına gelir; yani *voleur*** her şeye el koyan veya aslan payını alan bir pay sahibi gibidir. Muhtemelen *voler* fiilinin kökü hırsız argosundan gelmiştir ve buradan gündelik dile ve oradan da hukuk diline kadar girmiştir.

Hırsızlık çok farklı yollarla yapılabilir ve bu yollar çirkinlik ve haklılık derecelerine göre yasa koyucu tarafından incelikle ayrıştırılmış ve sınıflandırılmıştır; öyle ki bazı hırsızlıklarda hırsız onurlandırılırken, bazılarında cezalandırılır.

Şu yollarla hırsızlık yapılır: 1) Anayollarda cana kıyarak, 2) Tek başına veya çete halinde, 3) Kilit kırarak veya tırmanarak, 4) Mal kaçırma yoluyla, 5) Hileli iflasla, 6) Resmi veya özel yazışmalarda sahtecilikle, 7) Sahte para basmak yoluyla.

Bu yollar, mesleklerini sadece güce ve açık açık sahtekârlığa başvurarak icra eden hırsızları kapsar: Haydutlar, eşkıyalar, korsanlar, karada ve denizlerde dolaşan soyguncular; eski kahramanlar bu sıfatları taşımaktan onur duyarlar ve

---

* çalma (ç.n.)

** hırsız (ç.n.)

mesleklerine kazançlı olduğu kadar soylu da olan bir meslek gözüyle bakarlardı. Nimrod, Theseus, Jason ve onun argonotları, Yeftah, David, Cacus, Romulus, Clovis ve onun tekmil Merovenj taalukatı, Robert Guiscard, Tancrede de Hauteville, Bohemond ve Normandiyalı kahramanların pek çoğu haydut ve hırsızdılar. Horatius, Akhilleus'dan bahsettiği dizesinde hırsızlığın kahramanlık yönünü şöyle anlatıyor:

Jura neget sibi nata, nihil non arroget armis.[27]

Ve Yakup'un ölüm döşeğinde söylediği sözleri (Yaratılış, bölüm 48)[*] Yahudiler Davut'a, Hıristiyanlar ise İsa'ya uygularlar: *Manus ejus contra omnes.*[**] Günümüzde hırsız, eskilerin savaşçıları yani, sonuna kadar takip edilir; kanun diliyle bu meslek hapisten darağacına kadar çeşitli yüz kızartıcı ve bedensel cezalara maruz kalıyor. Dünya işleriyle ilgili düşüncelerde görülen hazin değişim!

Hırsızlık ayrıca şu yollarla yapılır: 8) Hile, 9) Dolandırıcılık, 10) Güveni istismar, 11) Kumar ve lotarya.

Bu ikinci tür soygunculuk Lykurgos'un yasaları tarafından gençlerin yaratıcılığını ve zekâsını geliştirmek adına teşvik edilir. Bu yasalar Odysseus, Solon ve Sinon'un; Yakup'tan Deutz'e kadar eski ve modern Yahudilerin, Bohemyalıların, Arapların ve bütün ilkellerin uyguladığı yasalardır. XIII. Louis ve XIV. Louis saltanatı sırasında, kumarda hile yapmak onursuzluk sayılmaz, hatta bu bir bakıma oyunun parçası kabul edilir ve pek çok namuslu adam talihin kaprislerini el çabukluğu ve marifet ile telafi etmek hususunda tereddüt göstermezdi. Hâlâ bugün dahi ve bütün ülkelerde köylüler, tüccarlar ve esnaf arasında *işi bağlamayı bilmek*, yani birilerinin gözünü boyamak bir tür erdem sayılır: Bu

27 "Kargım ile kalkanımdır hakkım." General Brossard da Akhilleus gibi, "Kargım ile kalkanımdan başka şarabım, altınım, kadınlarım da var," diyordu.

* "Sana kardeşlerinden bir pay fazla veriyorum, onu Amorlulardan kılıcımla, yayımla aldım." Yaratılış Kitabı 48/22) (ç.n.)

** "Onun eli herkesin eline karşı olacak." Yaratılış Kitabı (16/12) (ç.n.)

durum öylesine kanıksanmıştır ki aldatılan taraf diğerine gücenmez bile. Hükümetimizin lotaryanın yürürlülükten kaldırılması kararını ne kadar gönülsüzce verdiği bilinen bir şeydir; hükümet bu kararla mülkiyete bir darbe indirildiğini sezmişti. Yankesici, üçkâğıtçı ve dolandırıcılar, özellikle el çabukluğuna, kurnazlığa, belagatin sihirli gücüne ve tek ayak üzerinde bir ton yalan söyleyebilme yeteneğine başvururlar. Kimi zaman açgözlülüğü yem olarak kullanırlar. Bu itibarla, zekâyı kaba kuvvete üstün tutan ceza yasası, yukarıda saydığımız dört hırsızlık çeşidini ikinci bir kategoriye ayırmış ve onlara yüz kızartıcı olmayan, ıslah edici cezalar öngörmüştür. Şimdi gelsinler de yasaların tanrıtanımazlığından ve maddeciliğinden yakınsınlar bakalım.

12) Tefecilik yoluyla çalma.

Incil'in yayımlanmasından sonra katı biçimde cezalandırılan iğrenç bir suç haline gelen bu hırsızlık çeşidi, yasaklanan ve müsaade edilen hırsızlık türleri arasında bir köprü niteliği taşır. Kuşkulu yapısı sebebiyle bu tür hırsızlık, yasalarda ve ahlak kaidelerinde kargaşaya yol açmış ve adliyeden, ticaret ve finans çevrelerinden insanlar gayet akıllıca bu kargaşadan yararlanmışlardır. Bu itibarla % 10, 12 ve 14'lik faizlerle ipotekli borç veren bir tefeci, faaliyetleri tespit edildiği taktirde ağır cezalar alır. Aynı faizi borç olarak değil de alım satım veya indirim, –yani satış– kisvesi altında alan bankacı ise, kralın garantisi altındadır. Fakat bankacı ile tefeci arasındaki fark bütünüyle laftadır; bir menkul veya gayrimenkul karşılığında borç veren tefeci gibi bankacı da değerli kâğıt karşılığında borç verir; tıpkı tefeci gibi o da faizini peşinen alır; tefeci gibi bankacı da rehinin başına bir iş gelirse, borçlanana başvurur – yani senet ödenmemişse, bankacı tam da parayı satan değil, ödünç veren kişi muamelesi görür. Fakat bankacı kısa vadeli borç verirken, tefeci iki, üç veya daha çok yıllık borç para verebilir. Gel gelelim borcun vadesi ve işlemdeki ufak tefek değişiklikler sözleşmenin yapısını değiştirmez. Birikimini % 3, 4, 5 faizle kâh devlete, kâh ti-

carete yatıran kapitalistler, yani bankacılardan ve tefecilerden daha az bir faize rıza gösteren sermaye sahipleri toplumun gözbebeği, önde gelen namuslu kişilerdir! Erdem, hırsızlıkta ölçülü olmaktadır.[28]

28 Tefecilik veya bazılarının daha nazik ifade ettiği gibi faizle borç verme hakkında yazılanları gözden geçirmek yararlı ve ilginç olurdu. İlahiyatçılar öteden beri tefecilikle mücadele ettiler: Fakat çiftlik ve konut kirasının meşruiyetini hep kabul ettiklerinden ve bu da bariz biçimde faizle aynı şey olduğundan, türlü ince ayrımlar dolambacında kayboldular ve nihayetinde tefecilik hakkında ne düşüneceklerini bilemez hale geldiler. Öğretilerinin saflığının üzerine titreyen ve bununla gurur duyan ahlak terbiyecisi Kilise, faizin ve mülkiyetin gerçek doğası hakkında süreğen bir cahillik içerisinde kaldı. Hatta bu konuda piskoposluk organları vasıtasıyla verdikleri hükümlerde en vahim yanlışlara düştüler. "*Non potest mutuum, locationi ulla pacto comparari,*"* diyor XIV. Benoit. Bousset'ye göre, "Dünya cennetten ne kadar uzaksa kira da tefecilikten o kadar uzaktır." Buna benzer düşüncelerle faizle borç verme nasıl mahkûm edilebilir? Tefeciliği resmen yasaklayan İncil bu düşüncelerle nasıl uyuşturulabilir? Nitekim ilahiyatçılar bu konuda ciddi güçlüklerle karşılaşırlar: Haklı olarak kiranın faizle borç vermekle aynı şey olduğunu gösteren iktisadi kanıtların kesinliğini reddetmeyen ilahiyatçılar, faizle borç vermeyi mahkûm etmeye cüret edemezler ve Incil yasakladığına göre tefecilik diye bir şeyin var olması gerektiğini söylemekle yetinirler. Peki, ama nedir bu tefecilik? Ulusun eğitmenleri olan bu insanların boş laf barındırmaz dedikleri İncil'in otoritesi ile iktisadi kanıtların otoritesi arasında kararsız kalmalarını görmek kadar eğlenceli bir şey yoktur. Bu sözde âlimlerin öteden beri Incil'e gösterdikleri sadakatsizlik, Incil'in itibarını benim gözümde en çok artıran şeydir. Salmasius'un kirayı faiz olarak görmesi, Grotius, Puffendorf, Burlamaqui, Wolf, Heineccius tarafından yalanlanır ve daha da ilginci, Salmasius da bu hususta hata yaptığını kabul etmesidir. Salmasius'un bu fikrinden yola çıkarak her türlü getirinin gayrimeşru olduğu sonucuna varmak ve buradan çıkarak Incil'in eşitlikçi olduğunu göstermek yerine, tam tersi bir sonuç çıkarılmıştır: Herkes kiraya izin verdiğine göre, faizin kiradan farkı olmadığı kabul edilince ortada tefecilik denebilecek bir şey kalmaz. Bu durumda Isa Mesih'in emri bir illüzyon, bir hiç mertebesine iner ki, dinden çıkılmadığı sürece böyle bir şey kabul de edilemez.

Bu inceleme Bousuet'nin zamanında yayımlansaydı, bu büyük ilahiyatçı kutsal metinlere, kişilere, geleneklere, papalara ve konsillere dayanarak mülkiyetin kutsal bir hak olduğunu, faizin ise şeytanın icadı olduğunu ispatlardı ve zındık kitap yakılır, yazarı hapsedilirdi.

* Ödünç verme, hiçbir anlaşmada kiralamayla kıyas edilemez. (ç.n.)

13) Ev kirası, çiftlik kirası ve her türden kiralama yoluyla hırsızlık.

Lettres Provinciales'in* yazarı, Cizvit Escobar ve Mohatra sözleşmesinden yola çıkarak on yedinci yüzyılın katıksız Hıristiyanlarıyla çokça eğlenmişti. "Mohatra sözleşmesi," diyordu Escobar, "malların yüksek fiyatla ve vadeli olarak satın alındığı ve derhal tedarikçi kişiye nakit olarak ve daha ucuza geri satıldığı bir sözleşmedir." Escobar, bu türden faizi meşrulaştıracak bir yol bulmuştu. Pascal ve bütün Jansenistler de onunla dalga geçiyordu. Gel gelelim şayet Peder Antoin Escobar de Valladolid, "Konut kirası, bir gayrimenkulü vadeli ve yüksek fiyattan alıp, belli bir zaman sonunda onu aynı kişiye daha ucuza satmaya dayanan bir sözleşmedir; yalnızca işlemi sadeleştirmek adına alıcı ilk satış ile ikinci satış arasındaki farkı ödemekle yetinir. Ya kira sözleşmesinin Mohatra'nın sözleşmesiyle aynı şey olduğunu inkâr edin ki, o zaman sizinle uzlaşırım; yahut da bunların aynı şey olduğunu söylüyorsanız, o zaman benim öğretimin sağlamlığını da kabul edin ki, bu durumda hem faizi hem de kirayı yasaklamanız gerekir," deseydi, alaycı Pascal, âlim Nicole ve yenilmez Arnaud buna ne cevap verirlerdi acaba?

Herhalde o zaman Montalte Beyi, Cizvitlerin bu yaman savunusu karşısında, teyakkuza geçecek ve toplumun tehlikede olduğunu, Cizvitlerin toplumu kökünden sarsmakta olduğunu yazacaktı.

14) Tüccarın sağladığı kazanç meşru ücretin üstünde olduğunda ticaret yoluyla çalmak.

Ticaretin tanımı malumdur: Altı franklık şeyi üç franka almak, üç franklık şeyi altı franka satmak. Bu şekilde tanımlanan ticaret ile Amerikan tarzı soygun arasındaki tek fark, değiştokuş edilen malın değerine, yani edilen kârın büyüklüğüne ilişkin bir farktır.

---

* *Taşra Mektupları*, Blaise Pascal'ın Louis de Montalte müstear ismiyle Cizvitleri eleştirdiği bir dizi mektuptan oluşan eser. (ç.n.)

15) Bir arpalık ele geçirerek ve yüksek aylıklar alarak üretilenden kâr etmek suretiyle çalmak.

Tüketiciye buğday satan ve tartarken elini çuvala daldırıp bir avuç da olsa buğday aşıran çiftçi hırsızlık yapmış olur; devletten ders ücreti alan ve bir kitapevi aracılığıyla ders notlarından ikinci kere para kazanan öğretmen hırsızlık etmiş olur; kibrinden başka bir şeyi olamadığı halde aslan payını alan arpalık sahibi çalar; 1 üretirken 3, 100 ya da 1.000 üretmiş gibi ücret alan, ister işçi, ister memur, kim olursa olsun, hırsızlık yapmış olur; bu kitabın editörü ve ben, yazan kişi, onu değerinden iki kat fazlaya sattığımızda hırsızlık etmiş oluruz.

Özetle:

Eski ozanların altın çağ diye adlandırdıkları olumsuz kamuculuktan çıkıldıktan sonra, adalet güçlünün hakkı olarak gündeme gelmeye başlar. Kendini örgütlemeye çalışan bir toplumda becerilerdeki eşitsizlik liyakat düşüncesini doğurur. Hakkaniyet sadece itibarın değil, maddi zenginliğin ve kişisel erdemlerin de dengeli bir şekilde dağılmasını şart koşar ve o dönemde makbul tek erdem neredeyse kaba kuvvet olduğundan, en güçlüler, en iyiler ve dolayısıyla da en erdemli olanlar aslan payını hak ederler. Eğer bu pay kendilerine verilmezse, gayet doğal olarak onu güce başvurup alırlar. İşte bu noktadan mülkiyet hakkına varılmak için bir adım daha atmak yeterlidir.

Yunanlılarda ve Romalılar arasında, cumhuriyetin son gününe kadar, hiç değilse geleneksel olarak muhafaza edilmiş olan kahramanlık hakkı budur. *Gorgias*'ta Platon, Callicles adında, en güçlünün hakkını güçlü biçimde savunan bir karakteri konuşturur; Callicles'i ağır bir şekilde eleştiren kişi ise eşitliğin (*tou isou*) savunucusu Sokrates'tir. Konuşmada büyük Pompeius'un kolayca kızaran biri olduğunda bahsedilir; buna rağmen günün birinde ağzından şu sözleri kaçırır: *Elimde silahım olduktan sonra ne diye yasalara saygı duyacakmışım*! Konuşmada, kalbinde ahlak duygusu ve hırsın

mücadele halinde olduğu, gösterdiği şiddeti kahramanlık ve haydutluk vecizeleriyle meşrulaştırmaya çalışan bir insan tasvir edilmektedir.

Güçlünün hakkından kaynaklanan şey: İnsanın insan tarafından sömürülmesi, başka deyişle kölelik, faiz veya savaşta zafer kazanan tarafın mağlup olan tarafı haraca kesmesi, saymakla bitmeyecek vergiler, harçlar, kraliyet imtiyazları, ev kiraları, çiftlik kiraları vs. yani tek kelimeyle mülkiyettir.

Güçlünün hakkının yerini, adaletin ikinci tezahürü olan kurnazın hakkı aldı; kahramanlar tiksindikleri kurnazlıkta hiç de iyi değildiler ve iş oraya geldiğinde kaybeden hep kendileri oluyordu. Yine güce başvuruluyordu, fakat bu güç artık kaba kuvvetin değil, zekânın gücüydü. Bir düşmanı hain tuzaklarla aldatma becerisi ödülü hak ediyor gibiydi. Buna rağmen güçlüler daima kendi dürüstlükleriyle övündüler. Bu zamanlarda söze sadakatte ve yeminini tutmakta kasda değil, sözün kesin bağlayıcılığına bakılıdır. "*Uti lingua nuncupassit, ita jus esto,*" der On iki Levha yasası: Ağızdan ne çıktıysa hukuk da o olsun. Kurnazlık veya daha doğrusu hainlik, neredeyse bütün eski Roma siyasetine yön vermiştir. Pek çok örnekler arasında Vico, Montesquieu'nun da alıntıladığı şu örneği zikrediyor: Romalılar Kartacalılara toplum, devlet anlamına gelen *civitas* sözcüğünü kasten kullanarak malları ve şehirleriyle ilgili güvence vermişler. Kartacalılar ise onların somut şehri, *urbs*'u kastettiklerini düşünerek şehir duvarlarını yükseltmeye koyulmuşlar ve tam bu sırada anlaşmayı ihlal ettikleri gerekçesiyle Romalıların saldırısına uğramışlar. Romalılar kahramanlar hukukuna dayanarak düşmana baskın yapmak için bir kelime oyunundan faydalanmayı haksız bir savaşı yürütmek olarak görmüyorlardı.

Kurnazlık hakkı, sanayinin, tüccarın, bankacının kârına kâr kattı; ticaret hileleri, yetenek ve deha gibi güzel sözlerle süslenen, ama aslında dolandırıcılığın ve dalaverenin son noktası olan oyunlar, nihayet toplumsal eşitsizliğin her çeşidi yaygınlaştı.

Yasaların yasakladığı türden hırsızlıklar için, açıktan açığa güç ve kurnazlığa başvuruldu; göz yumulan gösterilen hırsızlıklara gelince, onlar da kurbanları soyup soğana çevirmeye hizmet eden fayda üretimi kisvesine büründüler.

Doğrudan şiddete ve kurnazlığa başvurmak eski modadır ve evrensel olarak da mahkûm edilmiştir; fakat henüz hiçbir millet yetenek, çalışma ve sahiplik yoluyla gerçekleştirilen hırsızlıklardan kurtulamamıştır. İşte içtihadın sayısız çelişkilerinin ve bütün vicdani ikilemlerin kaynağı da budur.

İlyada ve Odysseia destanlarında ozanlar tarafından yüceltilen güçlünün ve kurnazın hakları, bütün Yunan hukuk sistemine ilham kaynağı olmuş, oradan Romalıların yasalarına ve oradan da bizim yasa ve geleneklerimize geçmiştir. Hıristiyanlık da bu konuda herhangi bir değişiklik yaratmadı; bundan İncil'i sorumlu tutmayalım, zira yasa koyucular kadar ebleh olan rahipler, İncil'i ne açıklamayı ne anlamayı becerebildiler. Konsillerin ve papaların ahlakı ilgilendiren konulardaki cehaleti, tüccarların ve para simsarlarınınkine denkti ve Kilise'yi mahveden, öğretilerinin itibarını sonsuza dek sarsan da hukuk, adalet, toplum hakkındaki bu derin cehaletidir. Roma ve diğer Hıristiyan Kiliselerin hıyaneti barizdir; bu Kiliselerden hiçbiri İsa Mesih'in yasasını takdir edemedi; hepsi de ahlak ve kuram alanından saptılar; günah ve cinayet yüklü, yanlış, saçma dogmaları öğretmekten ötürü her biri suçludur. Kendisine yanılmazlık payesi veren ve ahlakı bozan Kilise'nin insanlardan ve Tanrı'dan af dilemesi, ıslah olmuş rahiplerin kibirden arınmaları, istismar edilmiş ama hâlâ dindar ve merhametli olan halkın düşünmeyi öğrenmesi gerekir.[29]

---

29 Havari, "Incil'i tebliğ ediyor, İncil üzere yaşıyorum," diyordu ve bununla, kendi emeğiyle geçindiğini kastediyordu: Katolik ruhbanlar mülkiyetten geçinmeyi tercih ettiler. Ortaçağ komünlerinde papazlar ve piskoposlar ile büyük mülk sahipleri ve beyler arasındaki mücadele meşhurdur: Papalığın, getiri hakkını savunmak için çıkardığı zehir zemberek aforozlar da yine malumdur. Günümüzde dahi ruhban sınıfın resmi organları

Hukukun gelişimi kendini farklı şekillerde dışa vursa da, mülkiyet biçimlerinin gösterdiği gelişimi takip eder. Her yerde adaletin hırsızlığın peşine düştüğüne ve onu giderek daha dar sınırlar içine hapsettiğine şahit oluyoruz. Bugüne kadar adaletin adaletsizlik, eşitliğin eşitsizlik karşısındaki zaferi içgüdüyle ve salt koşulların zorlamasıyla kazanılabilmiştir; fakat toplumsal varlığımız ya düşünme yeteneğimiz sayesinde son bir zafer kazanacak veyahut da bir başka feodal karmaşaya sürükleneceğiz: Ya aklımızın ürünü bir zafer kazanacağız ya da rezilliğimizin sonucu bir sefalet çukurunu boylayacağız.

Mülkiyetin ikinci sonucu despotluktur. Gel gelelim despotluk ister istemez meşru otorite fikrine bağlı olduğundan, despotluğun doğal sebeplerini açıklayarak bu fikrin esasını da göstermiş olacağım.

Hangi tür hükümeti tercih etmeliyiz? Bazı genç okuyucular kuşkusuz şöyle yanıtlayacaklar: "A! Neden böyle bir soru soruyorsunuz? Siz cumhuriyetçisiniz. – "Evet cumhuriyetçiyim, fakat bu sözcük bir şey açıklamıyor. Res publica, kamu mülkü demektir. Kamuyla ilgilenen herkes –hangi yönetim biçimi altında olursa olsun– kendine cumhuriyetçi diyebilir. Krallar da cumhuriyetçidir." – "Peki öyleyse, demokrat mısınız?" – "Hayır." – "Nasıl? Kralcı mısınız yoksa?" – "Hayır." – "Meşrutiyetçi?" – "Tanrı korusun." – "Öyleyse aristokratsınız?" – "Hiç de değil." – "Karma bir yönetimden mi yanasınız?" – "O da değil." – "Öyleyse nesiniz?" – "Anarşistim."

---

rahiplerin ücret karşılığı değil, bir zamanlar Kilise'nin sahip olduğu, ama 89'da üçüncü sınıf tarafından ellerinden alınan mallardan gelecek ödenek ile yaşamaları gerektiğini savunuyor. Ruhbanlar emekleriyle değil, getiri hakkıyla yaşamayı tercih ediyorlar.

İrlanda'nın içine yuvarlandığı sefaletin en büyük sebeplerinden biri Anglikan ruhban sınıfın muazzam gelirleridir. Bu yüzden zındıklar ya da Protestanlar, geleneksel Hıristiyanlar ya da Papa yanlıları olsun fark etmez, iki taraf da birbirlerini suçlayamazlar: Hepsi de adaletten aynı derecede sapmış, hepsi de On Emir'in sekizinci buyruğuna karşı gelmişlerdir: "Çalmayacaksın!"

– "A, anladım, hicivli bir üslupla konuşuyorsunuz; bu sözleriniz hükümeti eleştirmek için." – "Hayır, hiç de değil: Az önce duyduğunuz benim en ciddi ve samimi şahadetimdir. Her ne kadar düzenden yana olsam da, kelimenin tam manasıyla anarşistim. Sözlerime kulak verin."

Bütün toplumsal hayvan türlerinde, "gençlerin zayıflığı, kuvvetli olan erişkinlere boyun eğmelerinin temel sebebidir ve yaşça daha büyük olanın –yaşı ilerledikçe güçten düşecek olmasına karşın– iktidarı elde bulundurmasının gerekçesi, hayvanlar için bir tür bilinç yerine geçen alışkanlıktır. Toplum bir liderin yönetimi altındayken bu lider neredeyse her zaman sürünün en yaşlı olanıdır. Neredeyse diyorum, çünkü cari düzen, şiddetli ihtiraslar yüzünden sarsılıyor olabilir. Bu durumda otorite el değiştirir ve güçle ele geçirilen otorite daha sonrasında alışkanlıkla muhafaza edilir. Vahşi atlar sürüler halinde hareket eder, başlarında bir liderleri vardır ve güven içinde, kendilerine ne zaman kaçmak ne zaman dövüşmek gerektiğini haber veren bu lideri takip ederler.

"Yetiştirdiğimiz koyun bizi takip eder, ama aynı zamanda içine doğduğu sürüyü de takip eder. Koyunun insanda gördüğü şey sürü lideridir... Evcil hayvanlar için insan, toplumlarının bir üyesidir. İnsanın tek yapması gereken, kendini hayvanların bir ortağı olarak kabul ettirmektir; zekâca onlara üstün olduğundan kısa sürede lider olur. Dolayısıyla insan, hayvanların doğal durumunda, Buffon'un dediği gibi bir değişiklik yapmaz; tersine bu doğal durumdan faydalanır. Başka deyişle insan toplumsal hayvanları bulur ve onların ortağı, sonra da lideri haline gelerek bu hayvanları evcilleştirir. Demek ki hayvanların *evcilliği* basit bir değişiklik, *toplumsallıklarının* belirli bir sonucudur. Bütün evcil hayvanlar doğaları gereği toplumsal hayvanlardır..." (*FLOURENS, Resume des observations de F. Cuvier.**)

* F. Cuvier'nin Yorumlarının Özeti

Toplumsal hayvanlar *içgüdüsel olarak* lideri izlerler, ama F. Cuvier'in söylemeyi ihmal ettiği şeye, yani bu liderin işlevinin bütünüyle zekâyla ilgili olduğuna parmak basalım. Lider, diğer hayvanlara işbirliğini, liderin davranışını takip etmeyi, üremeyi, kaçmayı ve kendini korumayı öğretmez: Bütün bu hususlarda, itaat edenler de en az lider kadar bilgilidir. Fakat edinmiş olduğu deneyimle, öngörülmeyeni sezendir lider; güç durumlarda içgüdünün yardımına koşan liderin kişisel aklıdır. Planlayan, karar veren ve önderlik eden odur; kısacası topluluğun olağan hareket tarzını, herkesin iyiliğine olacak şekilde idare eden liderin öngörüsüdür.

Tabiatı gereği toplumsal olan insan da doğal olarak lideri izler. Köken itibariyle bu lider babadır, atadır, yaşça büyük olandır, yani hareketleri düşünceli ve zekice olan, güvenilir ve bilge kişidir. İnsan türü de diğer toplumsal hayvanlar gibi kendi içgüdülerine, doğuştan gelen yeteneklerine, türüne has fikirlere ve kendi duygu ve akıl kategorilerine sahiptir. Liderler, yasa koyucular veya krallar asla yeni bir şey icat etmemişler, varsaymamışlar veya hayal etmemişlerdir; ancak edindikleri tecrübeler uyarınca, ama daima kanılara ve inanışlara uygun bir şekilde toplumu gütmüşlerdir. Kendi karanlık çekişmeci tıynetlerini, ahlak ve tarih alanına sokan filozofların insan türünün en başta ne lidere ne de krala sahip olduklarını söylemeleri insan doğasını hiç tanımamalarındandır. Krallık ve mutlak krallık, demokrasi kadar, demokrasiden de eskiye giden ilkel bir hükümet şeklidir. En uzak çağlardan beri kahramanların, haydutların, maceracı şövalyelerin taca ve tahta kavuştuklarını duyduğumuzdan, krallık ile despotluğu birbirine karıştırıyoruz. Fakat krallık insanın yaradılışı kadar eskidir, zaman içinde yerini olumsuz kamuculuğa bırakmıştır. Kahramanlık ve onun yarattığı despotluk ancak ilk adalet düşüncesinin ortaya çıkışıyla, yani gücün saltanatıyla birlikte başlar. Erdemlerin kıyası sonucu en güçlü olana en iyi gözüyle bakıldıkta, ihtiyar olan yerini güçlüye bırakmış ve krallık despotluğa dönüşmüştür.

Krallığın doğal, içgüdüsel ve deyim yerindeyse psikolojik kökeni, ona başlangıçta insanüstü bir nitelik verdi. Milletler kraliyeti tanrılarla ilişkilendirdiler, ilk kralların da egemenliği tanrılardan aldığını söylediler. İşte kraliyet ailelerinin kutsal şecereleri, onların tanrıların cisimleşmiş halleri oluşu ve Mesihlik masalları buradan kaynaklanır. Keza bugün bile birkaç kişinin savunuculuğunu yaptığı kutsal hukuk doktrinlerinin kaynağı da bu anlayıştır.

Kraliyet başlangıçta seçiciydi, çünkü insanların pek bir şey üretmedikleri ve hiçbir şeye sahip olmadıkları bir çağda mülkiyet miras düşüncesini yaratacak ve krallığın babadan oğla geçmesini sağlayacak kadar güçlü değildi. Fakat tarlalar açıldıktan ve şehirler inşa edildikten sonra, bütün görevler diğer her şey gibi sahiplenildi ve hanedanlık ve ruhbanlık da bunların sonucu oldu. Veraset ilkesi en sıradan işlere bile sirayet etti; bu durum da kast ayrımlarına, mevki kibrine, sıradan insanların hakir görülmesine yol açtı. Bu da benim *atadan miras ilkesiyle ilgili* söylediklerimi, yani bu ilkenin yarım kalmış işlerin bitirilmesi ve ticarette açık kalmış mevkilerin doldurulması hususunda doğanın telkin ettiği bir metot oluşunu doğruluyor.

Zaman zaman hırs yüzünden kimi gaspçılar veya kral namına iş gören hacizciler ortaya çıkar ve bu durumda kralların bazıları haklı, meşru krallar, diğerleri ise tiranlar olarak isimlendirilir. Fakat bu isimlerin bizi yanıltmasına izin vermemeliyiz: Berbat krallar olduğu gibi son derece tahammül edilebilir tiranlar da olmuştur. Tek mümkün yönetim şekli olduğunda krallık daima iyi olabilir, ama asla meşru olamaz. Ne kalıtım, ne seçim, ne genel oy hakkı, ne hükümdarın mükemmelliği, ne dinin ve çağın gerekleri krallığı meşru kılabilir. İster monarşi, ister oligarşi, isterse demokrasi biçiminde olsun krallık ya da insanın insan tarafından yönetilmesi gayrimeşru ve saçmadır.

İnsan en kısa yoldan ve en eksiksiz biçimde ihtiyaçlarını tatmin edebilmek için kaideye ihtiyaç duyar: Başlangıç-

ta bu kaide onun gözünde yaşayan, gözle görülür ve dokunulabilir bir şeydir; babasıdır, efendisidir, kralıdır. İnsan ne kadar cahilse, itaati, yönetene duyduğu güven de o kadar mutlaktır. Fakat bir kaideye uymak ve muhakeme ve düşünceyle bu kaideyi keşfetmek insan doğasının bir yasası olduğundan, insanlar liderin emirlerini de sorgularlar: Ne ki bu tür bir sorgulama, otoriteye karşı bir muhalefet, itaatsizliğin başlangıcıdır. İnsan egemenin iradesini yönlendiren saikleri sorgulamaya başladığı andan itibaren başkaldırmaya da başlar. İnsan eğer kral emrettiği için, emrinin gerekçesini ortaya koyduğu halde itaat etmiyorsa, artık hiçbir yetke tanımadığı ve kendi kendinin kralı olduğu söylenebilir. O insanı yönetmeye cüret edenin ve ona yetkisinin kaynağı olarak sadece çoğunluk oyunu gösterenin vay haline, çünkü önünde sonunda azınlık çoğunluk haline gelecek ve o basiretsiz despot da alaşağı olacak; koyduğu her yasa yok olmaya mahkûmdur.

Toplum aydınlandıkça, krallığın otoritesi azalır: Bu bütün bir tarihin tanıklık ettiği bir olgudur. Milletlerin doğduğu sıralarda insanlar beyhude düşünüyor ve akıl yürütüyordu: Yöntem, ilke olmadığından, akıllarından yararlanmayı bile bilmediklerinden, yargılarının doğru mu, yoksa aldanma mı olduğunu bilemezler; bu durumda kralların otoritesi sınırsızdır, edinilmiş hiçbir bilgi bu otoriteye karşı çıkarılamaz. Fakat deneyim yavaş yavaş alışkanlığa, alışkanlık da âdetlere dönüşür; derken âdetler özlü sözler halinde ifade edilir, ilkeler halinde koyulur, kısacası yasalara tercüme edilir ve yaşayan yasa olan kral da bu yasaları yüceltmek durumundadır. Adetlerin ve kanunların çok çeşitli olduğu ve hükümdarın iradesinin kamu iradesi tarafından adeta kuşatılmış olduğu bir dönem gelir; hükümdar tahta çıkarak, âdetlere ve ananelere uygun biçimde hükmedeceğine yemin etmek zorundadır ve yasaları kendisinden bağımsız yapılmış bir toplumda sadece yürütme erkidir.

Bu noktaya kadar her şey içgüdüsel, adeta istem dışı şekilde cereyan ediyor: Ama biz bu hareketin hangi noktada bittiğine bakalım.

Bilgilenmek ve fikir edinmek yoluyla insan en sonunda bilim fikrine, yani eşyanın gerçekliğine uygun ve gözlemden çıkan bilgiler sistemi fikrine varır. Böylece bilimi veya hareketsiz cisimlerin, organik bedenlerin, insan zihninin ve evrenin sistemini araştırmaya başlar: Toplumsal bir sistem araştırmaması mümkün olabilir mi? Fakat bu noktaya vardığımda, hakikatin veya siyaset biliminin egemen iradeden, harcıâlem görüşlerden bütünüyle bağımsız bir şey olduğunu, kralların, nazırların, memurların ve halkın istencinin bilim için bir şey ifade etmediğini ve kaale almaya değmez olduğunu fark eder. Keza insan toplumsal bir varlık olarak doğduğundan, babanın yetkesinin akıl kemale erdiği ve eğitim tamamlandığı gün sona erdiği anlaşılır. İnsan artık babasının ortağı olmuşur; onun gerçek lideri, kralı ispatlanmış hakikat olmalıdır; siyaseti bir alicengiz oyunu değil, bir bilim olmalıdır ve yasa koyucunun görevi son noktada hakikatin sistemli araştırılmasıyla sınırlanmalıdır.

Dolayısıyla bir toplumda insanın insan üzerindeki yetkesi, o toplumun ulaştığı entelektüel gelişmişlikle ters orantılıdır ve bu yetkenin ömrü de aşağı yukarı doğru hükümet için, yani bilimsel hükümet için duyulan genel arzuyla ölçülebilir. Güçlünün ve kurnazın hakkının adaletin sürekli ilerleyişi karşısında geri çekilmesi ve en nihayetinde eşitlik tarafından yok edilecek olması gibi, iradenin egemenliği de aklın egemenliğine boyun eğecek ve en nihayetinde bilimsel bir sosyalizm içerisinde tarihe karışacaktır. Mülkiyet ve krallık, dünyanın başından beri çöküş içerisindedir; insanın adalet ve eşitlik peşinde koşması gibi toplum da düzeni anarşide arar.

Anarşi, efendilerden, egemenlerden kurtulmaktır.[30] İşte her gün biraz daha yaklaştığımız yönetim biçimi budur ve

---

30 Anarşiye genellikle ilke yoksunluğu, kural yokluğu gibi anlamlar atfedilir, onun düzensizliğin eşanlamlıymış gibi kullanılması da bu yüzdendir.

insanı kural, insan iradesini de yasa yerine koyma alışkanlığı bize bu yönetimi fesadın doruk noktası, kargaşanın ifadesi olarak gösteriyor. Hikâyeye göre, 17. Yüzyılda Parisli bir burjuva Venedik'te kral olmadığını duymuş, adamcağıza şaşkınlıktan bir hâl gelmiş, bu kadar komik bir şeyin anlatılması karşısında gülmekten öleyazmış. İşte önyargılarımız bu denli güçlüdür: İnsan hep kendisini yönetecek bir lider veya birtakım liderler olsun istemiştir; şu anda önümde bir broşür duruyor ve bu broşürün azılı komünist olan yazarı, ikinci bir Marat gibi diktatörlük hayali kuruyor. İçimizde en ileri olanlar, mümkün olduğunca çok sayıda egemen gücün olmasını istiyorlar; en candan arzuları Milli Muhafızlar'ın saltanatıdır. Muhakkak kısa süre içinde sivil milisleri kıskanan biri, "Herkes kraldır," deyiverecek. Fakat bu kişiye ben de şunu diyeceğim: Kimse kral değildir; bizler istesek de istemesek de ortaklarız. Her tür iç politika sorunu istatistik bölümü tarafından karara bağlanmalıdır; her tür dış politika sorunu ise uluslararası istatistik meselesidir. Yönetim bilimi, haklı olarak Bilimler Akademisi'nin bir bölümü olmalıdır ve bu akademinin daimi sekreteri de muhakkak başbakan olmalıdır. Üstelik her vatandaş Akademi'ye bir rapor sunabileceğinden, bütün vatandaşlar yasa koyucu olabilir, fakat bir kişinin görüşleri ancak geçerliği ispatlandığı takdirde değerli olacağından, hiç kimse kendi iradesini aklın yerine koyamaz, kimse kral olamaz.

Yasama ve siyasetle ilgili her sorun bilimin konusudur, kanaat meselesi değil: Yasama erki yalnızca, yöntemsel açıdan onaylanmış ve ispat edilmiş haliyle akla ait olan bir erktir. Herhangi bir güce veto ve onama hakkını tanımak, despotluğun son noktasıdır. Adalet ve eşitlik, matematik hakikatler kadar irademizden bağımsız şeylerdir. Bağlayıcı olmaları için bir defa bilinmeleri yeter, bunları bilmek için ise düşünmek ve kafa yormak yeterlidir. Peki öyleyse halk, egemen değilse, yasama erkinin kaynağı değilse nedir? Millet yasanın bekçisi, icra erkidir. Her vatandaş, "Bu doğrudur, şu haktır,"

diyebilir, fakat kanaati yalnızca kendisini bağlar; öne sürdüğü hakikatin yasa olmasını talep edebilmesi için onaylanması gerekir. Peki, ama bir yasayı onaylamak nedir? Bunun matematik veya metafizik bir işlemi sağlamaktan farkı yoktur; bir deneyi yinelemek, bir fenomeni gözlemlemek, bir olguyu tespit etmektir. "Gereği düşünüldü ve karara bağlandı," demeye sadece milletin hakkı vardır.

İtiraf etmeliyim ki bütün bunlar genel geçer düşüncelerin tersine çevrilmesidir ve şimdi de geçerli siyasal sistemi altüst etme işini yüklendim gibi görünüyor; fakat okuyucudan, bir paradoksla yola çıktığım için, doğru bir yol izliyorsam, her adımda paradokslarla karşılaşıp yine bir paradoksla bitirmem gerektiğini görmesini rica ediyorum. Ayrıca yasa koyucunun kalemi yerine yasanın kılıcı yurttaşlarının eline teslim edilseydi, yurttaşların özgürlüğünün nasıl tehlikeye düşeceğini anlamıyorum. Yürütme erki esasen iradeye bağlı olduğundan, çok sayıda vekile tevdi edilemez: Milletin gerçek egemenliği budur.[31]

Mülk sahibi, hırsız, kahraman, egemen –zira bütün bu sözcükler eşanlamlıdır– kendi iradesini yasa olarak dayatır ve ne denetim ne de muhalefet tanır; yani aynı anda hem yürütme hem yasama erki olmaya soyunur. Benzer şekilde bi-

---

31 Eğer bu tür düşünceler halkın aklına hiç gelmediyse, bunun sebebi temsili hükümetin ve lafebelerinin zorbalıklarıdır. Eskiden bilim, düşünce, söz aynı ifadeyle karşılanabiliyordu; bilgi ve fikir yönünden güçlü bir adam için "ağzı çabuk, sözde usta" denirdi. Uzun zamandır söz söyleme, kavram yönünden bilimden ve akıldan ayrılmış durumda; yavaş yavaş bu ayrılma, mantıkçıların ifade ettiği gibi toplumda da somutlaşmaya başladı; öyle ki bugün pek az kelam eden çok çeşitli bilginimiz ve hitabet ilminden hiç anlamayan pek çok konuşmacımız var. Bu itibarla filozof artık bilgin değildir; bir konuşmacıdır. Yasa koyucular, şairler eskiden ulvi, derin kişiliklerdi: Bugün ise lafebesidirler. Lafebesi, ufak bir vuruşla bitimsiz ses veren bir çan gibidir; lafebesinde konuşmanın akıcılığı daima düşünce fukaralığıyla doğru orantılıdır. Dünyayı lafebeleri yönetir; bizi şaşırtırlar, uyuştururlar, kaygılandırırlar, kanımızı emerler ve dalga geçerler bizimle. Âlimlere gelince; susarlar: Bir şey söylemek istediklerinde birileri çıkıp sözlerini keser. Hiç olmazsa yazsınlar.

limsel ve gerçek yasanın kralın iradesinin yerine geçirilmesi, ancak müthiş bir savaşla olabilir ve bu süreğen yer değiştirme hamlesi, mülkiyetten sonra, tarihin en güçlü harekete geçiricisi, siyasal hareketleri doğuran en bereketli kaynaktır. Örnekler fazlasıyla çok ve fazlasıyla da çarpıcı olduğundan, burada onları saymakla uğraşmayacağım.

Öte yandan mülkiyet ister istemez despotluğu, keyfi yönetimi, şehvet düşkünü bir iradenin hâkimiyetini getirir: Bütün bunların mülkiyetin özü olduğu o kadar açıktır ki, ikna olmak için mülkiyetin ne olduğunu hatırlamak ve etrafımızda olup bitenlere bakmak yeterlidir. Mülkiyet kullanma ve keyfi kullanma hakkıdır. Şayet hükümet ekonominin ta kendisiyse, yani konusu üretim, tüketim, ürünlerin ve emeğin dağılımı ise, mülkiyet var oldukça hükümet nasıl mümkün olabilir? Eğer mal varlığı birilerinin mülkü ise, mülk sahipleri nasıl krallar, hem de –mülklerinin büyüklüğü ölçüsünde– despotik krallar olmasınlar? Ve eğer her mülk sahibi, kendi mülkiyet sahası içinde mutlak egemense, mülkün sınırları içerisinde dediği dedik bir kralsa, mülk sahiplerinin hükümeti nasıl düzensizlik ve kargaşadan başka bir şey olabilir?

3. Üçüncü toplum biçiminin saptanması: Sonuç

Demek ki mülkiyetin temeline oturan bir yönetim, bir siyasal iktisat, bir idare olanaksızdır.

Kamuculuk eşitliği ve yasayı arar: Aklın özerkliğinden ve şahsi liyakat fikrinden doğan mülkiyet ise, her şeyden önce *bağımsızlığı* ve *nispiliği** talep eder.

Fakat tek tipliği yasa yapan ve eşitlikten aynılığı anlayan kamuculuk, baskıcı ve adaletsiz hale gelir. Despotizmi ve işgalleriyle mülkiyet sistemi de kısa zaman sonra baskıcı ve toplum karşıtı hale gelecektir.

---

* Burada mülk sahiplerinin gözettiği nispilikten (*proportionnalite*) kasıt, ücretin sermaye ve yetenek nispetinde değişmesi gerektiği fikridir. (ç.n.)

Kamuculuğun ve mülkiyetin istedikleri şeyler iyidir hoştur, ama sebep oldukları neticeler kötüdür. Neden? Çünkü her ikisi de dışlayıcıdır ve toplumun iki temel unsurunu ihmal ederler. Kamuculuk bağımsızlığı ve nispiliği reddeder; mülkiyet ise eşitlik ve yasa talebini karşılayamaz.

Öte yandan bir toplumun eşitlik, yasa, bağımsızlık ve nispilik ilkelerine dayandığını tasavvur edecek olursak, şununla karşılaşılırız:

1. Eşitlik sadece *koşullardaki eşitlik* olduğundan, yani *refahta eşitlik* değil, araçlarda eşitlik olduğundan, hiçbir şekilde adalete veya hakkaniyete tecavüz değildir – refahta eşitlik, üretim araçları üzerinde eşit hak sahibi olan işçilerin kendi kendilerine ulaşmaları gereken bir hedeftir.

2. Yasa, olguların bilgisinden çıktığından, dolayısıyla da bizatihi zorunluluğa yaslandığından bağımsızlığı hiçbir şekilde zedelemez.

3. Bireylerin bağımsızlıkları veya şahsi aklın özerkliği, yeteneklerdeki ve güçlerdeki farklılıktan kaynaklandığından, yasal sınırlar içinde tehlike arz etmeden var olabilir.

4. Maddi nesneler alanında değil, yalnız zekâ ve hissiyat alanında geçerli olan *nispilik*, adalete ve toplumsal eşitliğe zarar vermeden gözetilebilir.

Kamculuğun ve mülkiyetin sentezi olan bu üçüncü toplum biçimine biz ÖZGÜRLÜK[32] adını veriyoruz. Özgürlüğün doğasını saptamak için kamuculuğu ve mülkiyeti ayrım gözetmeden bir araya getiremeyiz, böylesi saçma bir eklektizm olur. Analitik bir yöntem yardımıyla her birinin doğa ve toplumun yasalarına uygun ve doğru taraflarını araştırmalı, bunlara uymayan yanlarını bertaraf etmeliyiz. Böylece elde edeceğimiz sonuç, toplumun doğal biçiminin ifadesini, yani özgürlüğü verecektir.

---

32 *Libertas, liberare, libratio, libra*, yani özgürlük, özgür kılmak, muvazene, denge (*libre*): Bütün bu ifadelerin etimolojisi ortaktır. Özgürlük, hak ve ödevlerin dengesidir: Bir insanı özgür bırakmak, onu başkalarıyla aynı kefeye koymak, yani onlarla aynı seviyeye yerleştirmek demektir.

Özgürlük eşitliktir, çünkü özgürlük ancak ve ancak toplumsal bir durum içerisinde var olabilir ve eşitlik olmasızın toplum da var olamaz.

Özgürlük anarşidir, çünkü özgürlük bir iradenin yönetimini değil, ancak ve ancak yasanın yetkesini, yani zorunluluğu tanır.

Özgürlük sınırsız çeşitliliktir, çünkü özgürlük yasanın sınırları dâhilinde her iradeye saygı duyar.

Özgürlük nispiliği gözetir, çünkü özgürlük liyakat kazanma hırsına ve şöhrete ulaşmak için verilen mücadeleye hoşgörüyle bakar.

Şimdi B. Cousin gibi biz de şöyle söyleyebiliriz: "İlkemiz haktır; iyidir, toplumsaldır; buradan her türlü sonucu çıkarmaktan çekinmeyelim."

İnsanın toplumsal doğası, düşünce yoluyla adalete, yeteneklerin sınıflandırılması yoluyla hakkaniyete dönüşür ve formülü de özgürlük oldu mu, ahlakın gerçek temeli, bütün eylemlerimizin ilkesi ve düsturu haline gelir. Özgürlük, felsefenin peşinde koştuğu, dinin takviye ettiği, egoizmin gölgede bıraktığı ve saf akıl tarafından yeri doldurulamayacak olan evrensel harekete geçiricidir. *Ödevler* ve *haklar* ihtiyaçtan doğarlar; keza ihtiyaç, başkaları ile ilişki çerçevesinde mütalaa edildiğinde *hak*, kendimizle ilişkimiz çerçevesinde ele alındığında ise *ödevdir.*

Yemek yemek ve uyumak bir ihtiyaçtır, uyku ve beslenme için elzem olan şeyleri temin etmek haktır, doğal isteğe göre bu hakkı kullanmak bir ödevdir.

Yaşamak için çalışmak bir ihtiyaçtır: Çalışmak bir hak ve bir ödevdir.

İnsanın karısını ve çocuklarını sevmesi bir ihtiyaçtır: Onlara koruyucu ve destek olmak bir ödevdir, başka insanlara tercihen sevilmek bir haktır. Evlilikte sadakat adalettir, zina topluma karşı suç işlemektir.

Ürettiklerimizi başka ürünlerle değiştokuş etmek bir ihtiyaçtır: Bu değiştokuşta verdiğimizin dengini almak bir hak-

tır ve üretmeden önce tükettiğimiz için, eğer bizim denetimimiz altındaysa, tükettiğimiz şeyin yerine ürettiğimiz bir başkasını koymak bir ödev olmalıdır. İntihar hileli bir iflastır.

İşimizi aklın rehberliğinde görmek bir ihtiyaçtır: Hür irademizi korumak bir haktır, başkalarının hür iradesine saygı göstermek ise bir ödevdir.

Benzerlerimiz tarafından kabul görmek bir ihtiyaçtır. Onların övgüsünü hak etmek bir ödevdir, yaptığımız işle değerlendirilmek ise bir haktır.

Özgürlük miras ve vasiyet haklarına karşıt değildir. Özgürlük eşitliğin ihlal edilmemesini gözetmekle yetinir; bize şöyle der: "İki mirastan birini tercih ediniz, fakat ikisini birden almayınız." Devir, yenileme, evlat edinme ve piskopos yardımcılığı ile ilgili bütün yasaları yeniden düzenlemek gerekir.

Özgürlük yarışmayı engellemez, teşvik eder: Toplumsal eşitlik içerisinde yarışma, eşit koşullara ulaşmayla uyum içerisindedir; ödül bu çabanın kendisindedir, hiç kimse başarıdan mağdur olmaz.

Özgülük özveriyi alkışlar ve oylarıyla onu onurlandırır; fakat özveri şart da değildir. Toplumsal eşitlik için adalet yeterlidir, özveri ise adaletin cabasıdır. Kendimden feragat ediyorum diyene ne mutlu.[33]

---

33 İlk sayısı *l'Egalitaire* başlığıyla çıkan aylık bir yayında özveri eşitliğin ilkesi olarak konuluyor. Kafa karışıklığıdır bu. Özveri denilen şey, en âlâsından eşitsizliği gerektirir; eşitliği özveride aramak, ister istemez eşitliğin doğaya karşı olduğunu iddia etmektir. Eşitlik adalete, kesin hukuka, bizatihi mülk sahiplerinin başvurduğu ilkelere dayandırılmalıdır: Aksi takdirde eşitlik asla var olamaz. Özveri adaletten üstündür; onu bir yasa olarak dayatamazsınız, çünkü doğası gereği karşılıksızdır. Elbette herkesin özverinin gereğini kabul etmesi arzu edilir bir şeydir ve bu açıdan *Egalitaire*'in fikri çok güzel bir fikirdir; ancak maalesef bu fikir bir işe yaramaz. Nitekim size, "Özveride bulunmak istemiyorum," diyen birine ne diyebilirsiniz ki? Birini buna zorlayabilir misiniz? Özveri zorunlu olduğunda ona tahakküm, kölelik, insanın insanı sömürmesi denir. İşçi sınıfının mülkiyet için özveride bulunması da budur zaten.

Özgürlük özü itibariyle örgütleyicidir: İnsanlar arasında eşitliği, milletler arasında dengeyi tesis etmek için sanayi ve *tarım*, *eğitim* ve ticaret ve depolama merkezleri, ülkenin coğrafi konumu ve iklimine uygun olarak dağıtılmalıdır; ürün çeşitleri, vatandaşların doğal yetenek ve karakterleri öyle adil, öyle akıllıca, öylesine ahenkli bir şekilde planlanmalıdır ki toplumdan, üretimden ve tüketimden yana hiçbir şekilde ne bir lüks ne de bir darlık asla meydana gelmesin. İşte kamu hukuku ve özel hukuk ilminin, hakiki siyasal iktisadın başladığı yer burasıdır. Yeni yasalar yapmak ve dünyayı barışa kavuşturmak görevi artık sahte mülkiyet ilkesinden sıyrılmış hukukçulara düşer. Dayanak noktası artık ellerinde olduğuna göre bilgi yönünden de, beceri yönünden de bir sıkıntı duymayacakları bellidir.[34] Görevimi böylece tamamlı-

---

34 Uzun zaman boyunca, modern sosyalistler arasında en ileri olanların ve bu sıfatı hak eden yegâne topluluğun Fourier yanlıları olduğunu düşündüm. Şayet yapmaları gereken işi anlamış olsalar, halkla konuşabilseler, halkın sempatisini kazanabilseler, anlamadıkları hususlarda susmayı bilselerdi, o kadar fahiş iddialarda bulunmasalar ve kamuoyunun anlayışına daha fazla saygı gösterselerdi, belki de reform onlar sayesinde çoktan başlamış olurdu. Fakat bu denli hevesli reformcuların iktidar ve lüks önünde, yani en âlâsından reform karşıtı şeyler önünde sürekli gerilemeleri nedendir? Bir akıl çağında nasıl oluyor da dünyanın efsaneler veya alegorilerle değil de ispat ile dönüşmeye ihtiyaç duyduğunu göremiyorlar? *Medeniyetin* azılı düşmanları olan bu insanlar nasıl oluyor da medeniyetin en muzır meyvelerini –mülkiyeti, servet ve sınıf eşitsizliğini, açgözlülüğü, metreslik müessesesini, fuhşu, daha ne biliyim sihri, büyüyü ve şeytanlığı– ödünç alıyorlar. Ahlak, metafizik ve psikolojiden hiçbir şey anlamadıkları halde ve yine de bütün sistemleri bunlara dayanmakta iken, nasıl oluyor da sürekli bu bilimlere karşı beyanatlarda bulunabiliyorlar? Sadece adını duyduğu bir sürü konu üzerinde tuhaf mı tuhaf bir dille bir süre manasız kelam etmek dışında bir marifeti olmayan bir adamı ilahlaştırma çılgınlığı nedendir? Bir kişinin yanılmazlığını kabul eden insan tam da bu sebeple başkalarını eğitemez hale gelir; kendi aklını inkâr eden kişi, hemen ardından özgür iradeyi de inkâr edecektir. Falansterler de iktidara sahip olsalardı böyle yapacaklardı. Yeter ki akıl etmeye tenezzül etsinler, bir yöntemi takip etsinler, bize ilhamlarla değil, ispatlarla gelsinler; o zaman onlara seve seve kulak veririz. Sanayiyi, tarımı, ticareti örgütlesinler, çalışmayı cazip hale getirsinler ve en mazbut görevleri onurlandırsınlar; o zaman onları alkışlarız. Hepsinden öte, onlara inanmış ve öncü kişiler değil, sahtekârlar ve safdiller havası veren şu illüminizmden sıyrılsınlar.

yorum; mülkiyet yenilmiştir ve bir daha asla belini doğrultamayacak. Bu eserin okunduğu ve tartışıldığı her yer mülkiyetin üzerine bir avuç ölü toprağının serpildiği yer olacak: Orada er ya da geç imtiyazlar ve kölelik ortadan kalkacak, iradenin despotizminin yerini aklın hâkimiyeti alacak. Gerçekten de hangi safsata, hangi inatçı peşin hüküm şu önermelerin yalınlığı karşısında durabilir:

I. Bireysel zilyetlik[35] toplumsal hayatın şartıdır, mülkiyetin beş bin yıllık tarihi bunu doğruluyor: Mülkiyet toplumun intiharıdır. Zilyetlik haktır, mülkiyet ise bu hakka karşıttır. Zilyetliği muhafaza edip mülkiyeti feshedin; sadece bu ilke değişikliğiyle yasalarda, hükümette, iktisatta, kurumlarda her şeyi değiştirirsiniz: Yeryüzünden kötülüğü sürüp atarsınız.

II. İhraz hakkı herkes için eşit olduğundan, zilyetlik de zilyetlerin sayısına göre değişir; mülkiyet kendi başına kurumlaşmaz.

III. İşgücünün verimi herkes için aynı olduğundan, sömürü ve kira bedeli mülkiyetin sonunu getirir.

IV. İnsan emeği kaçınılmaz olarak kolektif bir gücün ürünü olduğundan, her türlü mülkiyet de aynı sebeple kolektif ve bölünmezdir: Daha kesin bir ifadeyle, emek mülkiyeti yok eder.

V. Emeğin kapasitesi, tıpkı emeğin araçları gibi birikmiş bir sermaye olduğundan, kolektif bir mülkiyet ve (yeteneklerdeki eşitsizlik bahanesine dayanan) ücret ve servetteki eşitsizlik, adaletsizlik ve hırsızlıktır.

---

35 Bireysel zilyetlik, yaygın tarıma ve işletmenin birliğine engel değildir. Küçük işletmenin sakıncalarından bahsetmedim, çünkü başka pek çok kişinin bu konuda söylediği ve herkesin de artık malumu olan şeyleri tekrar etmenin faydasız olduğunu düşündüm. Fakat küçük tarım işletmeciliğinin sakıncalarını açıkça ortaya koyan iktisatçıların bunun bütünüyle mülkiyetten kaynaklandığını görememelerine, hele hele toprağın sürekli sürekli el değiştirmesi projelerinin mülkiyetin ilgasına doğru atılmış bir adım olduğunu fark etmemelerine şaşıyorum.

VI. Sözleşmeci tarafların özgürlüğü ve mübadele edilen ürünlerdeki denklik ticaretin zorunlu şartıdır. O halde, değer, ürünlerin mal olduğu zamanın ve masrafın toplamına eşit olduğundan ve özgürlük dokunulmaz olduğundan, emekçiler hakça ve ödevce eşit oldukları gibi ücret açısından da ister istemez eşit olacaklardır.

VII. Ürünler ancak karşılığında başka ürünler verilerek satın alınabilir. Şu halde, ürünlerdeki denklik her mübadelenin şartı olduğundan, kâr olanaksız ve adaletsizdir. Bu en temel iktisat ilkesine uyulduğu takdirde fakirliğe, lükse, baskıya, kötülüğe, suça ve açlığa aramızda yer kalmayacaktır.

VIII. İnsanlar kendi rızalarıyla karar vermeden önce, üretimin matematiksel ve fiziksel yasalarıyla bir araya gelmişlerdir: Öyleyse koşullardaki eşitlik adaletin, yani toplumsal hukukun *kesin gereğidir. İtibar*, dostluk, şükran, hayranlık, hepsi de eşitlikçi veya nispi yasanın kapsamına girer.

IX. Hür ortaklık, tek işlevi üretim araçlarında eşitliği ve mübadelede denkliği sağlamak olan özgürlük, olanaklı yegâne toplum biçimi, adil ve hakiki tek toplum biçimidir.

X. Siyaset, özgürlüğün bilimidir: İnsanın insan tarafından yönetilmesi, hangi sıfatı alırsa alsın tahakkümdür; toplum, düzen ile anarşinin *birliğinde en olgun haline kavuşur.*

Eski medeniyetin sonu geldi; yeni bir güneş doğacak ve yeryüzü yeniden şekillenecek. Bırakalım bir kuşak zayi olsun, eski yalancılar ölüp gitsin çölde: Kutsal yeryüzü onların kemiklerini kabul etmeyecek. Çağın yozlaşmasıyla öfkelenmiş, adalet özlemiyle içi içini yiyen delikanlı; ülken senin için mukaddes ise, insanlığın menfaatiyle ilgiliysen, özgürlük davasına bağlanmaktan çekinme! Eski bencilliğinden sıyrıl, doğmakta olan eşitliğin halkı saran dalgasına karış! Orada yenilenen ruhun yeni bir hayata ve güce kavuşacak, sönen dehan başa çıkılmaz bir güce kavuşacak, belki çoktan pörsümüş olan kalbin gençleşecek. Aydınlanmış gözlerinin önünde her şey bambaşka görünecek: Yeni duygular içinde

yeni fikirleri doğuracak; din, ahlak, şiir, sanat, dil hepsi de önünde çok daha güzel, çok daha soylu biçimlere bürünecekler ve böylece kendi inancından emin ve düşünceli bir heyecanla dünyanın yeniden doğuşunun şafağını selamlayacaksın.

Siz iğrenç yasaların mahzun kurbanları, alaycı bir dünyanın yağmalayıp taciz ettiği, çalışıp didinmesinde fayda, istirahatında ümit olmayan insanlar, metin olun, bitimsiz değil gözyaşlarınız! Babalar ıstırap içinde diktiğini, çocuklar keyif içinde biçecekler!

Ey özgürlük tanrısı! Eşitlik tanrısı! Daha aklım ermeden kalbime adalet duygusunu koyan, işit coşkun duamı. Bütün bu yazdıklarımı bana sen bildirdin. Düşünceme şekil verdin, çalışmamı yönlendirdin, efendinin ve kölenin önünde senin gerçeğini yayayım diye zihnimi garabetten, kalbimi esaretten korudun. Bana bahşettiğin güç ve yetenekle konuştum, eserimi tamamlamak da sana kalıyor. Kendi çıkarımın mı peşindeyim, yoksa senin şanının mı, en iyi yine sen bilirsin ey özgürlük tanrısı! Ah adım anılmasın da insanlık özgür olsun. Kendim zulmet içinde kalayım da tek halkın aydınlandığını göreyim; soylu ruhlar aydınlatsın halkı, çıkar gütmeyen yürekler rehberleri olsun. Mümkünse bir an önce sonuçlansın davamız; kibri ve cimriliği eşitlik içinde boğ Tanrım; bizi köle eden bu zafer aşkını sustur; zavallı evlatlarına özgürlüğün bağrında kahramanların veya büyük adamların yeri olmadığını öğret. Güçlüye, zengine, huzurunda ismini ağzıma almadığım insanlara, suçlarının dehşetini ilham et ki en başta onlar topluma borçlarını ödemeye gönüllü olsunlar, pişmanlıklarının çabukluğuyla bağışlansınlar. Böylece büyüğü küçüğü, âlimi cahili, zengini fakiri tasviri imkânsız bir kardeşlikte birleşsinler ve hepsi de yeni bir marş söyleyerek, senin sunağını baştan inşa etsinler ey özgürlük ve eşitlik tanrısı!

Hasan Âli Yücel Klasikler Dizisi'nde Yayımlanan Eserler

1. GURUR VE ÖNYARGI
   Jane Austen
2. GECEYE ÖVGÜLER
   Novalis
3. BÜTÜN MASALLAR, BÜTÜN ÖYKÜLER
   Oscar Wilde
4. SEÇME MASALLAR
   Hans Christian Andersen
5. KEREM İLE ASLI
   Hazırlayan ve Çev. İsa Öztürk
6. YÜREK BURGUSU
   Henry James
7. DUINO AĞITLARI
   Reiner Maria Rilke
8. MODESTE MIGNON
   Honoré de Balzac
9. KANLI DÜĞÜN
   Federico Garcia Lorca
10. HÜSN Ü AŞK
    Şeyh Galib
11. YARAT EY SANATÇI
    Johann Wolfgang von Goethe
12. GORGİAS
    Platon
13. DEDEKTİF (AUGUSTE DUPİN) ÖYKÜLERİ
    Edgar Allan Poe
14. ERMİŞ ANTONIUS VE ŞEYTAN
    Gustave Flaubert

15. YERLEŞİK DÜŞÜNCELER SÖZLÜĞÜ
Gustave Flaubert
16. PARİS SIKINTISI
Charles Baudelaire
17. YERGİLER
Iuvenalis
18. YUNUS EMRE, HAYATI VE BÜTÜN ŞİİRLERİ
Abdülbâki Gölpınarlı
19. SEÇME ŞİİRLER
Emily Dickinson
20. KAMELYALI KADIN
Alexandre Dumas Fils
21. DÖRTLÜKLER
Ömer Hayyam
22. YAŞAM BİLGELİĞİ ÜZERİNE AFORİZMALAR
Arthur Schopenhauer
23. DENEMELER
Montaigne
24. DEVLET
Platon
25. GARGANTUA
François Rabelais
26. OBLOMOV
İvan Gonçarov
27. UTOPIA
Thomas More
28. TARİH
Herodotos
29. KAYGI KAVRAMI
Søren Kierkegaard
30. ŞÖLEN-DOSTLUK
Platon
31. BÜTÜN ROMANLAR, BÜTÜN ÖYKÜLER
Aleksandr Puşkin
32. SEVİYORDUM SİZİ
Aleksandr Puşkin
33. MADAME BOVARY
Gustave Flaubert
34. BABALAR VE OĞULLAR
Ivan Turgenyev
35. KÖPEĞİYLE DOLAŞAN KADIN
Anton Çehov
36. BÜYÜK OYUNLAR
Anton Çehov
37. CİMRİ
Moliere

38. MACBETH
William Shakespeare
39. ANTONIUS VE KLEOPATRA
William Shakespeare
40. AKŞAM TOPLANTILARI
Nikolay Gogol
41. HİTOPADEŞA
Narayana
42. MANTIK AL-TAYR
Feridüddin Attâr
43. HAGAKURE: Saklı Yapraklar
Yamamoto
44. EŞEKARILARI, KADINLAR SAVAŞI VE DİĞER OYUNLAR
Aristophanes
45. SUÇ VE CEZA
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
46. SİS
Miguel de Unamuno
47. BRAND-PEER GYNT
İbsen
48. ARABESKLER
Nikolay Gogol
49. TOPLUM SÖZLEŞMESİ
Jean Jacques Rousseau
50. MİLLETLERİN ZENGİNLİĞİ
Adam Smith
51. MASALLAR
La Fontaine
52. GULLIVER'İN GEZİLERİ
Jonathan Swift
53. URSULE MIROUET
Honore de Balzac
54. RUBAİLER
Mevlânâ
55. MEDEA
Seneca
56. JULIUS CAESAR
William Shakespeare
57. BİLİMLER VE SANAT ÜSTÜNE SÖYLEV
Jean Jacques Rousseau
58. KADIN HAKLARININ GEREKÇELENDİRİLMESİ
Mary Wollstonecraft
59. KISA ROMANLAR, UZUN ÖYKÜLER
Henry James
60. HOPHOPNAME (Seçmeler)
Mirze Elekber Sabir

61. KARAMAZOV KARDEŞLER
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
62. TOPRAK ARABACIK (Mriççhakatika)
Şudraka
63. DİLLERİN KÖKENİ ÜSTÜNE DENEME
Jean Jacques Rousseau
64. AKTÖRLÜK ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER
Diderot
65. YAŞAMININ SON YILLARINDA GOETHE İLE KONUŞMALAR
Johann Peter Eckermann
66. PHAEDRA
Seneca
67. ABEL SANCHEZ –Tutkulu Bir Aşk Hikayesi– TULA TEYZE
Miguel de Unamuno
68. PERICLES
William Shakespeare
69. SANAT NEDİR
L.N. Tolstoy
70. III. RICHARD
William Shakespeare
71. DİVAN-I KEBİR
Mevlana
72. BİR İNGİLİZ AFYON TİRYAKİSİNİN İTİRAFLARI
Thomas De Quincey
73. ATİNALI TİMON
William Shakespeare
74. AKIL ve TUTKU
Jane Austen
75. ILLUMINATIONS
Arthur Rimbaud
76. YÜCE SULTAN
Miguel de Cervantes Saavedra
77. SİYASAL İKTİSADIN VE VERGİLENDİRMENİN İLKELERİ
David Ricardo
78. HAMLET
William Shakespeare
79. EZİLENLER
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
80. BİNBİR HAYALET
Alexandre Dumas
81. EVDE KALMIŞ KIZ
Honore de Balzac
82. SEÇME MASALLAR
E.T.A Hoffman

83. HÜKÜMDAR
Niccolo Machiavelli
84. SEÇME ÖYKÜLER
Mark Twain
85. HACI MURAT
L.N. Tolstoy
86. İKİ BÜYÜK DÜNYA SİSTEMİ ÜZERİNE DİYALOG
Galileo Galilei
87. ÖLÜLER EVİNDEN ANILAR
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
88. SEÇME AFORİZMALAR
Francis Bacon
89. MASUMİYET VE TECRÜBE ŞARKILARI
William Blake
90. YERALTINDAN NOTLAR
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
91. BİZANS'IN GİZLİ TARİHİ
Prokopios
92. OTHELLO
William Shakespeare
93. IV. HAÇLI SEFERİ KRONİKLERİ
Geoffroi de Villehardonin
Henri de Valenciennes
94. UPANİSHADLAR
95. MİRZA ESEDULLAH HAN GALİB DİVANI
Mirza Esedullah Han Galib
96. ALÇAKGÖNÜLLÜ BİR ÖNERİ
Jonathan Swift
97. FRAGMANLAR
Sappho
98. KURU GÜRÜLTÜ
William Shakespeare
99. MAHŞERİN DÖRT ATLISI
Vicente Blasco Ibanez
100. GÜVERCİNİN KANATLARI
Henry James
101. GEZGİN SATICI
Guy De Maupassant
102. TROIALI KADINLAR
Seneca
103. BİR HAVVA KIZI
Honore de Balzac
104. KRAL LEAR
William Shakespeare
105. MURASAKİ SHİKİBU'NUN GÜNLÜĞÜ
Murasaki Shikibu

106. EMILE
Jean Jacques Rousseau
107. ÜÇ SİLAHŞOR
Alexandre Dumas
108. RUDİN - İLK AŞK - İLKBAHAR SELLERİ
İvan Turgenyev
109. SİVASTOPOL
L.N. Tolstoy
110. YAŞAMIMDAN ŞİİR VE HAKİKAT
Johann Wolfgang von Goethe
111. DİRİLİŞ
L. N. Tolstoy
112. SUYU BULANDIRAN KIZ
Honore de Balzac
113. PAZARTESİ HİKÂYELERİ
Alphonse Daudet
114. SONELER
William Shakespeare
115. KATIKSIZ MUTLULUK
Katherine Mansfield
116. BÜTÜN FRAGMANLAR
Ephesoslu Hipponaks
117. ECCE HOMO
Friedrich Nietzsche
118. MÜFETTİŞ
Nikolay Vasilyeviç Gogol
119. SİYASETNAME
Nizamü'l-mülk
120. TILSIMLI DERİ
Honore de Balzac
121. STEPANÇİKOVO KÖYÜ
Fyodor Mihayloviç Dostoyevski
122. THERESE ve LAURENT
George Sand
123. ROMEO VE JULIET
William Shakespeare
124. TRAGEDYANIN DOĞUŞU
Friedrich Nietzsche
125. AŞK SANATI
Ovidius

Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865): Anarşist tezleri ile tanınan ünlü Fransız düşünürü. 1840'da yayımlanan Mülkiyet Nedir? *adlı ilk eserinde mülkiyeti hırsızlık olarak tanımlamasıyla ün kazandı. Bugünün toplumlarının da, hiyerarşik ilkel toplumların da varoluş koşulunun anarşi olduğunu öne süren Proudhon, 1848'de Kurucu Meclis'e seçildi. 1849'da karşılıksız kredinin mümkün olacağını göstermek üzere halk bankasını kurdu. Ne var ki bu kurum çalışamadı. Daha sonra iktisadi konular yerine sosyal ve siyasi konularda çalışmaya yöneldi.* Federasyon İlkesi Üzerine *adlı eserini yayımladıktan bir süre sonra öldü.*

Devrim Çetinkasap (1975): Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünden 2004'te mezun oldu. Galatasaray Üniversitesi Felsefe bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Fransızca ve İngilizceden tarih, siyaset bilimi ve felsefe alanlarında çeviriler yapıyor.

KDV dahil fiyatı
14 TL